This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

JÓKAI MÓR

AUFRECHT & GOLDSCHMIED

University of Michigan Libraries
ARTES SCIENTIA VERITAS
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JÓKAI MÓR
ÖSSZES MŰVEI

NEMZETI KIADÁS

XI. KÖTET

DEKAMERON. I.

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

1894

Digitized by Google

DEKAMERON

SZÁZ NOVELLA

IRTA

JÓKAI MÓR

I. RÉSZ

A FRANKLIN-TÁRSULAT TULAJDONA

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

1894

Digitized by Google

PH
3260
.A1
1894
v. 11

Digitized by Google

1.

SZÁZSZORSZÉPEK.

Olyan vagyok, mint a lidércz. — Szeretek temetők közelében járni, éjszakai tájakat félhomályban derengetni, elkésett embereket ijesztgetni.

Iróasztalomon áll egy koponya, a miről azt állítják, hogy Karadzim khán feje volt valaha, a ki Esztergom alatt esett el; előre álló fogai, nagy kiülő pofacsontja, hátranyomott homloka, behajló halántékcsontjai s erős tarkója bizonyossá teszik mongol eredetét; minden csontja magán viseli a legeredetibb tősgyökeres mongol jelleget, hanem az a lyuk a feje lágyán, az magyar: ezt magyar buzogány hagyta ottan.

Valamikor Esztergom alatt pinczeásás alkalmával hányták ki ezt a koponyát, bizonyosan arany, ezüst boglárok is voltak mellette, azoknak elég jó gazdájuk akadt, a koponya ki tudja hányadik kézből került hozzám? Hasonló asztali ékszeren hamar túladnak az emberek.

Esténkint el-elbámulunk egymásra; Karadzim khán épen olyan mozdulatlanul tud rám nézni, mint én ő reá, s egyikünk sem retteg a másiktól.

Karadzim khán igen csendes, békességes ember, látogató-jegyeket tartogat szájában, nyomtatékul szolgál levélhalmazoknak, s nem haragszik rám, akármit gondolok felőle.

Néha, mikor úgy magunkban vagyunk, elbeszélgetünk egymással. Karadzim khán igen nyájas, leereszkedő férfi; nem gondol rá, hogy ő hajdan százezer harczos ura volt, s én sem vetem szemére, milyen ellenségünk volt akkor.

Digitized by Google

Mellette az asztali óra nyargal perczosztó futással, más oldalán öblös tengercsiga zúg minden ok nélkül; fölötte gyertyák lángjai égnek, lassan emésztődve, előtte fehér papiromon fekete betük futnak egymásután: beszélő halottak, rejtélyes élő lények; Karadzim khán bámulni látszik őket, s magában töprenkedik fölötte, hogy az életet még sem lehet kiölni a földről. Pedig ezelőtt hatszáz évvel be nagy munkájok volt azoknak, a kik csendet és hallgatást akartak csinálni ide lenn.

Karadzim khán, — ha nem bánod, — mondjuk el, mit tettél te ezelőtt hatszáz esztendővel?

* * *

Az ezerkétszázas esztendőkben volt egy gyönyörű városa Magyarországnak: Budánál erősebb, Váradnál gazdagabb, Pozsonynál előkelőbb: — Esztergom a neve.

Egészen más Esztergom, mint a mostani; nagyságra is négyszer akkora, hát még fényre és gazdagságra; ott voltak a főurak legpompásabb nyári lakai, s a Déda csatorna, a miben most felgyűrközött pórasszonyok áztatják a nehéz illatú kendercsomagokat, akkor három helyen is át volt hidalva, a mint a széles párkányos kőfal átszelt rajta, mely a királyi kerteket csatolta a városhoz.

A hegytetőn állt a tágas, erős vár, szertelen bástyáival, mikből felvonó-hidakon keresztül lehetett kijönni; benn a várban István vértanú ódon temploma, magas, fekete falával; a hova ha búcsújáratkor megindult az Istent szolgáló díszmenet, vége-hossza nem volt a pompás zászlóknak; a pánczélos keresztvitézek, kik levett föveggel, lovon ülve, csodálatos palástokban kisérték a főpapok baldachinjait és az ország főurai, fényes bandériumaikkal, a gazdag czéhek, a burgundi kézművesek, lombard és franczia kereskedők, saját nemzeti viseleteikben, fényesen öltözött asszonynépeikkel: — mikor a vár egyik kapuján bementek, a másikon kijöttek, végit nem lehetett várni a pompásnál pompásabb csoportozatoknak.

Digitized by Google

Mert hogy akkor háromnegyedrészben idegenek lakták Esztergomot. A keleti kereskedés Görögországon át a Dunán vette végig útját, s legfontosabb telepe volt Esztergom. Télire ide huzódtak a kereskedő-hajók, minden nemzet lobogóit ott lehete látni a sziget közti Duna-szakadékban, a part hosszában álltak a roppant lerakodó-helyek, örökké élénk tömegtől körülvéve.

A jövevény akármelyik kapuján lépett be a városnak, jártas kalauzra volt szüksége, hogy el ne tévedjen az utczák tömkelegében, a minthogy holmi vidéki emberek, kik elbámultak a sajátszerűen épített házak alakjain, a boltok gazdag kirakatain, a tarka-barka lebernyeges viseleten, németek feszes lábain, olaszok tollas fövegén, a különféle templomokon, gyakran egész nap sem tudtak onnan kigazodni, kivált ha nem is sejtettek ahoz a nyelvhez, mely épen a bekószált utczában otthonos volt: itt belga, amott görög, a másik piaczon már olasz, a túlsó negyedben franczia; szinte belekábult a feje, a ki helyre akart közöttük igazodni.

Minden nemzetségnek külön városnegyede volt. Azok között legfényesebb volt az olaszoké és görögöké. Mint hajdan Róma és Byzancz, úgy Esztergomban a római és byzanczi nép vetekedett egymással azon, melyiknek vannak márványnyal czifrábbra szegélyezett házai, ékesebb vasrácsok ajtaján, hímesebb szőnyegek erkélyein, rettentőbb sárkányok és vizi csodák csatornáin, mik onnan a vizet okádják; kinek a felesége hord nehezebb aranyláncot és kösöntyűt, kinek telik csengős öszvéren, kinek gyalog-hintóban a járás? Volt közöttük olyan gazdag, kényes kereskedő is, a ki soha az utcza kövére le nem lépett, hanem ha templomba kellett mennie feleségestől, a hová nem illett magát hintóban vitetni, bársony vánkosokat rakatott lábai elé az utczán, azokon lépdelt végig a templomajtóig.

Jó dolguk is volt az atyafiaknak itten. Bölcs fejedelmeink ellátták őket annyi szabadalommal, hogy sokkal

Digitized by Google

többre tarthatták magukat, mint egy nemes ember; a maguk országában sem lehettek volna jobban otthon. Az ország nemessége itt költötte pénzét; kaphatott is érte mindent, a mit csak külső ország előteremt; olyan levantei selymet tudom nem mértek akkor sehol singgel, mint Esztergomban a görög piaczon, sem annyi igazgyöngyöt egy rakáson nem lehetett látni, mint a lombard-utcza mind a két oldalán rostély alá rakva.

De nemcsak drága kelmét, igazgyöngyöt lehetett találni Esztergomban; van annál még mind becsesebb portéka is, a mitől az előtt is, azóta is sok jó nagy úr lett koldussá. Ármányos portéka, a mit megvenni veszedelmes, ingyen kapni még veszedelmesebb, elveszteni nagyon könnyű. A közéletben szép asszonynak hívják.

Az esztergomi szép asszonyok országszerte híresek voltak.

Ha az ember végig ment az utczán, azt sem tudta, hova nézzen? minden ablak rácsa mögül, minden nyitott boltajtóból új meg új meglepő szépség ragadta meg szívét, itt egy szőke, ott egy barna; ez tűzszemű, amaz szelid, ábrándozó; ez halaványi, amaz csattanó piros; ez még bimbó, amaz már kifejlett rózsa; annyi különféle nemzet különfajú szépsége nem csoda, ha nagyurainkat oly erővel vonzá Esztergom falai közé, hogy némelyik egyebet sem hozott onnan vissza a kardjánál.

Nem is hítták az esztergomi hölgyeket másképen, mint az «esztergomi százszorszépek».

Ez a czím azonban csak a külvárosok delnőit illeté, mert a várban, meg a királyi negyedben jobbára ősrégi családok laktak, vagy újabb nemes indigenák, a kiknél még megvolt az a hagyományos szokás, hogy a lányka ártatlanságát s a feleség erényét a férfiak nagyrabecsüljék; ezért azokról keveset lehetett beszélni. Az olyan asszony, ki férjéhez hű, csak «egyszerszép», nem «százszorszép». Azután meg a nemes urak nem is értik ilyen dologban a tréfát. László király kegyetlen törvénye értelmét akárme-

Digitized by Google

lyik hajlandó volt a gonosz alkalom esetén végrehajtani; a csábító és elcsábított kard hegyénél csókolózott.

Ah de odalenn egészen más világ volt. A jámbor kereskedő-nép egész nap boltjában ült, feje tele volt számokkal, nyereséggel, veszteséggel; nem kérdezte, ki mulattatja otthon feleségét, leányait? nem is riaszthatta el házától bőkezű vásárosait; a legokosabb szemet hunyt, s iparkodott kerülni a botrányt, ha pedig akadt olyan balga, a ki leskelődött, no azt azután lóvá is tették mindannyiszor, s annak csufondáros tréfáit minden kocsmában dalolták az akkori énekesek, hegedősök, a mi dicső elődeink.

A mi dicső elődeink, a poéták, akkor nevezetesebb emberek voltak, mint most. Hatalmas főuraink asztalánál, nagy ünnepélyek alatt ők énekelték ékes rhytmusokba fűzve vitézeink hős tetteit, a nagy királyok életét, Szent Lászlóról, Geizáról hősmondákat, legendákat; a csapszékekben ők mulattatták bordalokkal a torozó közönséget, s vásárok idején kiültek a járt utczák szögleteire, kezükben a hegedővel, ott mindenféle bohó tréfás verseket daloltak; elébb hegedültek hozzá, azután mondták a verset, mely gyakran éles gúny volt a divatozó balszokásokra; balgatag, gyáva férjekre, fényüző asszonyokra, világi hivalkodásra, a hogy egy régi tréfavers mutatja, melynek enyelgő refrainjeül hangzik a hegedős nyirettyűje: «Tanda ridaridom!» A poéta soha sem fogyott ki a thémából, minden előtte elmenő új tárgy volt neki, a kit megénekelt; a bámész paraszt, a kevély potrohos polgár, a hasított kabátu olasz, a veszekedő kofa, a szenteskedő zarándok, sőt maguk a főurak is, s a censura nem törült költeményeiből. Későbbi időkben azonban, hogy a hegedősök nagyon alkalmatlanok kezdtek lenni, s mindig nagyobb befolyást nyertek a népre, üldözőbe vették őket; a hol kapták, megégették irott verseiket, eltörték hegedűiket, nem engedve meg másoknak az utczaszögleteken s vásárok idején éneklést, mint a kik bénák, nyomorékok, hogy nem dolgozhatnak, azoknak is csak szent éneket hegedűszó mellett; így szállt

Digitized by Google

le ez a mesterség hajdani fénykoráról; most már csak itt-amott egy-egy koldus, az is nagy ritkán, ember csodájára, jár faluról-falura, hegedülve s énekelve keserves melodiákat, és senki sem gondol rá, hogy ez a magyar Helicon őseinek maradványa; a mai finomult világ költői előfizetési ívekkel hegedülik az ő verseiket a vásárra járó közönségbe.

Akkor tehát nagy divatjuk volt a hegedősöknek.

Az ő dalaikból leginkább meg lehetett tudni, miféle szellem jár most az országban? Egyszer a nemesség magasztalásával voltak tele, mikor illendő volt az arany bulláról beszélni. Mellette következtek mindjárt a csipős gúnydalok az izmaelitákra, kik a kiváltságos urak prémjéből kitépték a szőrt. Jó tárgy volt enyelgésre azután, hogy a főuraknak nem szabad a király előtt leülni többé, a parasztnak meg irásban lehet csak vele beszélni; de annyi tárgyat dalra még sem szolgáltatott semmi, mint az esztergomi százszorszépek: azok között Berta asszony, burgundi aranyműves felesége, maga száz között is legszebb.

Berta asszony végett sok jó arany forint nyomta a jó hegedősök markát, szinte sok jó keresetlen bot a hátukat, miket szerencsés és szerencsétlen szerelmesek osztogattak szokásos bőkezűséggel. Jól megértve, hogy az aranyakat a boldog szeretők, a botokat a rászedettek.

Berta asszony csodálatos szépség volt abban az időben s nagyon is tudta szépsége értékét. Akárhányszor kiment az utczára, mindig volt rajta valami új csodálni való. Egyszer úgy jött elő, hogy minden öltözet csupa merő arany volt rajta; ruhája kelméi vékony aranyszálakból szőve, minden tiszta arany rajta egész a papucsa orrán levő csengetyűig. Ember szeme elveszett szépségén.

Másszor meg minden ékszer nélkül jelent meg a királykertben, nem volt rajta semmi arany, csupán csak az arany haja; az le volt eresztve hosszan, rengő fodrokba idomítva, s úgy takarta be fehér öltözetét egész a sarkáig, köröskörül elomolva szépen, mint egy tündérleányon. Ekkor aztán az ember lelke is elveszett rajta.

Digitized by Google

Hajh, sok kárt is tett ezzel az arany hajával a magyar fiatalságban; az egyik Héderváry ifju egész örökségét adta érte, hogy egy szálat kapjon ebből a drága aranyból, úgy ment el a szent földre keresztes vitéznek; ott el is esett bújában. A hegedősök énekeltek sokáig az egy szál aranyhajról, melylyel egy embert úgy meg lehetett kötözni, úgy megölni, úgy lerántani a sírba.

Egyszer azonban jött az idő, hogy a hegedősök lantjain egyszerre elhallgatott a víg dal. A tréfa, az enyelgés pengő hangjai elnémultak egy rettentő szózat előtt.

«Jön a tatár.»

Soha nem álmodott, de sokszor megérdemelt veszély közelgett sebesen, mint a zivatarhozta felhő, az országra. Önző, hitvány népek akkor vígadtak legjobban; saracén, izmaelita akkor nyúzott legmohóbban; de a költő elhallgatott; a béka a tóban akkor kuruttyol, az énekes madár a ligetben akkor hallgat el, mikor zivatart érez.

Ezek akkor jöttek szóhoz ismét, mikor Ugrin érsek zászlósai megindultak hadat toborzani a közelgő ellenségre; az árva hegedősök ott jártak a zászló mellett, s harczi indulókat, buzdító dalokat énekeltek a nép előtt, úgy lelkesíték azt a fegyverfogásra.

A tatár azonban hamarább jött, mintsem várták. Hevenyében, ki hogy tudott ült lóra, fogta a kardot, sietett a királyi seregekhez csatlakozni, a mik nagy elszántan közeledtek véres ellenségük elé. Esztergomból mind elsietett a sok ifju levente; a szép ifju daliák ott hagyták búslakodni százszorszépeiket, szerelmes alkudozások, gyöngéd viszonyok mind félbeszakadtak egyszerre. Berta asszony azon a napon, melyen az érsekkel együtt a nemesség bandériumai eltávoztak Esztergomból, talpig gyászruhában jelent meg az utczán; a százszorszépek mind gyászruhát vevének fel, a miért a hegedősök keserű gúnynyal énekelék róluk, hogy a szép asszonyok előre fölvevék a gyászt, őrizzen bennünket Isten, hogy arra okuk ne legyen.

Pedig nem őrzött meg bennünket attól Isten.

Digitized by Google

Jött a rossz hír, halálra űzött emberek lábain, sebesen: hogy elveszett a nemzet virága Sajónál; vége, vége az országnak, nyíllal összelőtték, karddal leapríták a deli magyar ifjakat, fut a király, sír az ország, senki nem segíthet rajtunk.

Volt nagy sírás Esztergomban; annyi szép fiatal ember úgy el tudott hullani oktalan nyílvesszők miatt; paripák megtaposták drága testeiket; szép fodros hajfürteik belekeverődtek a véres porba; nem is jönnek vissza, király kertjében játszani, szép hölgyekért tornát vívni, selymet, igaz gyöngyöt venni. — Hanem jön helyettük iszonyú kegyetlen ellenség, rút arcza, vérszomju lelke, átkozott még a beszéde is; a borzalmat, mely előtte jár, eléggé megmondja az a szó, mely az egész országon szétterjed: «ez ellenség nem ember, hanem kutyafejű vad!» Kutyafejű fenevadak jönnek az embereket kiirtani. Más világ lesz. A Góg és Mágóg hada elszabadult.

A környékből futva jöttek Esztergom erős falai közé a menekvők; nem vidám mulató ifjak, hanem komoly családapák, kiknél drága kincs az asszony, kiért vérüket ontják, ha hű, vérit ontják, ha hűtelen. Naponkint új menekvő csapat jött a város kapui alá, új idegen arczok, némelyik csak hírét hallotta a tatárnak, más csak messziről látta, harmadik beszélt is vele; egy-egy véres kardcsapás mutatta, hogy mit beszéltek. A város lassankint megszaporodott szomorú néppel. A futók közül egyik elveszté minden vagyonát, égve hagyta faluját háta mögött, másiknak rokonai hullottak el a csatamezőn, harmadik a vész közepéből egyedül menekült, látta gyermekeit leöletni, hallotta felesége halálsikoltását; — és mind, mind valamennyi elveszté hazáját; azt sirathatta reggeltől napestig.

A hegedősök az utczaszögleteken siralmas nótákat húztak most, s nem volt az a kincs, a miért egy tréfás dalt elpengettek volna. Gyász volt most a nemzeti szózat.

Bojóti Simon, a spanyol, volt ez időben a várparancsnok. A bátor férfi nem veszté el szívét a közrémületben.

Digitized by Google

Hirtelen új sánczokat hányatott a város körül, a fegyveres férfiakat csapatokba rendezé, s éjjel-nappal őrizteté velük a falakat. Eleséget szerzett be évekre, s süttetett, főzetett az egész városban a harczosok számára; ha a férfiak fegyverben állanak, a nők se pihenjenek, varrjanak, mossanak a vitézekre.

Terhes munka volt ez a százszorszépek gyönge kezeinek; duzzogtak is eleget Simon vezér ellen, ki elrontotta a királyi mulatókertet, sánczokat hányatva rajta s éjjel-nappal fegyverben tartá a férfi lakosságot; alig lehetett az utczán egy jóravaló arczot látni, mind olyan pánczélosan, vértesen jártak-keltek az emberek, semmi kedvük sem volt az enyelgésre.

Azután még jobban elkomorodott a világ; eleinte az volt a rémület, hogy minden nap új meg új menekvő csoportok hoztak új rémhírt a városba; később nem jött aztán senki, semmi hírmondó a Duna-Tisza közti tájról, sem a felvidékről; borzalmas csend és nyugalom állt be messzeföldön, a ki futhatott, elfutott, a többit leölte a tatár; sóhajtás sem jött onnan többé. Csak néha vetődött ama tájakról Esztergomba egy-egy soha nem látott idegen madár, valami hulla-keselyű, mely csapatonkint jött Ázsiából a dúló mongol csordákkal. Az ott leült a torony tetejére s nagyokat kiáltott onnan alá, mintha boszús volna érte, hogy még itt élnek, s lomha repüléssel szállt ismét vissza, a merről jött, szövetségeseihez.

Ismét később lett az idő; őszre járt már, midőn Párkány felől megjelent a Dunaparton Batu khán serege.

A várhegyről napok óta lehete látni előre nappal a füstöt, éjjel a fényt, a mit felgyújtott erdők, pusztán maradt falvak támasztottak a láthatáron, s egyszerre megjelent a tatár.

A széles Duna elválasztá őket a magyaroktól, kik az innenső parton állva néztek szemközt vérengző ellenségeikkel. Különös lehetett azt nézni, hogy itt vannak előttünk, a kik népünkből egy milliót már leöltek, minket is

Digitized by Google

leölnének, ha ez a békeszerető folyam nem állna itt közöttünk.

A tatárok szüntelen azon voltak, hogy félelemmel töltsék el a túlnan álló magyarok sziveit; egyszer óriás bábokat öltöztettek fel, hosszú dárdákat adtak kezeikbe, felkötözték őket ló hátára, úgy járatták a túlparton; a magyar nép rémülve nézte ez iszonyú alakokat, mik kétszer akkorák, mint más ember; majd pedig hatalmas gépeiket hozatták elő, miknek kerekes rugói szárnyas kopjákat lövöldöztek a széles Duna vizén keresztül s mázsányi köveket hajigáltak a Duna közepébe, hogy a hullám messze felcsapott utánuk. Vagy ismét ezernyi levágott emberfőt bocsátottak el a Garam torkolatánál, s úgy úsztak azok csendesen, hosszú sorban a túlparton álló magyarok előtt végig.

A rémület napról-napra nagyobbodott; még most közöttünk a Duna, még nem férnek hozzánk a gyilkos hadak nyílvesszői, még nem ütik falainkat messzelövő catapultái, még nem nyerítnek méneik embervér után; de jön a tél, mely hidat von a folyamokra, ki véd meg bennünket akkor?

És jött a tél, széles jégtáblák kezdtek végig huzódni a vizen, mindig sűrűbben, mindig vastagabban; egyszer a szigetek között megállt a jég, áthidalva egyik partot a másikkal.

Lőn nagy ujjongatás a tatárok részén, a mint a jég megállt; a magyarok szívében épen úgy fagyott meg a vér; csak Bojóti Simon nem veszté el lelkét akkor is. Rögtön kirendelte egész Esztergom férfiait a part mellé éjszaka, hogy a jeget törjék le végig. Fáradságos munka volt az, feszítő rudakkal a jégtáblákat felhasogatni, s hogy újra oda ne fagyjanak, kihuzgálni a partra; reggelre még is készen voltak vele. A csikorgó nagy hidegben néhány óra alatt ismét új jéglemez fagyott a betört részre egész part mentében, délfelé sűrű hó esett rá, nem lehetett azt megkülönböztetni,

Digitized by Google

Délután megindult egy raj a túlpartról a tatárok közül, a jégen átkelni. A magyarok engedték őket jönni békével a csalfa hídon keresztül. Mikor a fris fagyásra ért a vérszomjú csoport, egyszerre iszonyú roppanással beszakadt a jég alatta, a meglódult hullám egy percz alatt szétaprítá az egész jégmezőt, mely egy helyen megbomolva, keresztülkasul szakadt. A tatárok egy része elmerült a jeges habban, a jégtáblák alá bukva, más részét vitte magával a rögtön megindult jég. Száz meg száz egy-egy fehér jégszigetre kapaszkodva, úgy úszott alá csendesen Esztergom falai alatt, üvöltve és átkozódva; mikor két sziget így összetalálkozott, egy harsogó roppanás és egy halálordítás hallatszott, s azután gazdátlan süvegek úsztak a víz szinén.

Ezúttal a hullakeselyük szövetségeseik torán lakomáztak.

Hajh, ha mindenki úgy látott volna a védelemhez, mint Esztergom vitéz lakói, egy szomorú nótájával kevesebb volna a magyarnak.

Akárhol akart Batu khán átkelni a Dunán, a jeget a dunántúli part mentében mindenütt betörve találta; azoknak oda át semmi sem kellett védelmükre egyéb, mint éjjel-nappal törni a jeget, a hol megállt, a part mellett.

A tatár nem kelhetett át sehol, a dunántúli ország védve volt; egy reggel bámulva látta mindenki, hogy a tatárok felszedik sátorfáikat, elégetik téli gunyhóikat, s mindenestől odább kelnek a Dunán túl.

A nagy öröm és ujjongás közt, hogy végtére eltávoztak, a jámbor földieknek eszükbe jutott maguknak kelni át a jégen, megnézni, nem feledett-e valamit ott a tatár?

És valóban jó zsákmányra leltek; egész ökörcsordákat hagytak hátra a tatárok. A rokonok ekkor meghagyták jól erősödni a jeget, s mikor megbirta őket, akkor áthajtották a marhákat rajta.

A tatárok pedig az erdőből lestek rájuk s éjjel visszakerülve, ők is átmentek ott a jégen, a hol a magyarok utat mutattak nekik. Reggelre Esztergom körül volt vévę ellen-

Digitized by Google

séggel. Nem volt más menekülés többé, mint a kivont kard és buzogány mögött.

A tatárhad nyíllövésnyi távolban állt, körül a szép város falai előtt, beláthatlan roppant tömegekben; minden férfira Esztergomban ötven ellenség jutott. Most már közelebbről lehete látni marczona arczaikat, ki lehete venni azt a jégesőkopogáshoz hasonló beszédet, melylyel egymás közt zajongtak; ott lehete látni, mint állítják föl hajítógépeiket, faltörő hengereiket a város ellen; ezer meg ezer rabfogoly görnyedve hurczolta a földes zsákokat, a rőzsekötegeket, mikkel a sánczárkokat fogják betölteni; tatárok, bolgárok jöttek hosszú hágcsókkal a falak körül fölhágni.

Bojóti Simon látta, hogy a város el van veszve. Dobszó mellett kihirdetteté az utczákon, hogy minden bátor férfi jelenjen meg a magyar-téren abban a nagy tanácskozásban, a mit az Istentől látogatott város népessége tartand végveszedelmében.

Senki sem maradt honn: gyáva férfi nem volt Esztergomban. Az egész tér megtelt férfiakkal és a hány fej, annyi dárda látszott ki a tömegből.

Bojóti Simon a templom széles lépcsőzetén állt fel a nép előtt, mellette az országurak és a templomos vitézek. Az érsek nem volt ott, ő már elesett a harczban; néhány főpap állt ott, ki a várban maradt, mellén pánczéllal, kezében pallossal.

Simon vezér fölemelé a nép előtt a Szűz-Máriás zászlót, és monda neki:

— Ime itt az óra, melyben mindnyájan Isten kezében vagyunk. Tetszett az Úrnak kimondani ránk végső itéletét s megnyitni számunkra a koporsókat, hogy nézzünk azokba bátor szívvel. Nem az a kérdés többé, hogy meddig éljünk, hanem hogy mint haljunk meg? Körülfogott bennünket az ellen, kitől világ minden kincse meg nem vált bennünket, kinek nem elég aranyunk, drága ruháink; vérünket szomjazza. Nosza tehát ne kapjon egyebet nálunk, mint vérün-

Digitized by Google

ket, azt is fizesse meg saját vére árán. Ma betölti árkainkat, reggelre falainkat fogja döntögetni; ma hordja össze mindenki, a mi drágasága van, selyem és bársony kelméi, mikre úgy sem lesz többé szükség. Ez éjjel összeégetünk mindent; ne maradjon rajtunk más, mint a pánczél; kincseinket, a hölgyek ékszereit elássuk a mély föld alá, senki se tudja meg hová. Legdrágább gyöngyeink, a nők, ne vigyenek magukon kívül más ékszert a várba, hogy az ellenség ne találjon rajtuk semmit. És akkor álljunk ki a fent karddal kezünkben az utczákra s várjuk be az ellenséget. A többit végezze velünk Isten!

Ez elkeseredett szóra semmi zaj sem hangzott vissza a sokaság részéről; az elhatározás néma volt és egyetértő. Dezsér prépost misét tartott ott a szabad téren, megáldá, megszentelé a híveket, s azzal kihozták a templomból a zászlókat, úgy oszlott a férfisereg buzgón énekelve városnegyedeibe vissza.

Olyan csendesség volt minden háznál, mintha mindegyiknek halottja volna; a férfiak szótlanul kötözék össze legbecsesebb kelméiket, kihordák az utczaszögletekre, ott tüzet vetettek beléjük s úgy égett minden utczán milliókat érő vagyon szerte. A drága máglyák körül elkeserülten verték a lantot a síró hegedősök, halálra, elszánt véres öldöklésre buzdítva a férfiakat; a szilaj danák utczáról utczára hangzottak.

Nem sokára tűzlángban álltak a hajók is a dunaparti kikötőben, kelet gazdag terményeivel rakva; a drága fűszerillatot, az égő kenetes hordók szeszét csak úgy hordta szét a szélvész, így tudatva a tatárokkal, hogy Esztergom népe kincseit semmisíti meg előttük.

A nőket mind egy helyre küldék a szent Márk templom kerítése mögé, honnan a végveszély idején egy fedett folyosón át a várba lehetett vonulni.

Csak háromszáz hölgy hozta el ide ékszereit, kösöntyűit, a többi a tüzbe hányta azt is s legrosszabb daróczköntösét vevé fel ez utolsó napra.

Digitized by Google

Amazok voltak Esztergom százszorszépei. Mikor a lángok körüllobogták a várost, sírt a sok asszonyi nemzet, csak a százszorszépek mondák egymásnak, hogy kár a sírás, a köny árt a szemek szép tüzének.

Mikor megkezdődött a harcz, egyszerre minden bástyán, minden utczán, a gyönge nők térdre omoltak a templom előtt, reszketve és imádkozva kedveseik, rokonaik életéért, keresztyén kardok diadaláért; csak a százszorszépek nem tudtak ott imádkozni.

— Mit? szólt a szépekhez Berta asszony, ki legszebb volt; azért éltünk ily röviden, hogy ily gyászosan haljunk meg? A szép, vidám fiatalság leölve már s most a vén, mogorva férjek azt akarják, hogy együtt haljunk meg velök. Elszedték ékszereinket, megégették ruháinkat, hogy ne legyen kedvünk az élethez s most el akarnak itt temetni magukkal, mikor még olyan szép volna az élet. Mit vétettünk mi, hogy meghaljunk, azt sem tudjuk, hogy miért? Szépek, fiatalok vagyunk. A tatárok között is vannak deli ifjak, nyájas hősök, kik a szép nőket szeretik, a szép nő mindenütt úr a világon. Ne haljunk meg, ne temetkezzünk e romok alá. Menjünk együtt a tatár vezér elé. Ha szeme van és szive dobog: ennyi szépség láttára lehetetlen, hogy meg ne induljon. Itt hamu lenne belőlünk, ott még királyné is lehet.

A balga nők hallgattak Berta szavára s mikor a többiek legsiralmasabban könyörögtek az egekhez, ők kilopóztak a templomból, lementek a vizi kapuhoz, azt kinyiták, elhagyták titokban a várost s átmentek a táborba. El sem búcsúztak senkitől.

Karadzim khán volt ott Batu khán alvezére, ki Esztergomot ostromoltatá; a százszorszépek odavezették magukat a khán elé, oly bizton, oly ragyogó orczával, mintha menyegzőre jönnének.

Odaérve, a háromszáz delnő leborult a khán előtt s Berta asszony szólt mindnyájuk nevében.

— Dicsőséges khán, halhatatlan, győzhetetlen hős. El-

Digitized by Google

foglaltad az egész világot, de az egész világon annyi drágát nem foglaltál, mint e perczben. Ime a környék legszebb hölgyei, a hirhedett százszorszépek térdepelnek lábaidnál, könyörögve, hogy válaszsz közülünk magadnak, a többit add dicső vezéreidnek párul.

Karadzim khán utálattal nézett rajtuk végig s aztán fölkaczagott gúnyosan.

— Mit? Ti vagytok várostok legszebb asszonyai? Ti akartok szépek lenni? Ezzel a halavány arczczal, ezzel a hosszúkás fejjel, e rút sárga hajkenderrel, vízszinű szemeitekkel? Ez idomtalan piczi szájak mondják azt, hogy ők szépek? Ki hitette el ezt fejeitekkel? A szép asszony színe barna, arcza lapos és szemei aprók, feketék, szája széles és haja borzas, nézzétek: ilyen a szépség.

Azzal félrevonta sátora függönyét a khán, egy csoport guggonülő némbert mutatva elé, kik valóban olyan szépségek voltak, a minőket ő leirt. Nekünk ocsmány, de a tatárnak ideál.

A százszorszépek meg voltak alázva.

Karadzim khán lenézően fordult lovászlegényeihez.

— Szolgák! a mi nekem nem kell, legyen a tiétek; im ez idegen némberek itt, bár nem olyan szépek, mint asszonyaink a Káspi-tó mellett, szükségből jók lesznek számotokra, válaszszatok közülök.

Azzal az asszonyokhoz fordult:

— Szolgák szolgálói! Engedelmeskedjetek a ti uraitoknak, az én szolgáimnak.

A százszorszépek meg voltak alázva szörnyen. A rút állathoz inkább, mint emberhez hasonló alakok odamentek közéjük; válogattak bennük, durván, vadan, mint a hogy eladó állatokban szokás válogatni s kaczagtak könyeiken.

Ez hát az az élet, a mit inkább választottak a dicső halálnál?

De még ez is tetszett nekik. Messziről hallatszott a lárma, sikoltozás, a halálordítás az elhagyatott város ut-

Digitized by Google

czáiról: ott véres halálharcz folyik most; mégis jobb itt lenni Karadzim khán szolgáinak oldalánál.

A khán mosolyogva villogtatá feléjük égő szemeit:

— Nos, szép asszonyok, ha ti a legszebbek vagytok, milyen lehet még a rútja, a ki odahaza maradt? Ha tehát mindegyitek új férjére akadt már, itt e síkon én előttem egyszerre történjék meg a menyegző. Épen szép alkalom van rá. A régi férjeket most ölik. Jól ide figyeljetek rám. Sorba letérdepeltek mind, ez a szertartás; fejeitekre sűrű fátyolt borítanak; vőlegényeitek ottan állnak oldalaitoknál. Mikor én mondom e szót: «ben», akkor karjaitokat keresztbe fonjátok kebleiteken; mikor azt mondom «hok», akkor lehajtjátok fejeiteket, mikor azt mondom «túr», akkor egyszerre levetitek a fátyolt fejeitekről s azzal férjeitek feleségei vagytok.

A százszorszépek engedelmeskedtek szépen; letérdeltek szépen sorban a vezér előtt, leteríték fejeiket sűrű, át nem látszó lepellel, mindegyik mellett ott állt a férjül választott tatár harczos.

Mikor a khán az első szót mondta: «ben!» a hölgyek keresztbe tették melleiken karjaikat. Ugyanakkor mindegyik harczos kivonta széles kardját hüvelyéből.

Mikor a khán azt mondta: «hok», akkor a százszorszépek lehajták fejeiket s a harczosok fölemelték a kardot magasra.

És mikor a khán azt mondta: «túr!» akkor egyszerre háromszáz szép asszony feje gördült végig a földön.

Karadzim khán nevetett rajta szörnyen, hogyan kapott mind a háromszáz egyszerre mind a két kezével a fátyol után, hogy azt fejéről levesse. Már akkor nem volt ott sem fej, sem fátyol.

Eddig nevetett Karadzim, de azután tépte szakállát dühében.

— Átkozott némberek; ha ezek benn volnának a várban, ingyen elfoglalnám azt könnyen; most sok vért fizethetek érte, mert nincsenek ők ott, hogy férjeik karját megrontsák szemeik könyjével.

Digitized by Google

Jól mondta Karadzim khán. Az özvegy férfiak jól harczoltak. Minden utczát, minden házat véres harczczal kellett tőlük elfoglalni s nem nyert abban a hódító egyebet egy égő romnál, melyben, ha összeszámlálta, két annyi halottja volt magának, mint ellenének.

A város elpusztulása után a hősök maradványa a sziklavárba vonta fel magát, a híven maradt asszonyokkal.

Karadzim khán ostromgépei annak nem árthattak semmit; csak rohammal lehetett az ellen menni. Többször megkisérték azt a mongolok, mindig sikertelen; Simon vezér és elkeserült harczosai csodamódon verekedtek a tatárokkal; Karadzim khán átkozódott: «miért nincsenek köztük azok az asszonyok?» utoljára maga Karadzim khán vezette őket a kapuk ellen; fel is vergődtek már egész a párkányokig, ott Karadzim khánt egy jószándékú buzogány úgy találta főbe, hogy halva esett le onnan.

A mongolok nem vívták tovább a várat.

Karadzim khánt eltemették a hegyek aljában, nagy halmot raktak reája s nem sokára elhagyták a mongolok a pusztult országot, visszamentek Ázsiába.

Esztergomvár vitéz védőit megmenté a jó kard; a hű nők, kik velük maradtak, még azután hosszú, boldog életet éltek; a százszorszépek tagjait széthordták a vadak erdőbe, berekbe....

— — — — — — — — — — — —

Így volt-e ez Karadzim khán?

2.

A LÁTHATLAN SEB.

** orvos, egyike fővárosunk leghiresebb műtőinek, egy reggel korán, még fel sem volt öltözve, egy sietséges látogatást lőn kénytelen elfogadni; az előszobájában várakozó férfi azt izente be az inastól, hogy rá nézve veszélyes a késedelem, rögtöni segélyre van szüksége.

Digitized by Google

Az orvos hirtelen hálóköntöst kapott magára s bebocsátá a sietőt.

Előtte egészen idegen férfi volt az, külsejéről, modoráról ítélve a legjobb körökhöz tartozó. Sápadt arczán testi-lelki szenvedés látszott, jobb keze selyem kendővel volt felkötve a nyakába. Bár vonásait erőszakolni tudta, nem óvhatta meg magát, hogy néha egy-egy fájdalmas sziszszenés ne hagyja el ajkait.

— Kegyed ** orvos úr? kérdezé a tudorhoz lépve, elgyöngült tompa hangon.

— Igen, uram.

— Megbocsát, hogy személyesen nem ismerem. Nem lakom Pesten, faluról jövök, csak híréből tisztelem. Nem mondhatom, hogy örülök a szerencsének megismerhetni, mert rám nézve semmi kellemes sincs benne.

Az orvos látta, hogy látogatója alig áll a lábán s leültette pamlagára.

— Fáradt vagyok; egy hete már hogy nem aludtam. A jobb kezemen támadt valami, nem tudom mi? tán pokolvar, vagy rákseb; eleinte csak sajgott, később folytonosan égetni kezdett, legkisebb szünet, vagy enyhülés nélkül, mindig erősebben, gyilkosabban. Minden háziszert, kuruzslást megpróbáltam ellene, semmi sem használt; majd nyilalni, lüktetni kezdett kegyetlen kínokkal. Végre nem állhattam ki, kocsira ültem, feljöttem kegyedhez, hogy égesse vagy vágja ki, mert ha még egy óráig kell viselnem, elkárhozom vele.

Az orvos vigasztalá, hogy nem szükség itt mindjárt a késhez folyamodni, lehet, hogy oszlató, vagy gyüjtő szerek is megorvosolják a bajt.

— Nem, nem uram! semmi tapasz, semmi enyhítő szer, nekem kés kell; egyenesen azért jöttem, hogy kivágassam azt a fájdalmas részt magamból.

Az orvos kérte, hogy engedje látni kezét; mire a szenvedő fogcsikorgató kínnal nyujtá oda bepólált kezét az orvosnak, ki nagy óvatosan kezdé lebontogatni a pólyákat arról.

Digitized by Google

— Azonban kérem önt, tudor úr, hogy azon, a mit látni fog, meg ne ütközzék. Bajom oly csodásan rendkívüli, hogy az önt meg fogja lepni, de kérem, hogy ne ütközzék meg rajta.

** orvos biztosítá az idegent, hogy ő igen erős szívű, hozzá van mindenhez szokva s nem szokott semmin megütközni.

Azonban mégis megdöbbent s ijedten ejté el a kezet, midőn lebontá róla a takarót, — mert azon nem látszott semmi seb: tiszta volt, mint más kéz.

A szenvedő feljajdulása, ki elbocsátott kezét baljával tartá fel, tanusítá azonban, hogy az idegen nem tréfálni jött ide, de valóban szenved.

— Hol fáj önnek?

— Itt, itt uram, szólt az idegen, keze fején azon helyre mutatva, hol két főér elválik egymástól s szinte végig borzongott egész teste, midőn az orvos gyöngén kémlelve tette oda ujja hegyét.

— Itt fáj önnek?

— Irtózatosan.

— Érzi a nyomást, ha ujjamat rá teszem?

A férfi nem tudott felelni, de a köny kicsordult szeméből, úgy fájt neki.

— Csodálatos. Én ezen a helyen nem látok semmit.

— Magam sem. És mégis oly irtózatos fájdalmat érzek ott, hogy szeretnék fejemmel a falnak rohanni.

Az orvos nagyító üveget vett, vizsgálódott, fejet csóvált.

— Ez a bőr ép, eleven. Az erek működnek benne, semmi gyuladás vagy rák-daganat alatta, egészen olyan, mint másutt.

— Én mégis azt hiszem, hogy valamivel pirosabb ott.

— Hol?

Az idegen irónt vett elő tárczájából s körülkerített egy félkrajczár nagyságú helyet kezén vele: «itt».

Az orvos ránézett. Azt kezdte hinni, hogy betege elmekóros képzelődésben szenved.

Digitized by Google

— Maradjon ön itt, majd néhány nap alatt segíteni fogok rajta.

— Nem várhatok. Ne higyje uram, hogy én bolond, őrült képzelődő vagyok. Ebből engemet ki nem gyógyít. Nekem ez az irónnal körülkerített hely pokolbeli fájdalmat okoz s én azért jöttem ide, hogy ön azt messe ki innen.

— De én azt nem fogom tenni, szólt az orvos.

— Miért nem?

— Mert önnek a keze ép, azon a helyen annyira nem látok bajt, mint saját kezemen.

— Ön csakugyan azt látszik hinni, hogy én tébolyodott vagyok, vagy tréfálok, szólt a beteg; azzal elővett tárczájából egy ezer pengő forintos bankjegyet s letette az orvos asztalára. Ím lássa uram, hogy én nem akarok gyermekeskedni s a szolgálat, a mit öntől kivánok, rám nézve elég fontos és szükséges. Én kérem, hogy vágja ki ezt a helyet a kezemből.

— Én pedig azt mondom önnek uram, hogy ha a világ minden kincsét nekem adná, sem birna rá általa, hogy valakinek az ép testét betegnek nézzem s kést vágjak bele.

— Miért nem?

— Mert az orvosi tudományomat és hitelemet hozná kétségbe; az egész világ azt mondaná ön felől, hogy idióta volt, én felőlem pedig vagy azt, hogy lelkiismeretlen voltam azt hasznomra fordítani, vagy hogy tudatlan voltam észre nem venni.

— Jó; akkor hát legalább egy szivességet tegyen ön meg velem. Én magam is képes vagyok ezt a műtételt véghezvinni magamon. Kissé ügyetlen ugyan a balkezem hozzá, de az nem tesz semmit. Annyit tegyen meg ön, hogy ha a műtételt végbevittem, a seb további bekötéséről gondoskodik.

Az orvos bámulva látta, hogy a különös ember csakugyan komolyan veszi a dolgot, leveti kabátját, felgyűri karjáról az inget s tollkését balkezébe fogja.

Egy pillanat s a tollkés mély vágást csinált a bőrben.

Digitized by Google

— Megálljon, kiálta az orvos, ki megijedt, hogy a szenvedő ügyetlenségből valami életérbe talál belevágni, ha csakugyan mulhatlannak találja ön a műtételt, ám legyen.

Azzal elővette műtőkését s a férfi szenvedő kezét tenyerébe fektetve, kérte őt, hogy forduljon félre. Némely emberre nagyon szokott hatni, ha saját vérét látja.

— Szükségtelen. Majd inkább mutatni fogom, hogy meddig menjen ön a késsel.

És valóban, az idegen egész hidegvérrel nézte végig a műtételt; maga mondogatta, hogy meddig terjedjen a metszés? kinyitott keze meg sem mozdult az orvos kezében s midőn a kerek folt ki lett vágva, nagyot fohászkodott, könnyebbülten, enyhén, mint a kinek ez igen jól esett.

— Nem égeti önt semmi itt többé? kérdé az orvos.

— Minden megszünt, szólt az idegen és még mosolygott is. Tökéletesen vége a fájdalomnak. Mintha ketté volna vágva. Ez a kis fájdalom, a mit a vérzés okoz, olyan az elébbire, mint a hűsítő szellő a pokolbeli hőség után. Valóban jól esik, hogy így látom folyni a véremet. Csak engedje ön folyni. Nekem igen-igen jól esik.

Az idegen valódi gyönyörrel látta a sebből elfolyó vérét; az orvosnak komolyan kellett őt erőszakolni, hogy engedje azt végre elállítani és a sebet bekötni.

Az alatt, míg a bekötés készen volt, az idegen arcza egészen átváltozott. Az elébbeni kínlódó kifejezés helyett nyugodt, kedélyes tekintet mosolygott le az orvosra; megtért életkedv látszott az elébb elmérgesedett fanyar vonások helyén; a homlok kiderült, az arcz színe visszatért, az egész ember szemmel látható változáson ment keresztül.

Mikor az orvos jobb kezét ismét felkötè nyakába, a szabadon maradt ballal forróan megszorítá az orvos jobbját s meleg, szives hangon mondá neki:

— Fogadja ön legőszintébb hálámat ezért. Ön valódi jót tett velem. A csekély viszonzás részemről épen nem áll arányban a nagy szolgálattal, a miben ön részesitett, azon-

Digitized by Google

ban egész életemben találni fogok módot kötelezettségemet leróhatni ön iránt.

Az orvos azonban épen ellenkező véleményben volt s nem akarta elfogadni az idegentől asztalára tett ezer pengőt, ki viszont elhátrált előle s végre, látva, hogy az orvos mindjárt megharagszik, azt mondta neki, hogy adja tehát valami kórházra, s azzal szépen eltávozott.

* * * még azután nehány nap meglátogatta őt vendéglői szállásán, hol az idegen addig maradt, míg sebe tökéletesen behegedt, a mi legkisebb akadály nélkül megtörtént s az alatt alkalma volt felőle meggyőződhetni, hogy egy igen művelt, okos emberrel van dolga, a ki sokoldalú műveltséggel és helyes világnézetekkel bir, s a mellett, hogy vagyonilag előkelőnek mondható, egyszersmind kitünő hivatalos állást foglal el, s legkisebb nyoma sincs rajta többé ama láthatlan seb eltávolítása után semmi lelki, vagy testi kórnak.

A férfi, sebe teljes begyógyulása után, ismét haza ment békével a maga falusi lakhelyére.

Mintegy három hét múlt el azután, midőn egy reggel, ismét oly szokatlan korai órában, jelenté az orvos szolgája ama különös idegen urat, ki a minap még az inasnak is egy aranyat adott eltávozásakor.

Az idegen, kit az orvos sietett elfogadni, ismét felkötött kézzel jött be a szobába, s arczvonásai a kíntól az ismerhetlenségig el voltak torzítva.

Midőn kinálást nem várva leroskadt a karosszékbe, nem birt magának parancsolni többé; elkezdett nyögni, s szótlanul nyujtá kezét az orvos elé.

— Mi történt? kérdé ez megdöbbenve.

— Nem vágtuk ki elég mélyen a minap; lihegé érztelen hangon a beteg. A fájdalom újra visszatért; kegyetlenebbül éget, mint azelőtt. Egészen odavagyok bele. Karom meg van merevedve a kín miatt. Nem akartam önt fárasztani másodszor, tűrtem, azt hittem, hogy lassankint majd a szívig, vagy a főig terjed a rejtélyes lob, s véget

Digitized by Google

vet az egész nyomorú életnek, de az nem történik meg. Az egész fájdalom nem terjed túl azon a kis körülkerített helyen; de ott oly kín van, oly kimondhatatlan kín! Tekintsen ön az arczomra és látni fogja rajta.

A férfi arcza olyan volt, mint a viasz, s a hideg veríték izzadt homlokán.

Az orvos kibontá a bepólált kezet. A műtét helye szépen be volt hegedve, ép, új bőr képződött fölötte, az egész kézben egy ér sem látszott nyugtalannak, a beteg ütere nyugodtan vert, minden láz nélkül, míg annak minden tagja reszketett.

— Ez a csodákkal határos! szólt elbámulva az orvos. Ez eset túlmegy minden eddigi tapasztalásomon.

— Csoda, rémséges csoda ez, orvos úr. Ne kutassa, ne fürkészsze az okát, hanem szabadítson meg e kíntól; vegye műszereit és vágja mélyebbre a sebet, szélesebb körben; ez egyedüli menekülésem.

Az orvos kényszerülve érzé magát betege kívánatát teljesíteni. Másodszor is véghez vitte rajta a műtétet, most még mélyebben eresztve a kést, s látta másodszor is azt a csodálatos könnyebbülést betege arczán, azt a gyönyörködő kíváncsiságot, midőn vérét bőségesen szemlélte omlani s midőn újra beköté annak kezét, szemlátomást elmult a beteg arczáról ama halotti viaszsápadtság s eleven szín tért vissza rá, a nélkül azonban, hogy az életvidám mosolygás helyre állna azon. — Ezúttal szomorúan köszöné meg a jó szolgálatot.

— Köszönöm, orvos úr. Most nem fáj ismét semmi. Néhány nap alatt majd beheged a seb. Azonban ne ütközzék ön meg, ha egy hónap múlva ismét itt fog látni.

— Ah uram, verje ön ki fejéből ezt a gondolatot.

— Én bizonyosan tudom, hogy egy hónap múlva megint ki fog újulni az égető kín, szólt az idegen levert kedélyel. No de — a mint végezve van felőlem. A viszontlátásig.

Az orvos közlé több pályatársával e csodás kóresetet,

Digitized by Google

kik mind különböző véleményt mondtak felőle, a nélkül, hogy valaki teljes magyarázatát birná adni.

A hónap vége felé aggodalmasan leste * *, ha nem jelentkezik-e nála újra a különös beteg; azonban a hónap szerencsésen elmúlt s a rejtélyes beteg nem tért vissza.

Azután még egy pár hét folyt le; akkor egy levelet kapott az orvos betege lakhelyéről.

Felbontá; látta az aláírásról, mely a sűrűn tele irt lap végén állt, hogy azt betege saját kezével irta, miből azt az örvendetes dolgot kezdé gyanítani, hogy az előbbi fájdalom nem tért vissza, mely bizonyosan gátolta volna az irásban.

Ez volt a levélben:

«Tisztelt tudor úr. Nem akarom önt és az orvosi tudományos búvárlatot kétségben hagyni azon különös baj titka felől, melyet nem sokára magammal viszek a sírba, vagy talán még máshova is.

Leirom önnek rettentő betegségem keletkeztét. Egy hét óta már harmadszor tért az vissza, s ezúttal nem akarok ellene tovább küzdeni. Most úgy vagyok képes e sorok irására, hogy enyhítő borogatásul égő taplót rakok a fájó részre, s az alatt, míg a tapló elég, nem érzek nagyobb fájdalmat, mint a mit ez okoz. Ez pedig csak tréfa.

Én igen boldog ember voltam még félév előtt. Jövedelemből gondtalanul éltem, jó barátságban voltam az egész világgal, s tudtam mindennek örülni, a miben az ember harminczöt évvel örömöt talál. Egy évvel ezelőtt megházasodtam. Szerelemből választottam. Egy igen szép, művelt és jószívű leánykát vettem el, ki társalkodónő volt egy szomszéd grófnőnél. A vagyontalan leányka nem csupán hálából, hogy általam úrnővé lett, de valódi gyermeteg szeretetből ragaszkodott hozzám. Félév úgy telt el tőlem, hogy egyik napomat boldogabbnak találtam, mint a másikat. Ha némelykor el kellett távoznom jószágomról a székvárosba, nőmnek az alatt nem volt nyugta otthon, néha egy mérföldig elém gyalogolt az úton, melyen várt; s ha elkéstem, egész éjjel le nem feküdt, rám várva, ha pedig

Digitized by Google

nagy unszolásra néha el tudták csalni régi úrnőjéhez, ki most is nagyon szerette, onnan rendesen még az nap visszasietett, semmi hatalom nem volt képes őt félnapnál tovább ott tartani s utánam való búslakodásával elrontotta a mások jókedvét. Iránami gyöngédsége annyira ment, hogy lemondott a tánczról, nehogy más férfi kezét legyen kénytelen megfogni az enyim helyett s sírva fakadt, ha valamelyik dandy szépeket mondott neki. Egy szóval én egy ártatlan gyermeket birtam nőül, a kinek nem volt más gondolatja, mint én, a ki még azt is meggyónta nekem, mint nehéz vétkét, ha álmában nem én rólam álmodott.

Én nem tudom, micsoda dæmon volt az, a mi egyszer azt sugdosta fülembe, hogy — hátha ez mind csak tettetés? Az ember olyan bolond, hogy szereti a legnagyobb boldogság közepett a gyötrelmet keresni.

Volt nőmnek egy kis varró asztala, melynek fiókját rendesen be szokta zárni. Ezt én többször vettem észre. Soha benne nem felejtette a kulcsot és soha nyitva nem hagyta a fiókot.

Ez a gondolat engem gyötreni kezdett. Mi lehet ott, a mit előlem rejt? Meg voltam bolondulva. Nem hittem ártatlan arczának, tiszta szemeinek, ölelésének, csókjainak. Hátha ez mind csak ámítás?

Egy napon ismét eljött érte a grófnő s nagy kéréssel, könyörgéssel rávette, hogy töltse nála a napot. Jószágaink nehány órányira voltak egymástól s én megigértem nőmnek, hogy magam is utána megyek.

Alig robogott ki a hintó udvaromból, én előszedtem minden kulcsot, a mi házamnál volt, s sorra próbálgattam vele a fiókocska zárát. Egy végre felnyitotta.

Meg voltam döbbenve, midőn a fiókot kihúztam, mint a ki először lop életében; én tolvaj voltam, zár-feltörő tolvaj, ki egy gyönge asszony titkait jön megrabolni.

Kezeim reszkettek, midőn óvatosan, egyenkint szedtem fel a tárgyakat, nehogy a rendetlen dulásból észrevehető legyen, hogy ott idegen kéz kutatott; keblem el volt szo-

Digitized by Google

rulva, szinte megfulladtam bele. . . . Egyszer egy csomó csipke alatt egy köteg levél akad kezembe. Mint a villám, úgy lövelt bennem valami végig fejemtől szivemig; óh ezek olyan levelek, minőket első tekintetre meg lehet ismerni! Szerelmes levelek. . . .

A levélcsomag ezüstszegélyű rózsaszín szalaggal volt átkötve.

Midőn a szalaghoz nyúltam, eszembe jutott, hogy illik-e ez? becsületes emberhez illő munka ez? felesége titkait elorzani; titkokat, mik leánykorára tartoznak. Felelős-e ő énnekem azokért a gondolataiért, mik akkor támadtak, midőn még nem volt az enyim? Lehetek-e én féltékeny azon időkért, midőn még engem nem ismert? Hihetőleg neki is voltak előttem ábrándjai: vétek-e az? Bűnt ki tehetne fel róla? De én képes voltam róla föltenni. Egy gondolat azt súgta lelkembe, hogy hátha e levelek már akkoriak, midőn jogom volt minden gondolatához; midőn féltékeny lehettem még arra is, hogy miről álmodik, midőn már az enyim volt? Felbontottam a szalagot. Nem látott senki; még tükör sem volt felém fordulva, hogy magam előtt piruljak. Egyik levelet a másik után bontottam fel és olvastam végig. . . .

Oh az irtózatos óra volt nekem.

Mi volt e levelekben? A legundokabb árulás, a mit valaha férfi ellen elkövettek. Egy legközelebbi jó barátom irta azokat és milyen hangon? minő feljogosított szenvedélylyel, szerelemmel; hogy beszélt benne titoktartásról, esztelen férjről, hogy adta a tanácsokat, mit tegyen a nő, hogy férjét elámítsa; és ezek a levelek mind mind azon idő óta keltek, hogy én nős voltam és olyan boldog. Nem szólok önnek arról, a mit éreztem. Az olyas valami volt, mint a ki halálos méregtől részegült meg. Én az utolsó cseppig kiittam ezt a mérget. Elolvastam a leveleket egyenkint mind. És azután megint összehajtottam rendben, s átkötém a szalaggal, eltakartam a csipkékkel, s becsuktam a fiókot.

Digitized by Google

Tudtam, hogy ha én délig nem megyek nőm után, estére ő fog haza jönni a grófnétól. Úgy lett. Oly sietve ugrott le a hintóról, úgy futott elém, ki a tornáczon vártam, úgy ölelt, csókolt és boldog volt, hogy ismét mellettem lehet. Én semmit sem engedtem észre venni magamon. Együtt beszélgettünk, vacsoráltunk, s mentünk külön hálószobáinkba aludni. Én nem hunytam le a szememet, ébren olvastam minden órát. Mikor az első negyedet ütötte éjfél után, felkeltem és átmentem az ő hálószobájába. Úgy feküdt szép szőke feje a fehér vánkosok között, mint a hogy a kis angyalokat festik a fehér felhők közé. Milyen rút hazugság a természettől ilyen ártatlan vonásokat adni a bűnnek! El voltam határozva, makacsul, mint egy őrült a maga rögeszméjében. A méreg keresztül-kasul ette magát lelkemen. Csendesen oda tettem jobb kezemet fehér nyakára s azzal hirtelen összeszorítottam azt. Ő egy perczre felnyitotta nagy sötétkék szemeit s bámulva tekinte rám, azután lassan lecsukta azokat ismét és meghalt. Meghalt, a nélkül, hogy védte volna magát ellenem; olyan csendesen, mint egy álom. Még akkor sem haragudott rám, midőn megöltem. Egyetlen vércsepp jött ki szájából, mely kezem fejére esett, — ön jól tudja, hogy hová? — azt is csak reggel vettem már észre, midőn megszáradt rajta. Minden felötlés nélkül eltemettük, pusztán laktam, ki ellenőrködött volna felettem? nem voltak sem rokonai, sem pártfogói, a kik kérdést tettek volna miatta, s én készakarva elkéstem a halotti meghívó jegyekkel, hogy ismerőseim ne jöhessenek el idejére.

Midőn visszatértem a sírboltból, legkisebb terhet sem érzék szívemen. Kegyetlen voltam iránta, de megérdemelte. Nem utáltam; el tudtam felejteni. Nem gondoltam rá. Soha gyilkosságot kevesebb lélekmardosással nem követett el ember, mint én.

Midőn kastélyomba értem, épen akkor hajtatott oda a grófnő is, kit többször említék. Intézkedéseim szerint ő is elkésett a temetésről s látható felindulásban volt, midőn

Digitized by Google

meglátott. A rémület, a részvét, a fájdalom, vagy nem tudom én mi? összezavarták szavait, úgy hogy azt sem értettem, miket mond el vigasztalásomra. Hallgattam is én azokra! Kellett is nekem a vigasztalás! Nem voltam én szomorú. Végre azonban bizalmasan megfogá kezemet s félig súgva mondá, hogy egy titkot kénytelen discretiomra bízni, s felteszi rólam, hogy mint gavallér ember nem fogok azzal visszaélni. Ő egy csomag levelet adott át nőmnek megőrzés végett, miket természetüknél fogva nem tarthatott odahaza; azokat adjam neki vissza. Én éreztem, hogy kétszer, háromszor valami hideg borzongás futott át testemen tetőtül talpig e szavakra. Látszólagos hidegséggel azt kérdém tőle, hogy mi volt azon levelekben? — a nő megrezzent e kérdésemre s azt felelé hevesen: «uram, az ön neje nagylelkűbb volt, mint ön; mert midőn elvállalá irataim megőrzését, nem kérdezte, mi van bennök, sőt szavát adta, hogy beléjük nem fog pillantani s én bizonyos vagyok felőle, hogy nem is nézett beléjük soha, mert ő nemes lélek volt, a ki önmaga előtt szégyenlette volna adott szavát titokban megszegni.» — «Jól van, mondám; miről ismerek azon csomagra?» — «Ezüst szegélyű rózsaszín szalaggal vannak átkötve.» — «Fel fogom keresni.» Azzal fogtam nőm kulcsait s elkezdtem keresni a csomagot, a miről jól tudtam, hogy hol van? Nagy nehezen kellett ráakadnom. «Ez-e az?» szóltam odanyujtva azt a grófnőnek. «Igen igen! Lássa ön, még most is úgy vannak összekötve, a hogy én csináltam a szalagon a csokrot: derék neje soha sem bontotta azt fel.» Nem mertem szemeimet felemelni hozzá; féltem, hogy kiolvassa belőlük, hogy de igen, én felbontottam azt, és még valami mást is. Röviden búcsút vettem tőle és kimentettem magamat, hogy félre vonulhassak. A grófnő újra hintajába ült és haza ment. Neki igaza volt. Durva, kicsapongó férje volt szegénynek. Ha én olyan lettem volna, én is megérdemleném, hogy olyan nőm legyen. Oh de az én nőm ártatlan angyali lélek volt, a ki férjét még akkor is szerette,

Digitized by Google

midőn az őt meggyilkolá. Nem emlékezem már rá, hogy mit cselekedtem az első órákban, csak annyit tudok, hogy mikor iszonyatosan eszmélni kezdtem, odalenn voltam a sírboltban, nőm koporsója előtt. Annyira még nem voltam őrült, hogy felakarjam őt ébreszteni, de annyira már igen, hogy elkezdtem beszélni hozzá. Azt hittem, hogy ő azt hallani fogja. «A milyen igazán szerettél engemet valaha, a milyen igazán szeretsz még halálod után is, tedd velem azt az irgalmat, hogy állj rajtam boszút ebben az életben. Ne halaszd bünhődésemet a túlvilágra, szenvedtess meg itt, kínozz meg, ölj meg. Ne várj reám a halál után a boszúállással!» Ilyen őrjöngéssel beszéltem a néma hamvakhoz, s ott egyszerre az álom, vagy talán az ájulás elnyomott. Csak azt tudom, hogy elkezdtem álmodni. Láttam, hogy felnyílik csendesen az előttem levő koporsó teteje, s a benne fekvő halott halkan felemelkedik abból. Én ott feküdtem mereven a ravatal előtt, kezemet a koporsó szélére téve s arra nyugtatva fejemet. A halott ajka halovány volt, de egy piros vércsepp függött rajta. Lassan odhajolt hozzám, felnyitá szemeit, miként utolszor, s megcsókolta kezemet, s a vércsepp ismét ott maradt ajkáról; azzal ismét lehunyta szemeit, visszafeküdt hideg vánkosára, a koporsófödél újra rácsukódott. Nem sokára éles fájdalom költött fel aléltomból, mint a skorpiócsipés; sietve mentem fel a szabadba, korán reggel volt, senki sem vett észre. A vércsepp nem volt kezemen, sem semmi jele a fájdalomnak és mégis úgy égett ott, mintha edző méreg marná bele magát. Ez a fájdalom óráról-órára nőtt és soha szünetet nem tartott. Néha aludtam is vele, a fájdalom teljes öntudatával. Senkinek sem panaszkodhattam: úgy sem hitte volna senki, a mit mondok. Ön tanúja volt, hogy mit kelle szenvednem? s mennyire megenyhült égető kínom mindkét műtét után, mely a csepp helyét eltávolitá kezemből. Azonban a mint behegedt a hely, a kín is kiújult; most már harmadszor ostromol, s nekem nincs erőm tovább küzdeni ellene. Egy óra múlva meghalok. Az a

Digitized by Google

gondolat vigasztal, hogy miután ő boszút állt rajtam itt, amott túl talán meg fog bocsátani. Köszönöm önnek szíves szolgálatait irányomban. Áldja meg értük az Isten.

* * *

Pár nap múlva a hírlapokban lehete olvasni, hogy * * *, egyike leggazdagabb urainknak, agyonlőtte magát. Némelyek azt mondák: felesége utáni bánatában, jól értesültek egy gyógyíthatlan sebet adtak okul, a legokosabbak azt mondák: monomaniában szenvedett, s csak képzelte a kínzó sebet, melyet nem tudtak kígyógyítani.

3.

CSERÉLJÜNK VŐLEGÉNYT.

Soha sem láttam olyan meglepő hasonlatosságot testvérek között, mint a minő a két Kondorossy leányé volt.

Illendőbb volna ugyan, ha per «kisasszonyok» beszélnék róluk, hanem akkoriban, a mikor ők még azok voltak, a kisasszony nevezet nem tartozott a megtiszteltetések közé; a «leányka» pedig mindvégig megmarad legszebb czímnek.

Tehát a két leány annyira hasonlított egymáshoz, hogy azt soha senki meg nem tudta mondani: melyik a Tinka, melyik a Minka? annyira egyformán piros, gömbölyű arczaik, egyformán nevető és duzzogó ajkaik, egyforma kék szemeik voltak, még a beszédben, a kaczagásban is annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy különbséget nem lehetett közöttük tenni. E felett még szüntelen egyforma divatot tartottak; a legkisebb toilette-részletig hasonlóan szoktak öltözködni. Minkánál egy hajfürtnek nem volt szabad másképen állni, mint Tinkánál; csupán a ruhaderékra nézve nem voltak egymással egyességben. Minka azt hitte, hogy Tinka vállfüzője neki bő; Tinka viszont karcsúbbnak tartotta magát testvérénél s e miatt elégszer megtépték a szegény szabó üstökét, a ki összezavarta őket,

Digitized by Google

azt állítva, hogy úgy is mindegy az, mikor egy mértéke van mind a kettőnek.

Még a derék főfiscus is, a ki gyámjuk volt a leánykáknak, sokszor összetévesztette őket, az egyik által kikért pénzt a másiknak számítva be, mely miatt minden évben sok eligazítani valója maradt. Nem is bánta volna már, ha férjhez vennék mind a kettőt, hogy megszabadulna a gondjától.

Járt is a házhoz két fiatal katonatiszt, a ki élethalálra udvarolt a két leánynak. Ne tessék hinni, hogy csupa symmetria kedvéért ezek is testvérek lettek légyen és szintén egymáshoz minden hajszálra hasonlók; sőt inkább az egyik nádorhuszár volt, a másik Civalart-uhlanus; amazt Kertészynek hítták, emezt pedig Bratanszkynak, amaz alacsony, barna fiu volt, fekete kondor hajzattal, barnapiros ábrázattal, emez nyúlánk szőke ifju, alig látott bajuszszal és szelid kék szemekkel. A huszár vidám, tréfás mulattató volt, az uhlán fínomabb, érzelgőbb; a huszár rosszul beszélt németül, az uhlán rosszul magyarul; egy szóval ég és föld volt közöttük a különbség.

Hanem azért ezek sem tudták, hogy melyik az egyik leány, melyik a másik? hanem udvaroltak mind a kettőnek, tánczoltak velük vis-à-vis; confundálták az engagemen-t; kétszer köszöntek jó reggelt az egyiknek, a másiknak meg egyszer sem, s elmondták Minkának az izenetet, a mit ő küldött Tinkának; a szív dolgában pedig egyáltalában nem voltak tisztában velük.

Egyszer Kertészy komolyan előveszi a lengyelt:

— Te pajtás, egyszer mégis tisztába kellene a felől jönnünk, hogy e két leány közül melyik az egyik, melyik a másik?

— Azt én is gondoltam már.

— Mert azt mégis meg kellene tudnunk, hogy melyikbe vagyok én szerelmes, és melyikbe te?

— Azaz, hogy tulajdonképen azt kellene megtudnunk, hogy melyik szerelmes én belém és melyik te beléd?

Digitized by Google

— No mert a többi aztán mindegy.

— Hát az igen egyszerű dolog. Lépjünk fel és kérjük meg őket.

— Hogyan? Mind a ketten mind a kettőt, a hogy aztán nekik tetszik?

— De nem úgy, hanem külön mindenikünk a magáét.

— De hátha valami bolondot csinálunk: én azt találom megkérni a ki téged szeret, te meg az enyimet s kosarat kapunk mind a ketten?

— Hát egyikünknek fel kell áldozni magát; húzzunk sorsot. A melyikünkre jön a szerencse, az előbb lép fel mint kérő. Válaszszon ízlése szerint; ha választásával szerencsétlenül jár, az annak a jele, hogy a másik bátran nyomába léphet; ha pedig szerencsés lesz, a másik szintén tudni fogja, hogy melyik az övé?

— Áll az alku!

A két vitéz rögtön leült egy partie sakk mellé, a melyik elveszti a játékot, az fog előbb leányt kérni.

Természetesen a huszár vesztett. A sakk nem huszárnak való.

Kertészy indult az első rohamra; mint jó huszárhoz illik, nem sokat válogatott az ellenségben, a melyiket legelébb találta, azt rögtön megkérte. A megtámadott ellenség Minka volt. Nem állhatott ellent: capitulált.

Kertészy rögtön sietett vissza diadaltól ragyogó orczával barátjához.

— Győzelem, bajtárs, győzelem; én meghódítám az enyimet, most siess te a magadéért.

Egy negyed múlva aztán Bratanszky is épen olyan fényes arczczal jött hozzá; ő neki is igent mondtak. Most aztán ketten örültek a győzelemnek.

Pedig nem volt okuk olyan nagyon örülni; mert ha megfordítva tettek volna kérdést, akkor is igent kaptak volna.

A leányok mindjárt siettek az öreg főfiscusnak bejelenteni, hogy ők férjhez mennek; no hála Istennek, mondá

Digitized by Google

az, s tíz évvel fiatalabb lett örömében; hát kik a vőlegények? és a többi.

A leányok elmondák a tudandókat, kérték a gyámapát, hogy egy napon szeretnének mind a ketten megesküdni, szerezze meg számukra a dispensatiókat, adja elő a költségeket s több efféle.

Az öreg úr örömmel igért mindent; ő is sietni fog vele, hanem hát mondjátok már most meg külön, hogy melyik a Tinka és ki veszi el? hát a Minka melyik s ki a vőlegénye? nehogy a dispensatiókérésnél, moringolásnál, s más hivatalos dolgoknál valami confusió teremjen.

Azok szépen lediktálták neki: Minka megy Kertészyhez. «Éljen!» Tinka pedig Bratanszkyhoz. «Vivát!»

No már most két hét alatt minden rendiben lesz.

Két hét azonban nagy idő. Két hét alatt Minka kezdte észrevenni, hogy Kertészy nagyon szereti a borfélét, Tinka viszont azt tapasztalá, hogy Bratanszky nagyon örömest kártyázik. Aztán Minka eszéből nem tudott az kimenni, hogy Bratanszky milyen szépen tánczolja a walzert; — viszont Tinka mindig sóhajtva emlékezett rá, hogy milyen pompásan tud Kertészy lovagolni.

Egy este a két menyasszony nagyon szomorú képeket csinált egymásnak.

— Te Minka, kezdé egyszer az egyik, nekem jobban tetszik a te vőlegényed, mint az enyim.

— Te Tinka, én épen úgy vagyok a tieddel.

— Még most rá érnénk őket elcserélni.

— Ejnye én is épen azon gondolkoztam. De hátha ők nem állnak rá?

— Oh dehogy nem: ez a férfi-nép örül, ha alkalmat lel minél hamarább hűtlenné válni. Bízd csak azt rám. Hanem nagyobb baj a főfiscus bácsi, az már mindent megiratott; a dispensatiót is kivette a neveinkre.

— Az nem nagy baj; majd rajta megyünk mind a ketten, s addig lármázunk, míg elhiszi, hogy ő tévesztett el bennünket, már most irasson mindent újra.

Digitized by Google

No képzelhetni azt a főfiscusi savanyú képet, a mit a gyámapa mívelt, mikor a két gyámleány rajtament azzal a jajveszékeléssel, hogy el van tévesztve a nevük, visszájárul vannak a dispensatiók, másikat kell kérni az alispántól.

Az öreg úr szörnyen lamentált, azok még jobban lamentáltak, utoljára sem volt mit tenni egyéb, mint elmenni az alispánhoz, magára vállalni a tévedést, s új engedélyeket kérni megcserélt nevekkel. Hanem annyi belátása volt az öreg úrnak, hogy a régieket sem dobta azért a tűzbe, gondolva, hogy holnaputánig megint változhat a dolog, s újra szükség lehet rájuk.

Azonban a leányok csak megmaradtak a második határozatnál s Minka szerencsésen hozzá ment az uhlánushoz, Tinka pedig a huszárhoz; Bratanszky nem sokára azután kilépett a tisztségből s felesége jószágára vonult gazdálkodni, Kertészyt pedig áttették Olaszországba, ott volt három esztendeig. Három évig nem látta egymást a két testvér.

Három év mulva Kertészy is visszajött Magyarországra, a két nővér sietett egymással találkozni.

— No te Minka; monda Tinka az első összecsókolózás után, bánatos accentussal.

— Oh te Tinka; felelt az rá hasonló hangsúlyozással.

— Hát hogy vagytok? kérdi amaz felsóhajtva.

— Hát ti hogyan? sóhajta ez két akkorát.

— Nem bántad-e meg a cserét?

— Oh dehogy nem.

— De még én is.

... Ezzel aztán meg voltak mind a ketten vigasztalva s nem beszéltek többet e tárgyról. Segíteni — fájdalom — nem lehetett a dolgon többé.

Digitized by Google

4.

BECZKÓ FELESÉGE.

Stibor vajda udvari bolondja egyszer azt az elménczséget követte el, hogy megházasodott.

— Ah, bolond, most már bolond vagy, mondá neki Ujlaky Lőrincz; eddig te csufoltál minket, ránk fogtad, ha nem volt is igaz, hogy feleségeink rászednek; te csináltál gúnyt minden megcsalt férjből, majd visszafizetnek most néked busásan! Milyen szomorú bolond fogsz lenni. Egy bolond, a ki szerelemféltő. Kétszer bolond egy személyben.

— Hohó, lovag, ne félts te attól. Nem fogja azt az asszonyt eltántorítani senki.

— Olyan erényes?

— Olyan rút.

— Mindegy, de fiatal?

— Vénebb, mint mi ketten együtt.

— Szépek a fogai?

— Nem tudom; nem tartogatta meg.

— De a szemei tán?

— Csak «szeme»; kettőt nem hozott magával. Félszeme van.

— Termete lesz hát jó?

— Butyrot vinni és mérföldet meglépni. Pupos és sántít.

— Lehetetlen az! Te csak el akarsz bennünket ámítani.

— Idehozom, lássátok meg.

Beczkó bemutatta a nőt, kit feleségül vett, a vajda udvarában dőzsölő uraknak, s azok egyhangúlag elismerék felőle, hogyha hét esztendeig minden Szent-Iván éjszakáján keresgélt volna a szent-gellérthegyi gyülekezetben, ennél valami rútabb boszorkányt lehetetlen, hogy találhatott volna.

Digitized by Google

— Sokat elhallgattál a szépségeiből, Beczkó, monda Ujlaky, hisz ennek még szakálla is van az orrán!

— Ugy-e bár?

— De ugyan mondd meg, az ördögbe! minek vetted el ezt a vasorrú bábát?

— Hát hogy feleségem legyen. Legyen, a ki főzzön, mosson rám otthon, a ki ápoljon, ha a csömör a hátamba állt, s mikor sétálni megyek, legyen a ki belém fogózzék, ne járjak egyedül.

— De mért vettél épen ilyen csunyát?

— Azért: mert ha csak egy hajszálnyival szebb volna, mint a milyen, ha ilyen összeállított tökéletessége nem volna minden megkivántató rútnak, ha csak egy vonás volna rajta, a mire nézni lehet, míg az ember vele beszél, bizonyos lehetnék felőle, hogy ti kegyelmes uraim elütitek a kezemről; de így nem tartok tőle, hogy valaki szarvakat rakjon fel a fejemre; a kinek tetszik, ám tegye, azon megint csak mi nevetünk.

A bolond elbizottan hányt fittyet az urak orra alá s azoknak el kellett ismerniök, hogy valóban, nagyon biztosította magát választása által.

Nem sokára következett a Galambócz vári ostrom, melyben Stibor és a többi urak is jelen voltak. A vajdával elment Beczkó is és segített neki a lovára felülni, mikor a törökök hitszegően rajta ütöttek a fegyvernyugvás alatt átkelő csapatokra. Majd ott vesztek mind a ketten.

A szerencsétlen ütközetnek hamar híre ment az országban; egy napon gyorsfutár érkezék Stibor vajda várába, ki leveleket hozott a várnagy számára, a miket azután az udvari káplán olvasott fel előtte; a vitéz úrnak nem levén keze ügyében a betükkel való küzdelem.

Egyet e levelek közül Symon diák irt, Stibor vajda irnoka, mely Beczkó feleségének szólott.

A levél így hangzott:

«Kedves áldott feleségem! Én halálban heverek az földnek porában. Az bolond török az uramat czélozta vala

Digitized by Google

meg egy ágyuval; mellette állék; nagy szél fúva, s belém csapta az galacsint. Gyomromon talált, az májamat vivé el. Máj nélkül penig én meg nem élhetek. Azért is köszöntetlek én édes hitves társam, és ajánlom, hogy sirass meg. Azonfeljül penig küldök neked húsz aranyforintot, s azt kivánom, hogy engemet egy hétig gyászolván, azonnal eredj férjhez az ripacsos kondáshoz, fele ez aranypénznek az övé légyen, fele az tiéd. Megboldogult hitves urad, néhai Beczkó.»

A húsz aranyforint hozomány nagy nyomaték volt; a ripacsos kondásnak is kevés engedni valója lehete ábrázat tekintetében az ajánlott menyasszonynyal szemközt; az alku hamar készen volt. A káplán kötelességének tartá a haldokló végkívánságát teljesíteni s összeesketé a szép párt.

Három hét múlva hazaért Beczkó az urával, meg a többi urakkal. Hát akkor látja, hogy a feleségét már férjhez adták máshoz.

Lármát ütött, szitkozódott; előadták neki a levelet. Symon diák kivallotta, hogy biz' azt Ujlaky úr diktálta pennája alá.

Nagy baj nem lett belőle, tévedés volt a dologban. Az asszonyt visszaitélték Beczkónak, a kondást elcsapták az erdőre; hanem azért rajta maradt Beczkón a példa, hogy hiába vett kiválogatott rút asszonyt, még azzal sem biztosítá magát a szarvak elől.

5.

A SZÉKELY ADOTT SZAVA.

Híres pap volt a maga idejében tiszteletes Gödördi uram, ki ha esztrengára foghatta a híveket vasárnaponkint, úgy megmosdatá őket az igék mosdótálából, hogy győztek törülközni utána. Egy alkalommal épen a káromkodók és esküdözők ellen beszélt, mely alkalommal egyik hatalmas birtokos úr, Markos Mózes uram azt vevé észre, hogy ez

Digitized by Google

az egész prédikázió mintha csak ő rá volna szabva; ezért azután nagyon megneheztelt, s a mint kimentek a templomból, felfogadá székely nemesi szavára, hogy ha ő még egyszer Gödördi uram prédikációját meghallgatja, rögtön huszonötöt fog magára csapatni. Ezt sok embernek és sok ízben elmondta s nem is ment többet feléje a templomnak.

Egyszer valami kedves ismerőse halt meg a szomszéd faluban, ő is elment a temetésére, mely igaz kálvinista szokás szerint templombeli prédikációval mene végbe. Markos Mózes uram is bevette magát egy padba a közepe táján, s hallgatá nagy ájtatosan, hogy prédikálja el a halottat a helybeli öreg tiszteletes, bezzeg nem olyan goromba ez, mint Gödördi uram, a ki még a halottra is elmondja az igazat.

Hát a mint az öreg tiszteletes elvégezé szavait s lement a szószékről, kit lát utána kiemelkedni Markos Mózes uram? Senkit mást, mint tiszteletes Gödördi uramat, a ki ezúttal búcsúztatót tartani hivatott meg a szomszéd faluban a nagyobb ünnepélyesség kedvéért.

Nosza rajta! Markos Mózes uram szökött volna, ha lehetett volna merre? de el volt ülve minden hely; nem ereszték, nem mászhatott a sokaságon keresztül; ott volt kénytelen végig hallgatni tiszteletes Gödördi uram prédikációját, a mi elég szép volt ugyan, de a mit neki még sem kellett volna meghallani.

Be sem várta aztán a tort, hanem befogatott s hajtatott egyenesen haza.

— Ábris te! monda otthon a kocsisnak; lódulj, mess nekem a kertben egy jó mogyorófa-suhogót.

A kocsis előjött a pálczával.

— Már most ide lásss; én lefekszem ide erre a lóczára, aztán te rám versz huszonöt botot, tudod-e?

— Tudom há.

A kocsis gondolta, hogy ha az ura bahó, hát neki legyen esze; azért hát szép csendesen kezdte simogatni, formalitás végett.

Digitized by Google

Markos uram felugrott a padról:

— Nem jól van így Ábris; gyere csak, majd én megmutatom, hogy kell?

Azzal lefektette a kocsist, s ő húzott rá egyet, irgalmatlant. Nem kellett annak több; megtanulta az első leczkéből, a mit kellett, s vert aztán olyan huszonötöt a gazdájára, hogy sohasem osztogattak különbet a vármegye házánál.

A mely nép így urát állja szavának, azzal nem jó ám tréfálni!

6.

EGY NŐI SZÓ.

Első Péter, Cyprus királya, a saracen harczokban nevelkedett; mint ifju már réme volt a félhold martalóczainak tengeren és szárazon, tulajdon népe pedig imádta.

Neje, Arragoni Leonora, a nápolyi király unokahuga volt, kit a cyprusi hős végtelenül szeretett.

Egyszer hosszabb időre kellett Péternek elhagynia kicsiny, de fényes birodalmát; Rómába adtak egymásnak találkozót Európa leghősiesb fejedelmei, tanácsot ülendők a hitetlenek ellen indítandó hadjárat felől; a cyprusi királynak nem volt szabad elmaradni onnan.

Péter, midőn szigetét elhagyta, ősz barátját, a derék Visconti Jánost kérte fel, hogy ügyeljen távolléte alatt — legféltettebb kincsére, a nőre; országát azalatt testvérei kormányozták.

Mennyire szerette nejét a király? azt egy vonás is rajzolni fogja: elutaztával Eleonorának egy patyolatkötösét vitte el magával s éjszaka mindig azt terité vánkosára, arra nyugtatá fejét, hogy legalább vele álmodjék attól.

Mikor legjavában folyt a fejedelmi tanácskozás, Péter levelet kap Cyprusból, melynek soraiban az öreg Visconti reszkető vonásait ismerte fel.

Digitized by Google

A levél így szólt:

«Bár inkább kezemet látnám levágva, mint hogy e sorokat irjam le vele. Király, tudd meg, hogy nőd hűtlen hozzád, Rochas gróf tölti be helyedet; és ez nem is titok többé; egész Nicosia, egész Cyprus beszéli szerte; te vagy az utolsó, a ki azt megtudod. Tudom, hogy szívedet tépem ki e szóval, de hallgatásom bűnrészesévé tenne e gyalázatnak. Büntess meg, ha fájdalmat okoztam, s itélj el, ha nem mondtam igazat.»

A király nem törődött tovább európai congressussal, nem a saracénok hódításaival, hajóra ült, kifeszítteté minden vitorláját s a legdühödtebb viharra bízva magát, hogy annál sebesebben érjen haza, sietett Cyprusba vissza.

Mielőtt nejét látta volna, összegyűjté az országtanácsot s felolvasva előttük Visconti levelét, szivükre köté, hogy itéljenek e tárgyban szigorún; semmi kímélet, semmi részrehajlás; a király becsülete kér elégtételt, s a király szégyenét nem mossa le más, mint a vér. A kit bűnösnek találnak, az lakoljon.

Azzal bezárkózott palotájába, s az itélet hozataláig eltilta magától mindenkit, még testvéreit is, nehogy meglágyítsa valaki kérlelhetlen haragját.

Két hétig vitatkozott a főtanács, akkor meghozták az itéletet s leirva a király elé terjeszték; neki csak alá kellett még irnia nevét.

A király dobogó szívvel fogott az itélet olvasásához, mert hiszen egy nőnek, a kit szerettünk, halálitéletét olvasni mégis megrendítő.

De mennyire meg volt lepetve, midőn a sorokon keresztülfutott. A főtanács itélete — fölmenté a királynét minden büntetés alól.

A főurak, a bölcsek tanácsa elismeré ugyan, hogy mindazon vádak, mikkel Arragoni Eleonora terhelve van, igazak és nehezek; hogy bűne köztudomású, az utolsó cypriota ismeré azt; ámde — a királynék nem azon törvények alatt állnak, mik mellett a jobbágyok nejei bünhődnek, s

Digitized by Google

a mi törvényt a király alattvalói számára hozott, az őt sem nem kötelezi, sem neki elégtételt nem ád! — Az országlás rende nem engedi azt a kérdést megvitatni, hogy egy királyné hű volt-e férjéhez, vagy sem? mert az a trónörököst fosztaná meg isteni jogaitól a nép előtt. Azért erről hallgatni hötelesség. Az ország nem vetheti oda a keztyűt Nápoly és Aragonia királyainak azért, mert Cyprus királyának szíve meg van sértve. Azért az ország legfőbb tanácsa kitörli e vádat és mindazokat, a mik a királyné ellen bármikor emeltetnének. Ellenben halálra ítéli Visconti Jánost, e botrány indítóját, mint a ki beszélt akkor, midőn hallgatni volt kötelesség.

A királyt nem a düh, hanem a mély fájdalom lepte el az itélet olvastára. Önmaga volt elitélve abban. Elitélve egy hitszegett nő gyalázatát hordozni lelkében mind halálig.

Nem tépte szét az itéletet; meghagyta azt tanuságul az utódok számára, aláirta nevét, rányomta pecsétjét, csupán azt módosítva benne, hogy hívét, Visconti Jánost, ne érje büntetés; ezt nem szabad kivégeztetni a tanácsnak.

Nem is végezték ki tehát, hanem egy hétig még börtönében tarták, az alatt nem adtak neki enni, s a gyönge öreg ember egy hét alatt meghalt éhen.

A mely nap halála hírül jött, a királyné nyílt orgiát rendezett palotájában, s kimondá, hogy most már nem Rochas gróf, hanem akárki! És mondhatta azt, mert férje Cyprus uralkodója volt.

Péter király egyszerre hallá meg az orgia zenéjét és Visconti halálának hírét.

Ez óra cserélte ki lelkét:

— Legyen hát ti nektek a ti törvényetek szerint! Vége a saracén hadjáratnak, idebenn kezdődik a harcz!

És boszúállása rettenetes volt.

Ugyanazon fegyvert fordítá főnemesei ellen, a mivel azok döftek szívéhez.

Az ország connetableje volt, ki amaz itéletet indítvá-

Digitized by Google

nyozá; Péter egy nap egyszerre elraboltatá a connetable nejét és fiatal leányát, palotájába hurczoltatá őket s másnap ismét kitaszittatá őket palotájából.

És aztán így tovább.

Nem volt nemes család, melyből egy fiatal nőt, leányt, csábítás, vesztegetés, vagy erőszak palotájába ne hurczolt volna, a honnan azután csak a kész gyalázat tért a családokba vissza.

Mindenki vérig volt már sértve azok közül, a kik a felmentő itéletet hozták, a cyprusi nemesség homlokáról le volt törülve a lovagi büszkeség; futott mindenki az udvar közeléből; a kit még nem ért a szerencsétlenség utol, sietett hajadon leányát elrejteni a klastromokba, s a ki szép fiatal nőt vett, titokban tartá nászát; a nőrokonok létét eltagadta, a ki tagadhatta.

Péter egészen ellentéte lett hajdani önmagának. A nemesből, a lovagkirályból, ki annyi sebből látta hullani vérét népe és hite oltalmában, kegyetlen zsarnok vált, ki feltörte a zárdák szent kapuit, elrabolta a nemes szűzeket az oltár elől, s ha ráunt könyeikre, — eladta őket a töröknek.

Azt is eltanulta pedig a tyrannok iskolájából, hogy a meggyalázott nő férje, apja, testvére rossz alattvaló. Azokat gondja volt elfogatni, tömlöczbe vettetni; börtönei épen úgy teltek, mint gynecæuma.

S hogy e sok fogolynép ne heverjen ott hiába, az a gonosz ötlete jött, hogy egy várat építtessen velök, a melyből, ha alattvalói fellázadnának ellene, őket leverhesse. Maguk az elégületlenek kényszerültek e kényvár alapjait megásni, nehéz köveket hordani hozzá, s lánczaikat csörgetni, szemeiket törölni mellette.

Csak egy férfi volt még a bírák közül boszulatlan, Carion de Giblet, nikoziai gróf, kinek egyetlen leánya, Mária, hirhedett szépség volt Cyprus szigetén.

Nemcsak szépségéről, de erényéről is híres. Péter király sokáig járt utána, hogy hova tünt el e hölgy? kinek hol-

Digitized by Google

létét kémei nem birták fölfedezni; míg végre megtudá, hogy a Santa Clara zárdában van elrejtve. Hangjáról ismertek rá, a mint énekelt a zárdaszűzek közt a rácsozott orgona mögött. — Kár volt olyan szép hangjának lenni!

Éjjel a király testőrei rajta rontottak a zárdán, s Máriát az oltár lépcsőjéről ragadták el, onnan vitték a palotába.

A király hízelgő szavakkal fogadta áldozatát. Mentségül mondá a felindult hölgynek, ki szemére veté a szentségrablást:

— Az én házamnak is van szüksége oltárképre.

— De a te házad nem templom, hanem bűnbarlang.

— Nem én adom-e az égnek a martyrokat? szólt gúnyosan mosolyogva a király.

— Miért hozattál ide?

— Gyönyörködni akarok benned.

— Könyeimet akarod látni?

— Vagy könyeidet, vagy szerelmedet.

— Egyiket sem fogod birni.

— Oh, szólt nevetve a király, sokan mondták már ezt nekem! s azzal negédesen átölelte a hölgy derekát, s meg akarta csókolni.

Hanem ekkor Giblet Mária úgy üté őt öklével arczul, hogy visszatántorodott.

Péter szivében minden csepp vér, mely eddig gyönyörre vágyott, a vakmerő kéz ütésére a düh lángjától forra fel.

— Lánczot kezére, lábára! ordíta őreinek. El vele a sánczások közé.

És Giblet Máriát ott előtte bilincsbe verték s elvitték foglyul a sánczások közé, ott kellett neki testvére és apja oldalán, mezítláb, fedetlen fővel az égető nap alatt a sáros földet hordani a sánczhoz, mely zsarnoka védelmére emelkedék.

Péter naponkint kilovagolt «munkásait» nézni. Gyönyörűségét lelte bennük. Ím a büszkék, a hatalmasok, kik királyuk homlokára nyomták a gyalázat bélyegét, most meg vannak alázva és járnak előtte mezítláb és átkozzák

Digitized by Google

azt az országot, a hol a törvény a királyt nem védi, — de nem is kötelezi.

Mindennap ellovagolt a király a szép Giblet Mária grófnő előtt, mindennap nézte, ártott-e már az égető nap arcza szépségének; Mária mindennap olyan szép volt, mint azelőtt.

Az udvaronczoknak, kik a királyt kisérték, feltünt az, hogy a fogoly hölgy, midőn a király feléje közelit, feltűzött ruháját lebontja, hogy szép fehér mezetlen lábszárait eltakarja velük. Ha a király elfordult s odább ment, ismét övébe tűzte ruháját s láthatta márványszép lábszárait, a ki akarta.

Egyszer de Cive lovag, ki szerelmes volt Máriába, a király eltávozta után hátramaradt s megszólitá a hölgyet, ki nehéz kapával kezében vágta a földet, minden lehajlásnál lecsúszott fehér válláról az öltöny, minden lehajlásnál nagyot csörrent kezein a béko.

Azt kérdezé tőle de Cive lovag:

— Szép úrnő, miért takarod el lábadat, mikor a király közelit?

— Azért, mert nem illő, hogy azokat meglássa egy férfi.

— S miért hagyod fedetlen, ha a király eltávozott?

— Azért, mert férfi egyedül a király Cyprus szigetén, ti többiek csak asszonyok vagytok mind, miként magam, s asszonyok előtt nincs mit szégyenlenem.

— Nincs férfi több Cyprus szigetén, csak a király?

— Ha volna férfi, nem viselném én e lánczokat itt!

E szó talált.

Másnap Péter három tőrdöféstől találva feküdt ágyában — halottan.

Digitized by Google

7.

BIRÓ URAM ITÉLETE.

Egyszer valamelyik nagy alföldi magyar városban, melynek népessége általán értelmes és jómódú volt minden időben, az a különös gondolat kezdett elterjedni, hogy nem jól van az, a midőn harminczezer ember szűrben és ködmenben jár, alig háromezer pedig dolmányban és köpönyegben, mégis tizszerannyi ködmenes ember ügyét dolmányos emberek intézik. Hogyan értenék kaputos emberek a szűrös emberek baját, hogy lehetnének igazságosak irántuk? nem is mer előttük a szegény ember igazán szíve szerint beszélni; rá sem is hallgatnak azok, mert lenézik őket; a város vagyonával is csak úgy bánnak, mint nagy urak, a kik nem tudják, hogy mi fán terem a forint és a garas? nem pedig, mint jó gazdák, a kik megszokták a takarékosságot; mikor törvényszéket tartanak, akkor deákul beszélnek, hogy a parasztos felek ne értsék; s ha végrehajtani, határtjárni, ókumlálni vannak küldve, mindjárt hintó kell alájuk, a hová ködmenes ember gyalog is el tudna menni, vagy alkalmat várna, ha üres szekér indul valahá . . .

Ez a zúgás, morgás addig fészkelődött, hogy egyszer a választó polgárság nyilvánságosan kimondá, hogy ő nekik ködmenes tanács kell; megeléglették az úri hivatalnokok szolgálatát, próbáljanak már másokkal szerencsét; s úgy is lett, hogy a következő tisztújításon mind kihagyták a posztóruhás népet a tanácsból, s választottak helyébe tisztességes földmívelőket, a kik is valójában mind derék, becsületes, feddhetlen életű emberek voltak, nem is a fizetésért vállalták el a hivatalt, mert volt nekik miből élni; aztán tudományuk is volt hozzá, mert iskolákat végzettek, nem igen sokat ugyan, de hiszen minek is az embernek

Digitized by Google

olyan sokat tudni a világra? Régi aranymondás az, hogy «csekély bölcseséggel kormányozzák a világot».

Vala pedig azon időben egy átkozott, bonyolódott, összevissza gubanczolt per abban a derék városban, minden birónak ijedelme, minden ügyvédnek gyönyörüsége; a mit közönségesen ilyen czím alatt volt szokás emlegetni: «a kurta kutya contra buglyos kakas».

Ez volt körülbelül a rémséges per tartalma: hogy Mácsik Mátyás uram és Sajtos András uram szomszédok voltak a városban. Mácsik uramnak volt egy kurta kutyája, Sajtos uramnak egy buglyos kakasa; egy délután a kurta kutya és a buglyos kakas összevesztek a szeméten; a kakas kivágta a kurta kutya balszemét, a kutya meg elharapta a buglyos kakas jobb lábát, melyik volt már most a hibás, melyik gazdája fizesse a kárt? Mácsik uram tanúi azt állították, hogy a kakas kezdte a czivódást, Sajtos uraméi megesküdtek rá, hogy a kutya volt a vétkes. Ebből csunya nagy per támadt; Mácsik uram megverte miatta Sajtos uramnak a fiát, Sajtos uram lekofázta Mácsik uram feleségét, az bedöntötte emennek a kerítését, emez átszórta a rothadt almát annak az udvarára, az utczán egyszer lehasogatták egymás köntösét a nagy huzakodásban, a mezőn ráhajtották egymás marháit a tilosra. Mácsik uram szappant főzetett, hogy annak a szagával üldözze ki szomszédját a világból; Sajtos uram meg azért is lókörmöt és ökörszarvat égetett az udvarán; ezért meg aztán a többi szomszédok támadtak rájuk, azokkal is összeverekedtek, ezeknek a panaszaival megint nagyobbodott a per; utoljára a város is beleavatkozott; a perlekedők a birákat is megsértették; azok itéletet hoztak, ezek visszaverték a végrehajtókat, utoljára annyira nőtt a sok kárté rítési, becstelenítési, erőszakoskodási, visszaűzési mellékletek miatt a per, hogy egy ember a világért fel nem birta azt emelni az asztalra.

Próbálgatták is a birák, mikor már nagyon beléfáradtak, hogy kibékítsék a feleket, hanem az meg épen lehe-

Digitized by Google

tetlen volt. Ki téríti meg az okozott perköltséget? Mácsik uram három hétig járt fenn Bécsben abban az ügyben, mennyi tömérdeket elköltött ott, a míg végre beszélhetett valamelyik udvari agens sollicitatornak a ruhatisztitójával, s megérttette vele a dolgot: iszonyú pénzbe került az! De Sajtos uramnak meg még több kiadása volt egy budai tabuláris ügyvéd végett, a kinek minden vásár alkalmával küldött fel sajtot, szilvaízt és tojást, ha azt akkor mind eladta volna, a pénzt kamatra adta volna, a kamatot mindig a tőkéhez tette volna, annyi sok esztendő alatt milyen nagy capitalis lett volna abból!

Egy szóval a kurta kutya contra buglyos kakas processusnak nem tudott vége szakadni.

Most tehát az új bíróválasztás után az a jó mulatsága volt a hivatalból kimaradt úri rendnek, hogy elvárja, mi tevő lesz az új tanács a híres perrel?

Nem is soká kellett várniok, sem pedig Mácsik és Sajtos uraimékat nem kellett senkinek lovalni, mert a mely reggel nemzetes Csonttörő Mihály uramat megerősíték a birói székben, azon napnak délutánján már ott volt nála a két perlekedő férfi; nehogy más legyen az első, a ki az új birót megpróbálja.

Csonttörő Mihály uram nem hiába viselte ezt a nevet, mert valóban derék, termetes, csontot törni képes férfi volt, a legjobb idejében, derült, jókedvű orczával; akkor is csak egy magyar nadrágban volt, egy ingre vetkőzve, mert az ezüstgombos ködmen nem szaggatni való.

— Adjon Isten jó napot kegyelmeteknek! szólt, az érkezőkkel kezet fogva; hát eljöttek, ugyan örülök rajta. Épen most volt a kezemben a pörük. Tessék leülni nálam. Te asszony, hozz egy kulacs bort, meg azt a fehér czipót, azzal a sonkával. Tessék, nemzetes uraim: saját termésem. De biz ezt meg kell kóstolni; de biz addig egy szót sem szólunk a perről.

Mácsik uram, Sajtos uram, leültek az asztal mellé, egymásnak hátat fordítva.

Digitized by Google

— Drága jó bor termett az idén, konyítja a tizennegyedikit, ugy-e bár, Mácsik uram? Hát kegyelmed, Sajtos uram, nem úgy találja-e? No, hála az úr Istennek, hogy valahára még is valamiben egyetértenek. Hisz mindig mondtam én, hogy Mácsik uram, meg Sajtos uram talpig derék, becsületes ember mind a kettő. Hát ez a sonka mit beszél? öt mázsás disznó járt ennek a lábán. Hallom, hogy Sajtos uramnak is szép egy pár hízója van; de Mácsik uramé se kutya. Aztán a disznótorból ki ne hagyjanak ám.

A két pörös úr most már az asztalnak fordult, s kissé vidámabb orczával felelének Csonttörő Mihály uramnak, hogy mihelyt disznót ölnek, olyan szál kolbászt küldenek neki, a mi körül éri a portáját.

— No ennek előre is megiszszuk az áldomását, koczczintsunk egymással egyet.

A két úr összeüté poharait a biróéval, de még egymással nem.

— Hát odahaza mit csinálnak az apróságok? Mácsik uramnak ugyan szép eladó leánya van már. Megüljük ám annak a lakodalmát; tudok én annak majd vőlegényt, derekat. Hát Sajtos uram fia kitanulta-e már a debreczeni collegiumot? máshova ne vigye ám káplánnak, mert innen vasfogóval sem eresztjük.

A két úr e szóra kedvencz thémájába jött bele; egyik a leányáról, másik a fiáról annyi sok szépet, jót tudott elmondani, hogy annak késő estig nem szakadt vége, annyival is inkább, hogy Csonttörő Mihály uram is segítette szaporítani a jó szót; a kulacs e közben kétszer is kiürült, harmadszor is megtelt: a pörlekedő felek utoljára resteltek belőle a pohárba töltögetni, hanem egymás után ittak, később egymás egészségére ittak, utoljára összeölelkeztek, megcsókolták egymást; megesküdtek, hogy soha sem volt nekik egymással semminemű bajuk, csak a gonosz szomszédok, meg a prókátorok tüzelték őket egymás ellen. Végtére parolát csaptak egymás tenyerébe, hogy mihelyt Má-

Digitized by Google

csik uram leánya arra való lesz, Sajtos uram fiát pedig fárához segíthetik, rögtön összeadják őket.

Csonttörő uram lesz a kérő násznagy, Baki notárus uram a kiadó.

Éjfél felé volt az idő, mire a két peres férfi kibotorkázott a bíró házából. Karon fogva, s vállaikat összevetve távozának a nagy konyhán keresztül, a hol bíróné asszonyom épen kenyér alá fűtötte a kemenczét.

— Nini! kérdezé a biró. Hát a perrel mi történjék?

— A kurtakutya perrel? szólt Mácsik uram nevetve, hát tudja mit, nemzetes biró uram, épen kenyér alá fűt biróné asszonyom, ni . . .

. . . — Jó lesz neki kemenczefűtőnek! egészíté ki kaczagva Sajtos uram az elmés ötletet; s egy percz múlva ott lobogott a kemenczében az egész kurta kutya, buglyos kakas processus; nem maradt meg belőle egy lap sem ereklyének az utókor számára.

Mácsik Mátyás és Sajtos András uraimék aztán nagy danolással mentek végig az utczán, minden utczaszögletnél megállván csókolózni; egy baktert, ki be akarta őket kisérni a városházához, szinte addig csókolgattak, míg a nyavályás ott hagyta nekik a szűrét és elszaladt, s miután vagy négy házhoz bekopogtattak, azt vélve, hogy otthon vannak, csakugyan szerencsésen eligazodtak házáig, s ott addig búcsúztak egymástól, míg rájuk virradt a reggel.

Azontúl aztán soha sem volt nekik egymással semmi bajuk.

Csonttörő Mihály uram pediglen más nap plena sessione következő itéletet mondott a jegyző tolla alá:

«In causa Mácsik Mátyás, contra Sajtos András e mai napon és esztendőben deliberatum est: quod».

«Ki mit kapott, viselje tisztességgel, ki mit szenvedett, tűrje el emberséggel; senki sem tartozik a másiknak semmivel; minket pedig őrizzen meg minden perpatvartól a mennybéli Felség . . .»

Digitized by Google

És a pörös felek minden prókátor bámulatára megnyugodtak az itéletben.

Csonttörő Mihály uram ezentúl is derék, erélyes birája maradt az érdemes városnak, ki is látva azt, hogy semmire sincs olyan nagy szüksége a községnek, mint fára és hogy a sok hivatalnoknak is hasznos foglalkozást adjon, kiküldte őket valamennyit a pusztákra, a homokba, fát ültetni.

Vagy két hétig elültettek egy nehány millió fát, hanem akkor már kezdtek egy kicsinyt remonstrálni biró uramnak, hogy hiszen jó dolog ez a faültetés, de adjon már valami más dolgot is, mert ebből csak nem telhetik ki az esztendő.

Jöttek még hozzá a catastralis, urbarialis s más fatalis ügyek, a mik sok fejtörést kivántak, melynél fogva két heti interregnum után Csonttörő Mihály uram jónak látta az egész ködmenes magistratussal egyben tisztességgel resignálni s visszaadni a hivatalviselés terhét a tintás ujjú osztálynak saját jó kedvéből.

Hanem azért rövid uralkodása emlékeül maig is díszlenek az általa ültetett roppant homoki erdők s él a nagybecsű adoma a kulacsborral ketté vágott gordiusi csomó felől. Adjon az Isten sok hosszú pernek ilyen vidám véget.

8.

A FLUIDONI HARCZ.

Mikoron IV. Jakab, a skótok királya tábort ütött Limnuch mellett öcscse seregeivel szemben, a ki ellene fellázadt, íme késő éjszakán, midőn az őrökön kívül senki sem vala már ébren, hófehér szakállú agg férfi jelent meg sátora közepén.

A mécs halvány világánál a király meglátva az ismeretlent, azt hivé, hogy álmodik, s ereje nem volt, hogy nyughelyéről felemelkedhessék, szó nem jött ajkára, hogy azt megszólítsa.

Digitized by Google

Az ősz szétterjeszté hosszú bő öltönye szárnyait, s egy hosszú kétélű kardot, mely derekára volt övezve, lekapcsolva, azt a király mellé tette, s csendes, de szilárd hangon szólt:

«E kard győzelmed lesz néked; — légy bátor az erősekkel szemben, kegyelmes a gyöngék iránt, de kerüld az asszonyokat; — vagy e kard leszen halálod.»

Ezt mondva, eltünt az agg; a király borzadva kelt fel és sátora elé kilépve, kérdezé az őröket, hogy ki volt az a vén férfi, a ki sátorán ki s be járt?

Az őrök nem láttak senkit, csupán a csillagos égen látszott valami fehér felhő, félig a holdtól besütve, félig homályba merülve, mely hasonlatos volt egy vén emberhez, hosszú hófehér szakállal, hosszú bő szürke palástban, mintha a chymchioldi hegyormok felett repülne el nagy csendesen, eltünve a sötét fenyőerdők mögé.

A király gondolatokba merülten tért vissza sátorába, a kard most is ott feküdt nyugágyán, mit az ismeretlen agg hozott számára, teleirva ismeretlen betűk soraival.

A hold még le sem szállt, midőn már a hajnal kezdett hasadni; a király sátorába egyfelől a fehér hold, másfelől a piros hajnal vetettek gyönge világot; egyik arczára diadalt, a másikra halált festve.

A király ébren álmodott, magában találgatva az ismeretlen irás szavait, melyeknek titkos értelme lehet: diadal — vagy halál.

Ekkor megzendült a kürt a chymchioldi ormokon; az ellenség seregei csapatostól jöttek alá, a fenyves erdők közül kivillantak a csillámló fegyverek.

A királynak előhozták harczi paripáját, sisakját fejébe tették, sátora ajtajánál egy vén bárd énekelt, ki fürtök helyett cserkoszorút viselt. Az énekelt ott az ősök tetteiről. A király felfogadta magában, hogy nem fog rosszabb lenni azoknál.

A hárfahangok nemsokára elnémultak a harczi kürt riadozásinál; az égen szürke felhő vonult nagy lomhán

Digitized by Google

keresztül; a király feltekintett rá, s eszébe jutott az első szó: «Légy bátor az erősek ellenében».

A harcz megkezdetett a limnuchi fenyéren, a föld dörgött a paripák robajától, a kardok megpendültek a paizsokon, mindenfelől folyott a vér, de sehol sem annyi, mint a merre a király járt. Az ellenség megveretett, csapatjai szétszórattak, a ki a hegyek közé nem menekülhetett, ott veszett a végtelen ingoványos lankaságban.

A király megűzte őket egész a hegytorkolatokig; a csatát vesztett sereg elfutott az erdők közé; a szürke felhő egészen leszállt a völgybe, hol a cambelaghi szakadékos hegyszoros kezdődik, mintha intve mondta volna, «ne menj tovább, ne menj oda!»

A királynak eszébe jutott az intés másik szava: «légy kegyelmes a gyöngékhez», s megszüntette az üldözést; a közeli Cambelaghból egy csoport özvegy és árva jött eléje zöld ágakkal, kegyelemért esedezve annak, a ki életben maradt, temetőért annak, a ki elesett.

A király könyes szemekkel adta vissza a síróknak holtait és foglyait.

A háladatos lakók, kikkel oly kegyelmesen bánt, meghívták őt helységükbe, az éjen át megpihenni. A király elfogadta a meghívást, s fáradt seregével együtt tanyát ütött Cambelaghben.

A felhő ködde vált a völgyben; hidegen permetezve hullott a hadfiak ruhájára, páncéljára; látni lehete a sűrű ködgomolyokat, a mint a széltől űzetve hömpölyögtek az emberi alakok közt, mintha le akarnák mosni, törülgetni a rájuk fecskendezett vért.

A mezőn őrtüzek gyúltak; a király felfegyverkezve járta sorba az őrvártákat, a tábor fegyverben aludt.

Egyszer, a mint körüljárna, tévedező hárfahangot vél hallani a ködös éjszakában, megáll, figyel és hall a távolból csodás, viszhangzatos éneket:

Digitized by Google

Zuhogj, zuhogj fehér patak,
Zokogj, zokogj fehér leány:
Fehér leány a csóktul lesz piros,
Fehér patak ellenség véritől.

A király hallá a bűbájos hangot, s nem állhatá meg, hogy utána ne menjen.

Ekkor felszakadt a felhő és felszállott a magasba. A fekete felhőrongyok közül sápadtan bujt elő a hold.

A hold sápadt világánál egy magas kőszikla felett fehér alak ült a zöld mohon. Egy karcsú, tünde hajadon, fehér, miként a hold maga, fekete haját szétszórta a vihar, fehér ruháját vadul lobogtatja a szél.

A hárfa búsan, rémesen pengett újjai alatt, s a kába, értelmetlen dalt a bazalt sziklák viszhangoztaták.

Lábai alatt terült a loch-brioli tengerszem, sötétzöld habzó tükrén reszketett a leány alakja.

A király nem birt magával, a dal édes, elbűvölő hangjai ragadták őt arra felé. Egyszerre hevült és borzadt. Barna felhő úszott a távolban, széle a hold ezüstjével szegve, meg-megvillant olykor s elkésett mennydörgés mormogása hallott, mintha intő szózatot dörmögne.

A király nem érté azt meg.

Elfeledve táborát, a leány felé rohant. Paripáját hátrahagyta a sziklák miatt. Majd pánczélját is lerakta, hogy a tengerszemet keresztül úszsza, s minél közelebb ért a leányhoz, annál erősebb volt a bűbáj, mely őt a felé ragadta.

A leány látta őt jönni és nem futott el előle. Fejét lehajtá hárfájára, kezei végig futkostak az ábrándos húrokon, zilált hangzavart pöngetve, s midőn a király lábai elé omolt, hagyta magát átölelni; bűbájos, szerelmes sugár ömlött alá szemeiből, arczára mosolygó vonásokat rajzolt a hold; csak midőn a villám néha kéklő napfényt lobbanta fel, akkor látszott egészen ellenkező tekintet arczán — sápadt mint a halál, fenyegető, mint kísértet, szemei mintha visszavillámlottak volna.

Digitized by Google

— Jer innen, szólt, a királyt elfödve fehér öltönyével s fekete hajfürteivel, az éj és köd oly hideg, amott világít kunyhóm ablaka. Tűzhelyem meleg és szerelmem forró.

A király hallgatott reá és követte a leányt. A felhő villogott, dörgött. — A király nem látott, nem hallott. — Egyedül a leányt és édes szavait.

* * *

Az éj vége felé járt már. A völgyben, hol a tábor feküdt, iszonyú ordítás támadt, a vert ellenhad visszajött, az alvókra észrevétlenül ráütött, s álmaikban legyilkolá.

A meglepett had nem találva meg vezérét, összebomlott, s szétzavarva elhullott az éjszakában ellenségei kezétől. A szerelem öleléseiből halálra ébredt a király is, saját kardjával átverve. S az éji harczordításban, ha olykor a szél erre hozta, hallatszott a loch-brioli leány vad éneke:

Zuhogj, zuhogj fehér patak,
Zokogj, zokogj fehér leány:
Fehér leány a csóktul lett piros,
Fehér patak ellenség véritől.

9.

BEBE.

Leszczinszky Sztaniszló, Lengyelországnak szerencsétlenségéről és kalandjairól nevezetes királya, miután hatalmas barátja és szövetségese XII. Károly megbukott, maga is futni kénytelenült s trónját átengedni II. Ágostnak.

Ámde azért, ha leszállt is, de le nem mondott soha e trónról s minden alkalmat megragadott, hogy azt visszaszerezze.

Az ilyen nyugtalan trónkövetelő nagyon elrontja azoknak álmait, a kik már birtokban vannak. Sztaniszló zweybrückeni birtokában, melyet a nagy svéd királytól kapott, miután országát elveszté, szüntelen körül volt véve alkal-

Digitized by Google

matlan látogatóktól, a kikről igen jól tudta, hogy minden szavát, gondolatát kilesik s besúgják Ágostnak. Minden barátságosan közeledő ábrázatról tudhatta, hogy ez kém.

A hol pedig a kém jelen van, ott már az orgyilkos sincsen messze.

Az udvarában egymást váltó idegenek között volt egy orosz és egy szász tiszt. Amannak a nevét nem tudni, emezt Branckenak hítták.

Úgy látszott, mintha ott ismerkedtek volna meg, s mindkettő azon törekedett, hogy Sztaniszló szép testvére, Katalin figyelmét magára vonja, e fölött voltak tréfás vitáik, mint szoktak fiatal urfiak közt lenni, ha delnőkről van a szó.

A fejedelem angol kertjében volt egy mesterséges grotta, ódon kövekből összerakva, folyondárral befuttatva, mohos, fülfűvel benőtt teteje volt, nehéz vasajtaja, belül pedig kényelmes pamlagok és fényüző pompa. Egy szobából állt az egész.

A királynak ez volt kedvencz nyaraló helye; itt aludta délutáni álmát, s ide rendelé gyakran meghitt vendégeit, kik aztán nála nélkül is eljártak oda, a nyári délutánok alatt, hüsölni.

Egy délután egyedül volt a grottában az orosz és Brancke.

— Te bajtárs, szólt az orosz, ez ugyan csendes, magányos hely itten.

— Valóban, egészen szerelmes kalandok számára van épitve.

— Ha becsuknák ezt az ajtót, senki sem tudna meg semmit arról, hogy mi történik ide benn.

— Például, hogy az ember szép asszonynyal csókolózik.

— Te szeretnél itt egyedül lenni Katalinnal, nemde?

— Még inkább Sztaniszlóval egyedül lenni.

Az orosz hirtelen megragadá Brancke kezét.

— Csitt. Zárjuk be az ajtót.

Azzal becsukta a vasajtót magukra.

Digitized by Google

— Itt nem hallhatja szavainkat senki.

— Egy lélek sincs rajtunk kívül jelen. A grottának semmi melléképülete nincs, falain át nem hat a szó, s itt semmi hely, a hol valaki elrejthette volna magát.

— Ha csak ebbe a virágvederbe nem!

Egy pompás két láb magas japán virágveder állt ott egy zöld márványoszlopon, tarka dáhliákkal megrakva, az orosz arra mutatott; mind a ketten nevettek fölötte; azután megnéztek pamlagot, szőnyeget, nincs-e ott rejtve valaki? S meggyőződtek felőle, hogy egyedül vannak.

— Bajtárs, szólt az orosz, mi egy czélból vagyunk ide küldve.

— Igen.

— Utasításunk az, hogy Sztaniszló minden mozdulatát kikémeljük s vigyázzunk rá, hogy Zweybrückent el ne hagyja.

— Azt pedig az éjjel el akarja hagyni, hogy Franczia-országba fusson, honnét segítséggel biztatják, én megtudtam.

— Én is tudom. Mi parancsod van ez esetre?

— Akkor meg kell őt ölni.

— Csitt! halkabban beszélj. Még a virágok se hallják meg, a mit mondasz. Hogy akarod őt megöletni?

— Katonáim vannak a közelben, azok az úton meg fogják támadni s levágják, azt fogja mindenki hinni: rablók voltak.

— Nem jó terv. Sztaniszló bátor és vitéz, megeshetik, hogy keresztülvágja magát. Valaki rá talál embereidre ismerni. Lenne érte zaj; téged bizonyosan kiadnának saját küldöid, mert az ilyen zajos tett felelősségét nem szokás nyiltan elvállalni. Mást kell tenned.

— Tanácsolj.

— Zaj nélkül kell neki meghalni; van nálad valami méreg?

— Van, de soha sem tudtam használni; Katalin mindig megkóstolja elébb minden ételét, italát.

Digitized by Google

— S azt nem akartad megölni vele együtt; úgy látszik, hogy még utoljára szerelmes vagy bele. Ne bántsd. Én okosabban vagyok ellátva. Látod ezt a levelet? Ebben van Sztaniszló halála. Pedig milyen szép rózsaszín pecsétje van! Az ember nem hinné. A mi bele van irva, az is igen kellemetes. Tudósítják a királyt, hogy Károly ismét hadsereget gyűjt török pénzen. Hogy fog örülni rajta! De majd két óra mulva elkezd a szive szorulni, mellét nehéz teher fogja el, szemei elsötétülnek, agya elkábul; orvosok jőnek, futnak, eret vágnak, tudományukat előszedik; mind hiába, a király az éjjel halott lesz. A levél sorai finom porral vannak behintve, mely az olvasás közben ledörzsölődve róla, egy pár évvel hamarább elküldi őt oda, a hol legjobb helye van minden embernek.

— Ez jó ötlet. Te fogod átadni a levelet.

— Add át te. Bennem kételkedik, mert azért, hogy lengyel nevem van, orosznak gyanít.

Brancke egy perczig tétovázott a levelet elvenni.

— Talán félsz tőle?

Erre elvette és keblébe rejté.

— Most keressük föl a királyt.

E titkos szerződés után egyik férfi sem hagyta el egy perczre is a másikat; az árulók féltékenyek, mindegyik biztos akart arról lenni, hogy a tett végrehajtásáig társától el ne legyen árulva.

Két óra mulva hallák az udvarmestertől, hogy a fejedelem a grottában várja őket. Mindketten siettek oda.

Sztaniszló egyedül volt. Midőn beléptek hozzá, mondá, hogy csukják be maguk után az ajtót.

Erre Brancke kivevé öltönye alól a levelet s örvendő arczczal mondá Sztaniszlónak:

— Levél érkezett Benderből.

Sztaniszló összefonta karjait s nem vette el a levelet, hanem átszegző tekintetével nézett majd egyikre, majd másikra.

Brancke újra eléje nyujtá azt.

Digitized by Google

— Csak tartsd meg leveledet; tudom mi van benne. Ha én is tudnék méreggel gyilkolni, miként ti, azt mondanám, nyisd fel és olvasd el magad.

Brancke elsápadt; az orosz észrevevé, hogy el vannak árulva, hirtelen az a gondolat villant meg agyában, hogy Brancket benne kellene hagyni a felelősségben, s magát megmenteni; egy árulással több, vagy kevesebb.

— Mi az? szólt, tettetett bámulattal fordulva czinkosához.

— Ne álarczoskodjál! kiálta rá a fejedelem. Te olyan jól tudod, hogy mi az, mint én, vagy ő. Ti küldve vagytok, hogy engem szemmel tartsatok, s ha kell, megöljetek. Itt ebben a szobában szép csendesen, egyedül, halkan suttogva végeztétek el az orgyilkos tervet, senki sem hallá, csak egy virágedény; de a virágoknak füleik vannak és nyelvük a tanuskodásra. Bebe!

E hivásra a porczelánveder dahlia-bokrétája szétbomlott, s a két láb magas edényből egy emberalak emelkedett elő, — valóságos élő ember, maga sem magasabb harminczhárom hüvelynél, a fejedelem kis törpéje, Bebe.

Ki hitte volna, hogy abban a kis virágtartóban egy egész meglett ember elfér?

A kis furcsa törpe biczegő fejjel mosolyga az elárult kémekre s két kezében egy felvont pisztolyt tartott, melynek lyukas végén tréfásan fütyörészett, mintha ez a legjobb mulatság volna rá nézve.

Az árulóknak nem volt semmi mentségük.

— Uraim, szólt hozzájuk a fejedelem. Királyok, a kik trónjukon ülnek, a felségsértőket el szokták itéltetni, s ha nekik úgy tetszik, megöletik vagy kegyelmet adnak. Én futó király vagyok, kinek sem testőrei, sem bírái, sem bakói nincsenek. Ha trónomon ülnék, kegyelmet tudnék adni az orgyilkosnak; de mert üldözött vagyok, elitéllek benneteket és meghaltok. S mivel hogy bakó nincsen szolgálatomban, majd végrehajtom az itéletet magam, mint királyhoz és lengyelhez illik. Húzzatok kardot és véd-

Digitized by Google

jétek magatokat. Sztaniszlót meg is lehet ölni, de csak szemközt.

A fölfedezett gyilkosoknak nem is lehetett egyébre gondolni, mint hogy karddal kezükben nyissanak utat maguknak e kelepczéből, melyből csak Sztaniszló vérén keresztül volt kijárás. Hirtelen kardot vonva, rohantak a királyra mindketten.

— Hohó, urak! sivíta a törpe éles hangja, egyszerre csak egy jön, egyik a másik után; kettesével csak az orgyilkosok mennek egy ellen, várjon a kapitány úr sorára! Tessék leülni a pamlagra és ne tessék kardjára tenni kezét, míg az első viadal tart, mert Bebe itt van és Bebe igen jól lő.

Brancke leült. Az orosz összemérte kardját a királyéval. A törpe az egész viadal alatt Brancke homlokának szegezve tartá a pisztolyt. Annak a homlokán hideg veríték gyöngyözött a párharcz alatt. Az pedig igen soká tartott. Az orosz igen jó vívó volt, s kétségbeesve védte magát. Eleinte sok erőpazarlással veté magát a királyra, ki azonban csak játszani látszott vele.

Végre Brancket egy zuhanás riasztá fel kábultából; az orosz keresztül döfve esett oda, épen az ő lábához. Csak arczra fordult még, azután mindjárt meghalt.

— Uram! önön a sor. Szólt hozzá Sztaniszló. Brancke előtt káprázott a világ; gépileg nyujtá maga elé meztelen kardját s egy percz mulva a király kardja a fal táblázatához szegezte a nyomorultat.

— Most lovaimat, Bebe!

Sztaniszló még azon éjjel átszökött Franciaországba.

Digitized by Google

10.

KÉT LÉGYOTT.

Darvady Sándor a franczia háború alatt mint huszárőrnagy állomásozott ezredével egy Como-parti kis városban.

Szép fiu volt, sok szerencsét csinálhatott volna az asszonyoknál, ha különösen nem kötötte volna magát ahoz, hogy egy fiatal, tizenhatéves leánykába legyen szerelmes.

A leánykát Laurettának hívták, egy gazdag nobili leánya volt, kinek két testvére Napoleon seregében szolgált; atyja dühös híve volt a cisalpini respublicának.

Darvady jól tudhatá, hogy a leányt neki feleségül oda nem adják; nem is igen házasodni való idő volt az akkor, különösen fiatal huszártisztekre nézve. Ha feleségül meg nem nyerheté, szeretőül még inkább hiában várt reá, mert a leány nagyon őrizte erényét s tudott vigyázni magára.

Történt azonban, hogy a szülők észrevették Lauretta hajlamát Darvady iránt, s hogy az egész szerelmi viszonynak véget vessenek, elhatározák, hogy nőül adják a leányt egy fiatal nemes úrhoz, ki régóta vágyott már kezére s kit a szülők szivesen láttak, bár a leány gyülölt.

Lauretta kétségbe volt esve, midőn szülői határozatát megtudá; azonban minden sírás, könyörgés hasztalan volt; ha erre hallgatnának, sok házasságnak el kellene múlni: mi lenne akkor a világból?

A menyegző napját nagyon rövid határidőre kitűzték s minden készületet megtettek hozzá.

Ekkor Laurettát a szerelmi elkeseredés oly lépésre birta, melytől a hajadoni szemérem eddig visszatiltá.

Levélben tudatá titkos kedvesével, hogy a menyegző napját megelőző éjjel szobájának kertre nyiló ablakából fehér kendő fog lengeni.

Digitized by Google

A hadfi értette azt jól és alig várta azt a boldog csillagot, mely az igért éjszakát felhozza az égre.

Már itt volt a nap, közelgett az óra; de még nem ment le a nap, midőn futár érkezik hozzá Alvinczytól, ki parancsot hoz a vezértől, hogy rögtön induljon ezredével a Genua felől sietö franczia lovasságnak útját állani.

Rögtön!

Épen most, a midőn egy rég álmodott éden ajtaja nyílik meg előtte, mely holnap azután ismét örökre be fog zárulni! Egy ilyen találkozót elhagyni, s indulni egy másik találkozóra, a hol nem csókot osztogatnak!

Miért rögtön? Miért nem reggel? Miért nem éjfél után? Olyan sietős-e az a véres munka? nem haladhat-e el félnapig, negyednapig, csak egy rövid óráig?

Nem lehet-e az indulást a hadfiak készülődésével elhalasztani nehány órával? Ki tudja azt meg? Ki vádolhatja érte valaha? Hisz a futár is elkéshetett volna az úton, miért ne késhetnék ő?

A szenvedély és a becsületérzés egy nehéz perczig erős tusát küzdött a bajnok szivében. De csak egy perczig.

— Nyeregbe vitézek; indulunk rögtön! parancsolá harczosainak, megfúvatta az indulót, s mikor a legelső csillag felhozta az égre az éjt, akkor ő már nyeregben ült s altiszteinek osztá a parancsokat.

Mikor a csalogány első dalát énekelte az orgonafák között, akkor lovagolt ő kedvese ablaka alatt végig; s feltekinte és felsóhajta. A fehér kendő ott lengett le hosszan, szél sem háborgatta.

Darvady nem engedé, hogy a trombitát ott megfújják; ne zavarják el a csalogányt ablaka alól, tán elaltatja a csalogány dala, ha kedvesét hiába várja.

Csendben, trombitaszó nélkül kivonultak a lovas vitézek az alvó városból.

Egy dombtetőről visszanézett Darvady, a fehér kendő most is lobogott még a kastély ablakában, halk szél lebegteté, az a szél oly meleg volt, mint egy búcsúsóhaj.

Digitized by Google

— Előre! siessünk! parancsolá a vezér; a paripák robogása hangzott. A szerelmes leány hiába várt a találkozóra.

De a másik találkozóra jókor érkezett meg a hős; ha egy órát késik, a fővezér balszárnya meg van kerülve.

A légyott tüzes volt, mint olyan szeretők között szokott lenni, kik egymást régóta várják.

Darvadyt megjutalmazá a sors azért, hogy szenvedélyén győzni hagyta lovagérzetét.

Itt elesett ő, s megmenté becsületét.

Ott egy ártatlan leányka becsülete menekült meg.

11.

A KASSAI BIRÓ.

(Korrajz.)

..... Ugyanebben az esztendőben történt vala az, hogy város birájának az öreg Késmárki Tóbiás helyébe a száz választó polgárok, úgymint negyvenöten a magyarokból, negyvenen a németekből és tizenöten a vendusokból, tanácstétel után Doránczius Mihály uramat ő kegyelmét választák el közakarattal, mint a ki nagy tudományú és mind azon időkig feddhetlen kegyes életű ember vala és mindenki által is becsülteték.

A száz polgárok ezt tévén, szép processióval kimenének a fürmenderek és a conrector ő kegyelmeik vezetése mellett a kapun kívül levő temetőbe, a holott az egész föld be vala hintve szalmával vastagon; vízkereszt napja levén, a mikor tudniillik hideg vagyon és az ember lába megfázik a tanácskozásban.

Szokás vala pedig, hogy az újan választott birót mindig a temetőkertben avassák be az ő hivatalába, a holott az emberi elmét legkevésbé háborgatják a világi hivalkodásnak gondjai; sőt annál inkább figyelmeztetik a körül domborodó sírhalmok, hogy egyedül az igazság és jó cse-

Digitized by Google

lekedet maradandó a földön, más minden elmúlik és porrá lészen.

Azért is minden muzsika nélkül jön ezen actusra a temetőkertig az újon választott biró, a volt főbiró és tanácsbeliek kiséretében, s megállván a temetőajtón belől, oda várja az őt köszönteni jövő czéhek előljáróit.

Kik is mindnyájan a maguk mesterségeik jeleivel járulván eléje, egyenkint felköszönték az új birót, de semmi ajándékot nem adának neki, hanem csak megmutaták azokat előtte és ismét tovább vitték. Tudniillik, hogy azokat elébb meg kell érdemelni.

Ugyanis jövének legelébb a molnárok, szép fehér megszelt kenyeret hozván eléje és mondának:

«Ilyen szép fehér kenyérrel fogunk mi tégedet táplálni, ha hűséges biránk leszesz.»

Ugyanazt mondák előtte a vinczellérek, kik akkor igen gazdag czéhet alkotának, egy hordó piros bort mutatván eléje.

Szinte a takácsok, szűcsök és vargák, mindnyájan a maguk remekeivel, szép fehér sávolyos vászonnal, patyolattal, bundás prémmel és kivarrott sarukkal kecsegtették az új birót, ha városukhoz mindenha hűséges lészen.

Utoljára maradának az ácsok, a kik egy újdonatúj szekeret, melybe hat ló vala befogva, vezetének az új biró elé; a szekér pedig rakva volt símára faragott fával.

És a midőn az ácsok czéhmestere a biró elé ért, azt mondá neki:

«Ime ebből a szép gyertyánfából rakunk te neked máglyát, hogy azon megégessünk, ha bennünket elárulsz.»

Szokás vala pedig ez Kassa városában bíróválasztások alkalmával és senki meg nem ütközék azon.

Mert olyan gyászos idők járának felettünk, a midőn tűzzel-vassal kelle vala védni városunkat háromféle nemzetbeli ellensége ellen; negyediknek számíthatók a martalóczok, úgy mint kik keresztyénekből lettek törökké s éjszaka száguldozva, fiatal leányokat és gyermekeket ra-

Digitized by Google

gadoztak el, pénzért eladván őket a töröknek; ötödiknek vettük a városban lappangó gonosztevőket, hatodiknak a fertelmes pestist, mely annyiszor meglátogatá a várost; hetediknek pedig a mi ősellenségünket, a pokolbeli rosszat, kinek fejét törje meg a megváltó Jézus ....

A város birájának tehát ezen idők szerint hét rendbeli ellenségtől kelle oltalmazni a várost, hogy azok mind annak kapuin kívül maradjanak: e végett sok ostromot kiállani, éjjel-nappal buzogányos kézzel őriztetni a falakat, gonosztevőket megköveztetni, vagy a «hárum pálczárum» büntetéssel fenyíttetni; kalmárok árúit, a mit a városba behoztak, füstben, lúgban tisztíttatni; vallási viszálkodásokat elfordítani és a sátán incselkedéseit kikerülni, hogy itéleteiben mindenkor igazságos legyen és sem ajándékért, sem szivbeli indulat miatt olyan itéletet ne mondjon, a mi az egekre kiált és a pokolban tapsolnak rajta.

Nem is aggódott azon senki sem, hogy Doránczius uram ő kegyelme olyan birája lészen a városnak, a kin semmi makula meg nem látszik, mert jámbor istenfélő embernek ismerték mindenha, a kiről nem tudott senki semmiféle rosszat mondani.

Annak okáért a temetőben történt szokásos beavatás után nagy örömmel és szép processióval visszavivék ő kegyelmét a tanácsház teremébe, holott is a nagy bársony zsellyeszékbe beültetvén, négy senátor a zsellyeszéket négy lábánál fogva felemelé, miközben a város trombitásai tárogatók fuvása és a tábori dobok verése mellett diadalmas muzsikát hangoztatának, a jelenlevő népség pedig háromszoros vivátot kiáltott; a mely után ismét az egész tanács ünnepélyes járással mene a templomokba, úgymint a protestansokéba és római katholikusokéba s mindenütt Te Deumot énekelve buzgósággal s hallgatva egy magyar és egy német prédikácziót, a biró házához visszatért, nagy vendégséget ülvén, mely felett a kántorok vezetése alatt tartott minden vallásbeli énekkarok gyönyörűséges harmoniákat zengedezének; este felé pedig szurok-serpenyők

Digitized by Google

gyújtattak meg a bástyák szegletein s még a taraczkok is elsüttetének.

Nem is bánta meg sokáig Kassa városa, hogy a bíróválasztás napján ennyi, meg annyi akó bort és ditto sert megivott nagy örömmel, mert Doránczius uram ő kegyelme minden ügyet és bajt úgy el tuda intézni rendén, hogy senkinek semmi panasza sem lehete.

Történt azonban, hogy épen Petri és Pauli napján este későn, két városbeli darabontok, Wurmdrucker és Kebluska névszerint, a kik az utczákon való patrolyozásra valának kirendeltetve, a mint a török árestomnak neveztetett nagy épület mellett bekanyarodnának, egy fekete köpönyegbe burkolózott alakot látának hirtelen egy házból kijönni, mely őket észrevévén, gyorsan a kapu alá húzta magát, mintegy elbújni törekedvén előlük.

Rendelet levén pedig kiadatva, hogy minden, akár jó, akár rossz lélek, a ki este a kapuzárás órája után, a mit a nagy toronyból kürtökkel hírül adnak, lámpás nélkül jön ki az utczára, vagy a nélkül járkál a városban, elfogassék és éjszakára a közelebbi őrállomáson bezárassék, reggel pedig fizessen egy tallért, ha úr, — felet, ha szegény ember — ha pedig nincs neki, üdvösségesen meglapátoltassék.

A két darabont tehát meg akará állítani a szemközt talált éjjeli járkálót; Wurmdruckernél ugyanis levén egy papiros hártyából készült lámpa, a mit össze lehet nyomni, azt előre tartá, hogy a physionomiájába lásson, Kebluska pedig neki feszíté az alabárdot, rákiáltván erős szóval: «Ki vagy? Wer da? Chto szi?» hogy minden nyelven megértse.

De a megszólított semmiféle nyelven nem válaszolt, hanem volt nála egy hosszú pálcza, azzal úgy kivágta Wurmdrucker kezéből a papiros lámpást, hogy az összevissza szakadt s odább akart futni; a Kebluska azonban úgy döfött hozzá, hogy az alabárd hegye a köpönyegén keresztül a ház kapujába hatolt s eként odaszegezte a fu-

Digitized by Google

tamodót, a kit aztán a két darabont megfogott és kezeit hátra kötözve, úgy hajtott maga előtt a török árestom mellett levő silbakig, ott pedig belökék őt abba a sötét kamarába, a melyben a hamut szokták tartani.

Az elfogott kószáló nem akará megmondani, hogy kinek híják, a darabontoknak pedig lámpásuk nem levén, nem láthatták meg az arczát; hanem egyre kérte őket és könyörgött, hogy bocsássák szabadon, ennyi meg ennyi pénzt ád nekik érte.

A darabontok erre még jobban megijedének; azt hitték, hogy tán valami gonosz kémet fogtak el és semmi kincsért ki nem bocsátották volna reggelig kezeik közül, még nagyobb jutalmat remélve, ha őt reggel a birónak által adják. Ha az száz aranyat igért nekik, ők bizonyosnak hitték, hogy a biró kétszázzal fogja jutalmazni; reggel azután kibocsáták a foglyot, hogy majd viszik a biróhoz, s ime ki volt a fogoly? . . . Maga a biró.

Nesze nektek kétszáz arany! A két darabontnak szeme szája elállt az ijedtségtől; azt sem tudták hirtelenében, mit mondjanak? Doránczius uram semmit sem szólt nekik, hanem sietett haza, s még azon a napon a két darabontot valami hitvány prætextus alatt, talán garázdálkodás, vagy szitkozódás vádjából befogták, betették a Pontius Pilátusról neveztetett börtönbe, a holott, a míg Doránczius uram biró marad, bizonyosan ott fogja vala őket felejteni.

Erről a titokról tehát nem tuda meg senki az idő szerint semmit; olyan jól el vala az téve, mintha a temetőbe volna eltemetve.

Vala pedig akkoriban Kassa városában egy gazdag mészáros mester, a kit Sándor Istvánnak neveztek, a kinek két háza is volt, egyik a hóstádban, másik az apothéka mellett, melynek nem vala teteje, hanem az egész tető helyett téglákból hegyes kúpja volt építve, mint valami egyptomi pyramis. Az egész főpiaczon akkoriban mind így valának építve a házak, hegyes kúpokkal, a quadrát fara-

Digitized by Google

gott kövek ólommal egymáshoz öntve s vas kapcsokkal összefoglalva.

Ennek a gazdag mészárosnak volt egyetlen egy fia, József, a ki szinte mészáros mesterségen nevelkedett és már remekelt is, még pedig emberségesen, mert az első ütésre leüté a tulkot, s nem fizetett egy aranyat sem a további ütésekért.

József igen derék, jó termetű legény volt, vitézségre, bátorságra nem engedett senkinek sem a vele egykoruak közül; a kopjaszúrásnál mindig ő maradt a nyeregben, s a hushagyói lud fejét is mindig ő vitte el magával. A mellett jámbor, szorgalmatos ifju volt; eljárt a templomba mindig s az éneke kihallatszott az egész gyülekezet közül. Szerette és becsülte is minden ember és soha sem mondhatta senki, hogy neki vagy csak egy fél lattal is kevesebbet adott a fonton, mint illett.

Mikoron ez a József letette az ő mesteri remekét, az apja azt mondá neki: «eredj fiam, arravaló vagy már, tekints szélylyel a városban: keress magadnak egy hozzád illő feleséget; ne nézz vagyonra, gazdagságra, mint inkább jó szívre és tiszta lélekre; ezt a kettőt minden ember maga hozza a házhoz, a többit az Isten adja.»

József akkor megvallá apjának, hogy ő már választott is magának egy derék, szép, hajadon leányzót, a ki Eperjesről való árva leány, valami Katharina nevezetű, kinek apja és anyja meghalván, egy itten lakó nénjéhez jött fel; annak óhajtaná ő árvasága napjait megrövidíteni.

Az öreg Sándor István maga is ismeré személyében a leányt és nevelő nénjét is; kegyes jó lélek volt mind a kettő; különösen Katharina olyan szelid és szemérmes teremtés, hogy nem is lehete rá nézni a nélkül, hogy az ember nyájas vonzódást ne érezzen iránta.

Az az egy hibája volt csupán, hogy olyan sápadt volt. Ezen a bajon pedig minden idegen leányzónak keresztül kelle esni, a ki Kassára jött lakni más vidékről; mert a város levegőjében, vagy ivóvizeiben volt valami, a mitől

Digitized by Google

az idegen fehér személyek azt a halavány színt kapták, a mit csakugyan «kassai színnek» neveztek el felőlük. És ettől nem is menekültek meg máskülönben, mintha Kassáról ismét más vidékre mentek, vagy pedig, hogy ha férjhez mentek.

Nem volt tehát olyan nagy baj Katharina arczának kassai színe, mihelyt József atyja beleegyezék, hogy fia őt nőül vegye. Lakodalom után, vagy azután majd elmúlik az magába s az új asszony csak oly piros lesz, mint a többi deli szép kassai menyecskék.

József el is küldé mingyárt Katharina nénjéhez násznagyait, s nemsokára megtörtént közöttük a jegyváltás és kitüzeték a menyegző határnapja, úgymint Vincentius előtt való vasárnapra.

Elérkezék a menyegző napja, meg is tartaték egész czeremóniával; a menyasszony nénje házától négy lovas szekéren, még pedig daruforgók és tarka keszkenők levén a lovak fejében, hordoztaték a szentegyházig s onnan a vőlegény házáig, a város minden főbb utczáit végig járatva nagy muzsika szóval; minden ifju ember, a ki csak látá a menyasszonyt a szekéren ülve, mosolyogva mondá magában: «milyen kassai színe van».

Katharina ez napon még halványabb volt, mint máskor; szomorúsága, elfogódottsága a templomban is észrevehető volt rajta. Egyre sírt, ha a vőlegénye megfogta a kezét, s félelmesen huzódozott tőle. Sápadtság, félelem, sirás, mind illik a menyasszonynak; azért azon senki sem ütközött meg.

Este a táncz után, mikor következik az a czeremónia, hogy a menyasszonyt és a vőlegényt az ő ágyas házukba kísérjék, a vőfély megfogá Katharina kezét, előtte két ifju legény, kardosan, fáklyákkal, utána két nyoszolyóleány a vőlegénynyel; a muzsikások elkezdének valami csendes andalgó melódiát, melynek zengésénél a fáklyás ifju és a két nyoszolóleány körültánczolák a vőlegényt és a menyasszonyt, mintha azzal is jobban egymáshoz akarnák őket

Digitized by Google

fűzni; mindaddig, míg a hálószobába értek, ott is még egyszer körül lejtének, férfi férfi kezét, leány leányét fogva, azzal egyszerre kisuhantak az ajtón, melyet becsuktak maguk után, egyedül hagyva az ifju párt; a zene még tovább szólt odakinn, mindig halkabban, mindig csendesebben, végre alig hallhatóan, mintha a boldogok suttogásait akarná utánozni.

Mikor pedig a vőlegény és a menyasszony egyedül maradtak a szobában, Katharina hirtelen letépte a fejéről a menyasszonyi koszorút és kétségbeesve szakítá azt össze, s aztán felnyitá az udvarra szolgáló ablakot és kiugrott rajta.

Az elbámult vőlegény az első meglepetés miatt azt sem tudta, mit csináljon, de a mint utána nézett a leánynak s látta, hogy az egyenesen a kerekes kút felé fut, ő is hirtelen utána rohant s épen csak akkor kapta meg, mikor már a leány fél testével a kút kámváján aláhajolt, hogy magát abba elölje.

József átszorítá izmos karjaival a leányzót, hogy az semmi kárt ne tehessen magában, s aggódva kérdezé, mi baja? miért akar ő tőle elfutni? A leány eleinte csak ezt nyögte egyre, hogy engedje őt meghalni; de miután a vőlegény ezt semmikép nem akarta megengedni, monda azután neki a leány olyan gyónásokat, hogy József hajaszálai álltak bele az ég felé, s mire mindent megmondott neki a leány, el is ájult, úgy feküdt le vőlegénye lábai elé.

Odabenn pedig a tánczos házban most is zengett az andalgó, mely boldog szerelmesek suttogását utánozza: deli szűzek, derék ifjak egyre jártak és daloltak:

«Járjunk, járjunk dali tánczot,
Fűzzünk, fűzzünk rózsa lánczot.
Menyasszonynak vőlegénynek . . . .
Kösse őket össze.»

— — — — — — — — — — — —

A házasságból nem lett semmi. Katharinát félholtan vitték haza nénjéhez, a násznép szétfutott ijedten. József

Digitized by Google

pedig nem szólt senkinek egy szót is a felől, hogy mit mondott neki Katharina, hanem felült a lovára, egyik kezébe fogta furkós botját, másikba lobogós kopját s kilovagolt a biró háza elé.

Ott a nyeregből megzörgette a kopja nyelével a kaput s így kiáltott az egész nép hallatára.

— Hallod-e Doránczius Mihály? Én vagyok itt Sándor József; lovon ülök, kopja és fustély a kezemben. Ülj fel te is a lovadra, ha ember vagy, fogd kopjádat, buzogányodat s jere ki velem a síkra; ott harczoljunk meg egymással; te tudod miért? de nem mondod el senkinek. Itéljen köztünk az Isten.

Hallatlan merészség volt ez, hogy egy polgár párviadalra hivja fel, kopjaszurásra, buzogány-verésre magát a város biráját; a nép bámulva hallá azt; de még jobban bámult azon, hogy a biró Doránczius nemcsak hogy nem üldözteté a vakmerő ifjut, sőt azt mondá a darabontoknak, hogy hagyják őt menni békével, mert bizonyosan meg van háborodva.

Sándor József pedig, hogy Doránczius nem jött ki a házból vele Isten nevében megverekedni, fogott egy hólyag lámpást, azt felakasztá kopjája hegyére, mellé egy rongyos ködment és nadrágot akasztott, s azzal a kopját vállára vetve, úgy lovagolt végig a városon, minden utczaszögleten elkiáltva:

— Ifjak, vének! ki látta közületek azt a Doránczius Mihályt, a kit én keresek lámpással? Mondja meg, a ki látta, hová lett?

Valának pedig a nép között mindenütt pajkos hetyke legények, a kik e csufondáros kérdésre gúnyos feleleteket adtak.

«Én láttam; most bújt be egy egérlyukba, csak a sarkantyúja látszik ki belőle.»

«Én láttam; felöltözött asszonyruhába, szalonnát árul a piaczon a kofák között.»

Digitized by Google

«Ne bántsd Józsi», kiálta más, «a kályha mögött ül, fél, hogy megfázik, ha kijön.»

«De bizony jönne az», szólt a negyedik, «de anyja nem ereszti, czérnát kell neki gombolygatni.»

«Jön az mindjárt, csak a kopját keresi, de tyúkok ülnek rajta s nem meri őket elhajtani, fél, hogy megcsípi a kakas.»

«Hagyjátok! betegen fekszik; tegnap megcsípte a szúnyog.»

Ez a csúfolódás így ment utczáról utczára; akkori szokás szerint ez lévén a módja a helyt állni nem akaró kihivott fél megtorlásának; és mégis csodálni lehetett, hogy Doránczius Mihály sem elő nem jött, hogy a csúfot tevő ifjuval megverekedjék, sem érte nem küldött, hogy őt megfogassa, pedig mind a kettőt tehette volna, mert maga is izmos, erős férfi volt, másfelől a város főbirája. A helyett azt mondá, hogy engedjék az ifju Sándort békével járni, a merre neki tetszik.

Később azonban, hogy József fejéből kissé kipárolgott az első düh mámora, eszébe vette, hogy ilyen bántások után nem jó neki megnyugodni egy olyan hatalmas ellenség kegyelmében, s egy éjszaka alattomban megszökék a városból, még apja sem tudta meg, hová lett?

— — — — — — — — — — — —

Azonban haladt az idő: Katharina egyre halaványabb lett és nem segített rajta semmi medicina. Egyszer azután kiderült az egész baleset titka.

Épen áldozó csötörtök előtti napon éjszaka a két órai kürtölés után az éji őr egy palástba burkolódott asszonyi alakot vett észre, ki a falak mellett húzódva sietett a város árka felé. Az őr nyomban követte az alakot s látá, hogy a mint a fehércseléd az árokhoz érkezik, valami bepólált dolgot leteve a földre, s azután ásót vőn elő s elkezde ottan ásni.

Miután jó mély gödröt vájt volna, akkor letérdelt ama csendesen fekvő tárgy mellé és ráborulva arczczal, elkezde

Digitized by Google

keservesen sírni. Azonban mingyárt elhagyta a sírást s félénken széttekinte, ha nincsen-e közel valaki?

Ekkor az éjjeli őr odament hozzá és megragadá a személy kezét, erősen rárivalva, hogy mit csinál itt?

A leány rögtön hanyatt esett és elájult, nem tudott neki felelni; hanem az előtte fekvő tárgy nyilván hirdeté, hogy mit cselekvék? Egy kisded maszülött csecsemő volt az; szép gömbölyű arczú gyermek, csakhogy már halottan és megdermedve.

Nem volt rajta nagyobb seb, csak épen egy gombostűnek a szúrása a szíve táján, nem is volt több vér fehér ruhácskáján, mint épen csak egy csepp és az elég volt rá, hogy az ártatlan meghaljon.

Az éji őr lármájára odafutott emberek nagy szörnyűködve ismerék meg a gyermekgyilkos anyában Katharinát, Sándor József egykori menyasszonyát, ki a menyegző éjszakáján bizonyosan azért futott el a lakodalmas háztól, mert nem akarta ezt a becsületes embert gonoszul megcsalni.

Ott mingyárt megköték a leány kezeit s nyakába akasztva halott csecsemőjét, bevivék őt az áristomba és másnap mingyárt hozzá kezdének a vallatásához.

A leány nem tagadott semmit: ő maga gyilkolta meg gyermekét és el akarta azt temetni, hogy gyalázat ne érje miatta. Nem is mentette magát semmivel; még csak nem is sírt, sem kegyelemért nem könyörgött. Csupán azt nem lehetett kivenni belőle, hogy ki volt gyermekének atyja? Ezt állhatatosan elhallgatá és kész volt érte a hármas torturát kiállani.

Doránczius Mihály biró volt az elnök a törvényszéknél, mely kimondta a bűnösre a sententiát, hogy ez Isten ellen való bűn azon büntetéssel toroltassék meg, mely meg vagyon irva a város törvénykönyvében, azon módon, minden kivétel nélkül.

Ember emlékezetére nem történt ilyen bűnös eset e mi városunkban, annak okáért maga a nép sem tudott sem-

Digitized by Google

mit a kivégeztetés módja felől s e végett tenger sokaság gyülekezett a kivégeztetés napján a vesztő helyre, meglátandó, hogyan ölik meg azt, a ki gyermekét meggyilkolta?

Én is ott voltam, nem is fogom soha elfelejteni azt a látványt; de nem is mennék oda még egyszer megnézni, ha nekem igérnék a kassai hóstádot.

Künn a vesztőfa alatt egy hosszú verem volt ásva, mintegy singnyi mélységre, a mellett álltak kétfelől a hóhérlegények.

Ebbe a verembe fektették bele Katharinát hanyatt, úgy, hogy a feje a veremből kiállt, mintha ágyban feküdnék szépen.

Azután a kezeit és lábait erős czövekkel lekötözék a verem fenekéhez, mely úgymint neki sírgödrül fog szolgálni.

Akkor a hóhérmester egy vastag karót hegyével odatett a Katharina szíve fölé s ott tartotta azt mindaddig, míg a hóhérlegények földdel megtölték az egész vermet, hogy utoljára csak a leány feje látszott ki abból.

És midőn nem látszott ki belőle egyéb a sápadt arczú főnél, akkor oda lépett hozzá a tisztelendő lelkész s letérdepelve mellé, felszólítá őt lelke üdvösségére, bűneinek bocsánatára, hogy gyónjék meg előtte igazán és mondjon meg neki mindeneket, a mik még szívét terhelik, mert ime mind a két lábával a sírban vagyon már.

A földből kilátszó fő szomorúan tekinte széjjel maga körül kétszer háromszor is, mintha várna valakire, mintha azt hinné, hogy e végső pillanatban meg fog jelenni az, a kinek őt meg kell mentenie és hogy azután nem láta senkit jőni szabadítására, két nehéz könycsepp szakadt ki szeméből, s végig gördülve halavány orczáján, lecseppent a földre, mely álláig ért már. — Akkor azt rebegé az élve eltemetett, hogy meg akar gyónni mindent; még pedig nem csupán titokban, hanem úgy, hogy az egész világ meghallja azt.

Digitized by Google

És azon kezdé, hogy gyermekének, kit ő oly kegyetlenül megfosztott ifju életétől, atyja nem más, mint Doránczius Mihály, a biró . . .

Ő volt az, ki ördögi mesterségekkel elcsábítá az ártatlan leány szívét, hogy a midőn őt látja és beszélni hallja, magáról egészen elfelejtkezzék; ő járt éjszakánként, a sátán, a sötétség fejedelme által segítve a Katharina házához, kit ördögi italokkal megvesztegetett, s önlelkéből kiforgatott; ott egyszer meg is ragadták őt a városi darabontok, névszerint Wurmdrucker és Kebluska, kiket Doránczius, hogy ellene ki ne mondjanak valamit, a Pontius Pilátus börtönébe záratott, maig is ott penészednek. E miatt szökött el Katharina Sándor Józseftől mennyegzője éjszakáján és azután sokszor könyörgött Doránczius Mihálynak, hogy ne engedje őt kétségbe esni, hanem ha szerencsétlenné tette, vegye nőül, kit is mind akkorig igen nagyon szeretett. Hanem Doránczius mindig csak kifogásokat tett előtte, és midőn már nem lehete titkolni a legnagyobb gyalázatot, akkor ördögi sugallatból azt tanácslá Katharinának, hogy a mint gyermeke megszületik, azt ölje meg és temesse el. A hogy e bűnös tetten kapták a leányt, azzal biztatá őt megrontója, hogy csak őt el ne árulja, az utolsó pillanatban is meg fogja szabadítani. És íme az utolsó pillanat már jelen van, Doránczius pedig otthon örül ő magában, hogy gonosz tettének egyetlen tanúját örökre elhallgattatják. Azért legyen fölfedve a mit vétett és itéljen fölötte Isten, a hogy ő fölötte, szegény bűnös leánya fölött fog itélni.

Minden ember borzadva hallá e szavakat és senki sem vala ott, a ki meg ne siratta volna a nyomorult leányzót s átkot ne mondott volna megrontójára.

Akkor pedig megvigasztalá őt a lelkész, Isten véghetetlen irgalmasságába ajánlva nyomorult lelkét s kendőjével letakará annak fejét, hogy ne lássa, a mik azon túl történni fognak.

Mert a hóhérmester most kihúzta a karót, mely a föl-

Digitized by Google

dön keresztül az eltemetett leány szíve tájékát jegyezé s egy hosszú, izzó vas czöveket véve ki a parázsos serpenyőből, azt a karó helyén keresztül lebocsátá. Egy hóhérlegény két kézre fogott pőrölylyel ráütött a vas czövekre, másik kettő hirtelen egy teknő földdel betakarta a leányzó fejét, de mégis hallatszott a föld alól egy szívszaggató sikoltás s az egész sírhalom földe még azután kétszer háromszor megemelkedett, hogy azt irtózat volt látni; miglen a többi bakólegények egész magas halmot nem hánytak föléje, s lábaikkal jól le nem taposták, mely után csöndes maradt a sír; sem hang nem jött fel belőle, sem a föld nem mozdult meg rajta.

Innen azonban a népség nagy átkozódva ment Doránczius Mihály lakára, kit hogyha akkor a Fürmenderek oltalmuk alá nem vesznek, talán nyomban széjjel téptek volna.

Így azonban a syndicusok kötelessége lett ellene a pert megindítani, úgy mint csábítás, ördöngösség és gyilkossági részvétel miatt.

Doránczius eleinte makacsul tagadott mindent, hanem a mint a börtönből kiszabadított Wurmdrucker és Kebluska ellene vallottak, hogy ott fogták őt meg, midőn éjjel a Katharina házából kijött, kezdé észrevenni, hogy ügyei rossz fordulatot vesznek; a végett saját bőrének mentségére azt a gonosz praktikát gondolta ki, hogy az ugyanakkor Eperjesen táborozó wallonok kapitányának titokban izenetet küldött, hogy ha éjszaka lejönne Kassa alá, a forrói kapu alá kerülve, azt nyitva találná maga előtt s ekként az egész várost elfoglalhatná.

De meghiusította ebbeli szándékát a mindenható, mert ugyanazon Sándor József, ki a városból miatta elszökött, s innen János Zsigmond katonái közé állott s ott hadnagyságig vitte a dolgát, kémei által hírt kapván a wallonok szándékáról, nosza lóhalálában Tokajból ötszáz hajdúkkal Kassa alá vágtatott s épen csak akkorra ért oda, midőn a wallonok már a kapun betolakodtak a városba.

Digitized by Google

Ott kegyetlen dühös viadal támada a wallonok és kuruczok között; amazok egy ágyút is hoztak magukkal, s a zöld kút sarkánál elsánczolva magukat szekerekkel, kegyetlen lövöldözést támasztottak a város ellen s a kurucz vitézek soraira; egy golyóbis a nagy templom főbejárását is érte, azonban Sándor József mind jobban megbiztatva vitézeit, végtére megbontá soraikat s ágyújokat is elvevé tőlük, úgy veré ki nagy vérontással a városból. Ha sötét nem lett volna, s a rémült lakosságnak ideje marad birója árulása után rendbe szedni magát s József segítségére sietni, bizony egy sem menekült volna meg közülök.

Maga Doránczius Mihály, midőn szökni akart volna, elfogatott s kivilágosodott rá az egész árulás.

Vala pedig akkor épen egy esztendeje annak, hogy őt megválaszták biróul és felavaták a temetőkertben.

Ismét eljövének tehát az ácsok a hat lovas szekérrel és abból a szép fehér gyertyánfából raktak máglyát a temetőkert előtt és azon megégeték vala Doránczius Mihályt, a hogy megmondatott neki előre.

A forrói kaput pedig a gyászeset emlékére azonnal befalazták és kettős sánczot húztak eléje, vízárokkal, hogy soha többet senki azon be ne járjon.

Sándor József ez eset után ismét megtelepedett Kassa városában és sokáig elélt vén ember lett belőle, de soha meg nem házasodék.

Azt is beszélték később, hogy a Katharina holttestét egy éjszaka felvették alattomban a vesztőhely alatti sírból, s eltemették más istenes helyre, a mit senki sem ismert azon kívül, a ki eltemette.

Igaz volt-e, vagy pedig nem? azt senki sem tudhatja már, mert a mi a föld alatt van, az a sötét földnek titka, a mindenható úr Isten tudhatja csak, mi következik azután a mi szegény városunkra és százszorta boldogtalanabb országunkra, a kit őrizzen meg ő kegyelmes oltalma!

Digitized by Google

12.

BÖLCS HAMLET.

A jó Saxo Grammaticus okosabb ember volt a mi jámbor Anonymusunknál, mint a ki kritikusi büszkeséggel elveté az útféli énekesek meséit s száraz pontossággal elsorolva egyik adatot a másik után, átengedte a feledékenységnek a nemzeti életünket jellemző ősregéket.

A dán történetiró nem restelte a nép közé leszállni, összegyűjtögetni a regényes mondákat, mik ott szájról-szájra adva élnek, belefűzte őket nemzete történetébe s kérdés, hogy nem volt-e e mondák fölszedegetése által hívebb az igazsághoz, mintha adatait az udvaronczok hízelgő krónikáiból, vagy külföldi irók epés koholmányaiból kölcsönözte volna.

Világhírű Hamlet alakját e tudós férfi gyűjteményében lelte a költők óriása, kinél sem azelőtt, sem azután nagyobb nem volt és nem is lesz: Shakespeare.

A drámát mindenki ismeri s ki ne óhajtaná látni magát az ősregét, a hogy az kezdve és bevégezve van; mert a britt költőkirály csak egy epizodot emelt ki abból: Hamlet nem halt meg azon katasztrófánál, mely a drámát végzi, még azután kezdődik éltének zajosabb, fényesebb fele, a költő csak a sötétet rajzolta le.

Látni fogjuk, minő erővel birta a költő a magában túlgazdag tárgyat kezelni, költői magasságba emelve a bizarr képeket, művészi tudattal válogatva ki azt, mi művének hatását sokszorozza s ritka tárgyismerettel mellőzve, a mi az érdeket szétvonná; másfelől megtaláljuk a kulcsot Hamlet jellemèhez, hol a fájdalom miatti őrültség s a tettető fonák bolondossága mintegy tükörből néznek egymásra, hogy alig ismerni fel: melyik a való, melyik az árny?

Hamlet apja Horwendill jütlandi alkirály volt, bátor

Digitized by Google

harczos szárazon és tengeren. Egyszer harczba keveredett Kollerrel, a norvég királylyal. Hogy véget vessen a harcznak, kihívta ellenfelét az éjszaki tenger egyik szép puszta szigetére, magányos párbajra; ott a szép zöld pázsiton, a tengertől körül zúgott part fölött megvívott vitézül a két fejedelmi vezér. Koller elesett. Horwendill megölte.

Ott a szigetparton eltemetteté a jütlandi alkirály megölt ellenfelét, királyi pompával zászlós halmot emeltetett fölé, a halomra nagy négyszögű követ; így egyezének meg a harcz előtt; ha Horwendill esik el, bajfele teszi ő vele e tisztességet.

Pedig jobb lett volna Horwendillnek ott elesni, mint ellenfelét eltemetni, mert a jütlandi király e hőstetteért jutalmul leányát adta hozzá nőül. Ez a jutalom lett halálveszedelme.

Testvére Fengo, ki sem oly deli, sem oly hős nem volt, mint ő, egyaránt irigylé bátyjától a szép nőt és a trónt; s a derék bajnokot egy napon, míg aludt, fülébe öntött méreggel meggyilkolá.

A gyilkos tudott az özvegynek hazudozni, hízelkedni, gyalázta előtte a megholtat s addig hazudozott, míg Genutha hitt neki és férjhez ment férje testvéréhez — és gyilkosához.

Hamlet már ekkor felnőtt ifju volt s a mit a drámában apja szelleme ád neki hírül, a gyáva orgyilkolást, azt egy jó barátja, tej-tesvére tudatá vele.

Az ifju szemei előtt e pillanattól fogva nagybátyja lelke egy kitárt könyv volt, melyből annak mosolygó szemein keresztül azt olvasá ki, hogy ha ez őt veszélyesnek fogja találni, neki is halnia kell.

Ekkor kezdé el csodálatos szerepét játszani, őrültnek tettetve magát.

Nemes arczvonásai oktalan dőreség kifejezését vevék föl, a mit beszélt, merő balgaság volt, minek értelmét nem lehetett kitalálni s ha nagyon rájött a gonosz óra, mikor legszebben fel volt öltözve, leült a földre s elkezdett a

Digitized by Google

porban játszani. Máskor ismét mozdulatlanul elült a tűzhelyen, a parázsba bámulva, vagy horgokat faragott kemény fából, miket a tűzben megedzett s a hamuban eltakargatott. Ha kérdezék Fengo vitézei: mit csinál, azt mondá, előkészületeket tesz apja halotti tisztességtételéhez, a min azok nagyokat kaczagtak.

Kaczagtak az együgyüek, de a mélyebben látók félni kezdtek az őrjöngő titkosabb gondolataitól s kezdték hinni, hogy Hamlet zavart beszédének mélyebb értelme is van s a badar tréfák szavai alatt megtorló igazság bujdokol.

Fengo végre bizonyossá akart lenni, ha vajjon Hamlet valódi, vagy csak színlett őrjöngő-e? E végett elküldé őt azon ürügy alatt, hogy elméje szórakozzék, hosszabb kéjutazásra, két meghitt udvaronczát adva mellé, hogy azok az úton kémleljék ki Hamlet lelkét.

Az ifju királyfi az úton még bolondosabban viselte magát, azon kezdte legelőször is, hogy a paripának farkát kantározta fel a feje helyett, s visszásan ült fel a nyeregbe.

A mint egy erdőbe értek, farkasok futottak keresztül az úton: «nézd csak, mondának kisérői, milyen szép paripák!»

— Az ám, szólt Hamlet, milyen szépen illenének rájuk — nagybátyám vitézei lovagoknak.

A tengerparton egy széttört hajó kormányára akadtak: «nézd Hamlet, milyen nagy kés!» szóltak kísérői bámulást színlelve.

— Nagy bizony, de az is sonka legyen ám, a mit ezzel vágnak, válaszolt Hamlet.

Majd a tengertől mosott fövényre mutatva, el akarták vele hitetni, hogy az milyen szép liszt.

— Nem csoda, felelt rá Hamlet, ezek a szép átlátszó hullámok őrölték azt ily tisztára.

A kémek mind feljegyzék ezt a sok badar beszédet s megirták azt Fengónak. Az udvarnál nagyokat nevettek

Digitized by Google

rajtok s midőn Hamlet visszatért az útról, kérdezék tőle, minő vánkoson hált jártában, keltében? «Egy tulokkörmön és egy kakasfejen», volt rá a felelet.

Mindenki átlátta és megnyugodott benne, hogy ez bolond.

Csak egy vén tanácsos nem hitt még mind e tébolygásnak. Az ő ajánlatára azt főzték ki, hogy Hamletet összehozzák anyjával valami félreeső szobában, ott kihallgatja valaki, mit beszél anyjával? az előtt bizonyosan meg fogja nyitni szívét.

Hamlet, a mint anyjához hítták, rögtön sietett a kijelölt szobába s előbb érkezett oda, mint Genutha. Azon időben a dán fejedelmi paloták márvány padozata finoman szőtt gyékénynyel volt takarva; egy ilyen összegöngyölt gyékénycsomag állt a fal mellett; Hamlet elkezdett bolondos szökellésekkel tánczolni a teremben s végre felugrott a gyékényre, nagyot kukorítva rajta, összeverte tenyereit, mint szárnyait szokta a kakas.

Egyszerre megérzé, hogy a gyékény alatt emberi test mozog. A kém volt az, ki oda rejtőzött Hamlet szavait kihallgatni. Hamlet kirántá kardját, keresztül szúrta a leskelődőt s azzal kihurczolta azt és elrejté.

Ekkor érkezett a szobába Genutha. A nő elkezdett fia őrült magaviseletén sírni, midőn rémületére Hamlet egyszerre megváltozva állt eléje, elmondá irtózatos szavakkal apja meggyilkoltatását s szemére hányta a gyilkossali frigyét. A nő kétségbeesett s hogy borzalma, a mit Hamlet szavai gerjesztének szívében, őszinte volt, bizonyítja az, hogy nem árulta el, mit beszélt hozzá Hamlet. A kém: a tanácsos, kinek azt hallani és odább adni kellett volna, hallgató ember lett örökre, eltünt, senki sem tudta meg, hová lett.

Hamlet azt mondá az udvaronczoknak, midőn nagyon keresték a vén tanácsost: «Kérdezzétek meg a sertésektől, talán azok tudni fognak valamit a vén bolondról». A lovagok ezt is pompás tréfának találták, pedig valóban azok

Digitized by Google

ették meg a tanácsost, mert Hamlet nekik szórta szétdarabolt hulláját.

Azonban Fengo szívéből nem akart tágulni a gyanú; otthon nem merte Hamletet megöletni, hanem elküldte titkos izenettel Britannia királyához.

A britt király fegyverfrigyese volt Fengonak; az izenet, mit Fengo küldött neki, az volt, hogy ölesse meg Hamletet titokban.

Hamlet megérzé a veszélyt és nem rettegett tőle. Mikor útnak indult, titokban megkérte Genuthát, hogy mához esztendőre, a mikor ő vissza fog térni, rendezzen nagy ünnepélyt fiának halotti torára. Akkor a nagy terem egyik végétől a másikig, a hol Fengo harczosai szoktak lakmározni, feszítse ki azt a hosszú nagy kötelet, melyre ő a kemény horgokat kötözte. E horgok arra valók, hogy a koszorúkat beléjük aggassák, miket a szép leányok fonnak majd mindenféle mezei virágból.

A mint már a tengeren voltak, Hamlet lerészegíté kisérőit s felkutatva podgyászaikat, meglelte azokban apjának titkos izenetét, akkori idők divatja szerint fatáblába ékirással bevésve.

Hamlet lefaragta a tábláról az irást s azt metszé helyébe, hogy a britt király adja nőül ő hozzá leányát, kisérőit pedig nyakaztassa le. A küldöttek nem tudtak olvasni, (még akkor a betűk ismerése különczségnek járta) s jó biztonban adták át a hozott táblát a királynak, mire az mindnyájuk számára pompás lakomát rendezett.

Hamlet az egész vendégség alatt sem enni, sem inni nem akart, s általában oly kedvetlenül viselte magát, mintha restellne ott lenni.

Ebéd után, hogy mindenki a mellékszobákba távozott, a király kémeket küldött Hamlet ajtajára hallgatózni, míg társai kérdezősködtek tőle, hogy miért nem eszik? csak nem gondolja tán, hogy méreg van az étkekben?

Hamlet azt felelte: «a kenyér vérrel volt kelesztve, a víz vas után ízlett, a húsnak halott szaga volt. Maga a

Digitized by Google

királyné pedig inkább szolgálónak látszik, mint szabad nőnek».

A király bámulva hallá a mondást kémeitől. A herczeg kisérői kinevették e beszédet, de a király utánjárására kisült, hogy csakugyan a kenyér, mely az asztalon volt, oly buzából készült, mely csatatéren termett; a kút fenekén, honnan a vizet meríték, két rozsdás kard feküdt s azon sertések, miket a lakomára leöltek, nem rég egy rabló hulláját tépték szét.

Hanem azt honnan tudhatá meg Hamlet, hogy a királyné nem született szabad nő? mert előbb valóban a király rabnője volt. Ezt magától Hamlettől kérdezé meg a király.

Hamlet azt felelte: «a királyné felemelte ruháját, hogy be ne piszkolja a földön, ezt született fejedelemnő nem tette volna».

A király átlátta, hogy Hamlet bölcs ember s nőül adta hozzá leányát, kisérőit pedig leöleté.

Ezen meg Hamlet jött dühbe s haragosan követelte a királytól kisérői vérdíját, a mit az, csakhogy kiengesztelje, kifizetett neki. A vérdíjban kapott aranyat Hamlet megolvasztá s beletölté két üres bodzafapálczába.

Így élt azután álló eszendeig a britt király udvaránál, mint boldog férj és okos ember.

A mint az év lejárt, Hamlet búcsút vett nejétől, kis gyermekétől s hajóra ülve, egy szép napon kiszállt Jütland partján egyes-egyedül.

Épen eltávozásának évnapja volt, a nagy teremben Fengo és hősei vígan ünnepelték boros kancsók mellett Hamlet halotti torát, midőn a királyfi egyszerre közéjük lépett.

Láttára visszarettentek, azt hitték Hamlet lelke az; de a mint megszólalt, ismét visszatért a régi kedv; hisz ez az igazi Hamlet, a kinek nincsen lelke.

A régi jó bolond Hamlet állt ott ismét s mi lehetett volna tőle bolondosabb gondolat annál, hogy saját halotti torára haza jőjjön.

Digitized by Google

Hamlet még azzal növelte a jó kedvet, hogy ruháit felgyűrve, csodálatos tánczokat járt s maga töltögette a bort a vitézek kupáiba.

Végre azt kérdezték tőle, hogy kisérőit hová tette? erre Hamlet elővette a két bodzafabotot, azoknak vérdíjával teleöntve:

— Ez az egyik, — ez a másik . . .

Ki ne kaczagott volna rajta?

Utóbb Hamlet maga is ittasnak tetteté magát, elkezdett kardjával hadonázni és saját ujját vágta meg vele; mire, hogy több kárt ne tehessen magában, egy nagy szeget ütöttek a kardján és annak hüvelyén keresztül; ilyen formán nem lehetett azt többet kihúzni.

Végre a dorbézolók egyenként elázva a bortól, eldűlöngtek ülő helyeikben; Fengo hálószobájába viteté magát, a többi ittasan hevert a leterített gyékényeken.

Ekkor Hamlet leereszté azt a csomós kötelet, melylyel anyja az ő megérkeztének örömére feldíszíté a termet, s azokra a fahorgokra, mik arról csüggtek, sorban ráhurkolta az ittas lovagokat, valamennyit úgy megkötözve, hogy moczczani ne tudjon.

Azzal felment Fengo hálószobájába, őrök, csatlósok, mind mámortól elnyomva hevertek szerteszét; mélyen aludt maga Horwendill gyilkosa is.

Hamlet akkor szép csendesen kicserélte saját kardját Fengoéval s akkor felébreszté a gyilkost.

Ha nem értette volna Hamlet szavából, megérthette kivont kardjából a király, hogy kivel van dolga?

Hirtelen kardot kapott ő is; hanem az Hamlet kardja volt, a mit a keresztülütött szeg nem engedett kihúzni; Fengo hasztalan kiáltozott segély után, míg Hamlet csapásai alatt elesék.

Hamlet ekkor üszköt vetett a várba; rázárta a bennlevőkre a kapukat, a sötét éjszakában messze világító égésre összefutott a nép; hasztalan, odabenn nem talált már egyebet, mint elhamvadt csontvázakat pánczélba öltözve.

Digitized by Google

Ez alatt Hamlet, atyjának híveit maga köré gyűjtve, hirtelen föllépett a nép előtt s elmondá az egész véreseményt: a gyilkosságot és a boszút.

A nép gondolva, hogy ki oly sokáig tudott magán uralkodni, jó uralkodó lehet, elfogadta őt fejedelmének.

Nem sokára három hajót felszerelve, hívei kíséretében, nagy pompával indult útnak Hamlet, Britanniában hagyott nejét meglátogatni. Ott öröm és diadal fogadta; a király nagy vendégséget adott a kedveért; azonban, mikor az első áldomást Fengo egészségére akarta üríteni, mondák neki, hogy annak már fölösleges minden egészség, mert az meghalt. Hamlet volt, a ki egészségét elvette örökre.

A britt király és Fengo fegyverfrigyesek voltak, kik egykor felfogadták, hogy egyik a másik haláláért boszút fog állani, bárha tulajdon rokonai ellen kellene is. Azon időkben nem arra volt az embereknek gondjuk, hogy tisztességgel meghalhassanak, hanem hogy haláluk meg legyen boszúlva.

Az adott szó teljesítésre várt, most már egy halottnak adott szó volt az s a régi emberek jobban féltek a halottól, mint az élőtől.

Azonban Hamlet a király veje volt és azonfölül vendége is, mást kellett kigondolni, hogy a boszú be legyen töltve rajta.

Magas éjszakon, erdős Skóczia hegyei között élt egy királyi amazon, Hermotruda, kinek szépségéről és eszéről sokat tudott beszélni a hír. De a milyen szép és okos, oly harczias és kegyetlen is volt a királyi szűz, kiben annyira ment a férfigyűlölés, hogy a ki őt szerelmével merte megkínálni, azt irgalom nélkül megölé. Nem egy ifju hős, kinek rossz sorsa a bájos tündér arczát megmutatta, vesztette el szívével egyszerre fejét.

A király tehát azt gondolá ki, hogy miután az ő neje meghalt, Hamletet elküldje Hermotrudához, hogy azt az ő számára nőül kérje.

Hamlet elindult kisérőivel a veszélyes leánykérésre;

Digitized by Google

azonban előbb egy ezüst vértet készíttetett magának, melynek küllős hasábjaira eszes tettei voltak képekben kiverve, mindenik alatt egy rövid magyarázó mondat; — az egész paizson egy regényes élettörténet leirva.

A mint Skóczia rengeteges hegyein áthágva, az örök ködlepte mocsárokon, sötét hegyszakadékokon át egy szép viráglepte völgybe jutottak, ott Hamlet pihenést engedett kiséretének s lovaikat lenyergelve, egy kis csergedező patak partján letelepedett velök, hol a hosszú fáradság és a déli verőfény s az erdei madárfütty és a mezők illata addig csábítá őket, míg mindnyáját elnyomta az álom.

Pedig a halál ott függött fejeik fölött. Hermotruda előre hallva jöttüket, kémeivel mindenütt nyomon kisérteté őket s most, hogy elaludtak, hirtelen rajtuk rontott, hogy álmukban meggyilkolja a vakmerő leánykérőket.

De a mint meglátta a szép deli királyifjút, ezüst pajzsával betakarva, szánalmat érzett iránta, s mire végig nézte a vértre metszett képeket s azok mondatait, már akkor a szánalom szerelemmé vált szívében.

Nem ölte meg és nem ébreszté fel; új érzelmektől égve, eddig ismeretlen gondolatok közt tért vissza várába az alvó ifjutól, ki nem sokára maga is megérkezék oda kiséretével együtt s üdvözölve a királynét, átadá neki a kettős fatáblát, mely kívül a király aranypecsétjével lezárva, annak házassági ajánlatát tartalmazá.

A királyné felbontá a küldeményt s mindenki bámulatára azt olvasá ki belőle, hogy a király «Hamlet számára» kéri meg Hermotruda kezét, előszámlálva annak hősi tetteit.

A szerelmes hölgy nem a levélből, hanem szívéből olvasott s Hamlet először járt életében úgy, hogy nem tudá megfejteni, mi történt vele?

A büszke amazon mosolyogva és pirulva nyujtá neki kezét, asztalához, szíve mellé ülteté őt; a mit a bor meghagyott a királyfi eszéből, azt elvevék a szép szemek, hogy végre elfelejté otthon hagyott szelíd nejét és kis fiát s

Digitized by Google

elbűvölten omlott a bűbájos szűz keblére, melyen férfiszív azelőtt nem dobogott soha.

Ezzel minden rendbe volt hozva: a vazallokat összehívták, a nászt nagy pompával megülték s Hamlet, mintha a feledés kelyhéből ivott volna, boldog mámorban tölté a csodás szerelem hónapjait s nem gondolt egyébre.

Végre jött az idő, hogy vissza kellett térnie Britanniába, a királynak hírül adni új házasságát s kis fiát újra meglátni.

Hermotruda, féltve Hamletet, mellé adott kíséretül egy sereg vitéz skót ifjút, úgy bocsátá el őt magától. A britt király már «várt» reá; míg ő gyönyöre perczeit élvezé Hermotruda ölén, addig amott köszörülték számára a halálos aczélt. Ha meg kellett Hamletnek halnia egyszer, mivel Fengot, a király bajtársát megölte, meg kellett volna halnia százszor, a miért leányát meggyalázta, más nőt vevén feleségül.

Midőn a britt határra ért, eltaszított neje eléje jött az úton, kis gyermekét karján hozva. Mindent tudott már. Nem jött sírni, panaszkodni, sem szemrehányásokat tenni férjének, hanem azt jött tudtára adni, hogy óvja magát atyja haragjától, mert az halált esküdött fejére.

Hamlet ezt megtudva, öltönye alá finom pánczélinget vett magára s úgy ment a király elé. Ez barátságos mosolylyal fogadta hitszegő vejét s maga mellett engedé lovagolni egész vára kapujáig. Itt a felvonó hídhoz érve, a király udvariasan maga előtt bocsátá az ifjut, s a mint az előre léptetett, hátulról hirtelen ráhajítá kelevézét.

Ámde a pánczéling feltartá a halálos döfést, Hamlet hirtelen kardot rántva, visszakiálta hátramaradt skótjainak, kik a britt katonákkal párosával egy sorban lovagoltak.

Egyszerre kivillant minden kard a hüvelyből; — a két ellenséges csapat vad viadal között leterelte egymást a vár alatti síkra s ott harczolt egész a nap leszálltáig, a mikor a nyugalomvágyó köd szétválasztá a két sereget. A király

Digitized by Google

és lovagjai visszatértek a várba, Hamlet csapatja az erdőben szállt meg.

Mindkét részről sokan hullottak el, Hamlet megszámlálta halottait és elborzadt.

Nagyon sokan feküdtek ott.

Előre el lehetett gondolni, hogy másnap a király összegyűjtött erővel fog rájuk támadni, s hogy álljon vele szembe Hamlet megfogyott erővel?

Ekkor azt gondolta ki, hogy mindazokat, a kik a múlt napi csatában elestek, felkötözteté lovaikra, megmaradt kezeikbe szoríttatta a kiszegzett dárdát s minden két élő harczos közé egy halottat oszta.

A mint a hajnal szürkült, már harsogtak a király seregének trombitái s újra jött az Hamlet ellen, új és kipihent erővel.

Ekkor Hamlet is előjött a maga seregével az erdőből s a mint a brittek meglátták, hogy a holtak ismét lovon ülnek s mind azok, kiket ők előtte való napon megöltek, azon halaványan, véresen rohannak reájuk, holt szemeik kinyitva, dárdáik előre szegezve: — dermesztő ijedtség fogta el mindnyáját. Be sem várták a támadást, elhányták vértjeiket s futottak a csatatérről; csak kevesen álltak ellen, azok az utolsó emberig elhulltak, közöttük volt a király is.

Hamlet ekkor mindkét nejét magához véve, hadi prédával megrakta hajóit s visszatért saját országába.

Ott sokáig uralkodott bölcs fejjel és erős karral, harczban dicső és szerelemben boldog; ha egy karjára néha négy ellenség is jutott, miért ne juthatott volna szívének is két szerelem?

Azonban az alatt Rorik, a főkirály meghalt, s utána Wiglet következék, ki féltékenyen nézte a jütlandi alkirály hírét és erejét s az elég ok volt arra, hogy őt harczra hívja fel.

Hamlet jól ismeré Wiglet túlnyomó hadi erejét, hanem azért elfogadta a kihívást. Csak egy aggodalma volt: mi

Digitized by Google

lesz Hermotrudából, ha ő elvész? De a bátor amazon miatt nem kellett férjének aggódnia; ő is vértet, pánczélt öltött, fegyvert kötött oldalára, úgy szállt férjével együtt a harczba, melyből sem Hamlet, sem ő nem tértek vissza.

Ott esett el a hős király, nejével és bajnokaival hősi viadalban. Ez a vége szokott lenni minden hőskölteménynek.

Mennyi erőtudattal kellett birnia a nagy britt költőnek, ki Hamletet a költészetben megérdemelt nagyságára emelte, hogy ennek tettgazdag életéből épen azon részt választotta, mely csupán lélektani ábrákat mutat, holott a későbbi események sokkal ragyogóbbak, sokkal jobban kínálkoznak regényes és csodálatos alakulásaikkal a hevült phantasiának.

A mult századbeli vitézi regények irói bizonyosan inkább a britt királylyali eseményeit választották volna; s az újabbkori drámakészítő társulatok aligha nem tudnának valami csinos vaudevillet származtatni Hamlet és Hermotruda történetéből. Szinte csudálkozni lehet rajta, hogy még addig felhasználatlanul hagyták e kínálkozó alkalmat, ily sokat igérő czímmel lephetni meg az ujdonságvágyó közönséget: «Bölcs Hamlet, vígjáték, tánczokkal és görögtűzzel».

13.

FAUSTINA.

Marcus császár volt Róma legkedvesebb uralkodója. Azon időkben nem is uralkodott senki a földön, csupán Róma császárjai, a többi fejedelem «bene latuit», vagy szolgált. Az egész ismeretes föld, tarkabarka népeivel egy úrnak hódolt, — és elmondhatá, hogy jó gazdája van.

De mit használt Marcus császárnak osztatlanul birni a földet s a Jaxartestől az Atlas hegyéig mindenkinek parancsolni, ha egy lénynek nem tudott ura lenni, ha

Digitized by Google

épen abban, minek birtokára még a tevehajtsár is féltékeny, osztozott vele egész Róma: — neje szerelmében.

Mit mondok: Róma? — És Nubia és Gallia és Rómának minden provinciája az Atlastól a Jaxartesig; a hol csak deli ifjak, szerelemért égő szívek teremnek, az mind lefizette adóját urnéjának, s vetélytársa volt az imperatornak.

Faustinát olyan szépnek mondják a történetirók, kinek mosolygása nap helyett világíthatta volna a földet és akkor jó dolga lett volna a földnek; mert Faustina örömest mosolygott mindenkire egyaránt.

Az imperator philosoph volt; komoly természettudós. Tudományos buvárlatokból megtanulta szépen, hogy a villám keletkezését és a női szívben támadó szerelmet sem meggátolni, sem kimagyarázni nem lehet; s engedte a villámot villámnak, a szerelmet szerelemnek lenni.

Egész Róma kaczagott rajta és ujjal mutatott a százszor megcsalt férjre, Marcus sokszor látta a nevető arczokat, hallotta a kaczajt; tudott mindent — és azért nem szünt meg továbbra is népének jó, szelid és bölcs uralkodója, nejének nyájas férje lenni, kiről mások előtt csak tisztelettel beszélt; kihez nem közelített máskép, mint a hogy boldog hitves közelít hű nejéhez.

Marcus császár nagy jellem volt. A philosoph szavai hidegek, tettei kimértek; de ki tudja, mint forog szivében a vér? Bizonyosan csak úgy, miként más emberében. Marcus tudott parancsolni szivének. Tudta jól, hogy a megkóstolt jobbágyvér milyen szomjat okoz és azt a bűnt, a mit Róma vétett ő ellene, lemosni nem lett volna elég egész Róma vére!

Ha Marcus császár tette volna azt, a mit Nero, hogy Rómának mind a tizennégy negyedét felgyújtassa, s porrá égesse, neki egy kissé több oka lett volna rá, s nagyobb szenvedélylyel ragadhatta volna kezébe a lantot, hogy a lángok gyönyörtekintetében a régi Trója pusztulásáról

Digitized by Google

énekeljen, mert nem volt abban olyan ház, a hol az ő gyalázatáról ne susogtak volna.

Marcus jól tudta mindezt.

Az előtte hajlongó udvaronczok arczai közt nem volt egy, a kinek mosolygásában gúny ne lett volna ellene; a legiszonyatosabb gúny, melynek gondolatánál egy férj szive felforrhat.

Az imperator soha sem látta azt meg.

Egyszer a forum közepén egy tébolyodott rabszolga, Cheronea, megragadá a császár lovának kantárát s azt kiáltá neki:

— Szégyen, gyalázat egy római imperatorra! Nőd most ment keresztül a Tiber hidján egy gladiator mellett ülve, a kinek neve Glabrio. Szégyen, gyalázat ez!

A lictorok rögtön előugrottak, hogy a vakmerő őrült káromló fejét levágják. A császár visszatartá őket.

— Ne bántsátok. Neki igaza van. Ha Faustina egy gladiatort ültet maga mellé, az valóban illetlen dolog, és azt elnézni nem lehet. Köszönöm figyelmeztetésedet Cheronea; — adjatok neki három sestertiát.

Azzal ment a tanácsba Marcus s oly nyugodtan itélt az országok ügyeiről, mintha semmi sem zavarta volna meg.

A tanácsülés után hazatérve, felkeresteté Glabriot.

Közönséges gladiator volt ez az antonini circusból; egy durva hastator, ki három circenses alatt véres győző maradt az átkozott fövényen; nem is született római, hanem illyr szabados, ki még Horácz classicus nyelvét is úgy beszélte, a hogy a durva siculok; balszeme alatt egy roszul összeforradt seb helye látszott, mely arczát épen nem tette szebbé.

És ez tudott Faustina ideálja lenni.

A patricius ifjak, a széles szegélyű büszke senatorok azt hivék, hogy Marcus császár, ki annyi udvaroncz iránt kegyelmes tudott lenni hasonló bűn miatt, majd e nyomorult rabszolgán fog boszút állni mindnyájok bűnéért. Oh mi rosszul ismerték az imperatort!

Digitized by Google

Marcus császár megtette a gladiatort senatornak, s odaültette őt patriciusai sorába; mert azt csakugyan nem tartá illendőnek, hogy a kit Faustina kitüntet, az egy nyomorult bérvívó legyen.

Faustina kicsapongásainak semmi gát sem volt útjában többé. Marcus haragját nem kellett senkinek félni. Marcus jó, gyámoltalan ember, nincsen epéje, nem tudja, mi a harag?

Ah pedig csalatkoztak az emberek. Marcus elnézése a legkeserűbb satyra volt, a mit egy fölemelkedett philosoph az elkorcsult emberiségre vethet.

Megveté őket s nem becsülte meg azzal, hogy mint emberekkel bánjék velük. Ellenkezése csak új ingert adott volna a lelkét elvetett nő vágyainak, közönye — megölte azt.

Még ifju volt és szép Faustina, midőn meghalt. Meghalt az élet unalmával szivében; azzal az unalommal, a mit éreznek mind, a kik meglopták a túlvilág gyönyöreit, s többé nem érzik a mindennapi életet: örömtelen, vagyontalan, érzéstelen haldoklók.

Az istenek nektárát nem ihatják pohárral halandó emberek, csak cseppenkint rendelte azt nekünk a sors.

Faustina utolsó napjaiban nem tűrheté a napfényt, nem a sötétséget, gyűlölte az emberhangot s félt a némaságtól, gömbölyű hálótermét másunnan odavetett félvilág derengeté, s hogy semmi hang ne zavarja keble zúgását, mellektermeiben folyvást énekelt felváltva valami csendes döngő melodiát háromszáz gyermek, válogatott rabszolga fiuskák Galliából és a Pontus mellől; a mi úgy hangzott csak oda, mintha álmodná, mintha az égből jönne, vagy mint egy dallamos méhzsongás, mely altat és az érzéket elcsendesíti.

Faustina egy perczben azt kivánta, hogy e gyermekek jőjjenek be hozzá.

A világ úrnéja ott feküdt egy fehér nyugágyon és maga még fehérebb volt, mint az. Akár egy márványszobor,

Digitized by Google

mely a koporsók fedelén nyugszik; csakhogy ez néha felemeli lankadt szempilláit, mikben annyi sötétségből annyi tűz ragyog ki.

A kis rabszolga gyermekek körülállták a fehér delnő fekhelyét; megannyi angyalfejecske volt mindegyik, finomul göndörített fürtökkel; piros, gömbölyű arczaik, vidám ártatlan tekintetük, mosolygó üde ajkaik. Faustina végig hordozá rajtuk kifáradt tekintetét. Öt-hat éves korból voltak mindannyian.

Faustina azt parancsolá nekik, hogy csókolják meg sorba az ő arczát.

A kis ártatlan angyalfejecskék egyenkint odahajoltak hozzá s piros, gyönge ajkaikat odanyomták fehér márvány orczájához. Az a fehér márvány arcz az első gyermeki csókoknál méla mosolyra kezdett derülni; az a mosoly azután lassan elmult onnan, mint alkonyodó égről a fény; szemei reszketve csukódtak alá, s a később jövő gyermekek, kik arczát megcsókolni jöttek, maguk is oly halványak lettek utána; az utolsó csókja már egy halott arczát érte.

Igy halt meg Marcus neje, a hirhedett Faustina.

És akkor Marcus császár összehivatá a senatust. Komolyan, fájdalom nélkül, mint philosophhoz illik, elmondá a bölcs urak előtt, hogy neje, a derék, hű, erényes Faustina meghalt; «kinél szelidebb, erkölcseire csudálatosan egyszerűbb nőt» az istenek férfinak nem ajándékoztak soha. Ezért kéri a derék senatorokat, hogy mint e nő megérdemlé férjétől és egész Rómától életének erényei által, holta után tegyék őt — istennővé!

És a senatus meghajtá fejét és kikiáltá Faustinát istennőnek.

Marcus császár pedig építtetett egy pompás templomot Rómában és utána a birodalom minden fővárosában, a hol Faustina Divát mint Junót, Venust és Cerest egy személyben kelle imádni a római népnek; s parancsot adott ki, hogy ünnepeit mindenütt megüljék és min-

Digitized by Google

den nászt az ő oltárain tett áldozatokkal szentesítsenek ezután.

Oh a philosoph ennél égetőbb boszút nem vehetett volna Román, mint hogy azt a nőt, kiben őt éltében egész Róma meggyalázta, holta után egész Rómával imádtatá; a gyalázatot, a mit homlokára nyomtak, visszafizette nekik ezeres kamattal.

Még egy másik boszúja is volt Róma számára: az, hogy Faustina fiát, Commodust, hagyta neki maga után uralkodóul. Commodusnak gondja volt rá, hogy a jó rómaiak bőségesen megsirassák, hogy olyan sokat nevettek Marcus életében.

14.

KATONADOLOG.

Szegeden történt. A két hét előtt besorozott huszárt nagy hamar szabadossá léptették elő, minthogy irni is tudott. Kapott egy szép piros bőrbe kötött tárczát, azt mingyárt oda is dugta mentéje keblébe s viselte kevélyen, ki-kivette, meg betette, egy nap ötvenszer is, pedig még semmi sem volt bele irva.

Pedig hogy szerette volna, ha már irhatna bele valamit, mikor olyan szép plajbász van beledugva; úgy fog, mint a parancsolat.

Egyszer jön a rendelet, hogy nyargalni kell menten Aradra, átvenni ötvenezer töltényt, elhozni Szegedre; kiséret hat legény, meg egy szabados.

Ki volt boldogabb, mint Szarka Peti, hogy ezt a fontos küldeményt reá bízták; nem is késett, vigyázott mindenre szépen; átvette a töltényeket, kikutatta a fuvarosok zsebeit, nincs-e bennök dörzsgyufa, vagy más tűztámasztó szerszám; úton-útfélen kioltatta minden emberrel a pipát, a kit elől-utól talált, s a mely faluban megháltak, ott az nap nem volt szabad sehol vacsorára főzni; mert puskapor van a szekereken, azért vigyázzon minden ember.

Digitized by Google

Meg is érkezett szerencsésen a városon kívül levő lőporraktárig, ott a parancsoló tisztnek átszolgáltatta, a mit hozott; minden hiba és hiányosság nélkül; a ládákat leszedték a szekerekről, elrakták a magazinba; neki kezébe nyomták a félig irott, félig nyomtatott papirost, melyben elismerték, hogy minden rendén van.

Szarka Péter ezzel nagy önelégülten indult kifelé a házból; a lőporraktárnak nagy széles kapualja volt, kerek, rovátkos boltozattal; itt megállt; előhúzta kebléből piros külsejű hivataltárczáját, azt szépen kiszabadította hétrétű szíjai közül, kivette belőle a plajbászt, azt keresztbe tette a fogai közé; azzal megsimította a kitárt tárczát, hogy egyenesen álljon, s a falnak fordult, hogy majd ő ahoz támasztva tárczáját, bele irja a reportot.

Hát a mint a falnak fordult, akkor már nem volt mellette sem fal, sem kapu, sem ház; őtet pedig megkapta valami, mint egy papiros sárkányt, felragadta a levegőbe, olyan magasra, hogy Szeged városát minden tornyával s a Tiszát minden bárkájával maga alatt látta; azután pedig elkezdte pörgetni, mint az orsót, hogy minden látása, hallása elmult bele, végtére kényszeríté számtalan bukfenczet és czigánykereket vetni a levegőben, melynek mindaddig nem lett vége, míg egyszer fejtetővel a Tiszába nem esett; szerencsére a Tisza fenekén jó mély az iszap, ott nem törhette be a fejét, hanem csak belement a sárba nyakig; onnan kézzel-lábbal felküzködte magát a víz szinére, még pedig olyan válogatott szerencsével, hogy épen a sebesen haladó gőzhajó kerekei alá került; ott kézzel megkapta az egyik keréklapátot, az felemelte valahová, ott talált egy szűk lyukat, azon keresztül bebújt valahová, ott szárazat érzett a lábai alatt, felállt, a háta mögött is volt valami, annak neki támaszkodott s nagyot fújt rá.

A plajbász most is ott a szájában keresztül téve, a hogy irni akart vele, hanem a piros bugyilláris már vissza volt dugva a keblébe. Ezt valószinűleg azalatt dugta oda vissza, míg a levegőben repült, hogy el ne veszítse.

Digitized by Google

Egy darabig csak állt ott, mint valaki, a ki a földről az égbe esett, az égből a vízbe hullott, a vízből a gőzhajó kerekére mászott és most itt van.

A gőzösön levők, kik a borzasztó catastrophot látták, a mint a lőportár a levegőbe repült, élő és halott tömegekkel laptázva a levegőben, hüledezve fogták körül a csodásan megmenekültet s valószinűleg kérdezgettek tőle sokat, a mire annak nem volt most kedve felelni.

Végre a gőzös kapitányának volt annyi orvosi tudománya, hogy előhozott egy üveg jóféle törkölypálinkát, abból egy pohárral a plajbászon keresztül, a mit semmi hatalom nem volt képes megingatni a huszár fogai között, beletöltött a szájába; vagy háromszor hátba vágta felebaráti szeretettel: erre a huszár egy kicsinyt magához tért; kezdett ráismerni a világra a pálinkaszagról; nagyot lélekzett, egyenesre állt és azt mondta: «ugyan jó volt».

— Kell-e még egygyel?

— Kérek alázatossággal.

Még egy pohárral bevágott.

— Még egy hátbaütést instálnék.

Azt is kapott hozzá.

Ezzel aztán egészen magához tért.

— Hát hogy érzi kend magát? kérdé tőle a kapitány, egész érzékeny részvéttel.

A huszár helyre sodorintá bajszát, kiköszörülte torkából a lőporfüstöt és iszapot.

— Semmi baj kapitány uram; — egy kis katonadolog volt.

. . . . . Mikor a kis gyerek elesik és megüti a könyökét, annak szokták azt mondani: «ne sirj kis fiam, katonadolog volt».

Hanem Szarka Péter vitéz esése már csakugyan beillik katonadolognak.

Ő hat másodpercz alatt bejárta a felhőket és a víz-fenekét s nem confundálódott bele.

Digitized by Google

15.

A HOLD.

Egy sensitiv hölgy naplójából.

..... 1849-ben ismertem meg Emilt Komáromban. Mindkettőnket a véletlen sors hozott oda; én atyámat követtem, ő más parancsából volt ott.

Szerettük egymást, azzal a kínzó tudattal, hogy soha se lehessünk boldogok. Neki neje volt, jó, hűséges asszony, a kit Emil hálából vett el, mert egész lételét neki köszönheté; de a kit soha sem szeretett. Tisztelnünk kellett a nőt, ki férjét nemes önfeláldozással követte minden veszélybe, s ez a tisztelet volt az örök válaszfal köztünk és a boldogság között.

Nem is árultuk el soha senki előtt, a mit egymás iránt érzünk s az érzelem nem vált szégyenünkre soha. Gyakran észrevehette Emil szemeimen az éjszakai sírás nyomait, gyakran láttam őt csüggedtebb, sápadtabb arczczal, a nélkül, hogy egyikünk a másiktól kérdezhette volna, mi baja? a nélkül, hogy egymást vigasztalhattuk volna.

Nagyon kellett őrizkednünk, az ilyen őrült titok nem lehet eléggé mélyen elásva, hogy ki ne törjön sírja alól; egy tekintés egymás szemeibe, a hangnak egy pillanatnyi reszketése, egy meg nem őrzött sóhaj elárulhatott volna bennünket az emberek előtt, s ez árulás boldogtalanná tett volna egy nemesszivű nőt, megbélyegzett volna engem.

Néha úgy jutott, hogy egymás mellett kelle ülnünk; mint vigyáztunk, hogy egymás kezéhez ne érjünk, pedig szíveink úgy reszkettek belül, hogy egymáson nem doboghatnak; pedig gondolataink úgy ölelkeztek egymással!

És mégis olyan sokat tudtunk egymással beszélni.

Mikor szép holdvilágos esték voltak, kiültünk a szabadba, s azt mondtuk egymásnak:

«Te nézz a holdvilágba, én is oda nézek, mondd el

Digitized by Google

magadban, a mit hozzám gondolsz, én is elmondom, a mit hozzád gondolok, onnan elolvashatjuk».

És azután órákig elmerengtünk így, akár hány ember volt körülöttünk, járt, kelt, fecsegett; senki sem gondolta, hogy mi most egymással beszélünk, oly édes dolgokat, minők a szivet boldogítják, vagy oly szomorúkat, a miktől el kell csüggednünk; a holdsugár vitte, hozta a titkos gondolatokat egyikünktől a másikhoz és nem árult el bennünket senkinek.

Mikor aztán elváltunk, egyikünk kérdé: «értettél-e?» a másik felelte: «értettelek», és bizonynyal mi értettük egymást és sokat elmondtunk egymásnak így, a mit szó nem fejezett volna ki.

Egyszer azután el kelle távoznunk Komáromból. Hirtelen, készületlen kelle mennünk. Emilnek Amerikába, annak ki tudja melyik részébe; nekem atyámmal, előre nem is sejthetni: hová?

A dolog változhatlan volt: úgy kelle lenni. Nekünk el kelle válnunk, még pedig úgy elválnunk, hogy soha még csak hírét se hallhassuk egymásnak.

Mi úton is lehetett volna?

Titkunkat nem bízhattuk levélre, visszatérő vándorra, mert az mind elárulhatott volna bennünket; de ha tehettük volna is, nem tudhattuk egymás hollétét. Ő nem tudhatta meg soha, hogy minket hova vet a sors; én nem azt, hogy ő hol marad meg? csak annyit tudtunk, hogy egy éktelen, kietlen tenger fog közöttünk lenni, melyen át egyikünknek sem szabad menni, s még csak az a vigasztalásunk sem marad, hogy a messzeségbe nézve, a láthatár valami távoli pontja után sóhajtsunk, mert az egész földgömb fekszik közöttünk, akár keletnek, akár nyugotnak, egyforma a távolság közöttünk. Arra a kérdésre, hol kedvesünk? mi nem mutathatunk a távolba: «arra messze»: hanem lábaink alá: «itt alant!» s még csak az sem boldogíthat bennünket, hogy egymásról egyszerre álmodunk: mert itt nap van akkor: mikor ott az éj.

Digitized by Google

Mikor az utoló istenhozzádot mondtuk egymásnak, szép tele hold volt az égen; Emil megszorítá a kezemet és azt mondta:

«Látod, mennyit tudtunk egymással beszélni, mikor a holdba néztünk, mennyi édes dolgot elmondtunk egymásnak, te is értetted az én szavamat, én is a tiedet. Miért ne szólhatnánk tovább is így?»

Én sokkal levertebb voltam, mint hogy ez a szó most megvigasztalt volna. Az a gondolat, hogy soha, de soha egymásnak hírét ne halljuk, ne tudjuk, merre jár? él-e? boldog-e? vagy meghalt: sokkal jobban kétségbeejtett, mint hogy egy puszta ábrándban nyugalmat tudtam volna találni.

— Azt mégsem fogja nekem megmondani a hold, hogy te hol vagy? mondám Emilnek csüggedten.

Ő egy perczig elgondolkozott, azután hozzám fordult.

— Én azt mondom, hogy igen. A ki erős akarattal és öt érzékén túl is bir valamivel, arra nézve nincs lehetetlenség. Ha mi úgy akarjuk, úgy lesz. A new-yorki parton nézve, körülbelül akkor megy le a hold, mikor itt felkel. A legelső naptárból megtudhatod, mikor van telehold. Akkor vigyázd meg feljöttét. A minő betűre én akkor gondolni fogok, merőn a hold tányérjába nézve, te ugyan azt a betűt fogod azon a fényes lapon irva látni, másnap a következő betűt és így a többit naponkint, a míg a holdnegyed nem következik, a mikor közlekedésünk félbe szakad, a hold lemente a nappali órákra esvén. Én ezt a titkot egy belgrádi dervistől tanultam. Az indu bűvészek ezen módon tudatták az afrikai máguszokkal Nagy Sándor halálát, mit ezek elébb megirtak, mint Görögországban tudva lett volna; a holdra irás régi mesterség, s miért ne volna a szerelem olyan hatalmas bűvészet, mint a többi. Ha erősen akarunk, erősen szeretünk, minden lehetővé lesz. Erős akarattal és nagy szerelemmel a túlvilágról is vissza lehet jönni.

Ezzel elváltunk egymástól.

Digitized by Google

Ő elment nyugotnak, én keletnek, bár mehettünk volna addig, míg a világ más oldalán ismét összehoztak volna útjaink.

Egy hónapba belekerült, míg az újvilágba átutazott; ez a hónap érdektelenül telt le tőlem, a másik hónapban már nyugtalanul vártam a holdtöltét. Akarat és szerelem bennem is erős volt, de hinni nem tudtam azt, a mit akarok.

Minket atyámmal egy felföldi városba vetett a balszerencse, ott volt egy kis lakházunk épen keletnek. A magaslatról széles rónára lehetett látni. Én ott ültem az ablakban, midőn közelgett az igért percz s szivem dobogása jelenté, hogy várom azt, a mit nem hihetek.

Mögöttünk tiszta égen áldozott le a nap, széles küllőket vetve a hegyek ormai mögül a kék égre; a keleti síkságot köröskörül barnás lilaszín köd fogta körül, mely mindig magasabbra kezdett emelkedni az égre; a földnek önvetette árnya. Egyszerre halvány rózsaszín derengés kezdett pirulni a ködös árny közepén, mely mindig szélesebbre terjedt; az a sápatag hajnalfény ez, mit a kelő hold küld maga előtt, gyönge utánzása a királyi nap hajnalbiborának; percz mulva egy égő pont támadt a láthatáron, egy fénytelen izzó tűzdarab, mely csendesen kidomborult, mintha égő hegy duzzadna ki a föld felületén. Újabb percz mulva egészen kiemelkedék a halovány égi csillag, izzó tüzes tányérjával, mely elé mintha rózsaszinű fátyol volna húzva.

E pillanatban úgy tetszék, — vagy úgy láttam, — vagy úgy álmodtam, hogy ama fényes tüzes lapon egy nagy T betű jelent meg előttem; egy világosan kiirt betű, mely azután rögtön el is tünt onnan. Egy pillanat század része volt csak, a meddig ott láttam; azután vége volt. Szemeimet dörzsölém, — újra odanéztem; — többé nem láttam semmit; órákig fennvoltam, folyvást a holdat figyelve, nem látszott többé annak ezüst tányérján semmi egyéb a szokott foltoknál; csendesen haladt tovább a

Digitized by Google

néma csillag: szomorú képe az élettelenségnek, laktalan völgyeivel, halott hegyeivel.

Egy T betűt nyertem, vagy talán az is csak káprázat volt?

Másnap ismét ott vártam az ablakban a hold feljöttét.

Azon pillanatban, midőn alsó széle a láthatártól elvált, ismét egy világosan kiirt betűt láttam benne, mely rögtön eltünt. Az egy E betű volt.

Reszketni kezdtem. Félelem, vagy a bámulat valami szívszorító neme fogott el. Bántam már, hogy ezt láttam, mert egészen felháborítá lelkemet.

De azért harmadnap ismét rálestem a holdra: akkor egy X betű villant el szemeim előtt. — Negyedik éjjel egy A; — ötödik éjjel egy S.....

Tehát Texasban van!

Hatodnap beborult az ég: nem láthattam semmit; de hiszen ennyit épen elég volt tudnom.

E világért nem közöltem volna senkivel titkomat. Féltem, hogy tagadni fogják mások, s az képes lett volna megtébolyítani, mikor én mind azt oly világosan láttam.

Minő nyugtalanul vártam a következő holdtöltét!

Az idő ismét kedvezett titkos látásainknak, a fényes égi lap hat napon át hat új betűt hozott az új világ határáról; e hat betű ez volt: «SZERET».

«Szeret!» Mit is izenhetett volna kedvesebbet onnan. Mi lehetett nagyobb gondolatja? Oh bizonyára ez izenet nem bántá meg a szűz holdat, mert tiszta volt e szerelem, miként maga a hold.

Harmadik holdtöltén egész hétig láttam a holdban végig villanó betűket:

«CALIFOR».

Ebből megtudtam, hogy Californiába ment át. Oh miért ment még messzebb tőlem?

Negyedik holdforduláskor e szót vettem tőle:

«ARAN».

Aranyat keresni ment; minek volt az neki? A kinek annyi észt, oly szép lelket adott az ég, hogy szánhatja

Digitized by Google

az magát arra, hogy éhes, önző rablócsorda közepett a földet túrni álljon nem boldogító kincsért?

Meg is bűnhödött érte. A következő holdújság csak egy betűt hozott tőle, ez a betű volt egy «O». Egy semmi. Tehát azt is elveszté, a mije volt. E holdforgással többet nem is izent hozzám. Azt hittem, a földi vágy elvette tőle az égiekre gyakorlott varázst.

A következő holdtölte is betű nélkül hozta fel a sápadt csillagzatot, elmult az egész negyed egy jelenés nélkül; én sajnálni kezdtem szép ábrándomat, midőn az isméti holdtöltén még egyszer rászántam magamat e bűvös vizsgára, pedig szemeim nagyon meg voltak gyengülve. Épen juniusban voltunk, a holdsugarak legbűvösebb havában, méla, szellőtlen este volt, mintha minden falevél ez égi tündér megjelenését várná hallgatva s nem merne addig mozdulni. A hold csaknem vérveres volt, midőn feljött a láthatárra; fénypontjai, mint a tűz úgy égtek, míg völgyes sötétjei, mintha tele volnának töltve vérrel. A mely perczben egészen feljött a láthatárra, egyszerre egy fekete kereszt jelent meg fényes táblája közepén, hirtelen támadva és eltünve. A falevelek egyszerre mind rákezdtek susogni a csendben, mintha ők is látták volna azt.

Én reszketve távoztam el az ablaktól és bementem szobámba imádkozni.

Két hónap mulva olvastam a hirlapokból, hogy ugyanazon a napon hajnalban, mely minálunk az estével összeüt, San Francisco csőcseléke fellázadt, egy városrészt felégetett s egy csoport európait legyilkolt, — azok között volt Emil.

Digitized by Google

16.

SYLVESTER-ÉJSZAKÁK.

(Emlék.)

Különös tréfás öreg úr ez a Sylvester... egyik kezével sirt ás, a másikkal bölcsőt ringat; odaül a határdombra, mely a jövőt és a multat elválasztja, ott hizelkedik a közeledőnek s gorombáskodik a tovább menővel; — a ma születőnek beszél vidám farsangról, virágos tavaszról, gazdag aratásról; a haldoklónak szemére hányja hosszú bőjtjét, száraz nyarát, hiú reményeit.

Még alakját is annyit változtatja: majd mint tisztes öreg ember koczogtat be hozzánk, fehér, zuzmarás szakállal, nagy szemöldökei csillognak a dértől, fázó gyermekek csak úgy bujnak előle édes anyjuk ölébe; — majd meg könnyű tavaszruhát vesz magára, nekivetkőzik nyalkára; zöld levelet, másod-ibolyát tűz gomblyukába s pirosítja magát tavaszfelhő kárminnal, mint valami kaczér vén gavallér; másszor megint, mint valami szeles vad czimbora, nyakába keríti a bőjti szelek köpönyegét, úgy nyargal éjszaka az utczákon, mikor minden tisztességes ember alszik, bedörömböl ajtón, ablakon, leénekel a kéményen s cserepekkel hajigálózik a házfedelekről; — ha pedig olykor eszébe jut a multak bánata, rákezdi a sirást, ontja a záport reggeltől késő estig; hiába kérlelik, hiába vigasztalják: ne sírjon, elég már! — Néha megszállja a jótékony szellem; szereti ha áldják, ha jól emlékeznek felőle; beteríti hópaplannal álmos leánykáit, a mezők füveit, aludjál zöld vetés, álmodjál arany kalászról, kék buzavirágról, itt van az öreg Sylvester apó, betakargat lágy pehelylyel, meleg dunyhával; majd meg világgyűlölő kedvében csonttá fagylalja a földet, csikorog a lég is, nem hallgat sem mező füvére, sem ég madarára, beszélhetnek neki! — Kegyetlen, mint egy uzsorás, egy árva hópelyhet le nem ejtene az ég-

Digitized by Google

ből senki kérelmére s ha unja látni a nyomoruságot, beburkolja magát ködbundájába orra hegyéig, hogy ne is lehessen vele beszélni.

Ilyen szeszélyes agglegény az öreg Sylvester.

.... 1822-ben különös jó kedvében lehetett az öreg úr, meghozta minden ház számára az új-esztendei ajándékot; az ablakokra a jégvirágot, a mezőkre a havat, az eresz alját szépen felczifrázta fényes jégcsapokkal s a fáknak új lombot adott szép fehér zuzmarából. Az emberek azt mondták, hogy áldott esztendő lesz: «jó tél, jó nyár».

Kis-Kőrös város utczáján tizenegyet kiáltott már az éji őr; innen-onnan a faluból lámpással mentek haza az emberek, kiket imitt-amott mulatságos háznál szinte ott talált az éjfél; olyan kedves dolog ilyenkor haza felé menni: a friss tiszta lég jól esik a bortól ködös főnek; elmondott adomák, víg beszédek még most is zúgnak az emlékezetben, a gyönge hó ropog a láb alatt; szép dolog meleg bundában dicsérni a telet, nem árthat az nekünk, legfelebb az arczot csípi mosolygó pirosra.

A csillagos ég is sokkal szebb ilyenkor: mindenik csillagnak több kedve van ragyogni, tündér hullócsillagok szállnak nyugatról keletre, arany utat festve maguknak az égen.

Oh be együgyű ember lehetett, a ki azt legelőször kitalálta, hogy valahányszor egy csillag átfut, annyiszor meghal egy ember. Mintha megfordítva nem sokkal szebb volna; valahányszor hullócsillag esik: egy ember születik; az a hulló tűz az égből szálló lélek; égből esett csillag minden ember lelke.

Némelyik még aztán vissza is megy az égbe.

Elcsöndesültek már lassankint az utczák, járó-kelők lépései nem hagynak többé nyomot a hóban, minden ablak elsötétült egyenkint a sorban; csak egy háznál volt még gyertyavilág: ottan még nem nyughattak.

A város székháza az a kis ház, a másfél ajtó, a pirossal festett ökörfej és tagló tanuskodik róla.

Digitized by Google

Itten lakozik a «jó öreg korcsmáros», még akkor fiatal, jókedvű férfi, ifju feleségével.

Benn a kis szobában nagy jövés-menés van, valakire várnak: másvilágról jövő új vendégre; olyan örömmel várják, pedig még azt sem tudják: úrfi lesz-e, vagy kisasszony? pedig még azt sem tudják: örömet hoz-e vagy bút magával?

A fali óra oda benn nagy nyöszörgéssel hozzá fog az ütéshez, elveri nagy gondolkodva végig a tizenkettőt, mintha minden ütésnél számlálná magában: nem tévesztette-e el? — Sylvester nagyapónak letelt a napja, az 1822 lefeküdt a sírba.

Odafenn az égen nagy robogva száll keresztül a pislogó csillagocskák szemei előtt egy roppant meteor, változó színével fényt vetve a földre, szikrázó sörényét csóválva maga után hosszan. Fele útján szétpattant, elveszett.

Ide lenn a kis hajlék meleg szobájában fiucska született, ki fölött örömkönyeket sír a jó öreg korcsmáros s az anyák legjobbika.

A csillagocskák odafenn integettek egymásnak, suttogva sugárbeszéddel: «ma született új csillaga a földnek, a ki ragyogni fog egykor, hogy egész nemzete melegszik sugárainál, s még a távol népek is meglátják és magasztalni fogják tündöklését ....»

Ez volt Sylvester újévi ajándéka.

Milyen jó kedélyes öreg úr kegyelmed Sylvester nagyapó! ....

— — — — — — — — — — — —

.... 1841-dik esztendő utolsó napján nappal napot, éjjel csillagot nem látott senki az égen; omlott a zápor pihenés nélkül, s ez az ostoba föld a sok mosdástól egyre piszkosabb lett.

Az alföldi rónán semmi zöld sincsen már, madár sem járja most, vadlúd elköltözött, betyár pihen otthon szeretője keblén, nem vágyik senki a szabadba e moslék időben.

Digitized by Google

Mehet nagy egyedül végig a pusztaságon az a magányos utazó, kit az ég haragja vándorolni küldött; senki sem szólítja meg, senki sem mondja neki: térj be, ne menj odább.

Csak gyalog utazik, csak a sár marasztalja; rossz kurta köpönyeg a vállán, gyönge mentség napos zápor ellen; görcsös bot kezében, olyan jól beillenék vele koldusnak.

Pedig ő volt a költők fejedelme.

Senki sem tudta még azt. Titok volt. De ő érzé szivében az égi lángot és fölötte érzé magát a földnek. Majd megtudják azt mások is nem sokára.

Viszik őt szárnyakká lett vágyak, még maga sem tudja hová? Annyi bizonyos, hogy nem boldog tűzhely mellé.

Eső vágja, szél küzd vele, iszap útját állja: nem törődik velök a trónkövetelő.

A mint menne nagy sietve, egyszer csak nagy tó állja útját; máskor kicsiny patak szokott az lenni, most tengerré nőtt meg.

«Oh kis patak, kiről annyit énekeltem, te is ellenségem lettél.»

Vissza kell fordulni! oda is, vissza is üldözi a zápor. Vén Sylvester sírhatnék ma nagyon; jó anyja kebléről elbujdosott szívtől szakadt fia, hogy elmenjen koldusok vezérének, költők fejedelmének, vándor komédiásnak, papiros királynak: azt siratja olyan nagyon a napok sereghajtója, az érzékeny szivű Sylvester.

Oh be unalmas vén ember kegyelmed Sylvester nagyapó! . . . .

— — — — — — — — — — — —

. . . . 1844-ben úgy tett az öreg Sylvester, mint a ki egyszerre nagy úrrá lett, s aztán nem ismer rá többet a szegény atyafira.

Azt sem kérdezte merre van, hová lett az a csillagszülötte ifju, a kinek ő szokta elhozni születése napját? Most nem volt számára sem újévi, sem születésnapi ajándéka. Mintha ő volna a leggonoszabb bankdirektor, a ki zár

Digitized by Google

alatt tartja az arany napsugár melegét. Dölyfös kegyetlenségében tizenhat fokra emelte fel a hideget, azon alól nem discontózik.

Pedig tudhatná, hogy a költő szobájában hideg van, ha szíve nem melegítené, talán meg is fagyna benne. Az emberek szivességétől ugyan megfagyhatna.

Három lépés hossza, három lépés széle a költő szobájának, hanem hiszen övé az egész világ, előtte feküsznek tűz érlelő költeményei, azok biztosítják számára a halhatatlanságot, hanem a falat kenyér, mely a mai napot biztosítaná számára, az nincsen mellette. Utolsó a ház a sorban, a város legvégső kalyibája, ablakából a nagy hideg puszta látszik, közel hozzá egy kerek domb, kerek dombon az akasztófa; mégis szép lakás volna ez neki, csak mindennap ne kérdenék tőle, hogy mikor fizeti meg a házbért?

Hideg Sylvester-éjszakán boldogtalan életéről rímeket soroz a költő; — önkényt jön minden gondolat, nem kell nehezen keresni; sötét van, mécsre nem telik, a szomorú sorokat oda irogatta a falra, hideg ágya fölé, majd ha virrad reggel, megtalálja ottan, leirhatja róla rongyos szalmaszékasztalán; hogy fognak rajta mulatni, a kik elolvassák.

Oh be hideg, embertelen uzsorás kend Sylvester gazda! . . . .

— — — — — — — — — — — —

. . . . 1846-ban tizen ültek egy asztalnál Sylvester úr neve napján.

Tiz víg fiu, — mind fiatal, — mind poéta. . . . .

Köztük a költők fejedelme.

Tudták, hogy az első mindnyájuk közt és nem haragudtak rá érte.

Víg poharazás közt telt az est, én is ott voltam közöttük, — hát hiszen nekünk is szabad volt egyszer jó kedvünknek lenni.

Valami bohó jó kedvében azt a kérdést tette: vajjon mit gondolunk sorban, ki milyen halállal fog meghalni?

Digitized by Google

Jó kedvünk volt, ifjak voltunk, kinek ne tetszett volna ez a kérdés?

Az első jókedvű, tiszta, őszinte lelkű fiu ezt felelte: «én pap vagyok, belőlem prédikációs halott lesz, kántussal temetnek el, a mint illik».

A második délczeg, szenvedélyes, heveskedő ifju azt mondá: «nekem olcsó az életem, drága a becsületem: meglátjátok, párbajban ölnek meg».

Harmadik szelíd, hallgatag társ felelt: «sejtelmem azt súgja, hogy mikor egyszerre jó dolgom kezd lenni, akkor kell hirtelen meghalnom».

Negyedik, a könnyelmű, viharos dalnok, fellobbanva mondá: «engem a bor szelleme öljön meg, a pohár legyen katakombám s borkőből legyen sírom Memnon-szobra.»

Ötödik, hidegvérű, szenvedélytelen arcz, kitől nem várt senki ilyen választ, azt mondá: «Kaczagjatok rajtam, de én jól tudom, hogy engem a lelkem öl meg; egyszer megőrülök s abba halok bele».

Hatodik az attikus humor és sarkasmusok nagy mestere tréfás gúnynyal mondá: «velem nagy dolga lesz a halálnak, mert én megküzdök vele s elkergetem, s nem adom meg neki magamat, akármilyen szép dolgokat igérjen is a más világon, míg nekem nem tetszik».

Hetedik közülünk hivatalnok volt akkor, s nagy megnyugvással felelt: «hogy neki mint ilyennek, kiváltságos igényei vannak a hæmorhoidákhoz. Ez a végünk vagy előbb vagy utóbb».

A nyolczadik, a kedélyes regények irója azt felelte, hogy kisebb gondja is nagyobb annál, s leszidott bennünket azért a hiuságért, hogy nem szégyenlünk magunkról értekezni, mint valami kurta tudósok.

Kilenczedik voltam én, azt találtam mondani, hogy akkor halok meg, mikor képtelen vagyok tovább dolgozni. (Kisül hát, hogy féltemben irok annyit nyakrafőre.)

Tizedik volt ő.

Digitized by Google

Most is látom azt a komoly arczot előttem, a mivel azt mondta:

«Én nem halok meg gyáván, csöndesen; — csatatér lesz a halálos ágyam, ott taposnak össze, ottan temetnek el, soha rám sem talál senki.»

Egy pillanatig elnémult mindenki, a másik pillanatban összezördültek a poharak: «no hát addig éljünk, a míg meg nem halunk».

Éjfél vetett haza, még akkor is sokáig barangoltunk az utczákon, olyan lanyha volt a lég, mint tavaszkor, bárányfelhők terjengtek az égen, a kertekben sárga virág nyilott, minden oly derült volt Sylvester estéjén.

Oh be jókedvű czimbora lett belőled jó Sylvester pajtás! . . . .

— — — — — — — — — — — —

. . . . 1857 . . . . . .

Alacsony domb a hegy alatt. Százan is feküsznek tán abban!

Nincsen emlék, nincs ültetett virág rajta, távol esik minden úttól, ember nem botlik bele.

Zajos Sylvester-éjszakán bömböl a szél két hegy között, ha megkap egy rongyos felhőt, elkergeti egyik ég sarkától a másikig.

Lenn a nehéz domb alatt, a fű gyökerén is alul, ott veri a költő kobzát, arany lantját, ezüst húrral, olyan bűbájos dalokat zeng; társai, a többi halottak, körül ülik, úgy hallgatják.

Zeng nekik dicső napokról, szerelemről a föld alatt, áloműző mély bánatról, mely a sír mélyén sem szunnyad. Úgy hallgatják, úgy ügyelnek.

Fenn a földön üvölt a vész; erdő zúdul, tört fa recseg, nyugtalan utczákon végig zörög ajtó, ablak; kandallókban úgy sír a tűz, ember szíve oly kedvetlen.

Oh mi háborult szellem vagy Sylvester! . . .

— — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

17.

VELEZKE.

Krisztus urunk után a nyolczadik században történt az a hallatlan eset, hogy a nők terhesnek találták a férfiak uralkodását a földön és azt mondák egymás között: «miért nevezzük mi a férfit uramnak? miért nincs megfordítva a dolog, hogy a férfi nevezné így az asszonyt?»

Csehországban egy fiatal, tizenhat éves leányzó, kit Velezkének neveztek, támasztá legelébb szivében azt a visszás eszmét, hogy nem lehetne megfordítani a világ eddigi rendjét, hogy a nők, kik addig férjeik rabjai voltak, lennének ezután az urak és a férfiak az ő szolgáik?

Egyszer csak elkezdték a nők a kalákákból kizárni a férfiakat; ha legény jött oda, azt kilökték, nem tűrték maguk között, csak asszonyt és leányt.

Ott azután egész éjjel elsugdostak; a szép Velezke tartott háborító beszédeket közöttük, a mit áhitattal hallgatott a többi.

— Miért van mirajtunk a férfiaknak hatalma? Nem olyan emberek vagyunk-e mi is, mint ők? sőt szebbek, jobbak náluknál. A nő jobban szereti gyermekeit, mint a férfi, a nő szemérmesebb, tisztább, érzékenyebb és mégis azok irják nekünk a törvényt, azokból telnek ki birák, papok, vezérek és irástudók. A leányokat készakarva gyöngéknek és tudatlanoknak nevelik; a férfigyermeket oktatják és erősítik. A gazdagságot, jószágokat csak a férfiak öröklik, a leány kegyelemkenyeret eszik. Fiak, testvérek dorbézolnak, pazarolnak; leányok, anyák otthon ülnek és dolgoznak értük. A nő bilincsbe-vert rabszolgája a férjnek, az őt megverheti, megvetheti, szerelmét gyalázattal osztathatja, senki sem mondja érte, hogy becstelen; ha egy leány egyszer vét életében, azt a templomajtóhoz térdeltetik, tollszárral koszoruzzák, haját levágják, s még az álnok csá-

Digitized by Google

bító is sárt vethet rá; ha pedig a nő szeret mást, azt a férj meggyilkolhatja, s csak Istennek számol érte...! Isten rendelte-e ezt így? A férfiak szerezték ezt. Minden dolgukat úgy intézték, hogy rajtunk hatalmasok lehessenek, hogy a legutolsó koldusnak is legyen egy rabja, a kin uralkodjék: felesége; s az ország legelső asszonya, a királyné is csak olyan rab legyen az ő palotájában, mint mi gunyhóinkban.

Ilyen ádáz beszédekkel tartotta társnéit Velezke: és a beszéd elszivárgott szájról-szájra, egy faluból a másikba, az egész kerületbe; a férfiak, ha meghallották, nagyokat nevettek rajtok, legfeljebb akadt egy-egy, a ki jól megverte értök a feleségét.

Velezke szép, deli hajadon volt, szőke, kékszemű, telt arczú. Kinek jutott volna eszébe, hogy tőle féljen? sőt inkább gondolt arra, hogy szeresse, a ki sokáig nézett rá.

Sok szép ifju volt a környékben, elegen jártak utána, de ő egyre sem hallgatott; arra gondolt: a leghizelgőbb vőlegény is durva, erőszakos férj lesz egykor, ma megcsókol, holnap megver, s nem akart férjhez menni.

Az anyja nem erőtette, hanem az apja egy napon véget akart vetni a helytelen kényeskedésnek s erőnek erejével rákényszerité a leányt, hogy egy fiatal molnárt vőlegényül elfogadjon, ha nem teszi, agyoncsapja, s hogy az agyoncsapásból előre kóstolót is adjon neki, megverte irgalmatlanul; az anya engesztelni akarta, szegény, csak ő is osztozott a verésben.

S ezzel el volt határozva, hogy Velezke pünkösd másodnapján megy feleségül a molnárhoz.

Velezke és édesanyja megmutogaták a fonóban testeiken a kék foltokat. Olyan emlékjeleket pedig a többi asszonyok is tudtak mutatni eleget.

Ott elpanaszlák egymásnak, hogy a nők sorsát ime így szokták intézni, adják, veszik, mint a barmot, a kitől nem kérdik: akarja-e ezt vagy azt gazdájának látni?

Hat hét volt még pünkösd második napjáig hátra, min-

Digitized by Google

den hétfőn, még a vasárnapi mámortól ködösen, megkérdezé Velezkét az apja: van-e kedve férjhez menni? a leány mindig azt mondta «nem»; apja pedig, hogy rá emlékezzék a hétfordulóra, megverte őt újra.

Az asszonyok hat hét alatt suttogtak és tanakodtak, a férfiak nevették őket. Asszonyharag — libaméreg.

Eljött végre piros pünkösd másodnapja, a leányok, az asszonyok ilyenkor az erdőkön koszorúkat fonnak, egyet kiválasztanak a szűzek közől, s azt megteszik királynénak, pünkösdi királynénak.

Pünkösdi királynénak tették meg Velezkét pünkösd másodnapján s körülhordták a leányok, vállaikra felemelve, zöld ágakból font trónusban s énekelték, hogy «eljött, eljött piros pünkösd napja; itt van, itt van szabadulás napja».

A férfiak hagyták őket bohóskodni délutánig. Délután a pünkösdi királynét leszállíták trónusáról, s elvitték erővel, megesketék vőlegényével.

Mikor ez megtörtént, azt mondá Velezke a templomban lévő asszonyoknak és leányoknak: «hogy ha éjszaka lesz, minden asszony, minden leány emlékezzék meg felőlem.»

A nők sírtak, a férfiak nevettek e szóra; mentek sátor alá, ittak késő estig; éjszaka, éjfélkor tért haza minden férj ittasan, haragosan a mérges erős sertől.

És azon az éjszakán háromezer férfit gyilkoltak meg tulajdon feleségeik, testvéreik, leányaik, az anyák is megölték fiaikat, hogy az egész környéken nem maradt egy férfi élve.

Velezke is meggyilkolta vőlegényét a menyegző éjszakáján; a legelső csókot késsel fizette vissza neki.

És akkor felvették az asszonyok a férfiak fegyvereit, puzdráikat, kardjaikat, feltették a sisakot fejükre, a páncélt kebleikre, megválaszták Velezkét vezérüknek és megindultak a király ellen. Premizláv volt a király, annak megizené Velezke, hogy szálljon le trónusáról és adja azt át nejének, és a főhivatalnokok mind jelvényeiket

Digitized by Google

nőknek adják, mert ezentúl azok fognak uralkodni a világon.

Izenetét a rémítő hír követte, hogy a fellázadt nők tábora megveré az eléje küldött seregeket, elfoglalá az egész megyét, a nők mindenütt hozzájuk csatlakoztak, az őrült eszme terjedni kezd; egy férfi sem biztos alvó ágyában többé, minden házban benn van az ellenség!

A férfiak sok helyütt előre kifutottak az erdőkre, ott hagyva a falvakat az asszonyoknak, azok a férfi gyermekek jobb szemeit kiszurdalják, s hüvelyk-ujjaikat lemetszik,* hogy a kéz-íjjat megvonni, s a nyillal czélozni ne tudjanak, ha megnőnek, a helyett a leányokat tanítják kardforgatásra, czéllövésre, dárdahajításra. A király az első veszély zavarában várába zárta magát, a zendülő nők oda is utána mentek, körülfogták a várat, s minthogy ostromszereik nem voltak, hogy azt bevehessék, az átelleni dombon egy másik várat építettek fel ellene.

Onnan izent hadat az egész férfivilágnak a vér-ittas asszonyhad vezére, Velezke, s felhítta a nembereket, hogy rázzák le a férfiak jármát széles e világon; ezentúl a férfi legyen otthon ülő szolga, a nő parancsoljon!....

És talán felfordítja az egész világot ez az egy őrült leányzó, ha a királynak egy hatalmas vezére hirtelen fel nem ülteti a nemesi hadakat, s egyszerre négy oldalról nem támad a nő-táborra.

Akkor mégis megsajnálta: ennyi szép ragyogó szemet halállal lezárni, ennyi szép dobogó keblet vassal átszúrni, ennyi édes piros ajkkal a föld porát csókoltatni, s felszólítá Velezkét, hogy rakják le a fegyvert együtt, vegyék fel újra a guzsalyt, válaszszanak férjet maguknak ismét és legyen minden feledve.

* A régi rómaiak idejében is élt már az a hit, hogy a hüvelykujj elvágása által a férfi elveszti bátorságát, ezért a csatából megfutóknak hüvelykét szokták levágni; innen támadt e szó: «poltron» a gyávák elnevezéseül (pollex troncatus).

Digitized by Google

De a leány azt izente: «csak te ölj meg bennünket, ha tudsz, mert különben mi ölünk meg téged».

Ekkor azután megfuvatta a vezér a trombitákat, s jelt adott a seregeknek, hogy kezdjenek el nyilakkal lőni a körülfogott táborra; nehéz egy nöt megölni közelről, karddal.

A nők sokáig állták a harczot, az ő tegzeik is elröpíték a nyilat oly messze, mint a férfiaké, s a vezér kétszer érzé pánczélján koppanni a nyilat, a mit Velezke külde számára.

Végre kifogytak az asszonyok a lőszerekből; ekkor Velezke két sorba állítá a csataszekereket, azokon kaszákkal felfegyverzett nők állottak, maga a többiekkel lóra ült, kezébe vette a zászlót és a kardot és azzal kirontott az ostromló férfihad közé.

A szekerek sok jó férfit eltiportak, a bárdok, a kaszák sok bajnokot elvesztének csúf halállal, kinek asszonykéz által kell elveszni; s csak késő éjszakára birták a férfiak elfogyasztani a nők táborát. Egyet sem fogtak el élve; a nő harczolt, a míg egyet birt mozdulni és nem kért kegyelmet egy is. Estefelé csak egy maroknyi csoporttal vergődött még a sík közepén Velezke; társnéi szorosan körül, s felemelt pajzsaikkal védték; úgy elhullottak azután egyenként, egy domb támadt a helyen megölt szűzek holttesteiből, utoljára csak egyedül harczolt az őrült szűz, jobb kezét is levágták már, balkézzel forgatja kardját; nincs mit tenni, keresztül kell szivén ütni azt a dárdát; úgy fekszik le a többiek közé.

A nőlázadás ebben érte végét, s többé nem lett ismételve a történetekben.

Más eszközökkel, más tudománynyal vitte azt ki azóta az emberi nem szebbik része, hogy az erősebben uralkodjék; nekünk hagyta csak a nevét, a látszatát az uraságnak; voltaképen ő parancsol, mi vagyunk, a kik engedelmeskedünk és azt mondjuk rá, hogy jól van az így...

Digitized by Google

18.

KINEK A HALOTTJA?

Szobránczi Tódor épen Pesten volt menyasszonya számára ékszereket vásárolni, midőn levelet kap gyászszegélylyel, melyben tudtára adják, hogy menyasszonya, kivel két hét mulva meg kellene esküdnie, már nem az övé többé, mert meghalt; el is temették nagy pompával, a félváros bámult a koporsóra. Igyekezzék magát vigasztalni.

Tódor erre a hírre vett magának egy jó öblös pisztolyt, azt megtöltötte három golyóval, s rögtön utazott haza azzal az eltökélt szándékkal, hogy ki fog menni kedvese sírjához s ott magát agyonlövi.

Haza érkezve szülővárosába, barátai, rokonai mind részvevő szomorkodással fogadták, néhányan megkisérték a vigasztalást is, a mi nagyon rosszul sikerült nála.

Hagyta őket beszélni, nem hallgatott rájuk, nem sírt előttük: tudta már, hogy mit fog cselekedni?

Kivezetteté magát nappal a sírkertbe, megmutattatá magának a frissen felhantolt sírt, mely elé le volt tűzve az egyszerű keresztfa, ott nem csinált semmi zajos jeleneteket, nem sírt, nem tombolt, hidegvérrel adott rendeleteket aziránt, milyen sírkövet emeljenek majd a fakereszt helyébe? hová ültessenek virágokat a sír körül s jól megjegyzé magának a helyet, hogy majd éjszaka visszataláljon oda.

Ismerősei azt hitték, hogy hidegvérrel tudja venni a dolgot, — s dicsérték érte.

Ő pedig csak azt várta, hogy éjszaka legyen.

Kis városban korán elalszik minden ember, még a lámpások is, a ki sötétben szeret járni, van módja benne.

Szobránczi egy élő lénynyel sem találkozott egész a temetőig, ott pedig — ki volna élő? A hold még fenn volt a láthatár felett, könnyű volt megtalálnia az utat, mely

Digitized by Google

mátkája sírjához vezet. Messziről fehéredett eléje az új hányású halom.

Oda talált; ismerte már azokat a fákat is, a mik körüle voltak.

És a mint a sír tövéhez ért, visszadöbbent; egy férfi feküdt ott, arczczal a sírra borulva.

Talán mégis eltévedt?

Odalépett halkan a keresztfához, s menyasszonya nevét olvasá rajta. Azt kelle hinnie, hogy az ismeretlen alak valami részeg ember, ki ide tévedt s itt elaludt.

Hozzányult a kezével, hogy felköltse. Az riadtan ugrott fel fektéből s vadul kiálta rá: «Mit akar ön?»

— Tudni akarom, hogy mit csinál ön itt?

— Láthatja ön: imádkozom.

— S miért jött ön e helyre imádkozni?

— Mert ezen a helyen akarok meghalni.

— Mi joga van önnek e helyen imádkozni és meghalni?

— Mert ez itt menyasszonyom sírja.

Szobránczi azt hitte, hogy meg kellett tébolyodnia. Ő azzal az üdvtelen határozattal jön ide, hogy menyasszonya sírján megölje magát, s ime egy idegen embert talál itt, a ki ép oly marczona arczczal tekint ő rá, mint a milyennel ő arra vissza, épen úgy meg akarja magát ölni, mint ő, s épen úgy menyasszonyának nevezi a sírban fekvőt, mint ő.

— Kérem önt uram, monda Szobránczi, a tréfa nekem unalmamra van; menjen ön innen Isten hírével s hagyjon magamra.

— Én menjek el innen s hagyjam önt itt? S mit akar ön itt?

— Valóban semmi mást, mint a mit ön mondott; magamat megölni.

— Meg van ön tébolyodva?

— Lehetne rá okom. Menyasszonyom fekszik e sírban.

— Uram, ön engem boszant! ő az én menyasszonyom volt.

Digitized by Google

— Mi neve önnek?

— Az nem tartozik a dologra; én sem kérdem az önét. Ön rágalmaz egy nőt, a ki meghalt; gyanusítja, hogy csapodár volt: két vőlegényt hitegetett egyszerre. Ha ön azt állítja, hogy meg akarta magát ölni, lesz önnél pisztoly: nálam is van; nem kell messzire mennünk; a sír két végire állunk, s lőhetünk onnan.

— Önnek különös szerencséje van mindig azt mondani a mit én akartam; én is ezt készültem indítványozni.

— Nagyon jól van; lépjünk helyeinkre.

Felálltak, czéloztak, mind a kettő a másik szivének tartotta fegyvere végét.

— Egy, kettő...

Akkor egyszerre mind a kettő leeresztette a felemelt pisztolyt.

— Nekem valami ötlött eszembe.

— Nekem is, de ön mindig megelőz.

— Én azt gondoltam, hogy maga a halott legjobban eldönthetné, valóban melyikünk menyasszonya volt?

— Én is azt gondoltam; egy jegygyűrűnek kell lenni ujján; a melyikünk neve abba a gyűrűbe vésve van, ahhoz volt hű, a másik csak álmodta boldogságát.

— Helyesen. Fel kell ásnunk a koporsót.

— Itt egy félbehagyott sírnál van ásó és kapa.

— Jól van, lássunk hozzá.

— A melyikünk gyűrűje ujján van, az főbe lövi magát, a másik eltemeti őt menyasszonyával egy sírba s megy odább.

A férfiak letették egymás mellé fegyvereiket; ásót, kapát fogtak, feldúlták a sírt, meglelték a koporsót, lefeszíték a födelet és találtak benne — — egy viaszbábot, tökéletesen utánozott arczával a menyasszonynak; — az pedig — ki tudja hol járt egy vándor lovartársaság clownjával, megszökve mindkét vőlegénye elől? — — —

Digitized by Google

19.

SZÖRNYŰ NEMESIS.

Láttátok ezt a vidám öreg urat? hogy tréfált, hogy adomázott, hogy tette a szépet a leánykáknak, hogy kötődött az ifjakkal? Nagyon víg ember ez! — Igen, mert most tiszta idő van. Duzmai bácsi igen jó kedvű ember, mikor a nap süt; akkor madarat lehetne vele fogatni, olyan fürge, akkor még meg is lehetne házasítani.

De látnátok csak egyszer, mikor borongós idő van, mikor felhőkkel huzódik be az ég, mikor a hold udvart von maga körül, mikor az esőnek már lóg a lába, aztán mikor megcsordul az eresz, töltik az egek csatornái a vizet, csak úgy szakad! No iszen akkor látná őt valaki!

Duzmai bácsi akkor nem bácsi senkinek; akkor ő haragos oroszlán, akkor nem mulat senkivel, akkor összevész az öregekkel, megkergeti a fiatalokat, s ha szép leánykákkal találkozik, félre fordítja a fejét, hogy ne kelljen nekik köszönni.

Hogy van az időváltozásnak ilyen nagy hatása a jó öreg úr kedélyére?

Hát ennek a historiája bizony aként hangzik, hogy régen-régen, nagyon fiatal korában volt Duzmai Sándornak egy jó öreg barátja; valami nyugalmazott őrnagy, a kihez ő naponkint eljárogatott hármasban tarokkozni; a harmadik volt az őrnagy felesége; mellesleg mondva, élte virágában levő fiatal menyecske.

Az őrnagy és Sándor barátja sokszor vitatkoztak a tarokk szépségein; az őrnagy azt állította, hogy ez az egyetlen kártyanem, a minek játszásához legalább három ember kivántatik; Sándor pedig azt erőtette, hogy de bizony lehetne azt kettőnek is játszani.

Az őrnagy állt a véleménye mellett rendületlenül, mint a silbak; hanem a fiatal menyecske engedte magát kapa-

Digitized by Google

czitáltatni, hogy lehet biz azt a tarokkot két embernek is játszani, ha a harmadik nincs ott.

Az ilyen leczkeadások pedig nem tetszettek a hadastyánnak, azért is megtiltá Sándor barátjának a további barátkozást s azt igérte neki, hogy ha még egyszer ott kapja a házánál, meglövi.

A vakmerő fiatal ember nem ijedt meg a fenyegetéstől, s miután az őrnagy magával vitte a kapukulcsot, mikor este a casinoba ment, tehát a kerítésen járt be.

Ezt is megtudta a kiszolgált hős s egy este rá lesett töltött pisztolylyal, s a mint Sándor urfi épen kapaszkodott fel a palánkba, úgy sütötte rá a mordályt, hogy az egész töltés a tomporába ment.

A seb azonban nem vala halálos, de annál keservesebb, mert a pisztoly göbecs helyett — öreg sóval volt megtöltve.

Jaj, szegény Sándort de tönkre tette ez a lövés. Felgyógyult, de az átkozott só a tomporában minden időváltozást megérez.

Azért bármilyen jó kedve van is, mikor szép az idő, egyszerre elromlik az, mikor közeleg a nedvesebb szak; s olyankor megeszi az embert, kivált a ki azzal a veszett bátorsággal bír, hogy az időjárás leendő voltáról kérdezősködik nála.

Ilyen halálig tartó bűnhődést csak a pokolbeli poéták birnak kigondolni.

20.

A RÉGISÉGBUVÁR.

Volt nekem egyszer egy bogarászom, ki hatvankilencz esztendeig élt abban a hitben, hogy ő ritkaságokat gyüjt.

Hajdan physices et archæologiæ professor volt az *** lyceumnál, s mint ilyen és mint éktelenül fösvény ember oly hírben állott az adózó nép előtt, mint kinél igen sok pénz van forgásban; később privatier lett belőle, hogy

Digitized by Google

vénségére a muzsák ki kezdtek rajta kapni, s e minőségben még jobban összehúzta magát, nem főzetett, macskáját agyon koplaltatta, szolgálóját szélnek ereszté, reggelenkint bevásárlotta fületlen bögréjében a maga félmeszely édestejét, vett mellé egy összeragadt szilajzsemlyét, délben eljárt a lebujba maradékra. Föl lehete számítani, hogy egész napi tobzódásának váltsága nem megy négy kongó garasra.

S mégis, mikor halála után holmijét összeirták, a legszabadelvűbb fölszámítás szerint nem ért az összes státus activusa 100, mondd: száz hosszú forintot. Örökösei legalább is ezerszer annyinak itták meg előre az árát.

Hová tette? hová nem tette? arról még tán most is beszélnek a ***-iak, s maig sem tudják elgondolni, hogy olyan ember, ki negyven esztendeig jár egy kaputban, azt hol kifordíttatja, hol befordíttatja, mikor meghal, hogy nem hagyhat maga után legalább egy véka ezüstöt. Hisz összekerestek ágyat, derekaljat; szétbontottak székeket, pamlagokat, fölszedték a pallókat, lekaparták a falakat — sehol semmi nem jött elő, kaputbéllésben, kalapbéllésben keresték, csizmaszárban, kéményben, pinczében, tűzhely alatt, gerendák között, sehol semmi! régi képek rámái szétbontattak, avas könyvek levelenkint szétszedettek, füstös régi pénzek ketté ráspoltattak, de csak nem jött azokból pénz elő. Ez az ember elvitte azt magával a másvilágra! Mikor érezte halálát, bizonyosan fogta, ostyába takarta és lenyelte. Ez egyébiránt a legszerényebb vélemény, mit ez esetről hallani lehete.

Voltak, kik a dolgot erőnek-erejével meg akarták magyarázni. Némelyek azt állitották, hogy ez ember titokban polygamiát űzött — mások, kik még bölcsebbek voltak, úgy elmélkedének, hogy a török császárnak adott pénzt kölcsön, s az okirat bizonyosan ott van — a között a menykő sok pogány szarkalábirás között — a kuczkóban, a miből az angyalok sem értenek egy szót sem; a legeslegokosabbak pedig egyakarattal megegyeztek abban, hogy

Digitized by Google

bizonyosan éjjel rablók ütöttek rá, azok megfojtották, s mindent, de mindent, a minek csak hasznát vehették, elpakoltak. Ebben megállapodának.

Jelen voltam, mikor holmiját elárverezték.

Már az igaz, hogy annyi ócska czinkanálnyelet és korsófület még nem láttam, mint itt egy rakáson.

Rozsdás kardok, tört pilingák, dárdák, bárdok, taglók, lópatkók, kengyelvasak, rézgombok, aczélgombok, kitömött madarak, ürgék, ráklábak, darázsfészkek, dirib-darab csontok, kővé vált zápfogak, spiritusba tett kétfarkú gyikok, csigahéjak, madárkoponyák, cserépdarabok, fazekak, mindenféle szinű és alakú kövek, porok és ásványok, lávadarabok, tégladarabok, foliansok, kutyabőrös kötegek, iratok, képek, mappák, pecsétek, régi krajczárok s ki tudná, mi mindenféle kopott kaczatbirodalom, mely között három regement eleven pók indigenálta magát.

Mindezen tárgyak azonban példás rendben és figyelemmel valának sorba szedve. Mindenikhez oda irva a mutató szám, mely alatt a lajstromban meg lehete olvasni mindazon nevezetességeket, mikről, egyik vagy másik vasfazék és petrificatum hírben maradt az utókor előtt.

Itt volt 1. egykor roppant fringia, melynek egyik oldalára a miatyánknak, másikra a hiszekegynek kellett irva lenni. Akaszszák föl, a ki egy betűt látott is rajta a rozsdától. Egyébiránt ezzel a karddal viaskodott Achmet basa a kenyérmezei ütközetben. Vételára 20 császári arany; egy hajóslegény megvette 18 garáson dohányvágónak.

2. Az az olló, melylyel Arnulf császár lovának a farkát elvágták, mikor éjjel az Enns hidján keresztüllovagolt. Vette 80 forinton. — Eladatott 17 krajczárért.

3. Egy dárda, melyet római triarius viselt a carthagói háborúban. Én ásónak néztem, s csakugyan egy kertészlegény adott is érte valamit.

4. Szent Lőrincz imádsága, nagy elhízott könyv, fekete, piros és kék betűkkel irva, melylyel hajdan az ördögöket űzték, mikor még kevesebben voltak. Ezt vette a megbol-

Digitized by Google

dogult kilenczven forinton, kapcsostul, táblástul. Biz azért nem adott a sajtos többet fél máriásnál.

5. Egy kép, melyet Ovidius Naso saját kezével festett, oly silány macskakaparás, a minőt csak poétától várni lehet. Ez nem talált vevőt, pedig a hátára 25 arany volt irva.

6. Egy fekete rigófejű fehér galamb kitömve. Az öreg tíz esztendeig csodálta e természettünemény eredetét és sohasem jött rá, hogy a fej úgy van hozzávarrva a nyakhoz: 10 arany.

7. Egy kő, mely a holdból esett le, 100 arany.

8. Lollia Paulinának egy papucsa, 8 arany.

9. Három Lukács-czédula. Boszorkányt lőni való, 12 forint.

10. Aisach köténye, melyet Muhamed később zászló gyanánt használt.

11. Emeza hálófőkötője, melyet akkor viselt, mikor tűzzel álmodott.

Hirtelen azonban egy festvényre pillantok, visszahökkenek. Láttam én ezt már valahol . . . Egy borzas scythafej ezüstös dolmányban, aláirva: «Attila, plaga Dei.» A vonások oly ismerősek, mintha tegnap beszéltem volna a gazdájokkal, de oly ismerősek, mintha saját magam mázoltam volna; úgy van, úgy, mikor festeni tanultam, épen ilyen háromhasú orrokat szoktam festeni az embereknek. Ki lehet az, ki engemet ezelőtt háromszáz esztendővel utánozott. Utána nézek a lajstromban, hát óda ez van irva: E ritkabecsű képet vettem 28 császári aranyon, melynél bizonyosan tizszerte többet ér, festője attila híres mór festő Ben-Ali Hassan-yokai-mahmud.

Mondtam, hogy én festettem, de ki hát ez az Attila?

Dehogy Attila, dehogy Attila, hisz ez Beregi Bandi!

Legalább Beregi Bandi volt, a ki előttem ült, mikor e hadijesztő alakot festettem.

Most már világos volt előttem minden. Licitálni próbáltam a képre. Egy huszasnál alább csak nem kezdhettem

Digitized by Google

saját nagybecsű festményemről beszélni, de majd megvertek, hogy miért nem hagyom a kétgarason kezdeni, mint a többit, s a kikiáltási összegben csakugyan rajtam is maraszták.

. . . Bandi öcsém tüskére való fiu volt.

Unokaöcscse volt a jámbor professornak s egyike volt azoknak, kikre öröksége nézett.

De Bandi nem tudott várni, vagy ha ő tudott volna is, de hitelezői egyáltalában nem akarták megtanulni e keresztyéni erényt.

Bizony pedig az öreg úr nem volt az az ember, a ki valaha valakinek valamit maga jószántából adott volna, indigestióban sem igen szenvedett, hogy abban bízni lehetettt volna, hogy valaha meghal.

Egyetlen eset volt, melyben hallatlanul tudott pazarolni. Imádta a régiségeket, ha valaki azt a kardot mutatta volna neki elő, melylyel a cherubim Ádám-Évát kikergette a paradicsomból, le hagyta volna a nyakát vágatni vele, csakhogy az övé legyen. Gyakran egy füstös pergamentért, melyen egy római imperator autographiája volt, egy darab tégláért, mely Pompejiból hozatott, egy kétfejű csibéért, egy Árpád korábóli pipaszurkálóért, egy özönvíz előtti állatfogért, oly sommákat kidobott, minőket saját édes fogaira két esztendő alatt sem költött volna el.

Bandi öcsém tehát így gondolkozott:

Ha te neked nem kell egyéb, mint csak az, a mi rongyos és rozsdás, akad az ősi kaczattárban annyi tarajtalan rézsarkantyú s nyélbe törött kés-villa, meg füstös documentum, s több afféle ludgége-sodorító és fánkmetélő, a mit csak ősi megillatosodott üveges almáriomok fiókjában összevissza hányva lehet megtalálni, s melyeken a késő successorok törhetik fejüket, hogy mely keresztyéni czélokra szolgálhattak mindezek? mennyiből három csodamuzeumot ki lehet állítani.

Fogta tehát, egy éjjel összeszedte öreganyja legöregebb almáriomának megpenészesedett tartalmát, egy sereg régi

Digitized by Google

fökötőszorítót, czifrapaczalmetélőt, mozsártörőt, ó-divatú gömbölyű üvegvasalót, kolmizó vasat, giraffefésüt, kettévált porczellántálakat, tollatlan kulcsokat, srófokat, szegeket, csattot, rokkakapcsot, czipőhuzót, famacskát, harisnya-stoppolót, egérfogót, fületlen gombokat, s mindezeket zsákra rakva elvitte a városhoz vagy fél mérföldnyire fekvő puszta várba, ott azokat egyenkint a kövek közé, az udvarban, a bokrok alá szépen eltemette s hagyta állani vagy egy hétig.

Egy hét mulva elment Thaddeus úrhoz. Thaddeus úr mindenkitől, ki hozzá belépett, azt szokta legelőször is megkérdezni, hogy micsoda nap van ma? mert a házánál levő legújabb kalendáriom II. Sixtus pápa idejéből való volt.

Ha aztán mondták neki, hogy szerda vagy csütörtök, márczius 10-dike vagy 20-dika — ő rendesen tudta, hogy ezen a napon hol volt nagy ütközet, kit koronáztak, kit fejeztek le, merre volt földrengés? Melyik tudós miféle klepsidrát talált fel s egyik vagy másik kegyelmes fejedelem miféle kegyelmes élczet méltóztatott mondani e napon.

— Öcsém, ezen a napon találta fel Guericke Otto az időjóslót, ott a szegletben láthatsz egyet, geranium-mag van tüzve a közepébe, annak a farka mutatta hajdan a jó és rossz időt, mielőtt a barometrum fel lett volna találva. Ezt ma találta fel Guericke Ottó, azaz hogy ezelőtt 214 esztendővel. Ily szavakkal fogadta Thaddeus úr Bandi öcsémet.

— És én pedig mit találtam! szólt ez phlegmatice, (úgy szokott beszélni) nézze csak professor urambátyám.

S elővesz ezzel a dókája zsebéből egy — whistmarqueot, melyet a mi hölgyeink egy szóval «tantusz»-nak neveznek s mutatja az öreg úrnak.

Ez azt hitte: régi pénz.

Nézi, forgatja, oculáriumot tesz neki, persze: semmi irás rajta, hanem egy sereg apró czifraság között látni való volt rajta vagy egypár rózsaforma is.

Digitized by Google

Az antiquista el nem tudta gondolni, hogy melyik császár idejéből való lehet e pénz? Régibb nem lehet mint III. Incze pápa idejéből való, ez kapott legelőször teljes rózsát egy kertésztől ajándékba, azelőtt csak a vadrózsát ismerék s ezt oly nagy tiszteletben tarták még akkor, hogy a gyóntató szék tetejébe tették; ezért mondatik valaminek titokbani kimondatása: sub rosa dictum. — Már most csak az a kérdés, hogy vajjon a Lancaster család verette-e e pénzt, vagy a York család? A fehér rózsa-e ez, vagy a piros rózsa? . . . Hogy is jutottál e pénzhez, öcsém?

— Hát itt a régi vár udvarában a fűben feküdtem és olvastam; egyszer a lábamnál mozog a föld. Hát egy vakand túrta a földet; én egy követ veszek s lesem: hogy majd agyon ütöm, mikor hirtelen valamit látok csillámlani a hant között; kiveszem, hát ez volt a földben.

— Nem kerested tovább?

— Csak a mint a sarkammal szétrughattam a túrást, találtam még ilyet vagy hatot. S ezzel előmutat egy marék egymáshoz testvérileg hasonlító whistmarqueot.

Thaddeus úr meg volt lepetve, s ez idő óta nem volt neki kedvesebb embere Bandi öcsémnél, együtt járt ki vele a régi vár omladékihoz, ott áskáltak a kövek között holdvilágos éjszakákon, bagolyhuhogásnál, lélekröpülésnél. S mi természetesebb, mint hogy Bandi öcsém minden fontos felfedezésnél fontos pénznyomatékoktól birta az öregurat megszabadítani. Igy jutottak ősi kaczattára elmorzsált cserepei egyenkint Thaddeus úr ritkasági gyűjteményébe, ki azokat őrizte erősen s kitanulta, hogy melyik római császár idejéből vesztek ottan?

Máskor összeirt Bandi öcsém egy sereg autographiát mind megannyi Napoleonok, Washingtonok, Franklinok és Stuart Máriák leveleit, s mint hogy ezt semmi áron kezeiből ki nem akarta adni, az öreg úr utóbb is sajátkezűleg után-rajzolta mindegyiket, szempusztító figyelemmel, s tetejébe meg is fizetett érte.

Digitized by Google

Ha tudta volna, mikor már készen volt vele, hogy egy sem valódi!

Egyszer Bandi öcsém meghallotta, hogy tulipánokat is szoktam festeni, s nekem esett, hogy pingáljam le őt.

— De öcsém, roppant silány mázolás lesz ám ez.

— Épen olyan kell nekem.

— Senki sem ismer rád róla.

— Annál inkább meg leszek vele elégedve . . .

— Aztán borzasztó rococo lesz az egy hét alatt, a mit én festek, minden szín megzöldül rajta, mert a városban nyeregjártó firnájszon kívül semmi más olajat nem kapni.

— Mentül zöldebb lesz annál jobb lesz.

— S a színek fölpattognak, mihelyt napfényre jutnak, mint árvíz után a szikkadt iszap, csak sötétben szabad a képet látni.

Denique a fiu nem hagyott békét, le kelle őt festenem. S hogy mennyire eltaláltam, bizonyítja azon eset, miszerint alig várta, hogy megszáradjon, rögtön eladta Thaddeus urnak, mint Attila képét, mit egy szerecsen mameluk lóháton festett kutyafuttában a csójtárja végivel a kaftánja bélésire.

Másszor szemtanuja voltam, hogy Bandi öcsém megvett egy üveg aranyos porzót a papirárusnál. Szerelmes leveleket szokott irni, arra kellett neki.

Az öreg úr meglátja nála s kérdi: mi az?

Ez hidegvérrel mondja, Aurum fulminans Eleusiacum.

— Menydörgő arany?

— Hohó! vigyázva kell vele bánni. Ezzel az üveggel az egész várost levegőbe lehetne röpíteni, s a legkisebb frictiótól elsül.

Nekiesett az öreg, kérte, könyörgött, ha csak felét is adja neki s végre megalkudtak három evőkanálnyira oly árban, a milyenért három véka aranyporzót lehetett volna venni.

Ritkítja párját az a comicus helyzet, a mily ovatossággal ezek a veszedelmes port elosztották, pávatollal seper-

Digitized by Google

ték össze szépen a papiroson s mikor össze volt seperve, Bandi öcsém közibe tüsszentett s alló! szétröpült az egész dicsőség. Végre is az egész üveggel meg kelle szerezni Thaddeus úrnak.

Őrizte ő aztán ezt az üveget. Dupla almáriomba tette. Valaki csak hozzá jött, mindenkit megintett, hogy őrizkedjék nagyon kopogni, mert itt olyan por van, mely a legkisebb mozgástól, a legkisebb kiáltástól elsül s kiveti a földet a sarkából.

Halála óráját is ez idézte elő. Egy vasárnapon elővette a veszedelmes üveget, nézegette, gyönyörködött benne; egyszer kisiklott a kezéből, földre esett, összetört, s ő szegény ijedtében azt gondolva, hogy most az egész mindenség összetörik, rögtön szörnyet halt.

Legnagyobb kincsei a szemétdombra jutottak.

Még csak azt kell megemlítenem, hogy Lollia Paulina papucsában Buksa Mátyás táblabiró saját fiatal felesége papucsára ismert. Aisah kötényében és Emeza hálófőkötőjében szintén másik két compossessor saját menyecskéik eltévedt jószágaira.

Kik Bandi öcsémet közelebbről ismerik, tudni fogják, hogy e névszerinti tárgyak mint jutottak a ritkasággyűjteménybe.

21.

A CSILLAGOS SZOBA.

Furcsa kaland.

(Beszéli az, a kivel megtörtént.)

Párisba érkezve első dolgom volt, mint aféle hárompróbás magyar gavallérnak, a nagy operaházban megjelenni. Páholyt vettem: lássák ezek a franciák, hogy kivel van dolguk.

Azt igen jól tudom, részint a tükröm által, részint a pesti varrólánykáktól, hogy én szép fiu vagyok; sokat is

Digitized by Google

tartok e felől. Azzal a biztos öntudattal hordozám végig lorgnettemet az áttelleni páholysorokon, hogy a mennyi hölgy itt most ül velem szemközt, az egy óra alatt mind szerelmes lesz belém s csak azt sajnáltam, hogy azok is nem láthatnak, kik alattam és felettem ülnek.

Mondanom sem kell, hogy diadalom milyen tökéletes volt; minden operngucker megbámult; grófnők, herczegasszonyok vetettek felém epedő pillantásokat, a mit én fajunk érdekében mindannyiszor nem késtem elfogadni és viszonozni. Hiába, a magyar gavallér Párisban is csak legkülönb gavallér; úgy hiszem, hogy ez órában egy párszor büszke lenézéssel gondoltam vitéz ősünkre, **Attilára**, kinek hajdan nem sikerült a ködös **Lutetia** fehér lábikrájú hölgyeit meghódítani, a **mit** ime most egy igénytelen utódja . . . no de **nem** illik olyan nagyon belemerülni a dicsekedésbe.

Elég az hozzá, hogy egyszer csak valami herczegasszony tökéletesen a lépen ragad. Ott ült velem szemközt; szép volt irtóztató módon, s csak úgy lebegett a csipkefelhők között, mikből gyémántok villogtak elő, akár a csillagos eget vette volna magára. Ez nem lehet valami szegény istenasszony.

Az én tündérem az egész előadás alatt le nem vette rólam a lorgnonját. No már ahoz nagy világbeli járatlanság kellene, hogy ezt el ne értse az ember. Tudom. Tres humble serviteur madame. Ott leszek. Előadás végeztével odafurakodtam az előcsarnokba, melyen keresztül kellett haladni. Az én istennőm egy perczig sem engedett várakozni; ő is jött. Ah, közelről valóban vakító szépség volt! én nem szoktam elragadtatni, ismerem a kozmetikumok hatását, tudom mit tehetnek a csipkék, ékszerek, mesterséges turnür és betanult agacéria; de ez mind nem segitett itten; gyönyörű volt ő, szebb minden ideálnál, a mit poéta valaha kigondolt.

Midőn mellettem elsuhant, egy könnyű kézszorítást érzék kezemen s midőn ámulatomból magamhoz tértem,

Digitized by Google

egy kis névjegyet tarték markomban, a mi egy gyűrűbe volt beleszorítva.

A vizitkártyán ez a név pompázott: «Marchesa Barcheschi, boulevard des Italiens», alatta pedig finom-finom irással plajbászolva: «holnap 12 órakor.»

A gyűrű pedig, mely ezt átszorítá, valóságos solitair rubin volt, másnap mindjárt megkérdeztem egy bijoutiérnél, hogy mit érhet? azt mondta rá, hogy megér ötszáz frankot.

Ez nagyszerű! A ki meghivó jegyeihez ily ékszereket mellékelhet, az nem lehet kalandornő, az okvetlenül előkelő hölgy s igen szép tőle, hogy egy idegen férfira rá meri azt bízni: nem fél tőle, hogy ez a légyott helyett viszi azt a zálogházba. Bizonyosan rám ismert, hogy magyar vagyok.

A kaland nekem igen kellemesnek tetszett; alig várhattam a másnapi 12 órát, egész elegantiába vetettem magamat, bérkocsit hozattam s hajtaték a Boulevard des Italiensra. A bérkocsis jól ismerte a marchesa hotelét, ah, ki ne tudná azt: hol van? egyenesen odatalált. De be nem volt neki szabad hajtatni az udvarra, ott csak urasági equipázsnak van joga zörögni; most is állt az udvaron egy pár.

Csak hadd álljanak ott! Antichambrirozhatnak a monsieurk, ha én megmutatom ezt a gyűrűt!

Menydörgő menykő nagy portás czammogott elém, infamis mogorva pofával; a mint meglátta az ujjamon a rubint, rögtön elmosolyodott; csengetett; ezüst-vállzsinóros inasok futottak elém, azok is szörnyű nyájasan nyitottak előttem mindenféle ajtókat s vezettek pompásnál pompásabb corridorokon, előtermeken, salonokon keresztül, a hol az embernek a szeme fénye elveszett.

No már kérem alássan, én láttam elég pompás salonokat és corridorokat, s ha én azt mondom, hogy itt a szemem fénye elveszett, az sokat jelent.

Végre egy pompás amphitheatrum alakú salonba bocsá-

Digitized by Google

tának be, a minek adjusztirozása felülmul minden képzelhetőt: csupa márványszobrok, amerikai virágok, selyemszőnyegek, porczelán és ezüst lárifári s körül a falakon pompásnál pompásabb képek, művészi kezektől, (úgy hiszem, hogy művészi kezektől voltak!) aranyos rámákban. Aztán mindegyik ráma tetején volt egy üvegcsillag, a mi igen jól vette ki magát. Negyvennyolcz kép volt. Ugyanannyi csillag mindegyik rámán. Ez nagyon elegans ötlet.

De sem soká volt időm ezeket az üvegcsillagokat számlálgatni, mert ime nyilt az ajtó s belépett az én istenasszonyom.

Most még szebb volt, mint tegnap. Szelid, nyájas és nemes tekintet, nagy, bűbájos szemek és epedő ajkak és ez mind az én kedvemért mosolyog. A hölgy elém jött és kezét nyújtá; (ah, mi bájos, puha kéz!) leültetett maga mellé, szemérmetesen lesüté szemeit és kért, hogy ne itéljem meg érzelmei bevallása miatt. Én térdre estem előtte és mondám neki, hogy imádom. Erre ő megijedt és el akart futni. Én jobban megijedtem, hogy nagyon hevesen bántam vele s azután szelidebben kezdék hozzá. Arra ő kiengesztelődött és megnyugodva ült le megint; én bocsánatot kértem tőle elragadtatásomért, ő könyezni kezdett és fájdalommal vallá meg, hogy még nem talált férfira, a ki őt valóban megértette volna. Én esküdtem, hogy az én leszek, a ki őt megérti, s aztán elkezdtem neki poetázni; verseket mondtam és sóhajtoztam. Ő nem hagyta gyöngéd figyelmemet viszonozatlan, letörlé könyeit és mosolygott. Én odaültem lábaihoz egy zsámolyra, ő hajfürteim közt játszatta szép finom ujjacskáit; én szivemhez szorítám e szép fehér kezet, ő aztán odahajolt hozzám s megcsókolta homlokomat gyöngéden, én aztán megcsókoltam az ő arczát, de forrón; ő szerelmes hangon «kedves Romeójának» nevezett; én őt kedves Juliámnak viszonzám, s így szépen eljátszottuk Romeo és Julia első felvonását, a hol az emberek még csak igérik egymásnak, hogy milyen sze-

Digitized by Google

relmesek fognak majd egykor lenni, s a mellett mindenféle gorombáskodástól távol maradnak.

Aztán gyöngéden búcsut vettünk egymástól, s azzal az én delnőm azt súgá fülembe: «Kedves Romeóm! holnap ilyenkor jőjj el ismét!» s azzal egyik ajtón eltávozott, ott még egyszer megállt, csókot vetett felém: «Adieu, kedves Romeóm!» — «Adieu, menyei Juliám!» úgy rohantam ki, mint egy valóságos megőrült Romeo.

Egészen ki voltam forgatva magamból. Ki lehet, mi lehet ez az asszony? annyi bizonyos, hogy nem közönséges nő. Végtelenül szerelmes belém. Ilyen szenvedélyt még nem láttam soha. Ez megöl, ez egész lelkemet átváltoztatja.

És most egy egész napig kell várnom, hogy őt újra lássam! Ismét holnap tizenkét óráig számlálnom minden perczet. Vajjon nem vesztem el addig azt a kis eszemet, a mit hazulról elhoztam?

Este felé, hogy hamarább muljék az idő, meg azon reményben, hogy őt újra látom, ismét az operaszinház felé mentem, a midőn útközben szemközt találkozom régi ismerősömmel, gróf X. Arthurral Magyarországról, ki már tíz éve itt lakik. Az első öröm után, hogy egymást véletlenül láttuk, szó lett róla, hogy hova menjünk? én indítványoztam, hogy jőjjön velem a szinházba.

— Ejh, ki járna mai világban a szinházba; unalmas ostoba mulatság az, a hol a sugó után betanult darabot beszélnek el csinált emberek; az ember tudja, hogy az nem igaz szerelem, nem valódi szerelemféltés, hanem csak úgy hazudik minden ember napidíjért, a mennyi ívszámra rá van bizva. Gyere velem, majd én elviszlek valahová, a hol igazi komédiát látunk. Az igaz, hogy száz frank egy páholy ára, de megéri. Ott az ember valódi szindarabokat lát, a vendégszereplő tudta nélkül; ma épen egy Othellót fogunk látni, pompásan mulatjuk magunkat.

Én engedtem magamat vinni. Száz frank utoljára is nem nagy dolog. Mindenféle álutczákon és keresztházakon

Digitized by Google

át egy sötét udvarra jutottunk, ott felmentünk egy hátulsó lépcsőn, beléptünk egy homályos előterembe, ott egy pénztári őr kezébe lefizettük a száz frankot, arra egy szolgálattevő génius mindenikünket betolt egy-egy külön ajtón egy olyan kis szűk ketreczbe, a hol épen maga elfért az ember. Az a ketrecz egészen sötét volt, csupán csak egy kis tallérnyi lyuk világított bele, rózsaszín üveggel fedve, a melyen a mint betekinték, nagy megdöbbenéssel vevém észre, hogy azt a szinpadot én már valahonnan ismerem. — Ugyanaz a gömbölyű terem volt az, a hol én délben eljátszottam Romeót és Juliát; s azok az üvegcsillagocskák ott a képek rámái közepén nem egyebek, mint megannyi páholyablak, a miken keresztül a publicum nézi a komédiát.

Ezúttal az én marquisnőm egy Othellót léptetett föl; angol volt szegény s rettenetes furcsán viselte magát. Hanem annyit meg kell vallanom, hogy az én delnőm ép olyan jól játszotta vele Desdemonát, mint én velem Juliát; az angol lord utoljára majd felakasztotta magát a girandolra, szerelemféltési dühében.

A komédia igazán mondom, megérte a száz frankot.

El lehet képzelni, hogy másnap nem kompáreáltam Barkhez marquisnőnél a csillagos szobában, Romeo és Julia második felvonását eljátszani; hanem iramodtam Párisból extra-postán, nehogy valakivel találkozzam az utczán, a ki azt mondja, hogy «engedelmet kérek, tegnapelőtt egy pár tapssal adós maradtam önnek Romeóért!»

22.

EGY HARAMIA-BANDA A HAVASON.

Igaz történet után.

Ez előtt mintegy ötven-hatvan esztendővel tanyázott egy híres haramia-csapat Arad vármegyének azon magas hegyei közt, a miknek másik oldalán már Erdély fekszik.

Digitized by Google

Tizenkét tagja volt ennek a rabló-csapatnak, mind válogatott, szemenszedett legények; vezérük neve volt Gligór: erős, izmos ember, a kit különösen meg lehetett arról ismerni, hogy testének felső része derékig egészen ki volt nőve, mintha öles termetűnek indult volna; lábai azonban szokatlanul kurták voltak, minél fogva két izmos karja a térdein alul ért neki. Ezen különössége által négykézláb is oly sebesen tudott futni, mint a medve, a mit elégszer lehetett látni, ha a borókásban megszorították s ott a pandurok elől úgy eltünt, hogy utol nem birták érni. Mert a havasok tetejét sok helyen egész mérföldnyi messzeségben ellepi az a törpe gyalogfenyő, mely csak emberderékig ér; ilyen helyeken tanyáznak a medvék legörömestebb. Egyszer Gligór, mikor már nagyon nyomában voltak, egy ilyen nagy nőstény medvére bukkant a bozót közt; a medve felugrott, s tovább szaladt, ő meg lefeküdt a medve helyére: az üldöző pandurok aztán mind a medve után futottak, azt vélve, hogy Gligór üget ott a mozgó fenyőbokrok közt; az meg elvezette őket messze a völgybe, míg felismerték, hogy medvét fogtak.

Máskor addig kergeték Gligórt, míg egy meredek szikla párkányára jutott, a hol vagy meg kellett neki magát adni, vagy leugrani az éktelen mélységbe; ekkor a rabló kicsavart egy fiatal fenyőfát a földből, azt lábai közé szorítá, mint egy paripát, s két kezével odanyomva azt a szikla falához, azon a sima kövön sebesen alácsúszott több mint harmincz ölnyi magasságból s odább futott, az üldözők csak úgy bámultak utána.

Egyik czimboráját hívák Bundukának; ez öreg, hetven esztendős ember volt, mely szép időből tizennégy esztendőt töltött tekintetes Arad vármegye tömlöczében, hatot tekintetes Hunyad vármegyéében, kilenczet Zarándéban, nyolczat Biharéban, legtovább megfeküdte azonban tekintetes Temes vármegye árestomait, a hol különböző izekben huszonegy esztendőt töltött el mindenféle vasban.

Erre nagy szüksége volt a társaságnak, mert ez értett

Digitized by Google

legjobban a zárfelnyitogatáshoz s tartotta tanácscsal a többit. Miért is ezt legutoljára a tömlöczből ásatta ki Gligór, a ki nagyon tudta, hogy honnan kell neki a czimborákat válogatni.

Másik ember volt a «halszemű» Ravasel. Ez még alig volt több harmincz esztendősnél. Azért hítták ezt halszeműnek, mert soha senki még csak a szempilláit mozdítani sem látta, mintha nem tudná azokat lecsukni, akár a hal. Ha aludt is, nyitva voltak a szemei; horkolt és nézett az emberre; ha valaki közelített hozzá, meglátta álmában és fölébredt rá.

A többiekről is mind tud valami különöst mondani a hagyomány: ki jól tudott lőni, ki meg a baltával tudott czélba hajítani; voltak közöttük szép fiúk, kik bejártak a falukba a gazdag parasztok leányait elhitegetni, hogy feleségül veszik őket; mikor aztán lakodalomra került a sor, akkor ott termett Gligór bandája s kirabolta a násznépet; jó szerencse, ha a menyasszony megszabadult olyankor.

Nagyon sok istentelenséget elkövetett ez a rablócsapat azon a környéken; a hegyek alatt fekvő helységek, Pálos, Ménes, Világos, Magyarát szüntelen rettegésben voltak általuk tartva, a Dévának vezető országúton pedig épen alig lehetett miattuk járni.

A vármegyék, ha üldözték is őket, nem sokat ártottak nekik; egyet-kettőt sikerült elfogni, a helyett szereztek megint másikat; a tizenkettős szám soha sem fogyott meg. A havasok rejtekeit még most is alig ismeri valaki; a sűrű bozótok eltakarták a rablók nyomait, észre sem vehető barlangok üregei elrejtették őket; néha azt hitték, hogy már fogják őket, itt ebben a völgyben kell nekik lenni, sehová sem menekülhettek; s míg ott javában keresték, azok már a tulsó völgyben garázdálkodtak megint. Ha az ember meggondolja, hogy ezen a tájon több helyen vannak olyan patakok, a mik egy helyen eltünnek a sziklák alatt s a tulsó hegyoldalon törnek újra elő, nem fogja hihetetlennek találni, hogy Gligór bandája képes volt egy ilyen

Digitized by Google

ismeretlen ösvényen át a föld alatti sötétségben keresztülkasul bujkálni, míg a tulsó oldalon ismét napvilágra került.

Volt azonban ez idő szerint Arad vármegyének egy derék, hatalmas alispánja. Minthogy a nevét nem akarom emlegetni, csak alispánnak fogom őt nevezni. Ez a derék úr, mikor már úgy látszott, hogy mindenki kifáradt Gligór bandájának üldözésében, akkor azt mondá, hogy majd kiveszi ő e rabló csoportot menedékhelyéből, csak engedjenek neki a határos vármegyék teljes szabadságot mindenkivel úgy parancsolhatni, a hogy neki tetszik. A vármegyék teljes hatalmat adtak neki mindenben úgy intézkedhetni, a hogy neki tetszik; ha kell népfölkelés, ha kell katonaság, rendelkezzék velük szabadon.

Az alispánnak azonban nem kellett sem népfölkelés, sem katonai erő, hanem a helyett minden falu végére felállíttatott egy akasztófát s kihirdetteté, hogy a ki még ezentúl élelmiszert, ruhát, vagy akármit mer szolgáltatni a rablóknak, azt magát akasztatja fel oda arra a fára menten. Azonkívül a mi pakulár, pásztor ember, birkás tanyázott a hegyek között, azokat mind leparancsolta onnan, a magányosan álló faházakat az erdőkön lerontatá, félnapi kerületben nem hagyott embert lakni azon hozzájárulhatlan hegyek körül, a mik között a haramiák laktak.

Ez kegyetlenül segített rajtuk. Mit használt most nekik, hogy úgy elsánczolták magukat a hegyszakadékok közé, hogy a fenyőfák tetejére fészkeket raktak föl, onnan lesték, mint várta-házból, üldözőiket, ha azok nem közelítettek.

Nemcsak az üldözők nem közelítettek, de a pásztorokat sem lehetett látni sehol, a kik nekik rendes élelem-szerzőik voltak; az egész vidék mintha meg lett volna körülöttük halva.

A rablók azt várták, hogy üldözni fogják őket s lassankint azt vették észre, hogy már be is vannak zárva, hogy egy nagy börtönbe jutottak, melynek minden kijárását őrzik.

Digitized by Google

Szétmentek nagy óvakodva kémlelődni mindenfelé: nagy kerülőben sem találtak egy élő lelket, a kitől valamit megtudhattak volna; ha pedig a falvakhoz értek, ott hajdani ismerőseik bezárták előttük az ajtót s csak a padlásról beszéltek le hozzájuk, hogy menjenek odább, mert az alispán úr azt hirdetteté ki, hogy mindenkit fölakasztat, ki a zsiványokkal beszél, vagy nekik enni ád; meg is teszi, ha mondta, mert az nagyon szavatartó ember.

Az alispán készen volt arra, hogy a milyen keményen fogta ő a rablók üldözését, majd olyan erősen fogják azok is magukat védelmezni, sőt azt sem találta lehetetlennek, hogy az elkeserített haramiák őt magát is iparkodni fognak megölni. E végett olyan kastélyban lakott, melyet mély sánczárok vett körül, a mi vízzel volt tele eresztve; a kapuhoz csak egy felvonó-hídon keresztül lehetett jutni, a mit éjszakára mindig lánczczal felhúztak; azonkívül huszonnégy fegyveres drabant állt egymást felváltva éjjel-nappal az őrszobában, két fegyveres őr vigyázott a kapun, másik kettő a lépcsők feljáratán, harmadik meg az alispán szobájának ajtajánál; úgy, hogy annak a testéhez ugyan nem lehetett férni. Ha ilyen nagyon nem őriztette volna magát, talán régen meg is ölte volna az a gonosz Gligór.

Egy este három oláh paraszt érkezik a kastély hídja elé egy negyedik emberrel, a ki meg volt kötözve erősen. Azt mondták, hogy az alispánnal akarnak beszélni, mert ők elfogták Gligórt, s a jutalomért jönnek. Száz arany volt a haramiavezér fejére kitűzve.

Valóban, a ki csak valaha látta Gligórt, vagy csak hírét is hallá, mindjárt rá kellett ismernie a megkötözött férfiban a vezérre, annak hosszú izmos karjairól s kurta lábairól. Ez maga a híres Gligór. Vigyétek az alispán elé.

A három férfi a hármas strázsán keresztül vitte nagy diadallal Gligórt az alispán úrhoz; az nagy örömmel ajtót nyitott előttük, bebocsátá őket magához, megdicsérte őket a vitéz szolgálatért s kérdezé, hogy mi módon foghatták el a híres haramiavezért?

Digitized by Google

Akkor ez a három ember hirtelen előragadta szűre alól a pisztolyokat, s az alispán mellének szegezve, azt sugták a fülébe:

— Nem Gligórt fogtuk mi el, uram, hanem téged fogtunk el tulajdon kastélyodban, hát egy hang se legyen, mert a ki szól, az meghal.

Az alispán látta, hogy a védelem itt nem használ; azt kérdezé, hogy mit akarnak vele?

— Jőjjön alispán úr velünk, kisérjen el a mi rejtett tanyánkra; ott majd azután megmondjuk, hogy mit akarunk? Ha az alatt, míg innen kimegyünk, csak egy intéssel is jelt ád valakinek, el van veszve.

Az alispán olyan ember volt, a kinek helyén állt a szive; látta, hogy ellenkezés által itt csak veszedelmet hozna magára, míg hidegvér és elszántság mellett ott is lelhet módot a szabadulásra, a hol nem reméli. Azt mondta, hogy legyenek nyugodtan, velük fog menni és el nem árulja őket.

Azzal a megkötözött Gligórt előre bocsátva, maga utána ment; cselédjeinek azt mondta, hogy személyesen kell valami titkos ügyben elmennie e jámbor kisérőkkel, ne féltsék semmit, nemsokára haza fog jönni.

A sánczon kívül egy ötödik rabló tartotta kötőféken a többiek lovait, miken a hegyek meredekeit szokták járni; egyikre felültették az alispánt s azzal ügettek vele be az erdők közé.

Egész éjjel mindig mentek olyan mély völgyeken keresztül, a hol azt hinné az ember, hogy vadállat sem járhat, nem hogy lovas ember; zúgó patakok vizében, egymásra omlott fák rothadt hidazatán, míg szürkületre egy fenyőfákkal benőtt hegy alá értek, melynek oldalából valami kis patak szivárog elő akkora nyiláson, mint egy jókora ajtó.

Ennél az ajtó-forma nyilásnál ismét egy rabló állt őrt, éles baltával kezében. A közeledők neszére ez egy éleset füttyentett, mire a barlangból a többi hat zsivány is elő-

Digitized by Google

jött, felfegyverkezve erősen; azok ott leszállíták az alispánt a nyeregből s mondák neki, hogy kövesse őket a barlangba.

Az alispán ment velök, a hogy kivánták. A mint a barlang torkába belépett, a mint az Isten ege is eltünt szemei elől, mégis valami borzadás futotta át testét. E kétségbeesett rablók itt azt tehetik vele, a mit akarnak, még csak a madár sem hallhatja meg halálkiáltását onnan a mély szikla alól.

A barlang szük torka, a mint beljebb mentek, lassankint tágas öbölle vált, melynek közepén nagy tüz volt rakva; annak a füstje fenn a magasban, mint valami kéményen tódult ki egy sziklahasadékon. A tüz fényénél olyannak látszott az egész barlang, mintha vérrel volna befestve, s a halomra hányt kövek, mintha megölt emberek csontjai volnának.

Itt megállítá az alispánt Gligór. Tizenketted magával körülállta, puskáikat, pisztolyaikat valamennyien felemelték s azután — — szépen lerakták az alispán lábaihoz; valamennyien térdre estek előtte: a haramiavezér Gligór megfogta a kezét és megcsókolta.

— Alispán úr! kegyelmezzen meg nekünk, szegény bünösöknek.

Ekkor tudatták vele, hogy azért fogták el és azért hozták ide, hogy eszközöljön ki számukra kegyelmet; mert ők megunták már a zsivány-életet, torkig vannak bűneik utálatával s óhajtanának megtérni az emberi társaságba, s a milyen gonosz ellenségei voltak annak, olyan hasznos polgáraivá kivánnak lenni ismét. Tegyen irgalmat velük, ők minden bűnbánatra készek és a mit csak elraboltak, aranyat, ezüstöt, mind felfedezik, hol van; megvallják, kitől orozták el, hogy vissza lehessen nekik adni.

Az alispán megszánta őket, olyan töredelmesen könyörögtek előtte, a kemény szivü Gligór úgy sírt, mint a gyermek, s még a halszemü Ravasel szempillája is lecsukódott

Digitized by Google

ezúttal, hogy elrejtse szégyenét és egypár önkénytelen könycseppet.

Az alispán látta, hogy ezek az emberek meg vannak törve, jobban megtörve, mintha kerékben törték volna őket s megesett rajtuk a szive.

— Hanem hát fiaim, én nektek kegyelmet nem adhatok, mert az a fölség dolga; de ha kivánjátok, hát majd én irok fel a fejedelemnek: hiszem, hogy ő is meg fog bocsátani s addig, míg a válasz visszaérkezik, én magam itt leszek nálatok kezesül.

Azzal az alispán mingyárt irt egy pár sort a főszolgabirójának a tárczájában levő plajbászszal, mert ott helyben nem árultak téntát, a melyben tudatta vele az egész állapotot, hogy őt a rablók elfogták, de nem azért, hogy bántsák, hanem hogy kegyelmet eszközöltessenek ki általa, tehát legyen rajta, hogy küldjön néki téntát meg papirost és más egyebet, a mi az embernek szükséges, ha egy pár hétig földalatti barlangban akar lakni.

Ezzel a czédulával maga a vén Bunduka indult el a főbiróhoz. Legjobban ismerte, sok jó száz pálczát kapott tőle egyszer-másszor minden nyugtatvány nélkül; ezúttal nem félt, hogy ott találja marasztani, mert hiszen társainál volt cserében az alispán.

Azok első nap a mi maradék sajtjuk és pálinkájuk volt, azzal megvendégelték az alispánt, nyilván utolsó falatjuk volt az már, ők nem ettek semmit; éjszakára pedig olyan jó ágyat vetettek neki bundáikból, hogy az alispán fényes reggelig aludt rajta, otthon a paplanos ágyában nem aludt olyan nyugodt lélekkel, a hol huszonnégy hajdú strázsálta, mint itt a haramiabarlang fenekén.

Másnap nagy riadallal jött vissza a völgyi úton Bunduka; messziről kiabált már, mint valami veszett ember, hogy jó hírt hoz!

Megtalálta a főbirót s az, a mint elolvasta az alispán czédulájét, nemcsak hogy visszaereszté Bundukát jó biztatással, hanem maga is eljött vele, egy társzekérre fel-

Digitized by Google

pakoltatván eleséget, bort és ágyneműeket, hogy az alispán úr ne legyen kénytelen sanyarogni. A főbiró odalenn vár a szekérnél, mert elébb tudni akarja, hogy fel szabad-e neki jönni?

Gligór mindjárt maga ment eléje négy czimborájával s kis idő mulva hozta magával a főbirót, a négy czimbora pedig czipelte a hátán a sok mindenféle enni, innivalót az alispán számára.

Az alispán nagyon megdicsérte derék főbiráját azért a nagy bátorságért, hogy ő miatta ide merészelt jönni a zsiványok barlangjába, azzal ő előtte is elmondatta Gligórral, hogy mi az ő óhajtása és társaié? s utasításokat adott a főbirónak, hogy mit cselekedjék a kegyelem kieszközlése végett, utoljára pedig csapra ütteté a hordót s felbontatá az ennivalókat, hogy megoszsza azokat a zsiványokkal, a kik régen nyelik már az éhkoppot.

A főbiró megértve mindezeket rendén, ott mindjárt egy ív papirosra megirta a folyamodást a rablók nevében, azok egyenkint aláhuzták ökölre fogott kalamussal a kezük keresztvonását, az alispán hozzátette a maga mondókáját, s azzal ráütötték a vármegye nagy pecsétjét, olyan szépen, mintha a vármegyeházánál tennék a zöld asztalon, pedig biz itt csak egy nagy zöldmohos kő vala az asztaluk.

A főbirót azután nagy hálálkodással visszavezették ismét a völgyben hagyott társzekérhez, onnan Bunduka az általa ismeretes kanyargó utakon elvezette falujáig, ott maradván a házánál, hogy ha netalán az alispán urat meg akarja valaki látogatni, legyen, a ki odavezesse.

Nem is maradt az alispán ezentúl hozzávaló társaság nélkül, mert alig futott a dolognak híre, nosza minden ismerőse, barátai, hivataltársai, igyekeztek őt felkeresni a rablótanyán, egyszerre hárman, négyen is voltak nála, vittek jó bort és süteményt eleget, traktálták a zsiványokat is s reggelig eltarokkoztak ott egymás barátságáért az alispánnal, nem gondolva azzal, hogy a barlangajtóban töl-

Digitized by Google

tött puskával állnak a zsiványok. Ilyen csudálatos mulatságon sem minden ember esik keresztül.

A haramiák bántódás nélkül engedték az alispán vendégeit jönni és menni, csupán neki nem volt szabad a tanyáról eltávozni, a míg meg nem érkezik számukra a várva-várt kegyelem.

Az alatt, míg az alispán a zsiványok tanyáján tartózkodott, jön egyszer a haramiavezér elé egy fiatal, nyalka oláh legény, hogy ha felveszi őt Gligór a bandába, ő is zsivány akar lenni.

Messziről, a Hátszegvidékről jött a ficzkó, semmit sem tudott még arról, hogy ezek már kegyelmet kértek, s nagyon kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő valamennyin ki fog tenni, ha egyszer az érdemes társaság tagjává befogadják.

— Nem olyan könnyű ám a mi társaságunkba jutni, öcsém, mondá neki a haramiavezér; előbb itt próbákat kell előttünk letenned, ha érdemes vagy-e minden tekintetben arra, hogy a mi czimboránk lehess; azt pedig nehezen állod ki.

— Kiállok én mindent, felelt a legény, daczosan verve a mellét öklével.

— No ha kiállod, hát lássuk az első próbát. Amoda husz lépésnyire áll egy fiatal kőrisfa, olyan vastag, mint a karom, eltalálod-e azt fejszével hajítva olyan jól, a hogy én?

— Hajítson kend elébb hozzá.

Gligór fogta a baltáját, elhajította a fára, a fejsze hegye épen a vékony szálfa közepében állt meg.

Ekkor az új legény hajított; az ő baltája meg épen a Gligór fejszéjének a nyelét hasította ketté.

Ez már remekül volt! Ez már jól el tudná találni rejtekből az utas embert. El sem kiáltaná magát, a kit megöl.

— No öcsém, a másik próbát álld ki. Ha én ráteszem a kezeidre, lábaidra ezt a nehéz békót, ki tudod-e magadat szabadítani belőle?

— No hát tegye kend rá.

Digitized by Google

Mikor rajta volt kezén-lábán a bilincs, a legény megnyálazta körül a csuklóját és a bokáit s olyan szépen lehúzta kezéről, lábáról a vasakat, mintha csizma és keztyű lett volna.

— Ez is derekasan sikerült; lássuk a harmadikat; kivallanád-e a bűnödet, elárulnád-e társaidat, ha a vármegye kezére kerülnél s elkezdenének vallatni?

— Nem én.

—Hát én most csak annyit kérdek, hogy mi a neved? de azt ki ne valld semmi kinzásra; különben elmehetsz Isten hírével.

— Próbálja kend meg.

A legényt lefektették a gyepre. Két zsivány melléje állt s mintha a vármegye parancsolatjára tennék, elkezdték kétfelül irgalmatlanul püfölni jó édesbélű mogyorófa-pálczákkal.

A legény fel sem kiáltott rá.

Gligór ötvenet veretett rá egyhuzomban, akkor azt mondta neki, hogy felkelhet, ezt a próbát is dicsőségesen kiállta.

Most még csak egy van hátra.

Megtudná-e forgatni a kést egy alvó ember szivében, a ki nyugodt lélekkel fekszik az ágyán, a zsiványok adott szavában bízva? Ime odabenn fekszik a barlangban az aradmegyei alispán, a kit ő közülök senki sem mer megölni; volna-e bátorsága azt meggyilkolni orozva?

A legény azt felelte, hogy ő azt is meg merné tenni.

Gligór kezébe adta kését, bevezette a barlangba, megmutatta neki az ágyat, melyen az alispán fekszik; a barlang közepén hamvadozó parázstűz világa mellett könnyű volt arra ráakadni, — s azzal rábízta a többit.

Ott azonban nem az alispán feküdt az ágyon, hanem egy vacsorára szánt toklyó, melyet nemrég metszettek le, s Gligór parancsára felöltöztették az alispán ruháiba; míg az alispán maga a zsiványok közé vegyülve várta a történet kimenetelét.

Digitized by Google

Az új legény nemsokára visszajött a barlangból; még szintúgy ragyogott a képe a nagy örömtől, a mint a véres kést ködmenéhez törülve, elmondá, hogy ezen is átesett már; az első gyilkosságot elkövette s nem bántja érte a lelke.

— No öcsém, szólt Gligór, te bebizonyítottad, hogy belőled híres zsivány lehetne valaha, hogy tehát valamiképen azzá ne légy, most, midőn mi is meg akarunk térni a becsület utjára: — vigyétek hátra s lőjjétek főbe szegényt.

Mire a legény bámulatából magához tért, már akkorra végre is hajtották rajta az itéletet.

Ebből leginkább átlátták az urak, hogy Gligór és társai csakugyan szivük szerint megbánták eddigi életmódjukat s annál hathatósabban munkálódtak rajta, hogy kegyelmet eszközöljenek ki számukra.

A mint hogy nem is mult el két hét, mire megérkezett a nagy pecsétes levél, melyet a pálosi óhitű esperes maga olvasott fel a rablók előtt; azok hallgatták térden állva, összetett kezekkel; — akkor aztán megmutatták a törvény szolgáinak, hová vannak elásva rejtett kincseik, semmi rablott jószágot meg nem tartottak maguknak; hanem együtt mindnyájan lementek Pálosra, ott a templomban az egész nép előtt meggyóntak, felvették az áldozatot, s ünnepélyesen visszaadattak az emberi társaságnak, melynek a milyen gonosz ostorai voltak eddig, olyan hűséges támaszai kivántak lenni ezután.

Meg is tartották igazán, a mit megigértek. Gligór ácsmester lett s sokáig a legjózanabb életet élve, utóbb is úgy veszett el, hogy egy nagy tűzveszély idején az égő templom tetejére mászott fel oltani s a padozaton keresztül szakadva, az oltár mellett temették el az égő üszkök. Legalább közel találta sírját azon helyhez, a honnan igértetik a bűnök bocsánata.

A vén Bunduka még azután rengeteg ideig élt, mint szorgalmas kovácsmester. — Soha sem mondta volna felőle senki, hogy valaha hamis kulcsokat is kovácsolt.

Digitized by Google

Száznégy éves korában halt meg. Azért engedte őt tán annyi ideig élni a véghetetlen irgalmú teremtő, hogy legyen ideje hosszú élete bűneit leróni.

Ravasel szántóvető lett és megházasodott; többé aztán nem nevezték halszeműnek, mert tudott behunyt szemmel aludni, tudtak szempillái rezegni, ha könyezett, lecsukódni, ha imádkozott.

A többi is híve maradt az országnak és az emberiségnek.

Oh higyjétek el, hogy a megtérés utja bármilyen későn sincs elzárva senki elől, s igen sokan boldogok lehetnének, ha ezt tudnák.

23.

A MEGÖLT ORSZÁG.

Már az is eléggé merész gondolat volt Plato kétlábú tollatlan állataitól, hogy ők magukat a teremtés legfőbb urainak vallják; de még merészebb eszme az, melyet ez úri állatrend fehér színű fajai táplálnak magokban, miszerint a valódi szellemi műveltségre egyedül az ő bőrük képes.

És ezt minden más színű fajnak el kell hinni.

Igen érdekes volna, ha egyszer valami angol (ki érne rá más?) feljegyezné egy későbbi kor számára, milyen szép gonddal és dicséretes kitartással tudott a fehér faj egy más színű fajt annak a maga világrészéből tökéletesen kiölni.

Mert egy fajnak, a mit még úgy hívnak, hogy rézszínűek, pár század mulva csak a mesés historiákban fogják nyomát találhatni, ha oly sebesen halad annak elenyészte, mint a megelőzött századok óta.

A fekete fajnak még csak akadnak barátai, azokért az országgyűléseken beszédeket tartanak, azokat oktatják, regényeket és drámákat irnak rólok; beszélnek felszabadításukról, s őrizkednek őt őshazájában felkeresni, hogy fehérre fessék; s kezdenek vitatkozni felőle, hogy az talán mégis inkább ember, mint állat.

Hanem a rézszínűre senki sem gondol. Az egészen kívül

Digitized by Google

esik minden atyafiságon. Az nem is ember, hanem fenevad, a kit lőni, vágni természetes kötelesség; a kinek farkas-vermeket kell ásni, a kit hajtóvadászattal kell kipusztítani, mint a rókát, orozva leöldösni, egymás ellen uszítani mesterséges fortélyokkal; apró kölykeit megfojtogatni, mint a tojásból kikelt vércsefiakat és minden termő földről leszorítani dögvészes mocsárok közé.

A feketék ügyében kétfelé oszlanak a vélemények; az egyik azt mondja, hogy ezek állatok ugyan, de igen hasznos állatok; a másik azt, hogy ezek emberek, de igen haszontalan emberek; a vörösökre nézve azonban csak egy vélemény áll fenn: hogy ezek a legvadabb, a legkártékonyabb állatok, a kik a mi fehér erényeink- és művelődésünknek gonoszul útjában állanak.

E nyomorult faj félmeztelen lakja az erdőket, él vad gyümölcscsel, s magánál szelidebb vadak husával, sárból készít hajlékot, mint a fecske, s odább megy, ha onnan kizavarták; nincs öröme a szerelemben, nem vénülhet meg a harczok miatt, Istene nevét is elfeledte régen; csak a viharokban jelentkező rossz szellemektől fél még, s midőn beszámol lelkével az úrnak, a ki neki is megengedte, hogy képét viselje, nem sóhajt egy boldogabb menyország után; a fehérek azt is elfoglalták maguk számára egészen.

Pedig egykor a rézszínű faj épen olyan boldog nép volt, mint akármelyik oz Oceánon innen: ruhát viselt és divatot tartott, palotákból városokat épített, merész utakat vágott, miket maig is bámulnak a foglalók. Törvényt tartott és gondja volt az igazságra. Templomban tisztelé az Istent, s hódolt az erénynek; fatekercsekre irt betűkben örökíté a bölcseséget; művelte a földet és benépesité azt; hol most egyesével bujkál, hajdan milliókat számlált.

Ki vetkőzteté le őket ilyen szépen?

Ruháikból, erényeikből és emberiségökből?

Lássunk egy történetet a sok közül, mely leginkább megmaradt a historia lapján, daczára annak, hogy eléggé ipar-

Digitized by Google

kodtak törülgetni, szépítgetni a szégyenteljes sorokon; — vérrel voltak azok irva!

Délamerika azon magas hegyei között, melyeket a spanyolok a legelső emberi hangról, melyet ott hallottak, elneveztek «Peru»-nak, feküdt egykor az Inkák országa.

Gazdag kókusz-csoportok lepik el a tengerpartot, mik fölött szédületes magasban emelkednek az Andes hegyei, mintha óriási bárddal volnának egyenesre lefaragva, magas homlokaik ezüst-zöld erdőkkel koszorúzva végig.

A természet gazdag tenyészetét ápoló kezekkel segité elő az emberi szorgalom, tápláló növények vetései hullámzottak az őserejű földön, még egyszer oly gazdagon fizetve, mint az ó-világ életunt rögei.

És csodanövények, mikkel az édes anyaföld kényeztetett gyermekeinek akart kedveskedni, termettek ott, nem is ápolva senkitől. Az egyszerű gumós gyökér, melyet elnevezett a barbar Európa földi almának, a mézet termő nád, mely amaz édes fehér kristályokat adja, a mik nélkül mai nap senki sem tud már el lenni, a balzsamtermő fa, mely belső nyavalyákat gyógyít, s külső sebeket hegeszt, a lázenyhítő fa héja és a háladatos bozót, mely gyapjut ád és enni nem kér, ezek mind ama távoli vidék ajándékai.

A tájék regényes képe egymásra halmozott kincs! A sötétlő rengetegek alját hamvas zöld bokrok lepik el, miknek ifju hajtásai rózsaszínbe játszanak át; a kanyargó hegyi patak sárga fényes ereket mos a szakgatott sziklákban, s ragyogó fövényt torlaszt medre sekély részén; a kavicsos szakadékokban kövér, szártalan csodanövények bujálkodnak széles tenyértalpaikkal, miken a zöld alig látszik a millió piros bogártól; a magas távolban pedig, a zegzugos hegytetők közt, a kék sziklák néhol czitromsárga foltokkal vannak tarkázva, egyes kopasz halmok egészen e vakító sárga színben ragyognak, mikor a nap rájok süt.

Hát még ha azt tudná e nép, minő kincsek azok, a mik egymásra halmozva, szépségök öszhangzásával dicsérik az Istent!

Digitized by Google

Ha tudná, hogy azon gyökér-gumóból, a mit ő kenyérül eszik, tűzerejű vizet lehet főzni, a melyet egy egész világrész népei azért szeretnek, hogy eszöket segíti elvenni? hogy azon sötét erdők fája czifra butorok kelméje, hogy az ezüstlevelü bozót fűszert terem, mely érzékeket ingerel és csikland, hogy a vastag levelű növény bogarai drága festék-anyag, hogy ama sárga halmok tartalma merő nagybecsű kén, a miből a fehér ember lobbanó port tud készítni, mely nélkül háborút nem viselhet és hogy azon fényes ér a sziklában, az a ragyogó homok a patak medrében, az pénz, pénz, mindenható pénz! az — arany!

De hát mire lett volna nekik azt tudni?

Nem ád-e elég jó italt a hűs forrásvíz és a pálmadió? nem legjobban fűszerezi-e az ételt a jó kedv és a fáradság? nem lehet-e kiegyenlíteni a számadást apró csigahéjakkal is, ha valaki ruhát cserél kenyérért, ha abból ad, a mi magának sok termett s vesz azt, a mije nincs? Az apró csigahéjak nagyon jók arra a czélra, hogy a közforgalomban a pénzt képviseljék; kár, hogy erre az eszmére az európai nagy financzférfiak még rá nem jöttek.

És aztán háborút viselni? Ugyan miért tenné azt valaki? Bántja itt egyik ember a másikat? van mit félteni az országok határán? haragszik-e egyik ember a másikra azért, hogy az más nyelven imádja a napot? hiszen azért csak ugyanaz a nap az mégis, s ha mégis néha meg találnak egymásra neheztelni a szomszédok: nem azért van-e minden népnek főnöke, királya, hogy azok békés úton, egymással okosan, bölcsen beszélve, elintézzék a háborúságot?

Szelid, ártatlan nép volt az egész faj. Csendes, dallamos beszéde, kivált ha a nők beszélték, hasonlított a zenéhez. Középen szétválasztott fekete haját hátul összefonva viselte mind a két nem; a nők korállokat s fényes kolibriket is tüzködtek közé. Szemeik nézése olyan szelid, oly bizalomteljes volt, ment minden gyanútól, szájok nem mondott hazugságot soha, hisz az igazmondásért nem törték be ott az ember fejét; a férfiak arcza is szakáltalan és síma, csak

Digitized by Google

magas termetök, ideges tagjaik különböztetik meg őket a nőktől; a kik mind oly épek, szépek, az a kis bronz színezet nem árt semmit arczaiknak, az csak azt mutatja, hogy ott melegebb a nap és a szív.

Öltözetök egyszerű volt és díszes. Fehér gyapotkelmék a férfiaknak; sárga selyem csíkokkal, mit a festetlen gubók adtak, átszőve a nembereké; fényes tollakból fonott öv a leánykák karcsú derekán, bivalybőr frissen lehuzva a bivaly lábáról s felhuzva a férfiakéra.

A férfiak munkája vadászat, földmívelés volt. Mások termékeiket hordták szomszédországba, azt hozva onnan, a mi emitt nincsen: kősót és rezet vadászfegyverekhez; a nők otthon ültek szépen, szőttek, fontak, gyümölcsöt aszaltak az esős évszakokra; a gyermekek jártak iskolába és tanultak betűket faragni hosszú pálmahársra, s megismerték a szótlanul beszélő jegyek csodálatos titkát.

És ha megszállt a magas költészet lelkesülése, mely nem olyan büszke, hogy a színekben válogasson, egy hőszívű ifjut, az elővevé egyszerű háromhúros kobozát, s a nagy manihok fa alatt, mely ezer ember fölött tartott ernyős sátort, elzengé a figyelő hű népnek nemzete dicsőit, az elhunyt hősöket, kik hazát alapítottak a boldog erdők közepett és boldog nép lett azon.

Elmondá, mint épité fel a nagy Manko Kapak, az ős isten — a nap templomát, melynek egész külseje ama ragyogó sárga érczczel van befedve, mely nem rozsdásodik soha; mint áldozá fel legszebb egyetlen leányát a nap tiszteletére, hogy mint szűz éljen az holtig ez oltár mellett, azon húsz hajadonnal, a kik férfit nem ismernek soha és ez a szám azóta sem csorba.

Utóda, a bölcs Sinchi Roka, hogy népesité meg kőből épült városokkal e földet, a szomszédok hogy könyörögtek előtte, hogy legyen nekik is királyuk, s haragos ellenségeket mint békíte ki bölcs beszéde által. Azok lettek legjobb barátai.

A nagyszerű Mayta Kapak minő merész alkotó volt.

Digitized by Google

Ama széles út a hegyek körül, mely egyik tengerpartot a másikkal összeköti, az ő óriási munkája; a csatornák, mik az Ankasmayu vizet az országon átvezetik, az ő neve hirdetői; hát a világ csodáját ki ne ismerné: a roppant függőhidat, mely bambuszágakból és hajlós vesszőkből bámulatos ügyességgel van az Apusimak folyam fölött fonva, hogy egész bivalycsordákat át lehet rajta hajtani. Két ország kapcsa lett e hid, mely őket egymáshoz fűzi.

Szólhatott a lant a bölcs Lima Rocháról is, a ki törvényeket irt tíz négyszegletű kőre, melyek egymásra felállíttattak, négy legalul, egy legfelül; s hogy mindenki ismerje a törvényeket, iskolákat alapított, a hol ifjat és vént tanítának bölcs dolgokra.

Hát a hős Virakocháról hogy ne szólt volna lelkesülten a költő, ki a vad hegylakókat, kik fegyverrel törtek Jahuarhuakab országára, visszaűzte, vezéröket elejté, népét meghódítá!

Végül a szerencsés Huepna Kapak, a mostani uralkodó, a minden inkák leghatalmasabbika, ki alatt lett egygyé a két tenger közötti ország, a fehér hegyektől egész a szürke hegyekig, s a tűzhányótól a tengerpartig; a kinek uralkodását tegye boldoggá a mindeneket megáldó nap.

Így énekelhetett a költő, s bizonyosan szebben, mint én, a ki nem vagyok sem költő, sem perui benszülött, hogy rézszínű királyokért tudjak lelkesülni, s vörösréz boldogságot versekbe foglalni.

Huepna Kapak volt az inkák között az utolsó, a ki népét boldognak látta.

Ő alatta kötöttek ki legelőször spanyol gályák a panamai partokon.

Jaj annak a napnak, a mely legelőször fehér arczot látott az Andes-hegyek között!

Jaj annak a szélnek, jaj annak a viznek, a mely hajót hozott a perui partra.

Jaj annak a szónak, a mely legelőször elbeszélte a jövevényeknek, minő boldog világ van ott a hegyek közt? mint

Digitized by Google

terem ott a föld mindent önkényt, hogy hever az arany uton és utfélen, milyen szépek ottan és milyen szelidek a hölgyek.

E naptól kezdődik az inkák országának halála.

* * *

Az inkák jámbor népe bámulva látta, mint hozzák a habok távoli tengerek felől ama széles faházakat, a nagy vászonszárnyakkal, mikről csodálatosan öltözött fehér arczú férfiak szállnak ki; tarkábbak az erdők madarainál, a kik állukon és orruk alatt prémeket viselnek és olyan különös nyelven tudnak szólni, a mit csak ők magok értenek.

— Vagy angyalok, vagy ördögök ezek! mondának egymás között a nép bölcsei.

Negyven év megtanította őket rá, hogy melyik voltak a kettő közül?

A merész Pizarro és a kegyes De Luque Fernando vezették a kalandor csapatot.

Az egyik hős, a másik térítő; a spanyol évkönyvekben halhatatlan név mind a kettő.

Alig volt egy pár száz férfi az egész kalandor csapat; de mindegyik bámulat tárgya a szelid indus nép előtt.

Borzalom fogta el szíveiket, midőn látták őket paripákon ülve; ember és ló egy csodaszörnynyé látszott összenőve lenni, melyet közös gondolat kormányoz. A ló átveszi a férfi gondolatját és a férfi a lóét s lesz a kettőből egy kegyetlen fenevad, melynek esze van gondolkozni, lábai vannak rohanni és kezei öldökölni.

A ló ismeretlen állat volt e helyen. Amerika meghódítását lovainak köszönheti Spanyolország. Lovagjainak azt köszönheti, hogy elvesztették, a mit a ló szerzett.

Az elbűvölt indusok hódolattal fogadták az idegen félisteneket; bevezették őket boldog hajlékaikba, oda hozták nekik engesztelő áldozatul gyümölcseik zsengéjét és hűséget esküdtek nekik, s mivel vademberek voltak, azt meg is tartották.

Digitized by Google

Pizarro jobban meg tudta becsülni az új világ kincseit, mint ez együgyű barbarok, kik századok óta közönyösen jártak el oly gazdagság fölött, minővel Európa valamennyi ura nem bír.

Előbb hízelgéssel megnyeré a nép szívét, megajándékozá őket azzal a tűz-itallal, a mitől a férfi beszédes lesz és a nő szerelmes.

Az átkozott ital felháborítá a szelid indusok egész véralkatát; a nő nem volt szemérmes többé, a férfi nem volt eszes. Az hallgatott a hizelgő szóra, ez kifecsegte titkait és eladta arany kösöntyüit egy ital édes méregért.

A spanyolok fő törekvése az volt, hogy megtudják, honnan nyerik ez olcsó arany ékszereket az indusok, a miknek anyaga nem becsesebb előttök más egyéb érznél.

Végre el lőn árulva a titok. Pizarro kopói felszaglálták a bérczeket, mikben az arany és ezüst terem. És akkor bányákat nyitottak, mikből száz meg száz millió arany-ezüst imperiale röpült át Európába.

És ezen bányák voltak azon mély sírboltok, mikbe a fehér bőrű faj kincsvágya egy egész világrésznek lakosságát eltemette.

Pizarro befészkelte magát az inkák fővárosába, s előbb részegítő italokkal vevé rá a lakosokat, hogy a bányákban dolgozzanak, azután rabszolgáivá tevé őket, s kényszeríté a legöldöklőbb munkára.

A leigázott nép, mely megosztá vendégeivel kenyerét, reszketett és hallgatott.

Most már kenyere sem volt, sem ízletes sült húsa, sem teje és vaja. Nem maradt idő a földet mívelni, vadászni, nyájat őrizni; a bánya elfoglalt mindent, azt kellett elfogadni, a mit a spanyolok ingyen kegyelemből adtak.

A bányamunkában ezrével fogyott a nép. Nem is hordták ki a halottakat, a kivájt aknákat betemették velök. A szükséghez nem szokott, boldogságban növekedett ifjakból nyomorú vázférfiak nőttek a nyomor és kínzó munka alatt, a kéneső-bányák gőze halvány ón színt festett az

Digitized by Google

arczokra, s az idegen félistenek érintése miatt undok ragály lepte meg a népet, sorvasztó, kínzó betegség, mely a férfit és nőt gyűlöltté teszi egymás előtt.

Ilyen boldogságot hozott az európai műveltség a vademberek közé.

Tíz év alatt a hajdan négy milliónyi perui lakosság épen felére fogyott le.

A hiányzókról adjon számot a művelt Európa.

Pizarro kincsvágyának érzékeny csapás volt a népség gyors fogyása. Pusztult a munkás kéz; a megigázott férfiak elnyomorodtak, rövid életök volt; a nők elrútultak, az egész lakosság fokról-fokra közeledett az állatok felé.

Ekkor hírül hozzák Pizarro kémei, hogy ama czitromsárga hegyeken túl van még egy egész boldog nép, mely őket eddigelé még csak hírökből ismeri. — Ott még gazdagabb aranyban, ezüstben a bércz; izmosabbak a férfiak, a nők termete delibb, mint Peru többi részein; ott egy magas templom áll, egészen beborítva vert aranynyal, benne a napnak aranyból öntött bálványa; az egész kerek országot «nap birodalmá»-nak híják.

Pizarro és Fernando rögtön megindultak kétszáz lovassal a boldog ország felé, hogy azt meghódítsák és megtérítsék.

Ez a nép bálványimádó, el kell tőle venni bálványait, lerontani istentelen templomát, kivált miután azok aranyból vannak.

Azt a huszonegy varázslónőt, kik a bálványoltár körül szolgálnak, prédára kell bocsátani, hogy a bálványimádás bűne ki legyen engesztelve.

Midőn Pizarro lovasai megjelentek e kisded ország határán, követséget küldött eléje az inka, megkérdendő tőle, hogy mi szándékkal jön országába?

Pizarro kegyesen válaszolt, hogy ő az indus nép lelki boldogságát akarja megszerezni; azért jöjjön fel hozzá az inka papjaival, bölcseivel s az ország előljáróival együtt.

Oh mi nagy bolondok voltak a rézszínű bölcsek, a mikor

Digitized by Google

e szép szavakra csoportostul oda mentek az idegen paripái elé. Mikor a nép vezérei együtt voltak mind, akkor Pizarro megfuvatta a trombitákat, s a védtelen, gyanutalan embereket leapríttatá, összegázoltatá.

A hitlenül megtámadt nép a boszú dühével támadt fel ez undok mészárlásra, melyben legjobbjai álnokul leöletteK, s előhozta ügyetlen harczi eszközeit, hogy a maroknyi támadó népet leküzdje vele.

Nyomorú kisérlet! Egy dördülés a hosszú rézágyúból, egy sorlövés a lovasok fegyvereiből szétszórta az egész sereget, mint a polyvát. Ah, hisz ezek valóban dæmonok, kik eltanulták a villámlást az égtől, s menykövekkel sujtják elleneiket!

Futott, ki futni bírt; a kit a rémület lekötött a földhöz, azt eltaposták Pizarro paripái, a mik magok is oly vérszomjuak, miként lovagjaik.

A szép napváros hajh! tűzláng martaléka lett, a nap arany templomát ledöntötték a földre, s lőporral vetették fel Rocha kerek palotáját, azzal a réz kúptetővel s a tiz törvény koczkáival.

A nap szűzei a kegyetlen mészárlás közt megmenekültek a városból. A nép saját élő testéből csinált torlaszt az üldözők előtt, hogy ők elfuthassanak.

Közöttök volt az inka leánya is, Amarlija.

Miként Pizarro kémei mondák, a legszebb indus hajadon; lángszemekkel, mikbe nézni félelem és gyönyör, síma gömbölyű tagokkal, a mik ragyognak a napban és gyönge ajkakkal, a mik finomabbak, mint a rózsa szirmai; hosszú, aczélfekete hajfürtei, mikor körül lebocsátja, úgy takarják be őt, mint egy nagy sötét palást.

Pizarro szomját nem oltá el a vér, a láng, az arany: ha Amarlija megmenekült előle.

— Fel kell találni a nap szűzeit!

— Úgy van, fel kell találni őket, helyeslé azt Fernando is, mert ha megmenekülnek, újra elhintik a bálványimádás magvait e földön.

Digitized by Google

A vér-ebeket elszabadíták; mély erdőket, mocsáros ingoványokat felkutattak azok, míg végre ráleltek az apró lábnyomokra, miket Amarlija és futó társnői hagytak magok után.

E nyom a sárga hegyek közé vezetett.

Pizarro vér-ebei ugatva törtek előre; a sárga hegyek oldalát nem ékesité semmi élő növény, a kén egész durva tömegekben állt ott, csillámló kristályai befedték a hegy oldalát, míg másutt porló virágokban hulladozott alá, mint omlatag morzsa, melyet hó gyanánt hullatott ide a szeszélyes természet.

Végre egy helyen megálltak Pizarro szelindekei, s az ég felé kezdtek ugatni.

A feltekintő spanyolok egy magas szikla tetején pillanták meg a húsz deli szűzet és köztök a bűbájos Amarliját, a ki úgy állt ottan, mint egy élő bálványkép regényes mythologiából, hosszú haját úgy lobogtatta körülte a szél, mint egy nagy fekete felhőt.

A sziklaszál lenge gyékényhid által volt összekötve a hegyi ösvénynyel, mely azután a sárga bérczek végtelen, kietlen szakadékai közé vezetett, mik oly irtóztatóan tátongtak a belenéző szemei elé, mindenütt sárga kristályokkal terítve, mik közt egy fűszál sem tenyész — valódi halál völgye.

Pizarro átlátta, hogy ide nem üldözheti martalékait, de viszont azok sem menekülhetnek előle, azért ott sátort vonatott s tanyát ütött, beváraudó, míg a szűzek éh és szomjtól kényszerítve, önkényt leszállnak.

Ekkor Amarlija odaállt a szikla párkányára s lekiáltott reá:

— Te fehér szörny, kit a tenger okádott ide! Te fenevad, ki aranyat eszel és vért iszol! Eredj e földről, a nap földéről és ne fertőztesd be azt, ne tedd azt vele, a mit a többiekkel, miknek hegyeit átfurdaltad, erdőit kivágattad, bogarait megfőzetted. Eredj innen mind te magad, mind négylábú rokonaid, a nyerítő gonosz lelkek. A nagy

Digitized by Google

szellem kezedbe adta a mennydörgést és földindulást, vidd azt innen más országba. Mondom néked, ha békén el nem hagyod e hont: én, a nap szűze, megölöm ezt az országot minden benne lakóval együtt, a ki lélekzetet vesz, és minden fűvet és fát, a mi zöldülni szeret, és minden röpülő madarat, a mely a felhőkben él; és soha többet élő állat ezt a helyet nem fogja lakni és soha többet fű ezt be nem lepi.

Pizarro és társai kaczagtak ez őrült beszéden, s feleltek valamit vissza a leánynak, a mitől annak arcza oly piros lett, miként a hajnaltámadat.

Amarlija nem szólt azután többet, hanem megállt arczczal a lemenő nap felé fordulva, s kiterjesztett karokkal állt előtte, míg ifju társnői összefogózva, csendesen körüle lejtének; a bűvkör képzése mellett halk szomorú dalt énekelve. A nap már a távol kéklő tenger határához ért; olyan piros volt tányéra, lassan-lassan belésülyedt; a szűzek dala fájdalmas siralommá vált; nézték, mint sülyed mindig alább a hullámba, már csak félig áll ki belőle, mint egy tűzdomb, az is alább száll, egy fényvonal látszik még csak, az égen szétvetett sugárküllők, a látkörön lilaszin derengés; azután az is elmúlik: s itt a csillagos éj rögtön.

Egy végsikoltás hangzott a szűzek ajkáról; leborultak arczczal a kőre, midőn az imádott nap utolsó sugára is eltünt. Nem látták ők e sugárt többé a földről.

Midőn felkeltek, sötét éjszaka volt már. Az egyenlítő alatt nincsen reggel, este, ott csak éj van és nappal.

Pizarro és társai látták a félhomályban, mint vagdalják le a szűzek hosszú hajfürteiket mind, s meggyújtva azokat, leszórják a szikla mögé.

— Oh mi kár értök!

Azután öltönyeiket is levetik, azokat is meggyujtják és lehajigálják.

— Oh mi szépek!

És azután letérdelnek egymással szemben és halk,

Digitized by Google

bánatos hangon folytatják a halál dalát, melynek minden hangja úgy illik az enyészethez, melyről beszél.

Pizarro úgy elmélázott e hangon. Egyszerre riadva jönnek társai, és kiáltják:

— Pizarro menekülj! a kénhegy ég.

Az őrült leányok felgyujták a kénhegyeket.

Valami sápatag kék láng kezdett a völgyben terjengni, s fehér nehézkes füst emelkedett felfelé, melynek fojtó gőzétől elfulladt ember és állat.

A vér-ebek leghamarább megsejték a veszélyt, üvöltve kezdtek elfutni a hegy alól; a nehéz kénlevegő egyenkint elfojtá őket, véres tajtékkal dőltek el az uton, ugrálva levegő után. A lovon ülőket nem érte oly hamar a veszély. A kén lege a föld felé húz, csak lassankint emelkedik. Pizarro csapatjának paripái vágtatva nyargaltak ki e hegyszakadékok közől; mikor egy paripa elkezdett hörögni, tüszszögni, a lovag veszve volt; Pizarro lovasai egyenkint hullottak el mellőle. A szél úgy fútta utánok a füstöt.

Pizarro érzé, hogy itt csak egy menekülés van: a szél utjából kitérni. Hirtelen irányt váltott, lova orrát beköté övével, s néhány menekvő társával reggel felé elérte a magasabb hegyeket, a hol bátorságban volt.

Minő látvány volt előtte, a midőn visszatekintett. A sárga kénhegyek oldalai köröskörül füstölögtek, s a kék átlátszó nehéz gőz leülepedett a tájékra; — olyan csendes volt a vidék.

A nagy fák még zöldültek szépen, de már a mező sárga volt, s a pálmák levelei sötét lilaszínűek. A gazdag czukorültetvények még álltak épen, de mind fehérre változva, mintha megőszültek volna. Olyan csendes volt a vidék.

Ki maradt ott, ki menekült meg Pizarro harczosai közől és az inkák legyőzött népéből? Az utak néptelenek voltak, az égen egy madár sem röpült. Olyan csendes volt a vidék.

Amarlija megtevé, a mit megigért.

Megölte egész országát.

Nemcsak a benne lakókat, rokont és bitor ellenséget,

Digitized by Google

hanem minden füvet és fát, a mi embert gyönyörködtet, még a jövendő századok reményét is, a mik e földet mind üresen találják.

A kétségbeesés rettentő műve végrehajtatott. És senki azt többé jóvá nem tehette.

Évekig, évtizedekig, egész századig égett az eloltható lan kénláng, lassankint roskadoztak össze a sárga hegyek csúcsai, miket a belső tűz összeemésztett. Néha a megolvadt kénláva kirontott a hegyek közől s elboríta egész vidékeket, s a körülfekvő környékből halál országa lett.

Maig sem lakja azt semmi élő, még egy árva moha sem. A rajta keresztülfolyó vizek is ihatatlanok.

A rézszínű faj azóta csendesen enyészik. A hány millió volt az Amerika felfedezésekor, a fehér bőrüek által, talán annyi ezer most.

Az is silány, meztelen nép; elvadult, elnyomorodott; igazán semmi oka sincs rá, hogy éljen. Hajdani nagyságuk emlékei, az inkák palotái az elvadult őserdőkben, a rejtélyes feliratú sziklaköbök, a naptemplomok romjai, átadva a régiségbúvárok hagyatékainak.

A fehér fajnak az a dicsőség jutott, hogy nehány század alatt ki tudott törülni az Isten képére teremtett fajok sorából nemcsak egy egész nemzetet, de egy egész színt!

24.

VALDIVIA.

Valdiviának híják jelenleg Chilinek egy tartományát Dél-Amerikában.

A folyó, mely a tartomány hegyeiből ered s rónáit bekalandozza, szintén Valdivia nevet visel; valamint egy csinos kis város is a folyam partján, mely nevezetes mesterségesen épült bámbusz lánczhídjáról, s arról, hogy minden harmadik ember Rocca nevet visel benne, s azt prætendálja, hogy az ő ősei hajdan fejedelmek voltak

Digitized by Google

Chiliben és mezitláb jártak. Most már saruban járnak és spanyolul beszélnek, legalább szavaik nagyon keveset hasonlítnak az ismeretes caraib idiomákhoz.

Hanem valami sajátság mégis megtartotta magát náluk a százados vérvegyület után is, a férfiaknál gyéren nő most is a szakál és bajusz, a nők színe most is hajlik a bronz felé, izlésük pedig a hajba fűzött tollakhoz és tengeri csigákhoz, s erdőket felgyujtani, ellenséget megnyúzni még most is elég ős hajlammal bírnak.

A régi bölény-vadászok ugyan már meggyérültek köztük, a bölény maga is elfogyott; a nemes Roccák más keresetre adták magukat; egy Bria-Rocca czukor-ültetvényes lett, egy Manco-Rocca a kőszén-raktárak felügyelője és egy Alvarez-Rocca épen rabszolga-kereskedői alkusz; hanem annyi tagadhatlan, hogy még most is vannak közöttük hat láb magas széles vállú legények, a kikkel a mestiz nem szeretne éjjel egyedül találkozni; valamint szép karcsú, zergeszemű asszonyok, a kikkel már inkább szeretne a mestiz találkozni, ha oly kegyetlenül gyorsak nem volnának a pofoncsapások osztogatásában.

Ezek a jámbor mediatizált rézszínű fejedelemutódok, a kik most Valdivia piaczán Valdivia vize mellett olyan szépen kiabálják fél-spanyolul eladó hagymáikat és szalagjaikat, azelőtt akár hány századdal is ottan laktak azon a szép halmon, csakhogy akkor nem voltak olyan igen megnyugodva abban, hogy az ő országukat Valdiviának nevezték.

A város maga is másforma alakkal bírt ezelőtt háromszáz esztendővel. A hol most az alcalde faháza van, ott állt Bria-Rocca bámbusz-palotája, melynek szobrait két ember-ölre való vastag bámbusz-törzsek képezték; oldalai pedig szépen keresztbe rakott bámbusz-derekakból voltak összeillesztve, mint valami gyönyörű gyermekjáték, ajtajai, ablakai vékony vesszőkből mesterségesen fonva, teteje agave-levelekkel borítva, mint valami armadilla pikkelyes bőre; elején hosszú karcsú oszlopokon nyugvó veranda

Digitized by Google

vetett árnyékot; itt szokott Bria-Rocca igazságot és törvényt tartani a vének jelenlétében; innen nyilt két terem: egyik a fejedelem szobájába, melynek padlata medve- és jaguar-bőrökkel volt szépen betakarva, falain pedig nevezetes rendben lógtak egymásra fektetett bivalybőr paizsok, köröskörül bizon-ökrök szakállával szegve; rézfejszék, kőbárdok, a félelmetes tomahavk, a szíjas parittya, a görbe hajító fa, a szigonyos dárda, tizenkét foggal, melyet ha valakibe beleütnek, visszajövet egyuttal ki is rántja a szívet belőle; és végre egy tarka szironyos övre aggatva a győzelmek rémes trophæumai: a véres skalpok.

A másik szoba a királynéé volt, szép tarkára kifestve campeche-fa és indigo nedvével, padlata finom gyékényekkel volt terítve, mikkel valóságos fényt űzött, s a fal mellett hosszú kerevete volt, áronfűvel töltve; azonfelül két függő ágya, tarkacsíkos gyapotszövetekből.

Ámde Evoeva királyné mindazt maga szőtte és fonta; tehát érdemes volt reá; nem is ok nélkül tette őt Bria-Rocca királynéjává, mert tartományában senki oly pompás gyékényeket nem tudott fonni, sem oly ízes sajtot készíteni, mint Evoeva.

Sőt még az is mondják róla, hogy olyan szép sem volt messze földön, mint Evoeva: hogy szemeiben olyan tűz égett, mint a fekete opálban, s ha félig lecsukva tartá azokat hosszú selyem szempillái alatt, az ilyen tekintettel képes volt megszelidíteni a tigriseket, sőt még az embereket is, kivéve a spanyolokat; hogy termete oly karcsú volt és hajlékony, hogy mikor férje előtt tánczolt, saját lábát megcsókolá hátra hajolva és a mellett oly erős, hogy azőt megtámadó jaguárt kebléhez szorítva, agyonfojtotta. Képzelhetni, mit érhet egy ilyen nő ölelése annak, a kit szeret. Hát még édes ajkairól mennyi szépet lehetne beszélni! Egy is elég abból, a mit a regemondók beszélnek. Mikor egyszer Bria-Roccát a csatában meglőtték mérgezett nyillal, a nyilat kivették a sebből, de a méreg benne maradt, ekkor Evoeva szép piros ajkait az égő sebre tette s

Digitized by Google

kiszívta belőle a mérget. Egy évig volt mereven fekvő beteg e veszélyes csók után, de a kuruzslók kigyógyíták végre s azontul Bria-Rocca még jobban szerette feleségét.

* * *

Chili boldog országában soha sem hullatják el a fák zöld leveleiket, soha sem bujnak vissza a virágok a földbe, soha sem megy a medve aludni a tél elől, soha sem vánderolnak el tájáról az énekes madarak.

Virágok nyilása, gyümölcsök hullása osztja csupán évszakokra az esztendőt; mikor a Hevea sima kérge fényesedik, s rovátkáiból fényes, átlátszó mézga kezd kiduzzadni; mikor az urucuri háromszegletű dióival terítve az erdő, mikor a Pao-fa tobozai felpattannak, s mint a nyirott gyapjú, szállong szét belőlük a hófehér pehely, ez azt jelenti, hogy jön a tél, itt nem hóförmeteg és befagyott folyók évszaka, hanem csak hathéti esőé. Ekkor ünnepet rendeznek a Hevèa isten, az Urucuri isten és a Pao isten tiszteletére, a kik jótékony gondviselői az ő választott népüknek; kimennek az erdőkre, hosszú nádcsapokat fúrnak a Hevea kérge alá, melyeken át fehér tejnedv csorog bőségesen az alájuk tett kőedényekbe; azt ők az urucuri dió tüzénél megfőzik sűrűre, míg olyan lesz, mint a szívós bőr; készítenek belőle sarukat, ivóedényeket, s kereskedést csapnak vele a tudatlan omaguák s lapított fejű cambebák között, a kik nem ismerik e titkot. Ugyanez ünnepélyen a sűrűdő mézgával bekenve testüket, azt a Pao-fa bolyhos gyapotjával beraggatják; arra czifrákat festenek sáfránynyal, berzsenynyel; úgy nem különben néznek ki, mintha a legfeszesebb tricotba volnának öltözve; az egész ruha igazán a testre van öntve. Ámde a nőknek nem szabad e divatot követniök, ez a pompás fényüzés egyedül a férfiakat illeti, a hölgyeknek meg kell maradniok szerényebb piperéjök mellett; a korallgyöngysor a síma nyakon, tarka csigák az átfúrt fülben, a tarka tollakkal tűzködött kötény egyedüli piperéjök.

Digitized by Google

Mikor az időszak elmult, mikor minden növény siet virágzani, mikor a tavak fenekéről feljönnek ama csodás óriási rózsák, mikről még a század közepén is csak mesekép beszéltek, akkor mindenki tudja, hogy itt a nyár; akkor tartják a Morinka istennő ünnepét; a morinka egy csoda nagyságú virág, mely a vizek fölött lebeg; egyetlen úszó levele képes bölcső gyanánt fentartani egy gyermeket; egyetlen virága beillatozza a környéket messze; a virágnyilás idején, éjszaka kijönnek oda ünnepelni a szép indú lánykák s áldoznak a bűbájos Morinka istennőnek, ki ha jó kedvében van s vigan hagyja nyílni a virágokat, akkor bő szüret lesz, áldott esztendő, kakaó bőven terem; ha pedig gyér virágokat bocsát, s azok is kedvetlenül nyílnak, akkor haragszik; akkor meddők lesznek a fák, döghalál, gonosz ellenség közelít az országra.

* * *

Egy napon kétszáz idegen férfi jelent meg Bria-Rocca városa előtt; csodálatos alakok, minőket itt nem láttak még soha. Arczok színe fehér és piros, állaikon és ajkaik felett hosszú fürtöket viselnek, miként itt csupán a tisztes bölények hímei; annál csodálatosabb még, a mi testüket fedezi; fejükön valami van, a mi hasonlatossá teszi őket a gombákhoz, a többi rész be van pólálva bő, finom suhogású burkokba; azok bizonyosan valami nemes állatok bőrei lehetnek, vagy valami nagy virág levelei és szirmai, miket csak fel kell ölteni. Azokon felül ragyogó érczlapok vannak, simára kifényesítve.

A kétszáz lovag a chiliek bámuló csoportjai közt lovagolt trombita-harsogás mellett Bria-Rocca királyi palotája elé. Ott a vezér felállítá lovagjait sorba, s beizent nagy tisztelettel a kaczikához, hogy engedje őt színe elé kerülni; az ő neve Valdivia.

Ekkor mondák ki legelőször azon a földön ezt a nevet: Valdivia.

Nem reszketett-e Chili földe, midőn először meghallá e

Digitized by Google

nevet, nem árasztá-e meg folyamait, nem törtek-e lángokba régen alvó tűzhegyei? Oh nem. Csalatkoznak azok, a kik azt hiszik, hogy a föld a népek anyja, a ki érez és sajnálkozik fiai veszedelmén; a föld egy kaczér asszony, a ki örül az idegennek, s annak is csak úgy megnyitja keblét, átadja virágait, gyümölcseit, mint másnak; a ki szerelmeskedik a jövevénynyel, kendőzi arczát az ellenség előtt, s régi hű társai sírjából is virágot terem azok gyilkosának.

A spanyol vitézek délczeg férfiak is voltak; mennyivel különbek a régi őslakóknál; minden a mi rajtuk van, ragyog és fénylik; a nap meglátja magát fényes gombjaikban, s a szellőnek is tetszenek lengő szalagjaik. És mennyivel eszesebbek amazoknál! Egy darab foszlány által beszélni tudnak egymással; egy üres érczdarabból villámot tudnak küldeni, a hová akarnak; tudnak utazni a tengeren és ismerik, mi a távolban lakik; magas tornyos palotákat épitenek kőből; vékony szálakból fényes köntöst szőnek, elvetett magból édes eledelt készítnek; — hogy is ne szeretné őket jobban a föld.

Bria-Rocca már hallá e fehér tündérek hírét. A hír olyan, hogy elszáll magában is, s Pizarro már akkor régen meghódítá Perut, a mit csak a Cordillérák havasai választanak el Chilitől.

Bria-Rocca szívesen fogadá Valdiviát; bevezette palotájába, leülteté a legszebb medvebőrre, s cocus-dió csészében hűs cacao-italt tett eléje, a mit olyan jól senki sem tudott készíteni, mint Evoeva.

Valdivia beszélt már a veresek nyelvén, megtanulta beszédjárásukat is, együgyű hasonlítgató primitiv mondásaikat; úgy tudott beszélni, akár egy inka.

— Jámbor kaczika, szólt Bria-Roccához; fehér testvérek jöttek hozzád, barátságos és erős kézzel jöttek, tele kézzel, egyik kezük tele fényes gyöngygyel, gombbal, a mi szép lesz hölgyeitek nyakára; tüzet rejtő itallal, a mi jó kedvet ád a szomorúnak, erőt a gyöngének, melegben hűsít, hi-

Digitized by Google

degben hevít; másik kezük tele van éles vassal, a mi bőr paizsaitokat átmetszi, s tüzet lövő eszközzel, a mi messziről talál. Magatok válaszszatok, melyik kezünk kell? — Mi nem kérünk tőled egyebet, mint hogy add nekünk azt a kis hegyet, melyet neveztek Guelennek, hogy oda mi építhessünk magunknak egy kis hajlékot a Matocho folyam mellett; gondold meg, hogy mit felelj rá?

Bria-Rocca hármat szítt a kék füstű hukából, s a míg annak füstjén keresztül nézett, meggondolta, hogy mit mondjon.

— Azt mondod, fehér testvérek vagytok, s jöttök teli kézzel; egyikben ajándék, másikban fegyver. Mi is így szoktuk fogni a majmot: egyik kézben a gyümölcs, másikban a dárda; mikor a gyümölcs után nyúl, akkor beleütjük a dárdát; — mi nem kivánjuk kezeitek adományát, sem a jobb kézből, sem a bal kézből; hölgyeink szépek gyöngyeitek nélkül is; jó kedvünk van minden ital nélkül; s ha nektek élesebb fegyvereitek vannak, nekünk vannak erősebb karjaink, s ha ti lőttök tűzzel, mi lövünk méreggel, s az is halált hoz. — Azért a Guelen hegyet, ha kéritek gyöngyért vagy tűzitalért: azért nem adom; — ha kéritek éles fegyverrel, tüzes nyíllal: — azért sem adom; — hanem ha kéritek jó szóval, fogadással: egy jó szóért, egy fogadásért odaadom.

— Mi az a jó szó, derék kaczika?

— Hogy minket soha bántani nem fogtok, velünk békében éltek, s erdőinket el nem pusztítjátok.

Valdivia igéretet tőn a kaczikának, hogy jó testvérei maradnak, s a szövetség jeléül egy fél tökhajból mind a ketten vizet ittak a Matocho folyamból, s azután összetörték a tökcsészét s darabjain megosztoztak; így megerősítve a fogadást, valamikép ama csésze darabjait közegyetértés nélkül össze nem rakhatják többé, épen úgy nem lehet egyiknek boldognak lenni, a nélkül, hogy a másik is akarja azt.

Digitized by Google

Végre kiszívták együtt a béke pipáját s elváltak egymástól.

Valdivia felült lovára; onnan szólt halkan vissza Bria-Roccának:

— A fehérek addig fehérek, a míg nyájasak; de veresek, mikor megharagusznak.

Bria-Rocca hozzá gondolá magában:

(— Sárgák lesznek, ha meghalnak).

Hanem ő nem szokott mindent elmondani, a mit gondol.

A spanyol lovagok eltávoztak; hanem hagytak maguk után egy nagy tömlőt, a mi tele volt bölcseség italával, a hogy ők nevezték az indusok előtt a pálinkát.

Az indus vének követelték Bria-Roccától, hogy oszsza ki közöttük e nedvet, hadd kóstolják meg mindnyájan, hadd legyenek ők is olyan bölcsek, mint a fehérek.

(— És olyan rabszolgák, mint a peruiak) gondolá utána Bria-Rocca, de nem mondta ki, mert a nagy Tao-Tum szellem megáldotta őt a hallgatás tudományával; hanem kiönteté a tömlőből a borszeszt egy nagy fateknőbe s oda állítá a körül a kiváncsiakat, hogy majd mikor ő jelt ad nekik, hajoljanak oda és igyanak belőle kedvük szerint.

Azzal meggyujtott egy hosszú kámforfa vesszőt, mely illatos fehér lánggal szokott égni, s megcsóválva azt feje körül, egyet suhintott vele a kitöltött nedv felé, s a nélkül, hogy az égő vessző hozzá ért volna ahoz, egyszerre lángot vetett az egész teknő, s a csodálatos fehér átlátszó víz elkezdett kék sápadt lánggal égni a teknő egyik szélitől a másikig.

Az indiánok megrettenve ugrottak szélylyel e csodatünemény mellől, mire Bria-Rocca vesszejével odacsapott a lángoló nedvbe, hogy az égő cseppek szétfecscsentek a mezitelen testekre, mint tüzes sziporka; s azzal megragadva a teknő szélét, kidönté belőle az égő borszeszt, mely lángokat hányva folyott szét a futók lábai alá, kik keresztül gázolva rajta, magukkal vitték a lángot sarkaikon, lángot hagyva minden lábnyom után.

Digitized by Google

Soha sem kivánták többet a derék mapohinok, hogy a bölcseség nedvét megkóstolják, s a spanyol calabasse nem bírt rájuk azon megrontó varázszsal, mely többi rézszínű rokonaikat úgy elvesztegeté.

* * *

A tlenochtitlani nép hagyományai közt élt egy régi őslegenda, mely messze a spanyolok jövetele előtt vette eredetét; a csodás Queczalcoatl tündérről.

A Queczalcoatl tündér sok-sok száz esztendő előtt jelent meg Délamerikában; fehér volt az arcza és szakállt, bajuszt viselt; megtanította a népeket az ennivaló növények ismeretére, az időszámításra, a réz használatára, épületek készítésére s egy századig maradt ott, boldogságot árasztva szét minden vidéken; akkor ismét eltünt a tengeren át kelet felé, megigérve, hogy száz meg száz év mulva majd vissza jön ismét, s akkor még többre fogja őket tanítani.

Ime, tehát beteljesült, a mit a legenda igért.

Eljöttek az áldott Queczalcoatl utódai, fehér arczuk, fekete szakálluk és megtanították sok mindenféle szép dologra a jó rézszínű embereket.

Tlenochtitlanban, a gazdag aztek tartományban könnyen ment ez a tanítás: az aztek faj jó, engedelmességhez szoktatott nép volt már; ismerte az arany és a szép ruhák értékét; volt saját fényüzése s gazdag fővárosa, melynek egyik fele egy sósvizű, másik fele édes vizű tó tükrébe nézett, s maga a tó is körül volt építve házakkal, pyramidokkal és áldozó teocalikkal, mikben nagy ünnepek idején százával áldozták meg a kiválogatott férfiakat vérengző isteneiknek.

Az arany és az emberélet olcsó, az élvezet drága volt itt; nem csoda, ha a spanyolok oly hamar megtanították őket arra, a mit hoztak.

Ámde Chiliben! ott még föld alatt volt az arany; az emberek tapostak ő rajta, nem ő az embereken; még ott

Digitized by Google

ős eredetiségében volt meg az idegentőli félelem s az ős szokások imádata: a spanyolok nagyon rossz tanítványokat találtak ottan. Hitegető szavaikat nem fogták fel a vének, ajándékaik értékét nem becsülték az ifjak, s az asszonyok szeme nem akadt meg rajtok; — ezeket csak a rögtöni merész csapás hódíthatá meg.

Valdivia Guelen hegyért nagyszerű ajándékot adott Bria-Roccának: egy paripát, minden nyergestül és kantárostul.

Fejedelmi volt az ajándék, méltó az elfogadásra: a kaczika nem utasította azt vissza; megtanult rajta nyargalni, s örömest hallá, ha azt mondták, hogy illik a lóra.

Még akkor e nemes állatok hasznát nem ismerték az indusok.

Valdivia jól számított. A mint Bria-Rocca megszerette a lovat, hetekig elkalandozott a puszta savannákban, az ember-magas buja fűben, üldözve a pézsma-bivalyok csordáit, s nem gondolt rá, hogy a spanyolok a Guelen hegytetőn várat építettek.

A Morinka istennő ünnepe közeledtével szokás szerint minden férfit kiparancsolt a városból Bria-Rocca, mert a Morinka ünnepe egyedül az asszonyoké s azt nem szabad látni férfiszemnek. Ilyenkor a férfiak kivonulnak az erdőbe, hajtóvadászatra, a városban nem maradnak mások, mint a gyermekek és az agg nők; a fiatal asszonyok és leányok a Moima tónál vannak ilyenkor, s nem szabad őket senkinek háborítani. Jaj volna annak a férfinak, a ki ez ünnepélyt élő szemekkel meglátná; az homlokán hordaná halálos itéletét, az bujdoshatna erdőről erdőre, mégis fölkeresnék és megölnék, a ki a Morinka ünnepét megháborította.

A Morinka istennő virága maga is istennő a virágok között; valami csodálatos növény, mely tizenegy hónapig ott alszik a víz fenekén, tizenkét lábnyi mélyen a Moima víztükre alatt, s az alatt nem él.

Mikor azután eljön születése napja, a mit soha el nem

Digitized by Google

téveszt, mert az a leghosszabb nap és a legrövidebb éj, akkor egyszerre megtelik a tó felszíne barna, fakósárga arasznyi nagyságu göngyöletekkel, a mik úgy úsznak ott, mint megannyi apró csónak; egy nap mulva a göngyöletek szélei kitárultak; a burok-hártya felnyílt róluk s roppant csésze alakú levelek tárultak ki belőlük, miknek belseje halavány karminnal van festve, mely a kövér húsos levél rostjain, mint egy megtört őszi baraczk belseje ragyog keresztül, gyönge zöld erekkel áthálózva, mik a levél kocsánya felé eleven aranyszínbe mennek által; azután elkezdenek a levelek bámulatos gyorsasággal növekedni, szétterülnek a víz színén, mint egy-egy gömbölyű asztal, a halavány karmin zománcz átmegy haragos zöld színbe, s a sárgából lilaszín és karmazsinba átment erek, tarka reczékben osztják azt fel ezernyi négyszögökbe; a roppant levelek látható gyorsasággal nőnek, terjednek, némelyik öles átmérőre megnő, s az egész Moima tavat egy csodálatos gazdag szőnyeggel terítik be, melyen keresztül-kasul lehet járni, a széles levél meghajlik, de meg nem merül a léptek alatt; annyi neki egy ember terhe, mint más virágnak egy lepke.

Tized napra azután megjelennek a virágbimbók; nagy, bezárt kelyhek, akkorák, mint egy gyermekfő, törnek elő a levelek alól, féloldalt fekve saját terhök miatt. Mint egy dinnye gerezdei, oly alakú fehér rovátkok jelzik rajtok csupán a külső leveleket, mik két nap alatt lassankint rózsaszínbe mennek által s negyed nap estéjén szétpattan a négy külső levél, s a virág nem hajlik féloldalra többé, hanem áll egyenesen: a csésze szétnyiltával kibomlanak egyenkint a hófehér szirmok, gyönge pirral kelyheik mélyében, s valami édes illat árad el utánuk az egész vidéken, melyet nem lehet megnevezni; mely gyönyörteljes ittasságot ád annak, a ki azt beszívja, tiszta, szűzi édes gyönyört, a mitől elfeledi a nő, hogy nő és tündérnek érzi magát.

Az ötödik, hatodik napon végre egészen szétnyilik a vi-

Digitized by Google

rág, egyik szirma a másik után kifejlik, míg végre a hetedik napon teljes pompájában áll elő, mintha számtalan korona volna egymásba rakva, hófehér ágakkal, rózsapiros mély színnel, közepén gazdag aranysárga ezernyi szálú porhonnal; a fejedelmi virágkehely átmérője ekkor három-négy arasznyi.*

Azon az éjszakán, mikor a virágok kinyílnak, van a Morinka ünnepe; holdujságkor, fénytelen éjjel; mert a tündéri növény kelyhei oly érzékenyek a világosság iránt, hogy még a holdvilágban is csak félig nyilnak ki, s a napsugár előtt mindig teljesen összezárulnak.

De kedves nekik a hűs csillagsugár, a távoli, emberérzelmet nem keltő szűzi fény s a csillagok rejtélyes mímelői: a regényes fénybogárkák.

Mikor e virágok elkezdenek nyílni, millió fénybogár jelen meg a tó felett; tán az illat csalja őket oda, tán ők is akkor támadnak, mikor e virágok, s hivatva vannak egymás gyönyörét nevelni? Ilyenkor a roppant virágkelyhek, mint zöld világú gyémánt-rózsák hajladoznak; a természet művészkeze drága kövekkel rakta ki koronáikat; a «füvek csillaga» ezernyi fényes pontocska a harmatos szirmok felett; míg a repülő «gyémánt» száll szüntelen egyikről a másikra, tündéri tűzjáték gyanánt, s egy-egy fejedelmi rózsa közepén ott világol a fényrovarok fejedelme, a pompás aora, a lámpás-bogár, melynek fényében árnyékot vetnek a szirmok.

Holdatlan az éj, de csillagos; a Morinka tó felszíne egy zöld levélszőnyeggel van bevonva, melyen annyi apró csillag ragyog, a hány odafenn az égen.

A sűrű banaán-liget körüle, mint egy ezernyi oszlopú zöld templom fogja körül a bűbájos tavat, melynek felszínén a legpompásabb oltárokban, óriási virágok kelyhé-

* E növényt még a komoly Európa legkomolyabb nemzete is királynénak nevezte el: Victoria regia. Eddigelé csak fejedelmi aquariumok képesek azt felmutatni.

Digitized by Google

ben, száll az égre a legfenségesebb áldozat, a gyönyörteljes illat.

A tó partján, egy kis kerek pázsitos téren tartják a hindu nők az áldozat ünnepélyét. Száz legszebb szüz és gyermektelen nő két körbe fogózva tánczolnak egymás körül, s énekelnek a nagy szellemhez, ki elhozza a virágzási időt a víz alatti növényekre, s a szívben szendergő érzelemre.

Ha látná valaki őket messziről, tündéri karéjnak nézné; mindenik hölgy nyakán egy-egy füzér van, — ragyogó drága kövekből. Száz meg száz brasil bogárka e sok ezernyi drága kő, mit a hindu hölgyek fonálra kötözve nyakaik körül fűztek; s miknek szüntelen változó világa smaragdzöldből rubin-pirosra, a legpompásabb ékszer-ragyogványt is.fölülmulja.

A karéj közepén áll maga a királynő, Evoeva, az ő nyakán hármas sor ragyogó füzér; hajlékony derekát széles öv köríti, megannyi szemkápráztató fénybogarkákkal kirakva, miknek parányi fénye mégis alig kölcsönöz annyi világot, hogy a bájos asszony alakjának körrajzait látni lehessen; sötét haja között azonban egy darab fényes lampyris ragyog, melynek holdszerű világa a delnő szép arczáig elhalt, s halavány derűt von arra.

Ha látná valaki őket, tündéreknek vélné; de ki merne ide jönni, hogy őket meglesse? hogy szentségtöréssel felharagítsa a nagy szellemet maga ellen? Bizonyára indus férfi nem merné azt tenni, bárha ellenség volna is.

De a spanyol férfi megteszi, azért, hogy ha jó barát is.

Egyszerre vad férfirivallástól zendül fel a banaán-liget; a nők ijedten futnak egy csoportba: férfiak törtek a szent berekbe, a szent Morinka-ünnep éjszakáján.

Valdivia volt az, százötven társával.

Midőn Evoeva megismerte őket, hogy spanyolok, délczegen eléjük lépett s bátor szóval kérdezé Valdiviától, hogy mertek e szent berekbe lépni Morinka ünnepén, a midőn minden férfinak távol kell lenni innen?

Valdivia azt válaszolta rá, hogy átölte a gyönyörű hölgy

Digitized by Google

sima termetét s haragtól hevült arczára egy forró csókot nyomott.

Hajh! egy bőszült jajkiáltás hangzott fel erre egyszerre az indus nők ajkairól: «idegen férfi megcsókolta a királynét! Csók érte a királyné arczát Morinka éjén! idegen férfi csókja!»

Az indus nők eszeveszetten rohantak Valdiviára és társaira, bőszült harczot kezdve velük királynéjuk miatt, a kétségbeesés harczát, hol gyönge nők, öltözetlen, fegyvertelen, erőtlen alakok támadnak meg pánczélos, fegyveres férfiakat, s körmeikkel, fogaikkal, mint az erdei fenevad, iparkodnak sebet adni, s nem gondolnak a vett sebbel.

A spanyolok kénytelenek voltak fegyvereikhez nyúlni az ádáz támadók ellen, s nem sokára apró veres patakocskák futottak a Morinka tava felé: asszonyvér. — De Evoevát mégis kiszabadíták Valdivia kezei közül egy pillanatra; az a pillanat elég volt a királynénak magát a partról a tóba vetni, melynek felszíne a roppant nymphæa leveleivel volt borítva; a levelek összecsukódtak feje fölött, s többé nem is váltak szélylyel.

Száz meg száz nő követte a királyné példáját, üldözőik elől a tóba vetve magukat, s a spanyolok egyet sem láttak újra fölmerülni. A nymphæa-levelek újra fennlibegtek a víz színén.

Ámde a nők a sima levélszőnyeg alatt átúsztak a tóból kiszakadó folyamig, mely távolabb tíz ölnyi magas zuhatagot képez, s e zuhatagon keresztül rohantak. A ki a sziklákon össze nem zúzta magát, kit a zuhatag meg nem fojtott, az megmenekült.

* * *

Bria-Rocca késő estig üldözött egy jaguárt a puszta savannán, akkor utolérte és megölte. Éj lett, mire harczosaival ismét visszavergődött a Mapocho partja mellé, hol tanyát ütöttek.

Bria-Rocca levezette lovát a folyamhoz itatni. A nemes állat egész nap nyargalt, szomjas volt; mégis, a mint orrát

Digitized by Google

lehajtotta a víz fölé, egyszerre odafútt hozzá, visszakapta fejét, egész testén megrázta a bőrt, sörényét egyik oldalról a másikra átcsapta, s szakgatott, hörgő nyerítéssel gázolt vissza hátrafelé a vízből, folyvást rázkódva, mintha még lábairól is le akarná rázni a cseppeket, a mik odaragadtak.

A király azt hitte, hogy tán valami kajmánt érez a mén a vízben, s más helyre vezette azt. — A paripa ott is ugyanazon undorral rázkódott meg a víztől s nem ivott belőle.

Vér van abban a vízben, Bria-Rocca király! asszonyoknak vére, attól borzad a paripa, azért nem iszik belőle!

Éjfél volt és máris világosodni kezdett az erdők fölött az ég.

— Nézzétek, milyen korán kel most a nap! szóltak az álmaikból ébredő indusok.

— Erdőt gyujtottak meg valahol, az világít olyan nagyon; feleltek egymásnak, s aludtak tovább.

Nem hajnal az, nem is erdőégés, hanem a király városa ég ottan; és a hol legfényesebb az ég, ott a királyi palota lobog; felgyújtották azt az idegenek.

Hajnal felé zaj támadt a ligetben, elébb nehány futó gyermek jött messziről sikoltva, s felverte a férfiak alvó tanyáit. Azok elmondák a királynak, hogy a fehér idegenek felkölték őket álmaikból s tüzet csináltak a háztetőkön, a ki nem tudott jól futni, azt megölték.

Azután ismét új hirnökök jöttek a király elé: levágott fejű hullák a vizben csendesen úszva; asszonyok, gyermekek hullái, iszonyúan megcsonkítva.

Azok nem mondhattak semmit a királynak, de ő mégis annyit hallott tőlük.

Ott állt, fejszéjére támaszkodva, a folyamparton és nézte, mint úsznak el előtte csendesen a hullák.

Körüle ádáz jajgatás hangzott:

«Oda Mapocho városa, orozva jöttek ellene a guelenhegyi szörnyek, tűzzel lőttek, érczsárkányokkal bömböltek,

Digitized by Google

megölték a gyermeket, elrabolták a nőt; földig égették a király palotáját.»

A király nyugodtan felelt:

— Ha a nagy szellem úgy akarta, hogy Bria-Rocca vérben áztassa lábait, s városa tüzénél melegedjék, Bria-Rocca hallgat és nem zúgolódik.

Jöttek azután hozzá a nép vénei; elmondák előtte, hogy a Guelen hegyen a fehér idegenek nagy titokban sereget gyűjtöttek a velük ellenséges papua és omagua fajok közül, s Morinka ünnepén, mikor a férfiak mind kivonulnak az erdőkre, egyszerre megtámadták Bria-Rocca minden faluját, s elpusztíták azokat; s Valdiviát kiálták ki ez ország urának.

A király nyugodtan felelt:

— Ha a nagy szellem úgy akarta, hogy Bria-Rocca népe elhagyja ősei földét, Bria-Rocca nem zúgolódik; — helyet ád az idegennek.

Végre jöttek a Mapocho folyamon szállva gyékény csónakok; azokban megmenekült nők, apró csecsemőikkel. — Némely anyának keblén szúrták át gyermekét, mégis elhozta azt kebléhez szorítva: azt hitte, hogy még megélhet.

Ott hozták a király nejét is, a szép Evoevát. A hölgy fekete hajzata le volt bontva, s elől arczán szétterítve, hogy azt eltakarja egészen.

A nők dühösen ragadák meg Bria-Rocca karját s odamutattak Evoevára.

— Nézd, ott van nőd; megcsókolta annak arczát az idegen férfi.

Bria-Rocca ajkai elfehérültek, halántékain kidagadt minden ér, de kezében még sem mozdult meg a harczbárd; nyugodt lélekkel felelé a nőknek:

— Ha a nagy szellem úgy akarta, hogy Bria-Rocca ne nézzen többé Evoevára, Bria-Rocca megnyugszik benne és nem fog többet reá nézni.

Azzal ráteríté bőrpalástját lábai előtt térdelő nejére és elfordult attól,

Digitized by Google

Az indus férfiak fegyverre kaptak ezalatt s paizsaikat verve, kiáltának boszút az idegenek ellen.

Bria-Rocca odalépett közéjök nyugodtan:

— Hagyjátok pihenni a fegyvert. — Ezt a napot mi elvesztettük, hadd nyerje meg az ellenség. — Legyen az övé. — Királyok harczolnak ma szalmaszállal koldusok dárdái ellen. Hadd legyen itt nekik boldogságuk; hadd legyenek pompás városaik, szép nőik, szép gyermekeik; hadd legyen sok, sok örömük a földön. — Most nincs nekik még semmijök, hogy megfizethessenek nekünk ezért az éjszakáért. — Majd ha lesz!

* * *

Tíz esztendő mult el azóta, hogy Bria-Rocca palotáját leégették, az alatt sok változás történt egész Chili országában. Valdivia elfoglalta Pizarro nevében Chilit; azután a spanyol királyi párthoz állva, segíté megbuktatni Pizarrot; ezért jutalmul Chili alkirályává neveztetett ki, a tartomány egy része, melyet legelőször meghódított, elneveztetett Valdiviának; ugyane nevet viselte a folyam is, melyből egykor Bria-Rocca paripája nem akart inni a vér miatt és azon pompás gazdag város, mely az ind király bámbuszvárosa helyén épült, szinte Valdivia nevét viselte.

Valdivia új alakot adott a tájnak; kövezett utak vezettek egyik várostól a másikig, miket segíte fölépülni az Európából átcsődült kalandor nép; ültetve, szántva és aratva, turkálva a földet, és a hegyek érczermő ereit, miként ha otthon volna.

Nem háborgatta őket senki; a rézszínű faj eltünt, elveszett előlük: egy kiáltásukat nem lehetett hallani az erdőn, egy lábnyomukat nem lehetett találni a földön, végképen elenyésztek onnan, mint mikor nagy sáskatábort egyszerre elöl a hetednapos hideg eső.

Valószinüleg felvonultak a hegyek közé, belső Amerika sejtetlen rengetegei közé, miken túl kezdődött még csak a mesék aranyországa, a miről Cabeça de Vaca, és Niça ba-

Digitized by Google

rát annyi csodálatost meséltek a spanyol kalandoroknak; ruhában járó vad emberekről, smaragddal és turquoissal kirakott városokról, a tíz mértföldnyi kerületű Cibolla várról, s a mit azután olyan sokáig kerestek a hivők a mutatott irányban, a kik közül természetesen soha sem jött egy is vissza hírt mondani.

Valdivia idejében különösen fel volt hevítve a spanyolok képzelődése ez Eldorado felől, s ha valaki tünődni talált volna azon, hogy Bria-Rocca népe hogy tudott úgy eltünni erről a tájról, hogy még hírmondó sem maradt itt belőle, az nagyon könnyű magyarázatot adhatott magának azzal a vigasztalással, hogy jó dolguk van azoknak, mert azok felkeresték atyáik fiait a nagy Cibolla városában, s úsznak tejben és mézben. Vajjon hogy lehetne utánuk menni?

A spanyolok meghonosultak Chiliben, s többé nem épitettek sánczokat városaik körül, nem állítottak ki éjszakánkint őröket az utakra, nem tanították szelindekeiket a kétlábú vad nyomát szaglászni; béke volt és nyugalom az egész országban; a kereskedők számlálták a pénzt, a nagy urak pazarolták azt, szép asszonyok jártak selyemben, s a kis gyermekek lovagoltak apjaik térdén.

Igen, igen; mindenük volt a spanyoloknak, gazdagságuk, boldogságuk, díszes városaik, még szép asszonyaik és apró beszédes gyermekeik is.

.... «Majd ha lesz!» azt mondta hajdan Bria-Rocca.

* * *

Az aruacanok hazája valóban boldog ország.

Az Andes hegyek óriás falai úgy övezik körül, mint egy várat: a meredek hegyszakadékok elválasztják azt minden oldalról szomszédaiktól; kivánczisság, hódítási vágy, vagy kincsszomj hasztalan sóvárogtat ismeretlen tájaik felé.

A korlátlan hegyzuhatagokon keresztül, mik e bérczeket összevissza tépik, hasztalan épitenének hidakat, hasztalan furdalnák keresztül alagutaikkal a sziklák zömét, hasztalan vágnának tekervényes utakat a hegyek gerinczeibe,

Digitized by Google

egy deczemberi esőzés újra képes elrontani minden emberi munkát, s ha ez nem volna elég megvédeni a határt a hódítók betörése elől, van négy hatalmas vára az Andes hegyeknek, miknek nevei Maypo, Peteroa, Chillán és Antuco: — négy tűzokádó hegy; csak egyike ez erősségeknek indítsa meg hadjáratát a hódítók ellen, s vége minden emberi fáradságnak; a csinált utat örvények hasogatják ketté, az ismert völgyeket láva s hógörgeteg temeti be; a lapály felduzzad, mint a szappanhab buboréka, s az egész tájék, szikláival, vizeivel egyszerre más alakot ölt, mint egy óriási caleidoscop; hegy van ott, hol azelőtt víz volt, tó támadt a hegymedenczében, s a zuhatag más nyíláson tör magának utat.

Pedig Bria-Rocca népe mégis e hegyeken bujdosott át, egész bivalycsordáival együtt, a míg az Eldorado fanaticusai hasztalan keresték az utat a mesés országba át.

A Chillán tűzhányó már egy század óta pihent, s csak hegyes behorpadt tölcsére mutatá a távolból, hogy ő is egyike az eget ostromló óriásoknak, kik most legyőzve pihennek; vagy tán csak alszanak. Az ilyen nagy lényeknek álmuk is hosszú.

Az alatt nyugton benőhette oldalát a délvidék buja növényzete, minden fű, fa megnőtt rajta, mint a hétalvó szakálla; lábainál erdő támadt a vörös czédrusból, míg tetején tamarikbokor s tömjén cserje bozontosult el. A tavaszi zöld közül, mely a hegyoldalt borítja, sötét nyilások tátongnak elő, hajdani lávaömletegek üregei, miken messze be lehet hatolni a hegy oldalába; az omagua fajok meséi szerint ez üregeken át bujdostak keresztül a Cordillerák túlsó vidékeire az üldözött aruacanok.

Nehány kiváncsi kalandor mindig akadt, ki saját rovására be merészkedett az üregek tömkelegeibe, az aranyországba vezető utat keresni: azok rendesen nem jöttek többet vissza. — Az ilyeneket senki sem vette számba.

Egyszer azonban két jámbor szerzetes indult meg Sant-

Digitized by Google

Jagoból e rejtelmes utra, egy néger szolgát vivén magukkal, ki az indusok nyelvén értett.

Ha mind a hárman odavesztek volna, valószinűleg értük sem sok zajt ütöttek volna a honmaradottak; azonban rövid időn visszatért a három közül a néger szolga.

Ezt mindjárt kérdőre vonták; azonban egyebet nem akart megvallani, minthogy uti társai meghaltak; hogyan és mikor? azt nem szabad megmondania, mert megesküdött a nagy Mahu-Mahu fogaira, hogy ezt soha ki nem beszéli.

Valdivia azonban kínpadra vonatta a jámbort, a hol ez gonoszabbnak találta a hüvelykszorítót és a forró olajat a nagy Mahu-Mahu fogainál s igérte, hogy mindent elmond úgy, a hogy történt.

Ő és két társa a Chillán hegy barlangjához érve, miután fáklyákkal ellátták magukat, beléptek a tág torkolatba, a hol, midőn nehány száz lépésnyire haladtak, a nyirkossá vált földön világosan kivehették az aruacanok ki- s bejáró lábnyomait: megismerhetők azok a kaucsuk sarokról, miket lábaikra vonnak a kígyók ellen. Beljebb haladva, mindig tágabbá válik az üreg; nagy lyukacsos kőtömegek csüngnek csodaalakokban a meredek falakról alá, mik alatt elhaladni irtózat. Azután egy földalatti folyam vágja ketté az üreget, melynek vizét nem láthatni, csak zajos zúgása hangzik fel a nyilt örvényből, mely felett ingó bámbusz-hid vezet keresztül, hasonló ahoz, a mit a Mapocho folyamon fontak át hajdan az aruacanok. — A volcani alagut ezentul meredekké kezd válni, néhol magas sziklákra kelle felkapaszkodniok, mint mikor hegytetőkre megy föl az ember; végre ismét összeszűkül a torkolat, annyira, hogy két ember nem fér el egymás mellett; ott egy helyen üresen kezdett lábaik alatt dobogni a föld, mintha ki volna pallózva; ők csak haladtak előre: egyszerre lebillent alattuk a palló, s ők lezuhantak mind a hárman egy mély üregbe. Csapda volt az hivatlan jövevények számára, a honnan nem lehetett kiszabadulni. —

Digitized by Google

Három ember egymás vállára állva sem érte el a verem párkányát, s a falakba nem lehetett kapaszkodni.

Nehány órai kínos küzdelem után léptek hangzottak fejeik fölött, s a behatoló fáklyavilágnál az aruacanok alakjait pillanták meg; megismerék őket gyapottal rakgatott testükről. Az indusok hosszú pányvákkal kihúzták őket a veremből, bekötötték szemeiket, gúzszsal hátra tekerték kezeiket, s azután hajtották őket maguk előtt, két szívós fa közé csiptetve mindegyik fogoly nyakát, s úgy tolva őket előre.

Nemsokára megszünt a szűk folyosó döngése, a szabad levegő szele tudatá velük, hogy ismét ég alatt vannak; itt feloldozák szemeiket.

A Chillán hegy craterében voltak.

Egy borzasztó tekintetű völgy az, tölcsér idomú mélyedéssel, melynek falai még most is olyan kopárok, mint midőn a vulcán legutoljára megszünt égni. Köröskörül vöröses-barna kőtorlat, kiégett, örökholt anyag, a miben semmi növény meg nem él, nem egyetlen moha, vagy páfrán; lefelé a kerek völgyüst mindig hegyesebben szorul össze, a faloldalak számtalan gömbölyű lyukkal pontozva, mint egy darázsfészek sejtje; a völgy legalján egy csoport szürkezöld terebélyfa elszórtan, egymástól távol; körül semmi fű, vagy virág; az átkozott upasfa az, a gyilkos méregnövény, melynek nedvébe az indusok nyilaikat szokták mártani; s miknek puszta kigőzölgése megöl minden növényt köröskörül; ők egyedüli növénylakosai e völgynek.

E borzalmas völgy oldalán egy széles karima fut körül; egy későbbi crater beomlásának maradványa, mely mintegy karzatot képez e kietlen amphitheatrum körül. E karzaton álltak sorban az aruacanok vénjei, köztük Bria-Rocca, a király.

E karzatról ismét egy alacsonyabb félkaréj hajlott alá, lépcsőzetes szállapodással, melynek fokain roppant nagy vörös cserép-korsók voltak elhelyezve sorban; némelyiknek nyilása erősen lekötve kaucsukkal, mások ismét egé-

Digitized by Google

szen nyitva. — Olyanokat, a mik le voltak kötve, száznál többet számlált meg a néger.

A mint a foglyokat Bria-Rocca elé hozták, az két üres cserép-korsót állíttatott melléjük, s a két fehér fogolyt két oszlophoz kötöztetve, egy hosszú síppal átütteté szíveiket, hasonlatossal azokhoz, a minőket a hevéa fákba ütnek, midőn nedveiket lecsapolják. — A két spanyol vére kicsorgott a cserépkorsókba; hulláikat lelökték a mélységbe.

Akkor a két cserépedényt levitték a többiek sorába, s ott hagyták.

Kevés idő mulva azokból a sűrű sejtalakú lyukakból apró sárga kígyók kezdtek előbujni; színükre, alakjukra nézve olyanok, mint egy szivar. — Tudatlan utazók gyakran megcsalják magukat velük; azt hiszik, elvetett szivart találtak a földön, lehajolnak érte, az pedig a halál; egy csípés elég belőle. E gonosz kis férgek ezrenként tódultak a korsókhoz, mikben a vér volt, s becsúsztak azok nyilásain. Mikor azután megteltek az edények, akkor két indus ovatosan közelített hozzájuk, s szájaikra hirtelen egy-egy kaucsuk tömlőt vonva, bezárták azokat.

Kérdés volt róla, hogy őt is megöljék, de Bria-Rocca azt mondta, hogy a fekete vére nem jó, s élve hagyták; de meg kellett neki esküdnie a nagy Mahu-Mahura, hogy senkinek arról, a mit látott, szólni nem fog; különben egy napon az aruacanok eljönnek érte tizezer emberrel, s akkor nem nézik: ki fehér, ki fekete?

Így eresztették vissza az elébbeni uton; ők maguk merre jutottak ki a craterből, arról semmit sem tud.

Természetesen, hogy az egész rémmeséből egy szót sem hittek el a négernek, bizonyosan ő maga ölte meg utitársait, s most vad eszével csodatörténeteket gondol ki. Hazugság az egész. A boldogtalant karóba húzták Sant-Jago alatt.

* * *

Rég el is felejtették a néger meséjét Chiliben. Valdivia visszatért Peruból dicsőséggel és kitüntetésekkel elhal-

Digitized by Google

mozva, s békében élt saját nevét hordó városában. Harczosait felosztá helyőrségül szerteszét fekvő városai és telepítvényeibe, alig tartott maga körül többet háromszáz férfinál; azok is egészen kijöttek a fegyverforgatási gyakorlatból, annyira nem volt semmi tennivalójuk.

Egy éjszaka, legnagyobb csend és béke idején, egyszerre vad riadal ébreszté fel Valdivia lakosait; a körülfekvő halmok minden oldalról szilaj ordítást viszhangzottak alá, s a szerteszét felgyujtott külső majorok lángjánál ezer meg ezer vad tomboló alakot lehetett látni.

«Az aruacanok jöttek vissza!» hangzott a rémkiáltás a városban fel Valdivia palotájáig.

Igen, az aruacanok vannak itten, számot kérni, ki épített itten várost atyáik sírhalmára; és Bria-Rocca van itt, megkérdeni, ki ölte meg alattvalói ezreit, ki csókolta meg a szép Evoeva arczát?

Oly véletlen, oly hirtelen lepték meg egyszerre az egész tartományt, hogy egyik város a másikat nem tudósíthatta a veszélyről; mire Valdivia kardját felkötötte, minden halom el volt foglalva a város körül a veres indiánok ezreitől.

Csupán egy oldalon nem volt megszállva a város, mintha az indusok készakarva utat akarnának nyitni a spanyoloknak a menekülésre.

Ámde azoknak van eszük, hogy ki ne rohanjanak tízezernyi dühödt ellenség közé a szabad mezőre, a hol azok mérges nyilaikkal közel érhetik őket, s felvontatták ágyúikat a falakra. Mit árthat azoknak a meztelen indus nyila?

A közeli halmokat ellepték az indusok, ha ágyúik és bombáik volnának, szépen belövöldözhetnének onnan a városba. Valdivia harczosai nyugodtan néznek fel reájuk erős falaik tetejéről, nincs az indusnak ostromgépe, mely azokat megrontsa.

Bria-Rocca sátora ott áll a város melletti pálmahalmon, hol magas sugár kókuszpálmák hajtogatják fejeiket; onnan épen Valdivia palotájába látni, a kövezett udvarra.

Digitized by Google

Az indus vezér parancsára nyolcz fiatal pálmatörzs hegyéről levágták az indusok a levélkoronát, s felül behasították azokat nehány lábnyira; akkor hosszú háncskötelet hurkoltak a pálma tetejére, s annak másik végét egy korong körül tekerték: azután rudakat dugtak a korongba s elkezdék azt hajtani. A háncskötél mindig lejebb húzta a pálma hegyét, a karcsú sudár meghajlott lassankint, szívós derekát ívalakúvá görbítve, míg egészen lehajlott földig. Akkor az indiánok szétfeszíték a fa hasított részét, s egy különös alakú cserépedényt dugtak közé, melynek kaucsukkal volt bekötve a nyílása.

Akkor Bria-Rocca kivonta baltáját öve mellől s a megfeszült háncskötelet egy csapással ketté vágta.

A szívós pálmatörzs süvöltve pattant fel egyszerre a magasba, messzire kilökve a közbecsíptetett cserépedényt, mely zúgva repült ezer lépésnyi távolba, s ott esett le Valdivia piacza közepén.

Azután a második, harmadik pálmatörzs röpíté el veszedelmes bombáit, azután egyszerre mind; és azután ismét újra kezdték, újra lehajták őket, új cserépbombákat röpítve belőlük a városba.

Oh ez átkozott munka volt: a széttört cseréptömlőkből ezer meg ezer apró mérges kígyó ömlött elő; fehér emberek vérétől dühösen, a rázkódástól bőszülten rohant a védőkre, kiknek fegyvere hasztalan volt ez átkozott apró szörnyetegek ellen. A vérszomjas pokolférgek felfutottak a ló lábain, bebujtak a pánczél alá, ott is megölték a lovagot, széthemzsegtek az utczákon, eláradtak a házakba, megölve gyermeket, asszonyt, ki előlök futni nem bírt.

Egy óra mulva Valdiviának több halottja volt, mint harczosa; maga is kétségbe esve kapott lovára s száz fegyveresével kirontott a Sant-Jago felé vezető kapun, a mit az indusok szabadon hagytak.

Egy diadalordítás hangzott füleibe; a szemközt levő őserdő száz helyen meggyulladt, s Valdivia egyszerre körülfogva látta magát; hátul a bőszült indusok, elől az égő erdő.

Digitized by Google

Kisérői ijedten futottak vissza, inkább óhajtva a harczban elesni, nem esni el ingyen; de Valdivia jobbnak tartá merészen belerohanni az égő erdőbe s a tűztengeren vágni keresztül magát, vagy ott elégni.

Az indusok az égő erdő széleig üldözték, ott, a mint látták, hogy vakmerően bele nyargal az égő erdőbe, visszamaradtak tőle.

Csak egy ember üldözte őt oda is, Bria-Rocca. A spanyol ló nem félt a tűztől; égő lombok hullottak tűzesőben fejeikre, zsarátnak lángolt lábaik alatt, s a két ló szilajon vágtatott egymás után.

Valdivia hátra sem pillantott, észre sem vevé, midőn az indus hosszú szigonyos dárdáját hátulról testébe taszítá, hogy mikor visszarántotta, a szív is kiszakadt utána.

* * *

Valdivia városa helyén ismét fekete szérű támadt, leégett házak szérűje s Bria-Rocca palotája helyén nem volt semmi más palota.

Itt e fekete, letarolt helyen tartott ünnepet Bria-Rocca a megsértett Morinka istennőnek tíz évi gyászolás után.

Odahozatta Evoevát is, megvetett nejét, kire tíz év óta rá nem nézett.

Akkor megcsókolá őt orczáján, megölelte és adott neki ajándékba egy csengő dobot, egy csont fuvolát és egy serleget tele pálmaborral; és azt mondta neki:

— Örömnap van ma, Evoeva! Ma tánczolj, ma danolj, ma igyál! Verd a dobot, fújd a sípot, ürítsd ki a kelyhet; — ez a dob Valdivia bőre, ez a síp Valdivia csontja, ez a kehely Valdivia feje!

— — — — — — — — — — — —

Az aruacanok országát maig sem hódítá meg senki.

Digitized by Google

31.

A MENNYEI PARITTYAKÖVEK.

(Debreczen városa krónikáiból.)

Kuczuk nagyváradi basa idejében sok veszedelmes napot kellett a jó Debreczen városnak kiállani. Ez a hóbortos török, mihelyt valami csekélységért megharagudott reájuk, azzal fenyegette őket, hogy az egész várost tűzzel vassal elpusztítja, férfiait levágatja, asszonyait rabul elviszi, kincseiket zsákmányra bocsátja, a város helyét sóval behinteti.

A szelíd és bölcs birák eleinte szép könyörgéssel, jó szóval kérlelték, ajándékkal engesztelték a hóbortos basa haragját, egyszer azonban Dobozy István uram kerülvén a biróságra, az maga is kurta nyakú, hamar tűzbejövő ember volt; a mint egyszer valami hitvány ok miatt Kuczuk basa megint ellenük förmedt, azzal fenyegetvén a debreczenieket, hogy majd rajtuk megy, ez azt izente neki viszsza: «no hát gyere!»

Kuczuk basa szörnyű méregbe jött erre, rögtön felülteté hadait, még éjjel megindult s másnap reggel ott állt Debreczen alatt: « no hát itt vagyok».

A városnak nem voltak valami erős falai, sem árka, sem felvonó hídja; az egész védelme tizenkét rongyos toronyból állt, a mikben a polgárok a száguldozó tolvajnép ellen őrködni szoktak, vakolatlan téglaépítmények, náddal tetőzve, a miket az első ágyú-lövés halomba döntött volna; hátúl rozzant falépcsőkkel ellátva, mik kívülről vezettek fel rájuk, mintegy folytatásul egy köröskörül járó fafolyosóban végződvén, a honnan be lehetett a toronyba menni, úgy, hogy ha a lépcsőt ellopták volna a torony mellől, senki sem tudott volna belőle kijönni többet.

Minden ilyen toronyforma góré egy-egy kaput őrzött, tiszteletes távolban állván attól, hogy a netalán besiető

Digitized by Google

ellenségnek útjában ne álljon; nehogy az bolond fővel a tornyot is elrontsa s újra kelljen építeni.

E tiszteletre méltó őrhelyek biztos voltát semmi sem tanusítá annyira, mint az, hogy valamennyinek a hegye ki volt adva gólyafészeknek, a hol e jámbor állatok estenkint féllábra állva, olyan hűségesen elkelepeltek óra hosszant, mintha ők őriznék a várost legjobban.

Kuczuk basa úgy intézé a jövetelt, hogy egyszerre a város minden kapuját elállta seregeivel s minden vályogtorony irányába felállíttatott egy nagy kerekes ágyút, a mi meg volt töltve. Így akart beszélni a debreczeniekkel.

Jön azonban a városból hozzá nagy sietve egy Panajoti nevű görög, a ki még Stambulból származván ide, Kuczuk basának régi jó ismerőse volt, s rendesen, ha a város tanácsának valami csiklandós izenete volt a basához, ezt küldte hozzá, jól tudva, hogy ezt nem huzatják ott mindjárt karóba.

— No hát mit mondanak a debreczeni birák?

— Kegyelmes uram, bizony ez a Dobozy István kurucz ember; a mint a te fenyegetésed megérkezett hozzánk, ő rögtön minden fiatal leányt, asszonyszemélyt és gyermeket szekerekre ültetett s elküldött Tokajba; azután parancsolatot adott ki dobszó mellett, hogy kinek mi értékes jószága van, tépje szét, vágja le, vesse a kutba s a mint az ellenség megtámadja a várost, gyújtsák fel azt egyszerre negyven oldalról, vessenek tüzet minden templomba, toronyba, s aztán kiki fogja a dárda nyelét, vagy üljön a lovára, ha van, s majd akkor megmondja, hogy melyik kapun menjenek ki? Még pedig úgy elmenjenek innen, hogy soha képpel se forduljon senki Debreczen tájékára vissza, Kuczuk uram aztán feleljen meg majd a magas szultán színe előtt, ha kérdeni fogja, hogy hova lett a nagy Debreczen város? mely ennyi meg ennyi adót fizetett a portának hűségesen, a vezéreket ajándékozta emberül, a hadsereget tartotta liszttel és takarmánynyal; ott dicsekedjék el majd vele, hogy azt biz ő porrá égette s beve-

Digitized by Google

tette helyét sóval, azon való haragjában, hogy rosszul égett a pipája.

Ezt izente Dobozy István uram a basának s Panajoti azon módon elmondta neki szórul szóra.

— Átkozott vastagnyakú kálomistája! kiálta fel mérgesen a basa, bizony még megteszi, a mit megmond.

Aztán pedig arról csakugyan nem akart felelős lenni, hogy egy olyan várost, mint Debreczen, kiirtson a világból, csupán úri rosszkedvének kihűtése végett; holott Debreczen olyan szükséges volt azon a helyen, hogy ha ott nem lett volna, magának a töröknek kellett volna oda egyet építeni.

— Tudja jól a kutyaházi, hogy nem akarom a városát elpusztítani, azért mer velem olyan fennyen beszélni; de kapjam csak ki ide a gyepre, tudom, hogy olyan utat tetetek vele egy fekvő helyében, a miben feltörik a talpa.

Panajoti erősen bizonyítá, hogy a debreczeni lakosság a legvégsőre van elhatározva, s a mint a basa egy trombitát megfuvat, vagy ágyút kilövet rájuk, ott minden lángba borul egyszerre, s az egészből senkinek semmi haszna nem lesz, minden drágaság el levén ásva a földbe, a nők és hajadonok szépe eddig túl van a Tiszán; a férfiak pedig meg vannak dühödve, ki kaszát, ki kardott fogott, azokkal is baj lesz elbánni, a milyen keserűségben vannak most.

A basa átlátta, hogy Panajotinak igaza van; most az egyszer a debreczeniek kifogtak rajta. Azért is újra visszahivatá a kapuktól felállított csapatjait, befogatott megint az ágyúkba és azt mondta, hogy kegyelmet akar cselekedni Debreczennel, csak legyenek bizton, nem bánt senkit; ezentúl kegyelmesen fog velük bánni. Dobozy István uramat még külön meg is dicsérte elszánt, bátor magaviseletéért s szavát adta, hogy e jeles tromfért soha sem fogja bántani, sőt akármikor valami baja lesz, csak folyamodjék ő hozzá, számithat pártfogására; ha pedig Váradra talál jönni, az ő házát ki ne kerülje, ő bizonyosan nagyobb

Digitized by Google

vendégszeretettel lesz iránta, mint Dobozy uram volt őhozzá.

Azzal vissza ment Váradra ágyústul és seregestül rendén.

A debreczeniek nagyot lélekzettek utána s mindenki dicsérte és magasztalá bíró uramat, a miért ilyen bátran a tiz körmére mert állni; lám mégis csak a török látta át utoljára, hogy neki kell engedni.

Kuczuk basa azonban alig érkezett meg Váradra, rögtön hivatá maga elé Badrul béget, az afrikai szerecsen lovasok vezérét, s ilyen dolgot bízott reá.

— Ma este, mielőtt lealkonyodik, felülsz ötszáz lovassal és megindulsz Diószeg felé. Valahány embert akár jövőben, akár menőben találsz, mindegyiktől megkérdezed, hogy ez az út visz-e Nagy-Kállónak? azzal engeded futni. Ezt cselekszed, a míg éjszaka nem lesz, akkor egyszerre letérsz a diószegi útról, belegázolva egy balfelől fekvő semlyékes rétbe, hogy nyomot veszíts; mikor a semlyéknek végit érted, kijutsz a mezőre, ott találsz majd pásztorokat, a kik juhokat, ökröket őriznek, azokkal elvezetteted magadat Létáig. Mikor a létai tornyokat meglátod, a vezetőket vagdald le, s a helység alatt elvonulva, térj be a nagy erdőbe, abban az erdőben megint találsz mészégetőt, vagy csordapásztort, a ki úgy elvezet az erdőkön keresztül, hogy előbb ki ne juss, mint a hol az erdő Hadházon felyül véget ér. Ott megint tedd el láb alól vezetőidet és maradj lesben. — Holnap, vagy holnapután, vagy talán egy hét mulva — addig te az erdőből ki ne jőjj — látni fogsz négy vagy ötszáz szekeret Tokaj felől közelítni. A szekerek válogatott szép leányokkal és asszonyokkal lesznek rakva; bizonyosan pénz és csecsebecse is van náluk elég; azokat mind egy lábig elfogod. Ha férfi van velök, azt vágd le; a mi pénzt találsz náluk, oszd fel katonáid között; a népséget pedig hajtsd ide hozzám Váradra. Jól megértsd, a mit mondtam: a fejedet kezedben hordozod, tehát úgy vigyázz rá.

Badrul bég megérté a parancsot és távozott. A szere-

Digitized by Google

csen vezér olyan ember volt, a kire ilyesmit rá lehetett bízni, mert képes volt erdőn, mocsáron keresztül az egész országot végig utazni, s lováról le nem szállni, míg küldetése helyére nem jutott; ott pedig étlen-szomjan hetekig elácsorogni lesben s a rábízott parancsot az utolsó nyaklevágásig végrehajtani híven.

Kuczuk basa magában beszélgetett a debreczeniekkel: «nevettek ugy-e? kaczagtok? örültök? no csak ti nevessetek ma eleget; majd mindjárt eljön rátok a sírni való nap».

* * *

Tokaj felől a széles országúton egy hosszú sor szekér közeledik Hadház felé; ez a debreczeni hölgykaraván.

Ötszáz szekér egymás hosszában, csupa asszony és leánynép, egyetlen férfi sincs közöttük, akkora sem, a mekkora az ostort fel tudná emelni: maguk hajtják az asszonyok a lovakat is; a kit pedig az Isten férfinak teremtett köztük, annak meg le vannak a kezei kötve szépen a pólába, mert annak még kis baba a neve.

Ennyi asszony, ennyi leány egy csoportban! Képzelhető az a jó kedv, az a lárma, a mit az úton elkövetnek; mindegyik beszéli a másiknak, hogyan hajtotta el biró uram a törököt a város alul; milyen szépen ráijesztetett; van rajta, lesz is rajta egy hétig elég mit mesélni; oh a veszélyből kiszabadult szívek phantásiája gazdag.

Egy-egy kocsin csupa fiatal leány ül, azok előre hajtanak, s elkezdenek valami méla ősrégi dalt, a mit azon időkben énekeltek a Tiszától Moldováig; talán azt, hogy: «Fördik a kácsa, Fekete tóba, Készül anyjához, Lengyelországba», vagy pedig azt a másikat: «Ha kérdik, hol vagyok? Mondjad hogy rab vagyok, Kezemen lábamon Vas békót hordozok». Ez a nóta vala akkor nagyon nagy divatban, tudja Isten! olyan szívből énekelte azt a szegény magyar ember.

Akkor aztán az egész sor szekéren valamennyi leány rákezdte a nótát; majd felvették vele a nagy menyezetes

Digitized by Google

eget; szegény kis pacsirták ott fenn a magasban nem győztek velük versenyt tilinkózni.

Delelőre az egész karaván megállt a zöld halomnál, a mi ott van a sík rónában; ki tudja, ki rakta oda? a mi csontunk van-e benne, vagy a másé? bizonyosan csak a mienk, mert körülötte olyan puszta az egész vidék.

Nincsen falu, nincsen város közelében, egy-egy tanya, boglyák-, kazaloktól körül véve, látszik itt amott, messze, kitérve egymásnak; szántóföldnek sincs itt semmi híre, csorda-legelőnek van hagyva az egész határ.

Csak a délibáb mutogat csodaképeket a láthatáron. Azt is megszokták már, senki előtt sincs hitele; elöntheti hullámzó tengerrel a messzi láthatárt, senki sem vágyik abban megfördeni; mutogathatja benne nagy erdők árnyékát, nem igyekszik felé senki, hogy ott kihűselje magát; városai, palotái megszokott képek, a miket senki sem bámul már, s nem törődik vele, vajjon miféle ócska tündér mutogatja ott csoda hatalmát, józanabb emberivadék előtt, mely bűvészetét kitanulta?

Pedig épen mai nap különös jó kedvében volt a délibáb. Ritkán is süt olyan forrón a nap, hogy a föld felrepedezik bele s az utolsó tófenék is cserepes hasábokra szárad; egészen a délibáb tündéri örömeihez való nap. Egy csoport fiatal leány, az ábrándosabbak közül való, felmegy a zöld halomra, onnan nézi a légi tünemény csodáit.

Köröskörül sietö habokban ring a tenger, melynek nincsen széle; abból emelkednek ki koronkint az égre rajzolt árnyképek; úszó kék szigetek, mik szemlátomást nőnek, magasulnak, zöld erdő, lombos fák ellepik partjaikat; a fák árnyéka ott látszik a vízben; azután megint lejebb sülyed a sziget, a tenger hulláma dagad és összecsap végső pontja felett. Majd a másik oldalon tünedeznek elő nagy légi paloták, átlátszó tornyokkal, ködkék templomokkal, azokat is csak úgy hányja-veti e tünde tenger, mintha rajta úszkálnának, s ha rájuk unt, végtelen romokat csinál belőlük; tornyok, várak egymásra düledezve;

Digitized by Google

azután az is elmúlik, a szem nem lát egyebet a vándor darucsapatnál, mely onnan jő erre csendesen.

A leányok ott a dombtetőn magyarázgaták egymásnak: «nézd! az ott épen olyan, mint a kéttornyú templom Debreczenben. Az meg ott szakasztott a nagyváradkapui őrtorony, még a teteje is olyan rongyos.»

— Leányok! leányok! dorgálá őket egy fiatal menyecske, ki a domb aljában szoptatta kövér képű kis fiát; nem jó az ilyennel tréfálni. Nem üdvösséges dolog a délibábban ráismerni valami házra. Azt a várost baj éri, a melyiket az mutogat. Hagyjátok el az istentelen beszédet.

— Nézd! kiáltának egyszerre valamennyien, s a szó elhalt ajkaikon, mindenki odatekintett, rémülettől és csodától megigézett szemmel.

Mi támadt egyszerre az égen?

Hadház felől, a légtenger felett magasan egyszerre egy lovas férfi ködalakja rajzolódott a sápadt égre; egy valóságos lovas vitéz, puzdrával vállán, hegyes turbánnal a fején, keze csípejére téve, az egész alak szívdöbbentő óriási mérvben emelkedve a láthatár távolába fel, a ló lábai nem érték a földet, alattuk keresztül lehetett látni az eget, az egész, mintha egy fegyveres fantomnak a halványsárga égre vetett világos-kék alakja volna.

— Jézus Krisztus, ne hagyj minket! rebegé a megrémült gyönge nép, e csoda tünemény láttára, minőt a természettudósok többször, több helyen láttak már, s azóta is mindig magyarázzák, még sem tudják, hogyan, mikép? Távol álló emberi alakok képe odafenn úszik a légben, megnagyítva óriási ködszellemmé. Másik pillanatban új meg új alakok támadnak elő a léghullámból, mind fegyveres óriások, némelyik csak lova derekáig áll ki a csalódi tenger színéből, másnak csak feje és válla látszik ki abból, azoknak árnyéka oda van nőve teste alakjához, két átellen összeragadt árnyék, felfelé és lefelé fordított fejek, karok és fegyverek; egyszer ismét lassankint összeolvad az egész, s nem marad utána más, mint két széles küllő az égen;

Digitized by Google

két világos kék fényszalag ködös sárga mély alapon, a földből felfelé sugárzó.

— Jézus Krisztus! Jézus Krisztus! török tatár leskelődik ránk, sikoltának a némberek, összezavarodva, megrémülve, tanácstalan, védtelen a puszta síkság közepett.

Az anyák gyermekeiket kapták ölre, futottak velük szekereikhez, a szűzek elszórták drága kendőiket, fülönfüggőiket, hogy a míg a rablók azokat felszedik, maguk elfuthassanak onnan. Mindenki azt hivé, hogy már itt a veszedelem a nyomukban. «El innen, el! a böszörményi útra! Fussunk a nyomáson keresztül! Siessünk! siessünk!»

A szegény kétségbeesett had rémülten tért félre az útról; a szekerek lóhalálában futottak végig a száraz mezőkön, merre semmi út sem vezet; nem énekelt most már senki, még zsoltár sem jutott eszükbe, csak úgy titokban sóhajta fel egy-egy áhitatos szív, a mint hátra nézett a félelmes távolba s onnan fel a bizodalmas égre: «te felséges úr Isten odafenn, ki elárulod csodaképen gonosz ellenség leseit előttünk: oltalmazz meg minket, szegény gyönge szolgálóidat gonosz üldözéseiktől, kiknek nincsen bizodalmunk senki másban, egyedül csak te benned, úr, menybéli Isten!»

És az úrnak valóban még több csodatétele is volt e napra.

A mint a futó nők egyre tekingettek félelmesen hátra, egyszerre eltüntek a játszó tünemények az égről és földről; a szétrebbent délibáb után élesen kilátszott a láthatár, a mint ég és föld elválik egymástól, s a hadházi nyírerdők halaványan kéklenek a távolban. Az égre éles ezüst szegélyű fellegek emelkedtek e táj felől, mintha roppant habbuborékokat fújna a vihar sebesen fölfelé; lassankint mind jobban elborult a láthatár; sötétkék fellegek tódultak egymás hegyén hátán, valami nehéz hang úgy zúgott a távolból, mintha azt mondaná: «fussatok, fussatok!»

A szekerek vágtatva csörömpöltek a böszörményi határ felé.

* * *

Digitized by Google

Badrul bég két nap óta áll már lesben a hadházi erdők között. Mindent, a hogy Kuczuk basa rábízott, végrehajtott azon módon. A kitől útbaigazítást kért, azt a szolgálattétel után levágta, hogy el ne árulhassa; minden csapatnak azon a helyen kellett maradni, a hol megállítá, senki sem hagyhatta el az erdőt; s ha valaki a környékből véletlen odavetődött, az mielőtt egy kiáltással elárulhatta volna a mit látott, meghalt; lelőtték nyíllal, a mi nem ad hangot, nem dicsekszik hős tettével, mint a nagyszájú puska.

Senki sem árulhatta el őket, senki sem vihetett róluk hírt a debreczeni leányoknak, asszonyoknak. Hát az Isten?... Ő meglátta és megmutatta őket délibáb tükrén keresztül a vesztükbe sietö nőknek, s felfedé előttük az ármányos cselt jókor. Dicsértessék az úr neve!

Harmadnap délben az erdőszélre állított őrök jelenték Badrul bégnek, hogy a pusztán a távolban egy hosszú vonal látszik porzani, mintha száz meg száz szekér jőne egymásután.

— Ezek ők!

Badrul bég maga is felállt egy dombtetőre, hogy oda lásson; talán épen ő volt az a szertelen óriás, kinek ködképe először megjelent az égen, puzdrával a vállán, hegyes turbánnal a fején.

Azok ők! Csak hadd jőjjenek közelebb! Senki sem figyelmeztetheti őket a veszélyre, — senki.

Egyszerre azonban megáll a közeledő porvonal, nehány pillanatig elpihen, azzal egyszerre sebesen elkezd oldalvást tartani, s nem miként az elébb, halkan közeledve, hanem nyargalvást fut oldalt az avarnak.

Badrul bég dühödten tekinte széjjel: «Ki árulhatott el bennünket előttük?»

Mintha egyszerre válasz jönne kérdésére, megzendül az erdő; a magas szál nyírfák zúgni búgni kezdnek; veszedelmes vihar támad fel a síkon, süvöltve, bömbölve és sárga porköddel eltöltve a körül látszó eget.

Digitized by Google

Badrul bég nem szokott a vihartól félni; ezt nem is engedte meg neki Kuczuk basa.

— Előre a dárdát, kiálta lovasainak, jó a dárda hegye a vihart hasítani, utól kell érnünk a menekülőket! ki a síkra!

Hah, de ott a síkon más úr parancsol most! A rónán keresztül, épen az üldözők és üldözöttek között, ott nyargal végig a vihar menyasszonya, a szilaj forgószél, ez a karcsú tündér, a ki délczegen tánczol végig a sima rónán, üstökös feje a felhők között, mintha szétzilált haja repkedne ott, lábai mint az orsó pördülnek a porban; hajlik jobbra, hajlik balra, karcsú derekát hajtogatva, s daczos fejét emeli mindig magasabbra; jaj a törendőnek, jaj a veszendőnek, a mi most hozzá közeljut, azt megtépi, elszórja; háztetők, kazalok, kifacsart élőfák csak úgy tánczolnak köntösének szilaj forgásától, felviszi őket az égig, s onnan visszaszórja bőszült szeszélyében. Utána jő morogva, dübörgve a haragos vőlegény, a villámló zivatar, ki kergeti daczos menyasszonyát; tűzkorbács a kezében, azzal veri majd meg, ha megkapja. Ah a tündérek szerelme szörnyű!

Badrul bég csapatját olyan porfellegbe borítá egy pillanat alatt a forgószél, hogy senki sem tudta többé, merre van előre, merre hátrafelé? A lég elvakult; egyik lovas nem látta a másikat a felkavart portól, melynek sötétjén még a villám sem birt keresztül rémleni, csak közeledő menydörgése hallott, a mint hömpölygött az égen, rengette a földet, s el-elnémítá a szél szilaj vihajgását.

Badrul bég alatt ágaskodott a paripa, fejéről elkapta a szél a turbánt, dárdájáról letépett minden lobogót.

— Héj te Isten, magyar Isten! ordíta a szerecsen öklével fenyegetőzve az ég felé, pártját fogod a magad népének, de azért mégsem mentheted meg őket tőlem!

A mint e vakmerő istenkáromlást kimondá, abban a perczben úgy sújtotta meg vállát valami kemény test, hogy karja bénultan hanyatlott alá.

Mi volt az?

Digitized by Google

Semmi sem más, mint egy nagy jégdarab, a mi izenetképen jött a többi előtt, utána ropogva, dörögve ereszté meg a meny sujtó parittyáit; ormótlan jégdarabok kezdtek sűrűn paskolni az égből, némelyik olyan, mint egy madártojás, más, mint egy átlátszó dió, másik, mint a szeges buzogány feje, tíz kisebb egymásba nőve, közte fontot érő öldöklő darabok; a villám harsogott szakadatlan egyik ég sarkától a másikra küldve izenetét; a jégpaskolta föld a távol síkságon messze olyan hangot adott, mintha el akarna sülyedni a rászakadó égtől.

— Allah kérim! Allah ekbér! kiáltozák a martalóczok; hasztalan futva az üldöző jégparittyák elől, a mik ijesztő sietséggel ütötték őket minden oldalról: a megriadt paripák kínzott nyerítése még rémületesebbé tevé a riadalt, s a kinek szive volt még, azt megkereste a lecsapkodó villám, mely sistergő fejével oda vágott közéjük, bevilágítva a sűrű jéghullást, mintha millió gyémántteke és ezüst golyó omolna onnan felülről alá.

— Nincs menekülés, egyedül az úr Istennél! ordíták a törökök, s rohant, kit merre a lova vitt; egy rész az elhagyott erdő felé; azt széltördelte sudarak, kifacsart szálfák fogadták, más előre nyargalt, bele iramodva a fellegszakadástól megáradt söppedékes érbe, mely egy óra alatt záguldó folyammá áradt; nehány a vihar elől futva, épen annak útjába került s verette magát mérföldekig. Mire a zivatar elhúzódott, Badrul bég nem találta több lovasát ötvennél.

Vagy húszan ott feküdtek holtan, itt-amott elszórva, iszonyú sebekkel homlokaikon, betört tarkóval, zúzott bordákkal; némelyt lovastul agyonvert a jég; mást úgy eltemetett, hogy csak a kitett keze látszott ki belőle. Az egész rónaság pedig olyan képet mutatott, mint egy puszta, a mely végig van hintve apróbb-nagyobb kavicsokkal, a mik olyan fehérek és olyan hidegek.

Az æthiopi pálmaszilvás puszták fiai soha sem láttak még jeget.

Digitized by Google

— Ime csodák történnek a földön, monda csüggedten Badrul bég. Ki harczolhat az ég ellen? A magyarnak külön Istene van, a ki csodákat tesz a kedvéért. Allah oltalmazzon bennünket idegen Istenek haragjától.

Nem volt azonban bizonyos felőle, vajjon Kuczuk basa hajlandó lesz-e neki majd elhinni, ha ily vert haddal visszatér, elszalasztva a menekvő asszonyokat; elhiszi-e mondására a csodát? a mihez hasonlónak soha igazhívő még hírét sem hallá.

Szavainak bizonyságára semmi sem volt olyan eleven tanú, mintha azon vasládákat, miket a végett hozott magával, hogy az elfogott asszonyok ékszereit azokba zárja, ezúttal megtölteti amaz égből hullott parittyakövekkel, miket látva, a basa hitelt adand a mesével határos rémeset elmondójának.

Tehát szépen megtöltete színültig négy ládát a jéggel, s azokat párjával lovak hátára kötve, maga után indíttatá. Nagyobb biztosság kedvéért minden láda kulcsát magához vette, s viaszszal lepecsételé nyitjaikat.

Két nap tartott neki Váradig vissza utazni; azalatt szállinkozó hadai összevergődtek körüle, kinek csontja törve, kinek feje zúzva, kék, zöld folt nélkül egyetlen egy sem.

Ez alatt reggeltől estig jó forró nap sütött rájuk. A vasládákból alul csurgott a víz, felül a gőz párolgott egyre. Nagy-Váradon zúzott karral, alázatos fővel lépett Kuczuk basa elé a szerecsen bég s elmondá neki a történetet, még akkor is reszketett bele.

Kuczuk basa haragos arczot csinált a meséhez; egy szót sem akart belőle elhinni, bizonyságul Badrul bég előhozatta vasládáit s kérte, hogy tekintse meg saját szemeivel az égből hullott parittyaköveket.

A mint a pecséteket feltörte, a zárakat felnyitá: ime nem volt a ládákban semmi. Még csak híre, nyoma sem az égi parittyaköveknek.

Badrul bég megszaggatá keblén köntösét.

Digitized by Google

— Allah kegyelmes! Ime a magyarok Istene a bezárt ládákból eltünteté a köveket, mikkel vitézeimet agyonverte.

— Gyáva nyomorult! kiálta rá Kuczuk basa, ki az egészből nem hitt semmit, sok lúd ebet győz: bizonyosan ama daliás asszonyok vertek úgy meg benneteket.

Azzal kiviteté maga elől Badrul béget s felakasztatá kapuja elé, ott függött estig. A szerecseneket pedig, a kik vele voltak, megtizedelteté, a többieknek levágatta fél fülét s így küldte le Belgrádba.

A debreczeni hölgyek pedig épen és bántatlanul jutottak kedveseik karjaiba vissza. Kuczuk basa soha sem hitte el nekik, hogy nem ők páholták el olyan kegyetlenül Badrul béget s azon naptól fogva kezdte őket nagyra becsülni.

— — — — — — — — — — — —

Ilyen történet vagyon megirva nemes Debreczen városának tanácsi jegyzőkönyvében; te, ki azt olvasod, gondold el magadban, hogy most is él még az az Isten, a ki az ő híveit meg tudta védelmezni mindig magas menyből — s keze most sem rövidült meg.

26.

JORDAKI FEJE.

El volt vesztve minden: a harczok dícsősége, a honfiak reménye, a szent sereg virága, minden, minden lehullott a dragasáni ütközetben, mely Moldova erejét letörte, s ismét a magas porta küszöbe alá hajtá.

Harminczhárom ifjú bajnok a szent csapatból, kik a kereszttel keblükön harczoltak a hitért és hazáért, keresztül törte magát a jancsárok sorain s elmenekült a hegyek közé.

Mind olyan fiatalok; az egész sereg vitézei között egy sem volt a tizennyolcz éven felül: maga Jordaki, a vezérek legbátrabbika, csak tizenhetet számlált még.

Mikor veszve volt az ütközet, Jordaki leszakítá a sza-

Digitized by Google

badságért küzdők zászlójáról a lobogót, körülköté derekán öv gyanánt, egy kardot az övébe szúrt, másikat kezébe fogta, s azt mondá társainak: «utánam!» és a körülözönlő jancsárok közé rohant.

Mikor keresztül vágta magát és visszanézett, csak harminczketten követték, a többi elmaradt halva.

De a harminczkét vitéz ki tudta szabadítani vezérét a tengernyi had közül, s mi több, magával hozta, kit a csata folyamában foglyul ejtett, a daliás Tyndari béget, a szultán legifjabb vejét, ki lelőtt lova alá szorulva, elnyomatott a szent csapat vitézei által, s kit a legfőbb küzdelem közepett sem bocsátának el magoktól a menekvők, hanem magukkal ragadták a hegyek közé, miknek ismeretes szakadékai egy pillanatra menedéket nyujtottak nekik.

A győztes spahik estig üldözték őket; ha egy perczre leültek pihenni a szikla alá, mely nyughely és rejtő fal volt rájuk nézve, már a másik pillanatban ismét tovább futni kényszeríték az üldözők felhangzó kiáltásai, kik erőfeszítve rohantak a menekvők után, jól tudva, hogy Tyndari bég is közöttük van.

A nap letünt már, de helyette feljött az áruló hold, mely bevilágítá az egész tájat, elrabolva a menekvőktől az éjszaka áldott sötétjét; a jancsárok bőszült csapatja, mint a menekvő őzet, úgy verte fel őket menedékeikből.

A dragasáni hegy kettős orma között egy fekete épület tornyai rajzolódtak a holdvilágos égen, a legmagasabb torony tetején látható volt a kettős kereszt, a szélső két ablakból gyönge gyertyavilág sugárzott a holdvilágon keresztül.

Ez épület volt a zeki zárda.

Kegyes szűzek világtiltó laka; ha ennek kapuját elérhetik a menekvők, akkor legalább megpihenhetnek — holnapig, mert hiszen a szent hajadonok nem tarthatják zártan a kaput a szent sereg végvitézei előtt, s ha kell, meg fognak tudni halni velük együtt.

A zárda tornyából melancholicus ringással hangzott alá

Digitized by Google

a lélekharang csengése: «halott van a zárdában», mondá egyik vitéz a másiknak, «majd lesz több is».

Épen bevégzé a csengetyű szomorú mondanivalóját, midőn Jordaki megzörgeté öklével a zárda ajtaját.

— Ki jön? hangzék belülről.

— Jordaki és a hetairia.

A kapu kinyilt e szóra, tisztes agg hölgy fogadta a belépőket, fehér talárban, fekete skapularé a fején; a zárda apátnője.

— Jókor jöttél, légy üdvöz, szólt az apátnő Jordakihoz.

— Rosszabbkor nem jöhettem s üdvtelenebb nem lehetnék, felelt ez keserű szóval.

Társai utána léptek a benyitott ajtón, az apátnő számlálta őket.

— Csak harminczkettő? Hát a többi?

— Otthon van már! szólt Jordaki, felmutatva az ég felé.

Az apátnő felvezette a hetairia vitézeit a lépcsőkön; a refectorium nagy ajtajánál megállt és újra mondá Jordakinak:

— Légy üdvöz, jókor jöttél; a leány, kit tegnap ide hoztál, ma meghalt szenvedés nélkül.

Jordaki keresztet vetett magára ájtatosan s halkan felnyitá az ajtót.

A terem közepén feküdt ravatalon a halott. Szép fehér jelenet egy másik világból; kézzel tapintható lélek, a kit lát még a szem, az ajk érzi hidegségét, mikor megcsókolja, pedig a szív már tudja, hogy az messze, messze, egy másik csillagba ment elvándorolni, s nincs közöttünk többé.

Jordaki odament a szép fehér halotthoz; az is gyermek volt még, alig lehetett tizenhat éves s leborult annak hideg keblére és úgy maradt sokáig. Testvére volt a halott; míg élt, Irénének hívták.

Az a másik ifju, a ki szemeit le nem birja venni a halott arczáról, Mariotis Naszta; eljegyzett vőlegénye a néma mátkának; egyenkint végig nézi annak minden vonását, szemöldeit, szép ajkait, mintha azt hinné, hogy az által

Digitized by Google

megóvja őket az enyészettől, vagy tán arra gondol, hogy ha az ember sokáig nézi kedves halottja arczát, maga is meghal bele.

Két szál gyertya ég a halott fejénél, harmadik a holdvilág, mely az ablakon besüt; négy apácza halotti zsolosmát énekel a térdeplő előtt.

A halotti ének közepett lövés dördül el odakünn s a festett ablak üvegcserepei csörömpölve hullanak be. A jancsárok, a spahik körül fogták a kis zárdát.

Jordaki fölemelkedett szép fehér halottja kebléről, megszorítá Mariotis kezét s minden beszéd nélkül indult kiki az ablakhoz.

Nyolcz ablaka volt a zárdának: két-két ifju helyet foglalt minden ablak mellett, másik kettő fegyvert tölteni állt készen; igy kezdték el a harczot.

A fegyver ropogott künn és benn, sok jó török vitéz elhullott már a zárda körül, a ki azt hitte, hogy győzelme napját megérte; a jancsárok nem birták a zárda ajtaját betörni, a hány oda ért, a hetairisták golyói mind megölték.

A vad viadal közepett az apáczák csendesen éneklék a kyrie eleysont.

Éjfélig négy rohamot vertek vissza az ifjak s a törökök átlátták, hogy a kétségbeesettek nagyon drágán adják vérüket, azért leküldtek Dragasánba ágyukért. Majd az ágyuk elvégzik a nehéz munkát, az apraja jut a kardnak és a handzsárnak.

Két csatakigyót láttak nem sokára a hegyi úton felvonatni a zárdabeliek; azokat Girlet aga, az ő véres ellenségük kiszegezteté egy átelleni dombra, s trombitaszó mellett felszólítá az ifjakat, hogy ne védjék magukat hiába; adják ki fegyvereiket és a szultán vejét Tyndari béget, ők maguk kegyelmet kapnak.

Jordaki ekkor karon fogá Tyndari béget és levezeté őt a zárda sírboltjába; ott egy kőkoporsót felnyitva előtte, mutatá neki, hogy az tele van lőporral.

Digitized by Google

— Most eredj fel a zárda tornyába és szólj le onnan a bégnek. Mondjad neki, hogy magunkat meg nem adjuk, sem kényére, sem kegyére. Hanem ha azt akarja, hogy téged életben bocsássunk el innen, távozzék el a zárda alól minden hadával, hogy mi elmehessünk békén, te pedig itt maradj utánunk. Ha azonban egy lövést tesz ágyúival e zárda ellen, én ez épületet veled és velünk együtt a levegőbe röpítem. Úgy beszélj hozzá, a hogy életed kedves.

Tyndari bég felhagyta magát vezettetni a zárda tornyába s onnan kiálta le az agának:

— Vitéz Girlet aga. A te dolgod nem mentegetni az én életemet, hanem legyőzni az ellenséget. Azért semmiképen ne merészelj az én életem miatt alkudozni a lázadókkal, a mi neked nincs megengedve, hanem támadd meg őket bátran, gyávák ők és meg vannak rémülve mind ....

A többit nem mondhatta el; egy lövés onnan alulról Jordaki fegyveréből ketté szakítá szájában a szót és szivében az éltet; Tyndari bég holtan esett le a toronyból; a szultán leánya özvegyen maradt.

Girlet aga még sem lövetett a zárdára; most már épen nem lövetett. Nem akarta elleneit azon dicsőségben részesítni, hogy a harczban essenek el. Élve akarta őket elfogni. Valami látványnak kell lenni a Hebdomon palota előtt, a mire tartogatta őket.

A Hebdomon tér sok vitéz görög és oláh fejét látta az igazság sátora elé gördülni; Jordaki és társai nem lennének ott az elsők. A harczban kifolyt vér kárba megy, de a vesztőhelyen elfolyónak cseppjeit aranynyal mérik. Girlet aga kimélte a lázadókat.

Ismét trombitás hirnököt külde a zárda kapuja elé s azt izené az ifjaknak:

— Vitéz hetairisták. Girlet aga kegyelmet és szabadságot ád tinektek, ha kiadjátok magatok közül a vezért, Jordakit. A többi élve elmehet.

Harminczkét golyó egyszerre zúzta össze a hirmondót: ez volt a felelet.

Digitized by Google

«Hozz még több ily izenetet».

Girlet aga még most sem lövetett ágyúkkal a zárdára.

«Majd jobbat gondoltok reggelig, vagy egy hét mulva. Ha megéheztek, majd kiadjátok Jordakit.»

Két nap közel sem ment a zárdához, csak messziről tartá azt bekerítve, hogy senki el ne szökhessék belőle; harmadnap elfogyott a zárdában minden eleség.

Jordaki leviteté a sirboltba kedves halottját s azt mondá a zárdanőknek és bajtársainak, hogy gyűljenek össze mind a főteremben, ha nincs más út a szabadulásra, mint az ég felé, ezt az útat megtalálják.

Mindenki értette, hogy mit akar Jordaki? Mindenki némán megszorítá vezére kezét, még a gyönge zárdaszűzek is, pedig tudták, hogy ez a halál kézfogója.

Az volt a szomorú terv, hogy Jordaki lemenjen a sírboltba. A zárdanők és férfiak odafenn elkezdenek énekelni; mikor az ismeretes gyászdalnak vége van, akkor Jordaki az egész zárdát a levegőbe röpíti.

Hát nem szép gondolat ez?

— A ki nem találja szépnek így meghalni: egyszerre, egy pillanatban, együtt szeretteivel, nem is a sírba menni, hanem a felhők közé temetni magát, az elmehet, nyitva előtte az ajtó, adja meg magát török kegyelemre.

Mind hallgattak, mind maradtak, csak egyetlen egy vált ki közülök, a ki el akart menni, megadni magát török kényre kegyre: . . . . a fehér halott vőlegénye, Mariotis.

— Mariotis! kiálta fel arczát eltakarva kezeivel Jordaki. A legjobbik vitéz! Az én büszkeségem, a kit jobbnak tartottam magamnál. Mariotis adja meg magát egyedül? A vőlegény nem akar mátkájával együtt temetkezni; az utolsó hetairista nem akar meghalni társaival? Eredj és eltagadd, hogy közénk tartoztál.

A halál vőlegényei, a halál menyasszonyai utálattal fordultak el a kishitűtől, senki sem búcsuzott tőle.

Az ifju vőlegényt kitaszíták a zárda ajtaján, az pedig fehér kendőt lobogtatva futott a török aga sátoráig.

Digitized by Google

Odaérve elszórta fegyvereit magától és sietve monda Girlet agának:

— Kegyelmes úr, te bocsánatot igértél a hetairistáknak, ha Jordakit kiadják; ime tehát bocsásd őket szabadon, mert Jordaki én vagyok, de siess a kegyelemmel, mert egy óra mulva halottaknak küldöd azt.

Ah, Iréne vőlegénye, a hetairia legjobb vitéze, legnemesebb szivű, legbátrabb volt mindannyi közt: ő feláldozta magát Jordakiért és megmaradt társaiért. Odaveté ifju életét a vérpadnak, hogy ezeket megtartsa az életnek. — Azok pedig átkozták őt odabenn, s nevét kitörlék a hetairia sorozatából.

Girlet aga örömében ötven fontos vasbilincset veretett az ifju kezére s azonnal új hírnököt küldött a zárdához, függő pecsétes levéllel, melyben azok biztosítva voltak minden bántalom elől, mehet mindenki szabadon, a ki csak a zárdán belül van.

Az ostromlottak bámulva vették e nem várt kegyelmet. Az oltalomlevél kezeik között volt; életet, szabadságot igért nekik; élet, szabadság, mosolygó szavak, a mik úgy csábítják az embert; sorba nézték a levelet, s minden szív elgyöngült bele. Jordaki lenn ült már a sírboltban, nem volt jelen, hogy széttépte s visszahajította volna a csábító irást.

Jordaki lenn ült a sírboltban s hasztalan várta a gyászéneket onnan felülről. A hetairisták megnyiták a zárda kapuját s kijöttek a védlevélben bízva. Odakinn lerakták fegyvereiket egy csomóba; — Jordaki hiába várta a gyászéneket.

Mikor átadták fegyvereiket a hetairisták, akkor Girlet aga megkötözteté őket és bilincseket rakatott kezeikre.

Azok az oltalomlevelet emlegették: a török aga nevetett; hiszen nem érvényes az, kecskebőr helyett kutyabőrre van irva, a pecsét rajta sem viasz, hanem csak kovász. Ti mind valamennyien a Hebdomon téren fogtok kivégeztetni.

Digitized by Google

Így jár, ki jobban bízik ellensége szavához, mint a kezében levő kardhoz.

A zárda apátnője ekkor arra kérte könyörögve a török vezért, hogy ha már meg kell halniok, engedje, hogy haláldalukat elébb elzenghessék egyszer az Istenanya képe előtt. Olyan szép dal ez, a milyet még török nem hallott soha.

Girlet aga óhajtá hallani, milyen a gyaurok halotti dala? s megengedé nekik, hogy énekeljenek. Hallgathat-e egy müzülmán füle kellemesebb énekhangot, mint a gyaurok halálramenő énekét?

Jordaki a csendes sírbolt közepén ült egyedül, felvont pisztolya kezében, fejét azon koporsóra hajtva, a melyben testvére nyugszik.

Egyszerre távolból, enyészetes szomorú dal kezd hozzája lehangzani; ez az, a mire várt; a dal elhangzott csendesen; mikor az utolsó rithmusnak vége volt, a zárdát szétveté a láng, odatemetve alá török harczost, gyaur foglyot....

— — — — — — — — — — — —

Két hosszú hó múlt el azóta: a stambuli kórodában egy nyomorék harczos nyitá fel két havi öntudatlan lét után szemeit; az egész alak összetörve, zúzva, arcza ismerhetlenné égetve, az egész egy fájó tömeg inkább, mintsem ember.

— Ugyan soká aludtál atyafi; szólt mellette a beteg őr törökül.

— Hol vagyok? kérdi a beteg, bámulva jártatva szét szemeit.

— Még most a földön, kicsi hija, hogy nem a paradicsomban. Ez a stambuli kórház.

— Honnan hoztak ide?

— A zeki zárda romjai alól. Ott feküdtél a romok közé temetve, a többi vitézekkel együtt: ruhád szerencsére leégett; nem tudják, török voltál-e, vagy oláh? Ha oláh voltál, jól elhallgasd.

Digitized by Google

A beteg elhallgatott. Ő volt Jordaki.

A kórodában úgy bántak vele, mint török harczossal s gondját viselték.

Néhány hét mulva lábaira állhatott; nyomorék volt, kezei összetörve, tagjai bénák; elbocsáták, hogy kolduljon az utczán.

Elindult a nagy török városban, mankóján biczegve.

Csak úgy homályosan élt lelkében valami borongós gondolat, hogy ő valaha hajdanában a hetairiát vezérelte; hogy egyszerre két karddal kezében harczolt száz ember ellen és nem győzetett le; hogy egy pillanatban elleneivel és barátaival egyszerre repült az ég felé, emberölő tűzláng között, — — és most itt jár a gyűlölt Stambulban, gyermektől kolduló nyomorék, minden utczaszegleten leülve a fáradságtól, mind a két kezében mankó; idegen arczok csoportja szánakozva néz le rája.

Nem kéregetett senkitől; egy-egy könyörületes muzulmán adott neki önkényt baksist. Észre sem vette, meg sem köszönte azt; azon gondolkozott, hogy talán nem is ő az a Jordaki, ki a hetairia vezére volt egykor.

Midőn egyszer a méla őgyelgésben a Hebdomon palota terére ér, nagy néptömeget lát maga előtt, mely kiváncsian tolakodik a palota kapuja elé. Őt is magával sodorta az ár.

Egy hírnök nagy dobszó mellett hirdet a tér közepén harsány szóval valamit.

A nyomoréknak úgy tetszék, mintha saját nevét hallaná említtetni: figyelni kezdett a hírnök szavaira.

— Müzülmánok! Igazhitű népek! Ime a nagyúr kegyelméből kitétetett a palota kapujába a hirhedett lázadó vezér Jordaki feje, mely mai napon a diván parancsára levágatott. Jertek és lássátok meg azt. Allah kegyelmezzen minden igazhivőnek.

Jordaki bámulva hallá e kiáltványt. Most még inkább szédelgni kezdett. — Jordaki feje a Hebdomon palota kapujában. — Jordaki feltámadva és mégis lefejezve, — e gondolatzavar megháborítá lelkét egészen.

Digitized by Google

Odafurakodott ő is a kapuhoz: késő estig tartott, mire odáig tudott vergődni a csődülő néptömeg között.

A kapu alatt bibor állványon volt egy széles ezüst tálcza; azon egy fiatal ideálszépségű ifju levágott feje, lehunyt szempillákkal, félig nyitott ajkkal, de a szabadság nemes büszkeségével ráncztalan homlokán.

Jordaki ráismert a főre: — Mariotisé volt.

A hírnök recsegő hangja kiáltá a népnek minden óranegyedben:

— Lássátok a lázadó Jordaki fejét, mely a diván parancsára levágatott. Allah kegyelmezzen minden igazhivőnek!

Jordaki hallgatá — és hallgatott.

27.

ÉN LEHETTEM VOLNA AZ.

HUMORESK.

(Egy divatlapszerkesztő naplójából, a ki azért engedte ezt a tárgyat nekem, hogy ha ütleget kell érte kapni, kapjam én.)

Valamelyik nap beállít hozzám egy borzas egyéniség, (megfordul nálam több is) teljesen mosdatlan, fésületlen és keféletlen állapotban; a hogy külső formájából kivehetém, ez már mind megtalálta azt az igazságot, a mi a borba van rejtve.

— Ugy-e bár, nem tetszik engemet ismerni?

— Bizony.... De bizony.... Bizony nincs szerencsém.

— No nézzen meg jobban.

— Úgy, igen is. No lám. Ettől a nagy hajától nem ismertem meg.

— Pedig tegnap nyirattam le.

(Úr Isten, milyen lehetett, míg le nem volt nyírva.)

— Ismerem, ismerem; ugy-e bár kegyed a... a... a — Vilmos.

— Igen is, az, — a Sándor.

— Úgy, úgy, Gál Sándor....

Digitized by Google

— Nem, hanem Schirting Sándor.

— Ah, tudom már, Debreczenből.

— Nem, hanem Miskolczról.

— Emlékezem. Iskolatársak voltunk.

— Nem egészen. Hanem én ott laktam annak a háznak a helyén levő házban, a melyik háznak a helyén aztán a kegyetek háza épült. Emlékezik rá?

— Uram fia, hisz annak száz esztendeje épen. Nem emlékezem én abból az időből egyébre, mint hogy nem szerettem a lisztpépet, egyebet pedig nem tudtam enni, mert még nem volt fogam.

— Pedig én nagyon jól emlékezem rá; én tanítottam kegyedet hintázni.

— No isz ugyan jól megtanított, maig sem tudok.

— Pedig hát lássa kegyed, kicsinyben mult, hogy nem én vagyok ön, és nem kegyed én.

— Nem tudom, melyikünk vesztene a cserével?

— Kérem alássan, ne tessék izélni. Én csak egy szegény irnok vagyok, a kinek eléje teszik a beirt papirost s arról leirja a dolgot a másik papirosra.

— Akkor én még rosszabbul vagyok, mert nekem elém sem teszik a beirt papirost, úgy kell leirnom a dolgot a másik papirosra.

— Igen, de sokszor meg is szidnak érte.

— Engem pedig meg is kergetnek érte.

— Igen, de az ön nevét nagyon sokan ismerik.

— Hát Sobri Jóskáét nem sokan ismerik?

— De önnek csak mégis több pénze van, mint nekem.

— Cseréljünk látatlanba adósságot.

— Ejnye már! De csak többet ér a feje, mint az enyim.

— Nem ér biz az, nézze, hogy elment a hajam, az öné mind meg van.

— Persze. De a mi belül van.

— No például, nyolcz fogamat huzattam már ki belőle. Tavaly karácsonyi meglepetésül egyszerre hármat, egy fájóst, meg két épet. Ezzel már most kevesebb van belül.

Digitized by Google

— No, de félre a tréfával. Én komolyan mondom, hogy kegyednek kellene én nekem lenni és én nekem kegyednek.

— Hát hogy tévesztette el eképen a kvártélyozást a sors?

— Oh uram, bolond história az. Ha elmondom, majd meglátja, hogy igazságom van. Volt nekem egy anyám...

— Ugyan ne mondja!

— De bizony Isten, úgy volt. Volt nekem egy anyám, a ki igen szép leány volt maga idejében. Hanem én még akkor nem ismertem.

— Ezt már igazán csodálom.

— No hát régen, igen régen, kegyednek az édes atyja nőül kérette az én anyámat, azaz, hogy még akkor nem volt nekem anyám, még akkor leány volt.

— Ezt egyelőre is tagadom. Az csak olyan mendemonda lehet.

— No kérem. Én csak tudom. Hiszen ha esze lett volna az anyámnak, hozzá is ment volna, de hát nagyon könnyelmű teremtés volt szegény, s engemet a könnyelműsége által többszörösen megkárosított.

— Azt a többit szeretném hallani, ezt az egyiket hagyjuk abba. Tudja ön, erről a thémáról nem szeretem a humorizálást.

— Hiszen kérem, én nem humorizálok, kegyed humorizál, én siralmas történetet beszélek. Kegyed könnyen fütyörész, intra dominium van: főszolgabiró volt az apja. Igaz, hogy mikor az anyámat megkérte, még akkor csak esküdt volt. Hanem hát ez csak egy. Tessék csak hallgatni tovább. Másodszor megkérette egy indzsellér, a kinek az egyik fia most kétezer forint fizetéssel van a debreczeni vaspályánál, a másik tiszttartó herczeg Coburgnál, a harmadik gőzhajó-kapitány a tengeren.

— Természetesen most ön volna az mind a három.

— Igen. Hanem ehez sem ment. Harmadszor megkérette a mátyusföldi esperes, ahoz sem ment, ez is mást vett el, de ennek nem volt sem fia, sem leánya.

Digitized by Google

— No azzal járt volna ön legjobban.

— Nem azzal; hanem negyedszer megkérette az anyámat ő nagysága Cserependy Perghő Boldizsár úr. Tetszik ismerni Cserependy Perghő Boldizsár urat? ugy-e bár?

— Azt nem. Hanem Rákospalotai Hutiray Lukácsy Sándort....

— No no; ne ismerne ön olyan derék nagy urat, mint Cserependy Perghő Boldizsár úr.

— Nem előfizetőm.

— Lássa, pedig annak a Tiszán túl ötezer hold földje van egy tagban, s nincs több egyetlen egy fiánál hozzá.

— Hogyan? az szántja az egész földet?

— No, ne izéljen. Lássa, az a fiatal ember most négy lovas hintóban jár; sokszor találkozom vele, s olyankor mindig eszembe jut, hogy nekem kellene abban ülnöm, én hajtanám azt a négy szürkét; én parancsolnék kocsisnak, inasnak, engem süvegelnének a vendégfogadókban; én utánam néznének a szép konteszek az ablakokbul, ha az anyám ilyen szörnyű módon meg nem károsított volna. Képzelje, már ki voltak hirdetve, gyűrűt váltottak, a vendégeket összehívták a lakadalomra; meg volt irva a moring-levél; csak egy hajszálon múlt, hogy nem én vagyok most nagyságos Cserependy Perghő Boldizsár úr örököse; akkor egyszerre a lakodalom napján, egy órával az esküvő előtt elmegy az anyám a háztól egy német muzsikamesterrel, s megesküszik vele.

— Hát aztán?

— Hát aztán. Lehet ennél nagyobb baj én rám nézve? Ha a földesúrhoz megy, most egy dominiumot örökölök, úgy pedig örököltem egy hegedűt, meg egy halom hangjegyet.

— Ez igazán eredeti, hogy valaki ne legyen megelégedve az apjával.

— Igen uram, de mikor válogathattam volna benne. Hiszen én tisztelem az apámat, jó ember is volt, de minek vette el épen az én anyámat? Ha meggondolja az ember,

Digitized by Google

az igazán rettenetes dolog, hogy a fiak, a kiknek leginkább érdekükben fekszik, hogy ki fiai legyenek, ebbe épen nem szólhatnak bele; mennyi ember változtatna a sorsán ez által.

— Az igaz. Báró Sinának egyszerre annyi fia lenne, hogy számát sem tudná.

— Nem úgy van; de hogy legalább azok közül, a kik az embernek az anyját nőül kérték, ment volna ahoz, a kinek fiává lenni legjobban esnék az embernek; a sors lám jót akart velem tenni, kezemben volt a szerencse, candidálva voltam, s a hol van ni, egy könnyelmű lépés miatt elestem minden javamtól; nem az lett belőlem, a kinek kellettem volna lenni. (Ki ne igazítsa valami philologus «kellett volna lennem»-re.)

— Ön tehát személyével sincsen megelégedve.

— Ugyan hogyan volnék, mikor minden héten háromszor eszem krumplit. Szeretném látni, hogy ha ön volna én, mit csinálna?

— Hát legelőször is megmosdanám.

— Ne bántson engem. Lássa én egészen elhagytam magamat, mert nincs olyan porczikám, a mivel meg volnék elégedve. Haragszom a kezemre, mert olyan ügyetlen, haragszom a fejemre, mert semmit sem tudok megtanulni, haragszom még a hajamra is, mert nem birom simára fésülni, s mert tudom jól, hogy a képem nem szép, azért meg sem mosdom; én nem adnék magamért, a hogy itt állok, egy hajító fát, s akármit csinálok, tele vagyok ezzel a gondolattal; irigykedem minden emberre, irigylem a nagy urak szép ruháját, a tudósok eszét, a költők hírét, az arszlánok daliás alakját, a napszámosok izmos karjait, a kereskedők bolond szerencséjét; irigy vagyok a feleséges emberek boldogságára, a zsidó gyerekek jövendőjére; irigy vagyok minden emberre, a ki tud, tesz, és bír valamit, minthogy én magam semmit sem tudok, semmire sem vagyok képes és semmim sincs. És már most azután legyen gondom magamra; de bizony sokszor, ha elfáradt

Digitized by Google

a hátam a sok körmölésben, elgondolom magamban, hogy minek dolgozom én? mit iparkodom ezt a silány egyéniséget dédelgetni? nem jobb volna, ha úgy elhagynám magamat, hogy a csizma leszakadna a lábamról és hétszámra ki nem gombolnám a kabátomat s nem enném egyebet káposztatorzsánál, a mit a zöldségpiaczon elhánynak; van is nekem mért becsülnöm magamat, mikor semmi okom sincs rá.

(Különös neme a monomaniának, hogy az ember magát valami olyan idegen embernek nézze, a kit ki nem állhat.)

Kezdtem átlátni, hogy ebben a jelenetben több a szomorúság, mint a tréfa.

— Tehát voltaképen mi czél vezette önt hozzám? mert azt csak nem gondolnám, hogy ön magát «váltott gyermeknek» hiszi, s velem akarja magát elcserélni.

— Nem ám, hanem épen csak azt akartam önnek megmondani, hogy miután semminemű ember nincsen ezen a nagy Pesten, a kibe valami úton beleköthetnék, öntől kérdezem meg, hogy ha a sors furcsa szeszélye úgy rendelte volna, hogy megfordítva essünk: ön az én helyembe, én meg az önébe, mitévő lenne akkor ön?

— Hát jöjjön vissza hozzám egy hét mulva, majd akkor megmondom.

Az alatt a hét alatt irtam egy jó ismerősömnek, a ki gróf X. jószágigazgatója, ha nem tehetné-e meg a kedvemért, hogy egy jóra való tanult fiatal embernek valami szerény állomást adhatna a gazdasági tisztség körül.

Az én furcsa prætendensem egy hét mulva helybe volt állítva.

Két évig azután nem láttam; mint hallám, azóta ispánságra promoveálódott. Egyszer a napokban megint betoppan hozzám. Képzelhetni, fel volt frizérozva, s keztyű volt a kezén.

— Ejnye bajtárs uram, de kicsipte magát!

— Elhiszem azt, felelt ő ragyogó orczával, melynek nagyon használt a falusi levegő; mert jegyben járok! még

Digitized by Google

pedig egy gyönyörű szép leánykával. A kasznár leánya. Aztán szeret...

Azt a hangot nem lehet leirni, a mivel ő azt mondta: «aztán szeret».

— Hát cserélne-e most Cserependy Perghő Boldizsár úr általános örökösével?

— De még a chinai császárral sem.

29.

RÉGI HŰ SZERETŐ.

1827-ben egy összeesküvést fedeztek fel Lyonban, melynek czélja volt X. Károlyt ottani látogatása alkalmával elfogni. Károly király nem ment Lyont látogatni, hanem elküldte maga helyett a 9-ik municipal garde ezredet az összeesküvők elfogására.

Azok korán hírt vettek a fenyegető veszélyről s a kik legsúlyosabban érzék magukat terhelve, hirtelen szétrebbentek előle; ki Angliába, ki Belgiumba menekült; egy rész szétfutott a departementokba, ott elrejtőzve jó barátai, ismerőseinél.

Az ilyen igénybevétele a jó barátságnak rendesen sok kellemetlenséggel jár, s a házi gazdának készen kell arra lenni, hogy vendége helyett ő maga lakol meg; hanem ezért a ritkaságok közé tartozik, hogy a menekvő elől valahol ajtót zártak volna.

Azok között, kik benn Franczia országban iparkodtak elrejtőzni, volt egy fiatal költő is, Saint Creux, kinek néhány szabadságdala a nép ajkán élt már, s kit igen szép tehetségnek tartottak ismerősei.

Saint Creuxnak azért volt nehéz magát elrejtenie, mert arczképe minden kézen forgott; dalai előtt, miket az utczaszegleteken is árultak, ott volt metszésben, s nagy sötét szemeiről, vékony ajkairól könnyű volt rá ismerni, a ki egyszer arczképét látta. E mellett oly fiatal volt, hogy még

Digitized by Google

szakál nem jelentkezett arczán, a mit levágva, magát ismeretlenné tehette volna; inkább öltözhetett át fiatal leánynak.

Valóban nem is tehetett okosabbat ennél, egy rhonemelléki parasztasszony felöltöztette őt pórleánynak, piros szegélyű rokolyába, piros sarkú czipővel; a fejére bóbitás, fehér főkötőt, karjára egy kosarat tele tojással, így szépen keresztül jutott a municipauxk őrszemein, még a sergeant meg is csipte az orczáját.

Igy jutott el egész Chateaux de quatre Rivieresig, a hol Thermé grófnő lakott.

Thermé Josefine ismeretes volt szépsége és politikai szabadelvűsége miatt. Ez utóbbinak köszönheté, hogy az udvartól számüzetett, s tiltva volt neki quatre-riviersi várát elhagyni; az előbbinek köszönheté pedig azt, hogy férje ellen indított válópere sehogy sem haladt előre, a kit pedig szivéből gyülölt, s a ki azt meg is érdemelte. Thermé gróf különben azontúl is Párisban lakott. Ő kegyben állt. — Egyik oka ez volt neje gyülöletének férje ellen.

Saint Creux megérkezve a quatre-riviersi várba, ott szolgálatba ajánlotta magát. Ott pedig az volt a szokás, hogy a grófnő híre nélkül cselédet fel ne fogadjanak, tehát őt is bemutatták a grófnőnek.

Josephine meg volt lepetve a fiatal pórleány ifju szépsége által s felfogadta őt belső szobaleányának.

Ha Saint Creux és a grófnő ahoz a fajához tartoztak volna az embereknek, kikről az Oeil de Boeuf krónikái annyi mulatságos botrányt tudnak susogni, e tévedésből csinos kis vaudeville leendett, a minőt bizalmas társaságokban szokás elmesélni, hasonló neműek hallatára; — azonban a költő ép oly nemeslelkű volt, mint tiszta szivű a grófnő; s midőn Josephine az első este behivatá új szobaleányát, hogy esti toilettjánál legyen segélyére, Saint Creux kezei reszkettek az első kapocs kibontásakor, mely ama síma hófehér vállakat kiszabadítá, a másodikhoz nem

Digitized by Google

mert nyúlni; hanem térdre esett Josephine előtt s megvallá neki, hogy ő nem leány, hanem férfi, az üldözött, szerencsétlen Saint Creux.

A grófnő meg volt rettenve e fölfedezésen. Mit tegyen? Ha elűzi magától a férfit, kit mint költőt tisztelni tudott, azt ellenségei kezébe juttatja; egyik legderekabb politikai párthivét; ha pedig ott tartja magánál ez álöltözetben, mivé lesz jó híre, erénye? ha elébb-utóbb kitudódik, akár jó barátok, akár ellenségek által.

A nemes nő hirtelen elhatározta magát; választása volt, hogy kit áldozzon fel? a menekvőt-e, vagy önmagát? És ő a menekvőt — nem áldozá fel.

Akkor azt mondá Saint Creuxnak, hogy távozzék a mellékszobába és maradjon ott, s ezentúl is legyen úgy, mintha szobaleánya volna; majd ő rajta lesz, hogy más segélye nélkül ellehessen.

Azzal elzárta magát hálószobájába, mely Saint Creuxére nyilt.

A grófnő nem volt hozzá szokva, hogy maga fésülje haját. Szép hosszú szőke haja volt, mely, ha leült, egészen a földet seperte. Sehogy sem tudott vele boldogulni. Mit cselekvék? Fogott egy ollót és a szép haját levágta. Mikor ismerősei kérdezék, hogy miért tevé azt? azt felelte, hogy fejgörcsei miatt. Saint Creux tudta, hogy ez ő miatta történt.

Néha, mikor magányos létükben nem kellett meglepetéstől félniök, Saint Creux elmondá élte viszontagságait a grófnő előtt s Josephine megismeré, hogy a breton ingváll alatt valódi férfi-szív dobog, mely tele van szerelemmel minden nemes eszme iránt. A grófnő maga is óhajtott e nemes eszmék sorában állani.

Lassankint bizalmas viszony fejlődött ki közöttük, mely annál édesebb volt, minthogy a veszély óvatosságra kényszeríté őket. Josephine nem sokára egy tervet készített, mely szerint együtt keresztül szökjenek Angliába, s ott bevárva a válóper lefolytát, melyet ez esemény után bizo-

Digitized by Google

nyosan mások még inkább sürgetni fognak, ott egymással megesküdjenek.

Talán épen e terv kivitelének apró készületei vonták a grófnőre a százfülű leskelődés gyanuját; — egy este véletlenül egy szakasz lovas municipal-garde jelent meg a quatreriviersi vár előtt, elállva minden kijárást.

Szerencsére a kapuk már be voltak zárva, a kutatók nem lephették meg véletlenül a bennlevőket; azoknak nehány pillanatjuk maradt mentségükre.

A grófnő hirtelen megragadta Saint Creux kezét és hálószobájába hívta; ott egy nagy falitükör rámáján levő arany faragvány egyik kigyótojás alakú golyóját megnyomva, a tükör lassan felnyilt, egy háta mögé rejtett fülkét tárva fel.

— Rejtsd ide magadat, szólt Josephine Saint Creuxnak, s maradj itt, míg a kutatók eltávoznak; ha fejed fölé nyúlsz, egy szőrzsinórt fogsz találni; azt húzd meg, mert az nyitja fel a szellentyüt, melyen keresztül friss levegő jut hozzád. Különben zárva kell lennie, mert denevérek jönnének bele s czinczogásukkal elárulnák a rejteket, melyben egyszer másfél napig volt rejtve a hugonották üldözésekor Gaston marquis, s innen szabadult meg.

Saint Creux szót fogadott és beállt a rejtekbe, s magára hagyta zárni a tükrös ajtót.

— Még egyet; súgá neki a tükrön keresztül Josephine; ha engem el találnának innen erővel vinni, mikor látod, hogy eltávoztak, könnyen kijöhetsz, ha a belső zár rugóját magad felé húzod. Innen aztán a melléklépcsőn a kutatók eltávoztával észrevétlenül megmenekülhetsz.

E pillanatban már ajtaja előtt csörömpöltek a katonák.

A grófnő bátor nyugalommal lépett eléjük s kérdezé, hogy mit akarnak?

A gárda kapitánya tudatá vele, hogy ők Saint Creuxt keresni küldettek ide, a kinek biztos tudomás szerint Chateaux de quatre Rivieresben kell rejtőzködnie.

Digitized by Google

— Megengedem önöknek, hogy keressék nálam, szólt a grófnő.

A kapitány három őrt állított a grófnő mellé, felvont fegyverrel; rájuk bízva, hogy minden mozdulatára figyeljenek, ő maga pedig a többiekkel elment a várat felkutatni.

Egész reggelig tartott a kutatás; akkor visszajött a kapitány, arczán rejthetetlen boszúsággal, s jelenté a grófnőnek, hogy Saint Creuxt ugyan nem találták meg, hanem azért parancsa van a grófnőt fogva vinni magával Párisba.

A grófné mondá, hogy készen van. Ő maga sietteté a kapitányt, hogy induljanak minél elébb. Nem akarta Saint Creuxt sokáig várakoztatni szűk menhelyén.

Öt percz mulva utban voltak a grófnő hintójában és a lovasok nyergeikben.

Josephine könnyebbült szívvel tekinte vissza várkastélyára, midőn már messzehagyták azt. Ezóta Saint Creux megmenekült.

A grófnőt bezárták a status-börtönbe s ott ült azután évekig, a nélkül, hogy csak hozzá is szóltak volna. Eleget könyörgött, folyamodott, nem kapott soha semmi választ.

1830-ban a juliusi meleg napok alatt a párisiak elűzték X. Károlyt, a status-börtönökből kibocsátták a foglyokat. Ekkor kiszabadult Josephine is.

A szabadulás fölötti örömét nevelte az a tudomás, a mit legelőször siettek értésére adni: hogy válópere rég be van fejezve; Thermé gróf azóta meg is házasodott. Tehát második börtöne is megnyilt. Két láncztól szabadult meg.

Öröme mámorában sietett haza kastélyába Chateaux de quatre Riviersbe, melyhez egykor annyi szomorú, most már annyi kedves emlék kötötte.

A juliusi napok diadalszavára bizton reménylette, hogy Saint Creux sietni fog őt felkeresni, a mit annál inkább várhatott, minthogy Saint Creux felől gyakran hallott is hírt, majd ismerősöktől, majd hírlapok által. A megindult politikai mozgalomban e név kezdette szerepét játszani.

Azonban Josephine hiába várt hetekig, hónapokig; Saint

Digitized by Google

Creux nem jött felé; ő később türelmetlen, féltékeny, majd haragos és méltatlankodó kezdett lenni; utóbb annyira ment, hogy ő maga egy izben, midőn Saint Creux épen valami szomszéd megyében demagogoskodott, oda sietett, hogy őt meglepje.

Elszomorodva tapasztalá, hogy ez nem volt az ő kedvencze, nem a leányarczú költő, hanem valami brutalis alakoskodó, ki az ismeretes hazafi nevét felhasználta a világ bolondítására.

Még két, vagy három ilyen ál-Saint Creuxt fedezett fel azután, kik mind a könnyenhivő közönség ámítására, majd dicsvágyból, majd aljasabb érdekekből felhasználták a nép rokonszenvét e név iránt s ha egy helyütt leálczázva, odább kergették őket, másutt megint újra kezdték ugyan azt a comœdiát. Később ennek a divatja is elmult, s Saint Creuxről egészen elhallgatott a világ.

Josephine már egészen letett róla, hogy az igazi Saint Creuxt feltalálja s csüggedten tért vissza elhagyatott kastélyába. Bizonyosan vagy elfeledte őt a régi hű szerető, vagy elveszett a kietlen nagy világban.

Ott képzetében fölidézte az édes emlékeket, mik lelkét e név viselőjéhez csatolták. Hogy élt hónapokig körüle, egyszerű bretonleány öltözetében, milyen jól illett az neki. Szelid arcza alig hazudtolá meg köntösét. Milyen boldog volt, ha fejét úrnéja kezére lehajthatá, mint ragyogtak szemei, azok a szép fekete szemek; mikor arról beszélt, milyen boldog jövendő vár reájuk, akkor meghazudtolá arcza a hajadoni mezt.

És mintha csak tegnap, mintha csak egy órával ezelőtt történt volna, hogy őt Josephine a tükör mögötti fülkébe elrejté. A nagy zavarban egymást utoljára megcsókolni is elfelejték.

Nem is hitték talán, hogy ez utoljára van; azt gondolák, egy óra mulva ismét felnyithatja a grófnő kedvese börtönét. Milyen különös is volt az. Mintha még most is ott kellene neki állani.

Digitized by Google

A grófnő ábrándozva, félig öntudatlanul nyúlt a tükör titkos rugójához, tán azt remélte, hogy valami utbaigazgató jelt találhat ott Saint Creuxtól.

A tükör elfordult lassan, s a feltárult fülke mélyében — akkor is ott állt Saint Creux.

A régi hű szerető, breton leányöltözetében, — csakhogy már régen meghalva.

Lábainál hevert a szellentyű zsinórja. Azok az apró kis férgek, miknek lepéi este a gyertyavilág körül repkednek, miket molyoknak szoktak nevezni, azok ölték meg Saint Creuxt, összerágva a szőrzsinórt, melynek a szellentyűt kelle fölnyitni s az ifju ott fulladt meg.

A tükör hátulsó részére tűvel ez volt felirva:

— Kedvesem, a szellentyű zsinórja elszakadt; én itt megfulladok, de el nem árullak. Adieu.

Az ifju még az alatt halt meg, a míg a grófnőt a három őr szobájában tartóztatá; — szó nélkül, a halálküzdelem legkisebb nesze nélkül, a falnak dűlve s fejét kezére támasztva. Alig három lépésnyire kedvesétől lehelte ki lelkét, a nélkül, hogy ő maga hallotta volna végsóhaját, a mely ő hozzá és ő érte szállt el . . . . .

29.

KARÁCSONYI DOLGOZÓ.

Földmíves, napszámos elhagyja munkáját szent karácsony napján; kovács pőrölyétől, szabó ollójától pihenést ad magának; gazda nem hajtja e napon munkára cseléd-jét, kereskedő bezárja boltját, hivatalnok szünetet tart országos dolgokban, s mennek mind a templomba, az Isten színe elé, imádkozni, számot adni, ki mint teljesité, mire hivatva volt? földmíves, napszámos, kézműves, kereskedő és hivatalnok.

Ismertem egy embert Pest városában (mások ismerhetnek többet is ilyeket), a kinek nem volt karácsonya soha.

Digitized by Google

Mintha ő érte nem is született volna a Megváltó e napon, mintha az ő kedvéért nem nyilt volna meg az ég, midőn alászálltak abból az angyalok, halandókhoz zengedezve: «ime lássátok az utat a mennyországhoz!»

Csalavérinek hitták az embert, nagy-kereskedő volt, a mi annyit jelent, hogy ő nem szokott boltban rőffel mérni kelmét, itczével eleséget, hanem mindent csak szekér- és hajószámra adott és vett.

Sokat eladott és sokat vett egész esztendőn át, hitelbe és készpénzen; itt nyert, amott vesztett, sok dolga volt mind adósaival, mind hitelezőivel; s ezt a sok összebonyolódott állapotot mind felirta egy nagy könyvbe, a minőt minden kereskedő tart magának, mindenik lap egyik oldalára felirva a mivel tartozik, a másikra, a mivel tartoznak neki mások. Az ilyen kereskedői könyv nagy szentség, olyat csak szilárd hitelű, nagy becsületű embernek adnak, keresztülhuzva minden lap hatóság zsinórjával s megerősítve pecsétjével és abban nem szabad sem törlésnek, sem vakarásnak, nem hogy hamis irásnak lenni, mert az a kereskedő tanúbizonysága, a minek bizonyítékára ha megesküdött, az annyit ér, mintha két élő tanú szólna mellette.

Minden esztendőben készit minden rendes kereskedő, e könyv szerint, saját tudomására egy összevetést, a miből megtudja: nyert-e, vesztett-e ez esztendőben? adóssága több-e, mint valódi birtoka? Ezt az összevetést hivják kereskedői mérlegnek, mintha egyik serpenyőjébe volna téve a készpénz, másikba az adósság, melyik nyomja le a másikat? a mi természetesen a kereskedők titka.

Ezt a mérleget szokta rendesen karácsony ünnepein keresztül készíteni az a nagykereskedő, a kiről beszélek. Hja! az ilyen munkát nem lehet megtiltani; kapát, ásót, kalapácsot ki lehet parancsolni az emberek kezéből, de a ki tollal dolgozik, ki kényszerítheti azt az ünnep tartására?

Ha néha mondák ismerősei: miért dolgozik karácsony napján? miért nem megy ő is templomba, mint mások? rossz tréfával felelt nekik:

Digitized by Google

— Én nem szoktam koldulgatni sem embertől, sem Istentől. Saját eszemmel szerzem vagyonomat. Hát a pap nem dolgozik-e karácsony napján? ő akkor prédikál. Hát a harangozó nem ünnepnap dolgozik-e legtöbbet? Egyházfi, orgonista mind ekkor robotol. Még sem szólja meg őket senki.

Ily gúnynyal szokta kifizetni embereit és tovább lapozott és irt, abban a nagy két oldalú könyben. A közel templomból áthangoztak ablakain az ájtatos énekhangok, alig dolgozhatott miattok nyugodtan.

Míg az emberek áhitatos része énekelt és imádkozott, Csalavéri odahaza irt és irt a nagy pecsétes könyvbe és azok a számok, a miket oda irt — hamis számok voltak.

Az a munka, mit ő karácsony ünnepén tett, rossz munka lett volna az év bármely napján; hamis bukásra készíté ő magát.

Becsületes családapák igaz keresménye, özvegyek és árvák keserves pénze ment veszendőbe átkozott kezei között; hamis hitelezők, egyetértő gazemborák voltak előre elkészítve, a kik lefoglalják vagyonát, hogy a később jövőnek semmi se jusson. A martalékon majd azután osztozzanak együtt.

Egy gazdag gyámleánya volt Csalavérinek, kinek minden pénze az ő kezére volt adva; ezt a leányt nőül kérte egy szegény, de becsületes, szorgalmas ifju, s a leány megszerette őt, neki adta kezét, épen most hirdetik ki esküvőjöket harmadszor a templomban.

Az árva gyermek öröksége is rendbe volt hozva szépen; egy fillér sem maradt abból; a kereskedő bevégezte karácsonynapi munkáját, s azután kinézett az ablakon s gúnyosan dörmögte magában, a mint látta a sok embert egyik templomból a másikba menni:

— Milyen boldogtalanok, hogy úgy sietnek a templomba!

.... Másnap híre futamodott a városban, hogy a nagykereskedő Csalavéri megbukott több százezer forintig. Számtalan család jutott tönkre miatta. Nála veszett jám-

Digitized by Google

bor emberek pénze, saját gyámleánya is koldussá lett általa!

Pedig Flórának, ez volt a leány neve, épen ma kellene esküdni vőlegényével, ki őt mint gazdag leányt kérte meg, mint koldusleánynyal van eljegyezve most.

De az ifju megmutatta, hogy igazán szerelemből és nem pénzért választa nőt; azt mondá a leánynak, midőn az minden vagyonát elveszté:

— Most már te is szegény vagy, én is az, legalább jobban fogjuk szeretni egymást, s boldogabbak leszünk együtt. A jó Isten, meg az én két munkás kezem majd csak megsegít az életben.

És oltárhoz vezette őt, megesküdött vele, s elvitte őt magához — szegény házába, — gazdag szerelmébe.

* * *

A csalárd kereskedő ellen nagy pert indítottak hitelezői, kemény büntetést kértek fejére, azt kivánták, hogy a törvény legyen iránta szigorú és büntesse őt gyalázatos fogsággal.

A bukottnak hajh sok pénzébe került, hogy e büntetést elhárítsa magáról, a hamis fillér magával vitte az igazat is; — és mégsem sikerült magát megmentenie a büntetéstől, gyalázattól. A birák szigorúak voltak és igazságosak.

Szent karácsony napja újra; harangoznak minden toronyban, a hívek ünnepi öltözetekben siettek a templom felé; a templomokban énekhang és orgona szólt, az utczákon gyermekek mutogatták egymásnak karácsonyi ajándékaikat, — vármegyeház rácsablaka előtt szuronyos fegyverrel jár alá s fel az őrtálló drabant, s az ablak vasrácsozatán keresztül a gonosz kereskedő néz ki az utczára s a mint látja az embereket a templomba sietni, sóhajtva szól magában:

— Milyen boldogok, hogy úgy mehetnek a templomba!

Oda van már a becsület, oda a jó hir-név, a szabadság is egy időre: hat évet kell a börtönben kitöltenie. De azért

Digitized by Google

mégis van valami a minek örülni tud. Megvan a pénz. Az elcsalt, az elrabolt pénz. Kiadva gazdag kamatra, rábízva hűséges czimborákra, kik vele egy kézre játsztak. Ha a fogság ideje letelik, ő ismét gazdag ember fog lenni, s a gazdagság megint becsület.

Történt azonban, mint akárhányszor történik a világban, hogy az ember saját vermébe esik bele, a börtönben ülő kereskedőt nem sokára ugyan azon csapások érték, miket ő szerze másoknak. Egyike azon czimboráknak, kik eldugott pénzeit kezelték, mindenestől megszökött az országból, több adósa megbukott s ő ott veszté náluk titkolt összegeit; rablott, csalt kincsei úgy szétolvadtak, mint a hó. Most már igazzá vált, a mit esküvel állított elébb, hogy pénze nincsen sehol, senkinél. Lőn neki az ő szavai szerint.

De mégsem egészen. Mielőtt bukását kihirdette volna, összeváltott sok aranyat, több ezer forintot érőt, azt egy vas szekrénybe rejtette; egy sötét éjszakán kivitte magával hintóján a városligetbe. Ott hintóját hátrahagyva, megkerülte a pávák szigetét, s a hol egy nagy szomorúfűz hajlik a tóba, ott a kiálló partoldalba elásta azt. Ez a pénz legalább megmaradt számára, mehet tán harminczezer forintra, ha uraságot nem ad is, de legalább meg lehet belőle élni.

* * *

Letelt a hat hosszú esztendő. Azóta Csalavéri bűnét, baját elfelejtették, előjöhet már a világba, tán rá sem fognak ismerni. A börtönlég nagyon vénít. Talán a gyalázat még jobban.

Ismét karácsony napja volt. Este későn kinyitották a fogoly előtt az ajtót, s mondák neki, hogy elmehet, idejét kitöltötte, ma van karácsony ünnepe.

Ah, miként örült a rab: nem a magasztos ünnepnek, hanem a rég óhajtott szabadságnak! hogy futott végig az utczákon, nem a templomba hálát adni az Istennek, kibékülni önlelkével, hanem egy rossz zsibárushoz, ki boltját

Digitized by Google

ez ünnepnapon is meg szokta nyitni a vásárló előtt, s utolsó néhány garasán kapát vásárolt tőle. Hisz egy óra mulva aranyokkal fogja tömni zsebjeit.

Azt várta csak, míg egészen besötétült, az emberek haza mentek. Minden háznál öröm és jó kedv van ilyenkor; barátai, szeretettei körében tölti mindenki az estét, egymást keresi az ember; a mezőkön nem barangol senki.

Szép nyugodtan végezheti munkáját az ember, ki karácsony éjszakáján elásott kincset siet felvenni. Meglelte a nagy gyászfűzet, könnyen ráakadt a helyre, mit megjegyze, a földbe vágott kapa éle megkondult a vasládában.

Ah, tehát itt van! sóhajta könnyebbült szívvel és sietett azt kiemelni. Milyen nehéz volt! A szekrény zára rég berozsdásodott a föld alatt, úgy kellett tetejét a kapával felfeszítni. A vas zár végre felpattan, az ember oda kapott kezével — és íme rossz kavics és kődarab volt, a mit kezébe markolt arany helyett.

Az ember őrült dühvel kaparta ki két kezével a ládában levő kövecset, kábult esztelenségében azt gondolva, hogy talán a pénz felső része vált kővé, a mit a víz ért, az alja most is arany; fenékig kavics volt abban; rossz, haszontalan föld és nyirok.

A világ egyet fordult vele, tele markolta mindkét kezét azzal a kavicscsal és elkezdett futni vele, és futott, futott sokáig, a míg el nem esett valahol, ott fekve maradt, ott találták meg másnap reggel azon járó falusiak, félig megdermedve.

Bevitték őt a kórházba. Hosszas ápolás után testi ereje lassanként visszatért, de lelke örökre háborult maradt.

A mint elbocsáták, rögtön elment a városligeti tóhoz, ott teli válogatta zsebjeit azokkal az apró lapos kövecskékkel, a mik úgy hasonlítnak a pénzhez s azután visszament a városba és eljárt házról-házra, megkérdezve mindenütt, nem tartozik-e ő ennek meg amannak? Ha valaki pajkosságból ráhagyta a kérdést s azt mondta, hogy «tartozik», akkor ő azt válaszolta, hogy fizetni jött, és

Digitized by Google

zsebébe nyult s előszedte a kavicsokat és fizetett velök, számlálgatva: «egyszáz, kétszáz, — ezer forint, — tizezer, — százezer forint», a mennyit kértek tőle. Volt nála százas és ezeres elég, — mind szép gömbölyű kavicsok!

Azt a pénzt, a mit ő elásott, tulajdon kocsisa vette fel onnan, ki azon éjjel, hogy őt a városligetbe vitte, kíváncsiságból utána lopózott, s megleste, s azután a pénzt elvéve onnan, abból megtartott magának annyit, a mi esztendei fizetetlen bére volt, kifizette ura nevében több cselédtársait, a többit felosztotta urának azon hitelezői között, a kik épen semmit sem kaptak, a jó Flóra is így jutott vissza vagyonának tizedrészéhez, a mi jobban esett neki akkor, mintha korábban az egészet kapta volna meg. A becsületes kocsis még azonfelül azt a gonosz büntetést is gondolta ki csalárd gazdája számára, hogy a vasládát megtölté apró kavicscsal, s úgy tevé vissza előbbi helyére.

* * *

Esztendők multak el ezután; a vén eszelős koldus multjáról mindenki elfelejtkezett már, csak arról ismerték őt még, hogy eljárt a hol ennivalót látott vásárlani, és nem kért semmit ingyen: fizetett mindig — kövecscsel; oh gazdagon fizetett, marokkal adta és olvasatlanul. A szánakozó emberek hagyták őt azon hiténél, hogy megadta az árát annak, a mit ők alamizsnakép adtak neki.

Csupán egy nap az esztendőben nem járt «vásárlani»: karácsony ünnepén. Ez nevezetes nap, mondá, akkor nem szabad adni és venni, — ekkor csak alamizsnát szabad osztogatni.

És ő osztogatta az alamizsnát a koldusoknak: szép sima kövecseket; egyet a fiuknak, kettőt az öregeknek: «ez az ezüst, ez az arany».

Este pedig olyan soká elbolyongott az utczákon és nézte, hogy robognak a hintók, hogy sietnek az emberek. Mindenkinek van valahová menni, csak ő neki nincsen.

Ilyenkor azután elszomorodott, s kezdett emlékezni rá

Digitized by Google

homályosan, hogy valaha ő neki is volt hová menni ezen a napon, volt csendes, nyugalmas háza, meleg szobája, butorai, terített asztala, asztal körül vidám vendégei, mosolygó ifju arczok . . . .

Hm, mosolygó ifju arczok! Hová lehettek azok mind? Olyan régen-régen volt az, hogy senki sem tudná már megmondani.

Egy karácsonyeste valami földszinti ház ablakából úgy ragyogtak ki a gyertyák az utczákra, két kis árvafiu úgy el tudott gyönyörködni abban, a mi ott az ablakon volt kirakva mindenféle szép. A vén koldus oda ment hozzájok, vajjon mit néznek úgy?

A kis földszinti szobában fel volt állítva a karácsonyfa: gyermekek öröme, angyalok példája. Egy szép fenyőfa, mindegyik ágán apró ajándékok, bábok és czipőcskék, fakardok, falovak és czukorangyalkák, miket jó fiuk, jó leányok számára szerető szülők kötöztek oda tarka szalagokkal, s minden kis faágra egy szál viaszgyertyát gyujtottak meg.

A karácsonyfát négy gyermek állta körül, az ötödiket az ifju apa tartotta kezében, kinek vállára a szép ifju hölgy támaszkodott. A hatodik angyalfejecske az anya ágyából mosolygott elé, míg helyét a bölcsőben nagy czifra játékbáb foglalta el.

Milyen áldás van e házon. A gyermekek mind oly szépek, oly épek, a szülők oly vidámak; fény, gazdagság nincs házukban, de van jólét és megelégedés.

A vén koldus úgy elnézte mindezt az ablakon keresztül. Emlékezett rá nagy mélán, hogy ezt a két arczot ismerte ő valaha, mikor még azok nem voltak meg e hat apróbb másolatban. Volt egyszer egy gazdag ember, annak volt egy gyámleánya; azt megcsalta, kifosztotta; szegény ember vette férjül; ilyenforma mese jutott eszébe.

Flóráé volt ez a boldog család!

Az ajándékokat megkapták a jó gyermekek, mindenik ajándékban volt még valami rejtve is, egy-egy kis ezüst-

Digitized by Google

pénz, a minek a gyermekek úgy tudnak örülni; azt sem tudják még: mire való?

Ketten-hárman összesúgnak: mit tegyenek e sok pénzzel? Nyalánkságra minek adnák? Jó gyermek azt nem szereti, van mit enni otthon az elégig. Eltegyék és számlálgassák? Ez zsugoriságra szoktat, s abból támad szívtelenség .... Ott künn áll az ablak előtt koldusgyermek, kettőcske is; azoknak nincs karácsonyfájok, tán fájok fűteni sincsen, tán szobájok sincs, hol fűtsenek; adjuk nekik ez ezüst pénzdarabkákat.

Engedelmet kérnek reá; apa, anya örömkönnyel adja azt meg; két legnagyobb gyermek kimegy pénzt osztani koldusgyermekecskéknek.

Mikor mindent odaadtak már nekik, akkor veszik észre, hogy rongyos koldusember ott ül a szegletkövön a ház előtt s néz bánatos szemekkel reájok.

Visszamennek szülőikhez és kezdenek könyörögni: «oda künn ül koldusember, úgy fázik, úgy éhezik, hadd hívjuk be, hadd egyék, hadd melegedjék itt benn; úgy is nekem sok az étel; Károlyka sem akart enni, Jolánka, Piroska, mind ad a magáéból enni neki; jóllakhatik vele».

A szülők megengedik, hogy bevezessék a koldusembert a gyermekek.

Jön az tántorogva a szobába, mindkét kezén egyik gyermek fogja. Nem tud szólni, csak maga elé bámul. Leültetik a jó meleg kályha mellé, adnak elé ételt, italt s körülülik gyönyörködve: milyen jól esik az neki.

A két szülő borzalommal tekint ez arczvonásokra; a borzalom szánakodássá válik, a mint ráismernek lassan .... a szív elfacsarodik keblökben e látványra.

Midőn jól evett és ivott az ember, oda mennek hozzá, megfogják kezeit s nyájas, vigasztaló szóval mondják neki, hogy innen már most ne is menjen tovább; a hol ennyien elférnek, még egy ember számára is lesz elég hely. Maradjon itt, a míg csak él.

Digitized by Google

Az ember rebegve hagyja rá, hogy ott marad náluk, a míg él.

A férj előszedi ruháit s felöltözteti őt ócska rongyai helyett saját meleg köntösébe, a gyermekek vánkost, párnát hordanak össze számára; a hol annyian alusznak, könnyű ott még egyre ágyat készíteni; a szomorú ember nem megy már most odább.

De az még szomorúbb leszen. Arczán a sűrű könyek hullanak végig. Most már emlékszik jól mindenre: annyi ember ellen vétett, de senkinek sem annyit, mint ő nekik.

Megrabolta gyámleányát, épen menyegzője napján, épen szent karácsony napján; és íme újra itt van szent karácsony napja, s a megrontott család asztalt terít, ágyat vet a koldus számára.

— Itt maradok, itt maradok, rebegé előttök, csak előbb kimegyek megnézni az égen: feljött-e már az a csillag, a kit én keresek?

Azzal kiment; csillagot nem talált az égen, hanem talált egy száraz akáczfát a kertben, arra felakasztotta magát . . . . . szent karácsony napján!

Isten legyen irgalmas szegény nyomorult lelkének!

30.

EGY KOMONDOR NAPLÓJA.

A KÖZLŐ ELŐSZAVA.

Ha Pythagorasnak szabad volt harminczháromféle madárnyelvet értenie, ha Melampusnak egy sárkány megnyalván a fülét, megengedtetett minden állatok beszélgetéseit kihallgatnia: szeretném tudni, miért ne lehetne nekem eme komondor-nyelven irt munkát közzé tennem?

Hogy pedig a komondor-nyelv nem poétai fictio, hanem a tudományos világ előtt nagyon ismeretes idioma, arról mindenki meg lehet győződve, a ki valaha nyájas irodalmi vitatkozásokat olvasott.

Digitized by Google

Az előttünk fekvő memoirok szerzője tehát épen nem valami átváltoztatott tündérherczeg, sem egy állatnak maszkirozott mesebeli személy, hanem egy valóságos, becsületes négylábú állat, a ki büszke arra, hogy komondornak született, s nem vizslának, kopónak, vagy más efféle fürkésző baromnak.

I.

Születtem. És akkor nagyon kicsiny valék. A háznál, melyben laktam, egy kis kétlábú állat is élt, a melyet kis úrfinak neveztek. A kis úrfiak rendesen szeretni szokták a a kis kutyákat, míg mindketten meg nem nőnek. Így történt velünk is. A mennyire visszaemlékezem gyermeknapjaimra, a kis úrfi mindig az én szobámban lakott; ő ugyan azt hitte, hogy én lakom az övében, de erről már bizonyost nem mondhatok, miután azt sem tudom határozottan, vajjon az ember, kit a háznál instructornak híttak, voltaképen engemet nevelt-e, vagy a kis úrfit? Elég az hozzá, hogy nekem egy kis hímzett kosárkában kellett aludnom, a meddig tudniillik belefértem; kezdének azonban tagjaim veszedelmesen növésnek indulni. Gazdám parancsolni tanult, én szolgálni, őt az üléssel, engem a két lábon állással kínzottak. Gazdámat Emilnek, engem Paminának híttak.

Egy napon a kis úrfiról lehuzták a szép ruhákat, s velem együtt kivetették a házból. A kis úrfi papája megtudta, hogy a kis úrfi mamája kivüle mást is szeretett; az aszszonyság megszökött a háztól, az úrfit pedig elverék onnan. Ez rossz divat; nálunk a szülék nem ily scrupulosusok.

A kis úrfinak semmije sem maradt, csak én. A cselédek, kik még tegnap czukorsüteményekkel tömtek, ma kirugdostak az ajtón, mintha az én anyámra is sült volna ki valami.

A kis fiu sírva-ríva bolyongott azután az utczán, sem dolgozni, sem koldulni, sem lopni nem tanították, egész nap nem ettünk semmit, este összebujtunk egy szemétdomb mellett, ott töltöttük az éjszakát. Másnap megtalált

Digitized by Google

bennünket egy emberséges juhászgazda; az haza vitt a tanyájára, jól tartott bennünket szalonnával és fekete kenyérrel, s minthogy neveink nem tetszettek neki, a gazdámat elnevezte Bandinak, engem pedig Bodrinak; s valánk azontúl juhászbojtár és juhászkutya.

II.

Voltam már úr is, szegény is, s ha szabad a classicusokat idéznem, velök együtt elismerem, hogy semmi sem tökéletes a világon; úrkoromban a czukor rontotta el a gyomromat, szegény-koromban a koplalás hozta helyre. Akkor a kályha mellett a melegtől nem birtam ébren lenni, most künn a cserény mellett a hideg miatt nem tudtam aludni; akkor becsuktak a szobába, most kicsuknak a szobából. Dideregtem ugyan, de nem voltam megkötve; nem voltam ugyan megkötve, hanem koplaltam. De ha koplaltam is, legalább ugathattam a mennyi tetszett, a koldusok, utczafiuk és idegen kutyák ellen, sőt collegáimmal hajba is szabad volt kapnom, s ez nekem sokkal jobban tetszett a régi uraságnál; most ugyan órákig el kellett kaparnom a földet, míg egy ürgét kifoghattam a lyukából, de azt legalább nem kellett két hátulsó lábamra állva megköszönnöm senkinek.

Egyszer a gazda gyapjut vitt a városba, s engemet is bevitt magával, mennyiben a szekér után szabad volt ballagnom.

A gazdám bement a zsidóhoz, a kinek a gyapjut hozta, rég megivott bor árába, én odakünn maradtam az udvaron. Ott egy háromszegletű házban valami collegám lakott, ki is engemet meglátván, rögtön kirohant lyukából, iszonyatos kutya-nyelven tartott szitkozódást intézve hozzám, meg azonban nem kaphatott, mert lánczra volt kötve, hanem azért egymásra dühösködött, szidta apámat, anyámat.

Digitized by Google

— Hát téged, pajtás, mi lelt, hogy úgy haragszol? kérdém az atyafitól.

— Krrrrrr .... Misantrop vagyok.

— Hát a zsineg minek a nyakadon?

— Épen azért, mert misantrop vagyok, hogy meg ne harapjak valakit. Krrrrrr ....

— Hát a ki megköt, azt nem harapod meg?

— Nem, mert a gazdám, a ki ennem ad.

— Gazdád bizonyosan a gyapjadért tart, lompod van elég.

— Krrrrrr! Kell is az ebszőr valakinek! azt gondolod, hogy ha bundánkat, bőrünket, vagy húsunkat valamire lehetne használni, nem régen megnyirtak, megnyúztak és megettek volna bennünket! Krrrrrr .... ezt mondva, visszament házába a misantrop, össze-vissza forogva és sehol sem találva helyét benne.

E kutya világismeretet oltott belém. Tehát nem kellünk senkinek, azért élhetünk. Ez öntudat egészen elbizottá tőn, s ezentúl sokkal bátrabban kezdék széttekintgetni az utczákon, melyeken a juhászt végig kisértem.

Egyszer azonban találkozom itt is amott is rokonokkal, kiknek az orrukra mindenféle réz-, drót- és szíjkosarak voltak felkötözve. «Hát ez miféle megszorítása a szólásszabadságnak?» kérdém egytől közülök; az egy fényes feketeszőrű állat levén, végig nézett rajtam megvetőleg, s nyakát örvébe húzva, viszonza: «látszik, hogy paraszt vagy, nem tudod, mi a divat, a te gazdád mezitláb jár, az enyém még a kezére is tokot huz; én pedig, mert gavallér vagyok, az orromra huzom a keztyüt, ez csak civilisatió».

Ez idő óta kezdtem félni a civilisatiótól.

III.

Hogy az ember üldözi az állatokat, az tőle elég embertelenség, de hogy még a kutya is üldözi, az plane kutyátlanság.

Szégyenpirulva kell megvallanom, hogy ifjabb éveimben,

Digitized by Google

mikor még vérem hevesebb volt, állat felebarátaimait én is segítettem pusztítani. Különösen a macskák iránt rendkívüli gyűlölettel viseltettem mindenha.

Már ez velünk született ellenszenv. Nem tűrhetjük ezeket az állatokat, a kik azon ürügy alatt, hogy egeret fognak, feljárnak a padlásra a kolbászt megrágni, s tejet zabálnak és nem őrzik a házat, hanem a szomszédba járnak, s a mellett a legutálatosabban énekelnek.

De hogy az elején kezdjem, meg kell mondanom, hogy a kis úrfi, kit a juhász bojtárnak fogadott, épen nem akart nőni. Hijába szidta, ütötte a juhász, a fiu verve sem nőtt, már kamasz volt s még mindig oly kicsike, hogy egy becsületes szűr-ujjban elfért. A faluban Babszem Jankónak csúfolták. A juhász már el akarta verni.

Ekkor egy anglus indigena, ki a falu földesuránál megfordult, meglátva a nőni nem akaró legényt, kapott rajta, megfogadta groomjának s elnevezte Dzsemmynek.

Dzsemmi elment, elbúcsúzott tőlem, s én búmban azon este a juhászné valamennyi czirmos macskájának mind kitekertem a nyakát.

Ezért másnap engem is elvertek a háztól, s én kis gazdám után indulva, feltaláltam őt az anglus udvarában, a hol a többi inasok rámfogták, hogy vadászkutya vagyok, mert dupla az orrom, s elvittek a vadaskertbe és elneveztek Filáxnak.

Igaz, hogy jó futó voltam, az is igaz, hogy elfogtam a nyulat, de az is igaz, hogy mire a vadászok oda értek, azt meg is ettem. Megvertek. A miből azután megtanulhattam, hogy az ember nem azért kutya, hogy ha valamit fog, azt maga költse el.

IV.

Az anglus nyughatatlan ember volt. Nem élhetett ott, a hol békesség van, s minthogy másutt nem verekedtek, csak Spanyolországban, el kellett neki menni oda. Dzsem-

Digitized by Google

mit is elvitte, engem is, soha sem tudtam hogy miért? Ott a hegyek közt felkerestük Don Carlos guerilláit. Egy fa tövében ült a spanyol előörs, mezitláb, hajadon fővel, kezében volt egy nagy vereshagyma, abból egy nagy konyhakéssel falatokat szeletezett, s tömte a szájába erősen. A hogy meglátott bennünket, felhagyott a vendégséggel, zsebbe dugta a hagymát, s a konyhakést szuronyszegezve fogta ránk, s kérdezte, hogy mit akarunk? Megtudva aztán, hogy jó barátok vagyunk, elvezetett a tanyáig, a hol igen sok őrnagy, ezredes és tábornok volt egy rakáson. Közkatona nem volt a táborban, ezt az egy silbakot is árendába kérték.

Megismerkedés után az anglus azt tanácsolta a vitéz spanyol guerilláknak, hogy alakítsanak egy komondorbataillont, melynek azon előnye lesz, hogy lénungot és monturt nem kell neki adni, a tagok nem fognak minduntalan előléptetésért folyamodni, s ha elesnek, a hadibulletin jó lélekkel elmondhatja, hogy «egy ember sem veszett el».

Az indítvány plausibilisnek találtatott, s nemsokára egy sereg becsületes bivalyfogó rekrutáztatott össze a szomszéd falvakból, kiknek főnökévé én lettem kinevezve.

Nemsokára csatánk lett az ellenséggel. Én és vitéz négylábú bajnokaim küldettünk előcsapatul.

A mi nevünk volt «los maracoderos».

Mint hajdan a quiritesek Hannibál elefántjaitól, akként ijedtek agyon a hidalgók az új ellenségtől.

«Előre!» ordíték bajtársaimnak, s azzal hanyatthomlok az ellenség soraira rohantunk, s egy pillanat alatt az egész mezitlábos sereg oly zavarba jött lábikrái védelmében, hogy az utánunk jövőknek gyermekmunka volt győzni.

A guerilla-vezérnek az egész csata folyama alatt oly iszonyú hasrágása volt, hogy folyvást a földön feküdt, csak mikor a csata elmult, akkor állt ki belőle a fájás.

A los maracoderos-bataillon egész az utolsó komondorig elveszett, magam voltam az utolsó, nekem is egy fustély-

Digitized by Google

lyal leütötték a hátulsó lábamat, az ütközet áldozatai között volt az anglus is, kit egy ágyugolyó úgy felrugott, hogy az égbe esett tőle. Dzsemmit pedig úgy pofoncsapta egy haldokló alguazil, a kit már más megölt, s kit ő egyszer még meg akart ölni, hogy dupla képe nőtt tőle.

A guerillavezér felkelvén a földről, megirta a bulletint, kinevezve magát feldmarsalnak, engem pedig és Dzsemmit mint invalidusokat obsitra eleresztett.

V.

Mentünk, vándoroltunk.

Szerencsénkre kóborlásaink közben egy majomkomédiatársaságra bukkanánk, mely bennünket nem eresztett tovább. Épen szükség volt ránk. A gazdám majmokat játszott, én pedig kokett dámákat, pedans tudós orvosokat, egy szóval character-szerepeket. Különösen force szerepem volt mistress Hauvau; mintha most is látnám a tutu főkötőt, mely oly kecsesen illett frizérozott füleimhez.

A merre jártunk, mindenütt kegyencze valék a közönségnek, özönlött a taps és koncz minden oldalról, nemcsak a két hátulsó, hanem a két első lábamon is tudtam járni. Három darmstadti drámairó járt utánam városról-városra, specifice számomra irva szomorú- és vígjátékot, mint egykor Klischnigg számára béka- és orangutang-drámákat.

Három marionett-szinház bukott meg miattunk, ugyanannyi műlovarkör és viaszbáb-bódé. A tönkrejuttatott menageriákat, kétfejű bornyukat, panorámákat, zongoravirtuózokat, óriás leányokat, ködfátyolképeket, humoristicus felolvasásokat, olasz-operákat és kötéltánczosokat nem is számítva.

Utoljára is a sok megbuktatott művész ellenünk röffent, elüldözött bennünket, a társaság feloszlott; nekem is le kelle lépnem művészi pályámról, melyen annyi maradandó babért arattam.

Digitized by Google

VI.

A művészet után következnek a tudományok. Engem a gazdámmal együtt egy tudós vásárolt magához, a kit ugyan az irigy világ kuruzslónak csúfolt, azért, mert mindenhez értett és mindenből tudott pénzt teremteni.

Ez a becsületes ember két hónapig tanított engemet és gazdámat mindenféle tudományokra, s akkor elkezdett mutogatni városról-városra: engem mint olyan komondort, a ki irni és olvasni tud, gazdámat, mint olyan felnőtt embert, a ki az ábéczéből a két első betűt semmi törekvés után sem tudta megtanulni.

Ámde jól mondja az irás: «a bölcsnek nincs kenyere», hiába volt minden tudományom, hiába tudtam betükből feleleteket összerakni, hiába tudtam egy ismerős garast száz ismeretlen közől kikeresni, hiába vetettem ki a kártyából a kért lapot, az emberek sem az én tudományomért, sem gazdám tudatlanságáért nem adtak semmit. A kuruzsló kétségbeesett. Elhatározá magát, hogy elmegy oda, a hol a rubelek teremnek, ott fogják tudni méltánylani az érdemet; festetett egy nagy ponyvát, engem meg a gazdámat rá, aláirva: Doctor Coplaló a bölcs komondor és Babszem Jankó a törpe ember, s ezzel neki indult az északi Eldoradónak. E tervét nem vihette ki, a boldogtalan az uton dugárusok közé keveredett, azok agyonütötték s engem gazdástól együtt maguknak tartottak.

A tudós szerencsétlenségre született mindenütt.

VII.

A dugárusok értettek mindenféle keresethez, csempésztek dohányt és csipkét, megszólították az utasokat, s benézegettek olyan fiókokba, melyekbe nem tettek semmit. Ez utóbbi esetekben gazdám igen jó szolgálatokat tett nekik, ki a legszorosabb ablakvasak között is belülről egyetmást kiadogatott nekik; míg nekem olyformán vették

Digitized by Google

hasznomat, hogy egy másik komondor bőrét rám adva, e közé csipkét pakoltak; a vámnál senki sem gyanítá, hogy én nem a magam bőrét hordom, s kutatás nélkül ezereket csempésztem magammal keresztül. Nevem volt Snipf mester.

Egyszer azonban ily alkalommal valami vámszolga észrevette, hogy holmi madzag lóg ki belőlem, utánam eredtek, elfogtak s megkapták nálam a dugárukat. A csempészek el akarák tagadni, hogy hozzájuk tartozom, mire a vámszolgák egyszerűen fel akartak akasztani; a gazdám azonban megsajnált, elismeré, hogy az övé vagyok, s önkényt feladta magát, hogy éltemet megmentse.

Lám az emberek között is csak vannak jó állatok. A fogdmegek ezuttal egy őrszobába zártak bennünket, elvevén gazdámtól minden menekülési szert, de nem vehetve el tőlem az én nyolcz körmömet. Éjszaka akkora lyukat kapartam a fakunyhó alatt, hogy mind a ketten kifértünk alatta; s ilyenformán megmentém gazdámat. Nem sokáig maradtam adósa. Azonban az ő gyávasága miatt újra elcsiptek bennünket, s kimondatott ránk a doportatió.

VIII.

Három állat terem meg minden égöv alatt: egy kétlábu, egy négylábu és egy hatlábu.

Az egyik az ember, a másik a kutya, a harmadik a bolha, melyek mindhárman különös ragaszkodással viseltetnek egymás iránt.

Ezen észrevételt akkor tevém, midőn oly országba hoztak bennünket, a hol e három állaton kívül semmi élő lelket nem találni, a hol jégből vannak a hegyek, hóból van a föld.

Elbúsulva gondolkozám róla, vajjon mi hivatás várhat reám ily szomorú földön, hol sem kis úrfi, kit mulattatni, sem juhnyáj, melyet őrizni, sem nyúl, melyet elfogni, sem

Digitized by Google

hidalgo, melyet megmarni, sem szinpad, melyen debutirozni, sem tudomány, melyből prælegálni kellene, nincsen. A sors azonban minden égöv alatt kimérte az universalgeniek sorsát. Engem itt szánkó elé fogtak; lovat csináltak kutyából. Neveztek csihipuhinak, legalább mindig ezt a szót hallottam, a mikor az ostor pattant.

Ily nehezen semmiféle sors sem esett. Ez keserű volt. Igavonó állatnak csakugyan nem születtem.

Úgy látszik, az itt levő embereknek sem igen tetszett a clima, mert egyszer összebeszéltek, szert tettek egy hajóra, arra felkuporodtak mind s elhajókáztak a tengeren. Én és gazdám is velök mentünk.

IX.

A tengeren zivatar támadt, bennünket egy kősziklához vágott. Az egész személyzet ott fulladt.

Csupán én úsztam ki a közellevő partra s gazdám, ki a bundámba kapaszkodott.

Azon tartományban, melybe a tenger bennünket kivetett, vad emberek laktak, kiknek azon jó szokásuk van, hogy saját bőrüket cserzik ki eleven öltözetül s a helyett, hogy ruháikat himeznék ki, tulajdon testükre stikkelnek mindenféle paszomántot.

E derék vademberek, a mint engemet megláttak, arczra borultak előttem, bevittek a templomukba, feltettek a bálványoltárra s elkezdtek hozzám imádkozni. Ezen országban bálvány a kutya.

A gazdámat ellenkezőleg megfogták, levetkőztették s tudtára adták, hogy megeszik. De minthogy igen sovány volt, előbb bedugták egy ólba, töltöttek be neki szentjánoskenyeret és kukoriczát, hogy hízzék meg előbb egy kicsinyt.

Én azonban napról-napra nagyobb tekintélyre kaptam, maga a kaczika is eljött a fülemet megcsókolni, annyira belém bolondultak, azt mondták, hogy én vagyok nekik az Aó-Baó. A mikor tehát a gazdámat épen egy ünnepnap

Digitized by Google

kedveért le akarták bicskázni, már tánczolták körüle a tám-támot, kőfejszéjüket forgatva fejük felett, midőn én, lemondva minden tiszteletről, közéjök rohantam: kiharaptam a főpap lábikráját, a királyné kötényét összetéptem, feldöntöttem oltárt, vágószéket, összemartam az egész udvart s gazdámat bugyogójánál fogva hátamra vetve, az egész összegyült népség szeme láttára elnyargaltam vele.

Senki sem üldözött, a nép szent rémülettől eltelve borult arczra haragom előtt s eltávozásom után gyászt öltött az egész nemzet, a mi annyit tesz, hogy bekente magát korommal.

X.

Jótét helyett jót ne várj. Ez arany mondatot későn tanultam meg.

Eljöttem Caraib országból, hol a kutyákat becsülik s az embereket megeszik s jutottam olyanba, hol az embereket imádják s a kutyákat eszik meg.

Sok napi fáradság után nagy hegyek lábához jutottunk, Tibetországba. Láttuk Kőrösi Csoma Sándort is.

Épen Láma-választás volt. (Így hiják ott a hivatalos ember-bálványt.) — E hivatalra rendesen a legkisebb embernek kell következni.

Odaérkeztünkkel egész világ orrára borult az én törpe gazdám előtt. Kisebb volt ő, mint a legkisebb ember az országban. Ő lett a Láma.

Engemet is körülfogtak, megtapogattak, vigyorgó, szét-húzott szájjal csamcsogtak körül s azután betettek egy ólba hizlalni. Mihelyt a szentjános-kenyeret megláttam, mindjárt tudtam, hogy meg akarnak enni. — A cannibálok!

Gazdám még megszabadíthatna, hanem ahhoz ő nagy szamár. Ő is fog belőlem enni.

Ennyire jutottam! Ki hitte volna?

Miután voltam öleb, nyájőrző és nyúlfogó; voltam

Digitized by Google

guerilla, művész és tudós; voltam iparlovag és ló; voltam bálvány; most mint csemege halok meg.

Ilyen változatos élete csakugyan nem volt még embernek soha.

31.

MÉG EGY CSÓKOT!

Senor Esteban de Bandoz és senor Juan de Cavalor példás jó barátok voltak.

Mindenki elismeré róluk, hogy elválhatatlanok, hogy egymás nélkül nem is élhetnek s neveiket nem is lehet egymástól elválasztva kimondani.

Egy «közös üzlet» társai valának, a nélkül, hogy egymást megcsalták volna, vagy egymás szerencséjére irigyek legyenek.

Úgy éltek, úgy jártak együtt, mint Castor és Pollux, mint Orestes és Pilades.

Senor Esteban de Bandoz szolgáltatá az üzlethez a nyers anyagot, senor Juan de Cavalor pedig kidolgozá azt; s mindakettő szenvedélylyel űzé a maga mesterségét, s ha egy kancsó ó-xeresi mellett tűzbe jöhetett, ki nem fogyott annak részletezett magasztalásából.

Szükséges pedig tudni, hogy senor Esteban de Bandoz volt a toledói vérbiró, senor Juan de Cavalor pedig — a hóhér.

Az pedig kétségtelen dolog, hogy egy becsületes hóhérnak, ha tisztességesen meg akar élni, főszüksége van egy hivatását értő bűnvádi bíróra, s viszont egy pontos és rendes bűnvádi biró, ha azt akarja, hogy minden illendő kerékvágásban menjen, nagyra lehet vele, ha egy derék kitanult hóhért számíthat ismerősei közé; mint vala ez az eset 1656-ban Toledóban.

Bámult azon az egész világ, milyen rettenetes gyorsasággal folytak le a perek e két férfiu idejében; milyen rövid szenvedése volt Toledo környékében minden tolvajnak,

Digitized by Google

útonállónak, milyen pontos és rendes igazság szolgáltattatott a legrövidebb úton minden valahol felfedezhető boszorkánynak, ördöngösnek, eretneknek, káromlónak és házasságtörőnek, kik a hetirend változatossága tekintetéből a nagyérdemű közönségnek a seprűztetés, bélyegsütés, nyelvkivágás, nyakazás és megégetés látványát nyujthatni valának szerencsések.

Senor Juan de Cavalor minden seprűzésért kapott a várostól két ezüst durost, bélyegsütéssel összekötve négyet, egy egyszerű nyaklevételért két arany moidorest, valamely tag előleges levágása mellett még két dublont; egy teljes ornátusu megégetésért pedig tíz aranyat.

Azt tehát nem lehet tagadni, hogy senor Esteban de Bandoz részéről a gyöngédség legérzékenyebb neméhek tekintendő, hogy ő tisztelt barátjának e jövedelmező foglalkozását soha megakadni nem engedé, sőt inkább figyelmét a körülfekvő vidékre is annyira kiterjeszté, hogy alig volt olyan hét, melyben don Juan de Cavalorért innen vagy amonnan szekérrel ne jöttek volna, hogy más városba elhordják, mint valami híres gyakorló orvost nagy epidemia idején.

De azonkívül is nagyon örömest dolgozott e szakban senor Juan; azt meg kell róla vallani, hogy nem annyira a várandó tiszteletdíj, mint inkább a művészetéhez lánczoló szenvedély sietteté őt a számos megrendelések pontos és lelkiismeretes végrehajtásában.

Mikor a tömérdek összegyűlt sokaság előtt felállhatott arra a magas szinpadra, a honnan igazi tragédiákat szoktak mutogatni, mikor felgyűrhette izmos karjairól kétfelől a veres inget, mikor kezébe vehette az ismerős szerszámokat, olyan boldog elégültség ült orczáján, s ha áldozatai netalán ordítottak, ő azt, mint művészete iránt tanusított elismerést és hódolatot fogadta azok részéről.

Különös kedve telt abban, hogy mikor pallosával egy fejet leütött, azt akkor hirtelen felkapta üstökénél fogva s annak túlvilági dühtől és halálkíntól vonagló arczába néz-

Digitized by Google

hetett; — ilyenkor vonásain valódi gyönyör áradt el. Igaz, hogy vonásai nem voltak kellemesek, de ettől a gyönyörtől épen irtózatosakká váltak.

Egyszer Toledotól félnapi járásra volt senor Juannak egy kis szereplése. Egy csoport szegény ördögöt kellett neki kivégezni, a kik alamizsnát kéregettek az utasoktól, — persze pisztolylyal kezükben.

A feladatot nem lehetett egy nap alatt elvégezni, sokan voltak és időt kellett nekik hagyni, hogy a mulatságot teljes mértékben élvezhessék.

A legelső elitélt volt egy Squirro nevű vásott siheder, ki, a mint meglátta a hóhért, vidáman kiálta rá:

— Eh, senor Juan, hát hogy érzi ön magát?

A nép kaczagott e kérdésre, a mi senor Juan büszkeségét nagyon ingerlé.

— Ostoba kölyök, én csak érzem magamat valahogy, de majd azt mondd meg, hogy mint érzesz te engemet?

Erre a tromfra megint kaczagott az érdemes közönség s senor Juan meg volt elégedve magával. A ficzkót leülteté a kis székre.

— Hát senor Juan, kérdé Squirro vigyorogva, hány fej van most a rováson?

— A tieddel együtt tizenkettő.

— Eltart az ma, meg holnap, ugyebár?

— De el is végzem, ha az idő kedvez.

Squirro röhögni kezdett:

— Hát a szép feleség, a kis senora Juanita, mit csinál azalatt odahaza?

A hóhér e bolond kérdésre mérgesen húzta össze szemöldeit s marokra kapta a pallost.

Squirro még egyet mondott neki:

— No hát tudd meg te vén bolond, hogy a míg te itt mást alacsonyabbá tész egy fővel, azalatt senora Juanita és senor Esteban de Bandoz otthon magasabbá tesznek tégedet egy pár szarvval.

A következő perczben lerepült a rabló feje.

Digitized by Google

A hóhér dühösen kapta azt föl a fövényről, hogy szokás szerint szeme közé nézzen s ime, most a leütött fő vigyorgott csufondárosan ő reá, pokoli gyönyörérzettől eltorzulva s a hóhér arcza rángatózott halálos düh és vesztő kín miatt, mintha az volna helyéből leütve s valami ördöngös szemfényvesztő kicserélte volna őket.

A nagyérdemű közönség rengeteg hahotában tört ki erre a tréfás jelenetre, a mi senor Juant annyira kihozta sodrából, hogy földhöz csapá a pallost, leszállt az állványról s összeszedvén szerszámait, öszvérre ült s ott hagyá a többi tizenegy nyomorult tolvajt; csináljon velük a nemes tanács, a mit akar. Ő szalad öszvérhalálában Toledoba vissza.

Most kezdett el előtte világosodni minden. Hát ezért az a rettenetes nagy barátság senor Esteban részéről! hát ezért iparkodik az egész Arragonia tolvajait mind rendre elitélni, hogy a míg a férj a status szolgálatában távol van, azalatt a szép menyecskét háborítatlanul vigasztalhassa!

A bakó késő éjjelre ért haza. Háza szokás szerint a városon kívül levén, észrevétlenül térhetett be; szobájának kertre nyiló ablaka ki levén világítva, azon betekinte s igen elevenen látta, hogy egy gazdagon megrakott asztal mellett ketten ülnek; az egyik a felesége, a másik senor Esteban; még pedig nem átellenben, hogy az asztal közöttük volna, hanem egészen egymás mellett, hogy az alcade karjával átölelhesse a szép Juanita karcsú derekát.

Annyira meg voltak pedig abban nyugodva, hogy senor Juan most és holnap délig hivatalos kötelességei által van elfoglalva, hogy még csak őröket sem állítának az ajtókba. A hóhér bejöhetett, a nélkül, hogy cselédei észrevették volna: azok bizonyosan aludtak, vagy részegek voltak már.

Senor Juan szerszámai között keresgetett. Szép volna ugyan pallossal egyszerre leütni mind a két fejet, mikor egymáshoz hajolnak, de annak nagyon hamar vége van. Ezt tudja a hóhér hosszas gyakorlat után. Mást gondolt ki.

Digitized by Google

Elővette a bélyegvasat, a mivel a gályarabokat szokás megbélyegezni; egy akasztófa van rá vésve; azt a konyhán megtüzesité a vacsoráról fenmaradt parázsban, aztán a félig nyitott ajtón keresztül belopózott nesztelenül szobájába; ott elrejtőzve hallgatózott a függönyök mögött.

A szerelmes alcade ölében tartá a rózsaarczú Juanitát, azokkal a kláris ajkakkal, azokkal a gránátszemekkel s kéjittasan suttogott hozzá:

— Még egy csókot, Juanitám.

Azt megkapta.

— Még egy csókot, szép Juanita.

Azt is megkapta.

— Ah, még egyet.

No még azt is.

— Nesze hát még ez az egy! ordíta senor Juan, előugorva s úgy nyomá a tüzes billogot az alcade képes ábrázatjához, hogy azt majd a nehéz nyavalya törte ki ijedtében. Azzal a hóhér kiugrott ismét az ajtón s elszaladt világgá. Hogy azontúl mi lett belőle? arról már nem értesültem; hanem hogy senor Esteban de Bandoz holta napjáig viselhette az akasztófa bélyeget a balpofáján — ez már bizonyos.

32.

A PEREGRINUS.

(Genre.)

A jó Wielandnak van egy regénye, melyben a korában elhatalmazott tüneményes regények iróit persifflálja, oktalan meséikkel, következetlen meglepéseikkel. E gúnyregénynek az a főalapja, hogy van egy elátkozott herczeg, Biribinker, a kinek az a fátuma, hogy mikor legjobb dolga van, még a feje sem fáj, ha véletlenül valaki a nevét kimondja előtte «Biribinker», egyszerre beleüt a szerencsétlenség; a herczeget baj bajra éri; üldözik, megverik, sze-

Digitized by Google

retője elváltozik, boszorkányok megnyomják, orra nagyot nő, egy szóval a puszta Biribinker szóért megszenved eléggé: a mi elég szép drámai indok.

Pedig én ismertem egy ilyen elátkozott herczeget, egy ilyen mesebeli boszorkányüldözések választottját, a kinek csupán csak egy veszett név, egy rajta száradt szó volt egész éltére való fátuma, mely üldözte városról városra, faluról falura, ismerősök közül ismeretlenek közé; üldözte egész a sír fenekéig.

Néha napján Nagy Jánosnak hítták, ez bizony nem nehéz név, könnyen megtanulhatja minden ember; hanem ezt csak az ezredik ember tudta; nem is igen szokták rá vesztegetni.

Nehéz fejű fiucska volt kis diák korában; mindig a hátulsó padban ült és faragott, meg legyeket fogott, legjobb esetben aludt, míg a többiek feleltek.

Mikor rá került a sor a felelésben, minden fejtörés nélkül, minden szabódás mellőzésével lefeküdt szépen a padlóra, kiállta a hat botot sírás nélkül s visszament a helyére, mint a ki dolgát legjobban végezé.

Közvizsgák alkalmával a tanárok úgy szokták őt bemutatni, mint mustráját a semmit nem tudásnak, a ki minden iskolát kétszer, háromszor ismételt; úgy, hogy tizenkét éves kamasz volt, mire az akkoriban conjugistának nevezett osztályt harmadszor is megfeküdte, a nélkül, hogy valami ragadt volna rá belőle.

Egy közvizsga alkalmával a tanár, a ki maga is szerette volna, ha valamit producálhatna vele, azt az igénytelen kérdést kivánta vele megoldatni, hogy hajtogassa előtte ezt a latin igét: «ego sum» (én vagyok).

Iskolát járt emberek tudják, hogy ez épen az elején van a nyelvtannak s hogy ennek a második személye: «tu es». Ez olyan ismeretes dolog, hogy a ki soha nem tanulta is, tudja.

A jámbor Nagy Jankó azonban soha ilyen állatnak hírét nem hallván, a világ rendes folyásából azt következtette,

Digitized by Google

hogy semmi okosabbat nem mondhat e kérdésre, mint azt, hogy «sus».

«Sus!»

Azt a rengeteg hahotát és hihitét, a mi erre a szóra minden öreg és apró embert fölvett az ülő helyéből, csak az képzelheti magának, a ki elgondolja, hogy milyen hallatlanul comicus és csodálatos dolog az, ha valaki azt mondja «es» helyett, hogy «sus».

Ez a három betű rontotta el Nagy Jancsinak az életét.

Az emberek nem győzték magukat kinevetni rajta egy óráig, nem egy hétig, nem egy esztendeig; halála napjáig mindig nevettek rajta.

Ezt a szót kellett neki minden lépten-nyomon hallani; a hova leült, a padra maga elé irva találta; az utczán utána kiálták, krétával felirták a hátára, úgy vitte haza, minden nap összeverekedett miatta, minden nap kikapott érte; dühös lett, dúlt-fúlt; késsel ment az embereknek, a kik azt mondták neki: sus! s akkor még jobban mondták.

Néha akadt olyan gondolatja, hogy elbúsulta magát, neki feküdt a könyvnek, egész nap hadart belőle fenhangon; föltette magában, hogy ezentúl tanulni fog, nem hagyja magán azt a szégyent, hogy úgy csúfolják útonútfélen; mikor aztán kővágásnál keservesebb fáradsággal belevert a fülébe — nem is a fejébe, — egy-egy árva paragraphust, s leczke idején előállt vele, hogy már most megmutatja, mit tud, valamelyik impertinens nebulo a háta mögött azt találta neki sugni: sus, s vége volt az egész tudománynak, ezerfelé szaladt minden betű a fejéből; egy szónak nem volt többé ura; ilyenkor azután sírt, ordított keservesen, a miért tanulótársai még jobban kinevették; valamennyinél mind egy fejjel nagyobb volt s valamennyi háta mögött ült — a Sus.

Ügygyel-bajjal felvergődött a magasabb osztályokig; ott sem tudott semmit megtanulni; a tanárok restelték már látni s eresztve eresztették odább, csakhogy ne példáskodjék már ő előttük. Mondhatták volna ugyan neki, hogy

Digitized by Google

menj Isten hírével, látod jó erős tenyereid vannak, szép dolog a kapálás, az ember minden pályán szerezhet magának érdemeket, hanem ezt nem mondták neki. Kellenek az ilyen példás rossz tanulók is valamire. Vannak olyan világtól elrugaszkodott árva helységek itt-amott a hegyek között, a hova jóravaló ember nem megy magát eltemetni, pedig ott is emberek laknak, a kik nagyon óhajtják az öreg Á-t és a vele járó hat pálczát megismerni, azoknak is kell rektor, kántor és præceptor, a ki nekik énekeljen és a gyerekeiket megvirgázza. Hát az ilyen helyekre bizony csak az olyan qualifikált emberek jutnak, mint domine Sus; ott azután élete folytáig oszthatja a tudományt; elég az oda, a mennyit ő tud; a kinek több van, az nem megy oda.

Tehát az volt a reménység, hogy majd domine Sust, ha már nagyon megunták mind a kilencz osztályban, majd valahova egy ilyen deperditus községbe bedugják, hogy onnan többet a füle se látszik ki; ezért nem utasíták el egyenesen a múzsák csarnokaiból.

Azon közben vas türelme volt az embernek; tűrt, elviselt készséggel minden boszantást. Soha fel nem táthatta a száját, nem mondhatott sem okosat, sem oktalant, hogy azt ne válaszolták volna rá «sus», senkihez sem mert közelíteni, mert jól tudta, hogy ő vele barátságban élni, ő vele együtt járni az utczán nevetséges dolog; tanáraihoz nem volt bizalma; hisz az a sok drága oktatás, a mit azok ő rá vesztegettek, mind kárba ment; azok bizonyosan úgy tekintették őt, mint tolvajt, a ki elől zárni kell minden könyvet, mert kilopja belőle a bölcseséget; gyűlölt mindenkit, gyűlölte még a kis conjugista gyerekeket is, mert azok is tudják már, hogy sumra nem következik sus; bujva ment az utczán végig, mert minden emberre gyanakodott, a ki rá talált nézni, hogy ez most azt mondja magában «sus».

Apródonként az igazi neve kezdett feledésbe menni. Mikor reggelenkint az esküdt diák felolvasta a catalogust,

Digitized by Google

az ő neve után nem várták, míg maga kiált, megelőzték a feleléssel: «hic sust». Odahaza a kvártélyadó asszonya egész jólélekkel titulálgatta Sus uramnak, azt hitte, ez annak becsületes neve, s mikor egyszer egy pár inget kapott, a zsidó leány, kihez jelzés végett azokat oda adta, S betűt varrt rájuk.

Minden ember úgy hítta már őt és nem volt sem hatalom, sem tudomány többé, mely ezt a nevet róla képes lett volna levenni, a mihez pedig soha egy pillanatig sem tudott hozzá szokni; a mit valahányszor említeni hallott, mindig mintha öt fontos kalapácscsal ütöttek volna feje lágyára, a mi oly dühössé tette, hogy annak kimondóját épen olyan jó szívvel tudta volna agyonütni, mint egy dongó legyet, mely fülébe zizeg, ha attól nem félt volna, hogy felakasztják érte.

Pedig rettenetes öklei voltak; egyszer pajkoskodásból becsukták társai az iskolai börtönbe s puszta kézzel összetördelé az ablak keresztvasait.

Végre mikor már szakálla, bajusza kezdett nőni, mint egy büntető szemrehányás, mely haszontalanul eltöltött éveit eszébe juttatni jön elő, egyszer az az örvendetes hír jutott tudomására, hogy valahonnan Bergengócziából presbyterek vannak itten; kosta kell nekik: a régi meghálálozott. Bergengócziának neveznek pedig diák műnyelven minden olyan falut, a minek a nevét még a mappán sem találni.

A tanárok legelőször is őt hivatták; egyenesen az ő számára tartogatott szerencse volt ez.

— Hát domine Nagy János, kérdé tőle a rector professor, akar-e elmenni rectornak?

Régi idő óta szólíták őt most először ismét valóságos nevén.

Hogyne akart volna? hogyne kapott volna két kézzel rajta. Meg sem hallgatta a condítiókat, miket az érdemes deputatusok eléje adtak; hány véka kása, hány zsák karórépa lesz conventiójában? van-e kijárás a faluból vala-

Digitized by Google

merre? elég volt neki annyit tudni, hogy az messzemessze, ember nem ismerte hegyek között fekszik, a hová sem legatus, sem suplikáns nem jár; a honnan sem meszet, sem szenet nem hoznak a városba, ahol senki sem tud diákul sem declinálni, sem conjugálni. Itt bizonyosan nem fogja neki senki azt mondani, hogy «sus».

Hamar készen volt az egyesség, csupán arra kérte az előljárókat, hogy ne mondják itten senkinek, hogy őt akarják elvinni; ne is várjanak rá, majd utánuk megy batyujával.

Nem is búcsúzott el senkitől; volt egy kék köpenyege, azt nyakába kerítette, egy tarka zsebkendőbe összekötötte minden ruháját; egy csomó könyvet elrakott a zsebeibe s kivándorolt szépen a városból; szerencséjére, senki sem kérdezte, hová megy?

Mikor az utolsó ház elé ért, ott mégis nem állhatta meg, hogy szívének egész keserűségét ki ne öntse azon, megrugdalva azt az egész város nevében. Azt is meglátták és az is rajta maradt.

No de végtére mégis egyszer helyben volt már. Átkozott csunya ronda faluba vitték, a hol a sár befolyt az utczáról a házba; az egész világ kenderáztatásból és fokhagymatermesztésből élt. Képzelhetni azt a maradandó illatot; azt is beszélték, hogy az ottani viztől minden embernek golyvája nő; a megboldogult rectornak is volt. Mind nem bánta ő azt; asylum volt ez ő rá nézve s a kenderáztató pocsolya az elysium mezeje. Itt nem hívta őt senki Susnak, a jámbor falubeliek olyan szépen megnagyjánosuramozták, mint a kik semmit sem tudnak a collegiumbeli diákok istentelenkedéséről.

Itt kezdett apródonkint visszatéregetni belé az élet, mint a kőszénből kiesett tekenős békába; mert fenhangon is beszélni; elfoglalta az iskola kathedráját s kezdett örülni annak, hogy vannak kétlábú teremtések, a kiket ő verhet meg azért, hogy nem tudnak semmit. Utoljára még pipára is mert gyujtani mások szeme láttára; a collegiumban

Digitized by Google

csak bújva tehette azt, mert egyszer lepingálták krétával a fekete táblára furcsa torzalakban: Sus pipázik.

Olyan jól esett itt a világ háta mögött lenni; nem félni attól, hogy egyszer-egyszer valami mosolygó ismerős arcz toppan elé, valaki, a ki élete gonosz titkát tudja és elárulhatja. Nem jön ide jóravaló ember, ebbe a sárba, ebbe a nyomorúságba, nincs itt se nézni, se venni, se eladni való; épen arra való hely ez, hogy a ki egyszer beleveszett, azt onnan többet ki ne húzzák.

Ebben a boldog megnyugvásban már-már hasat kezdett ereszteni a jámbor; — jó dolga volt, minden nap paszulyt vagy köleskását főzetett s télen sorra hítták a disznótorra; kabátját soha sem kellett neki megkefélni, szobáját soha kisöpretni, azon módon fekhetett le az ágyába, a hogy fölkelt belőle; — egyszóval minden kényelme megvolt. Hozzá járult az, hogy ott volt vagy negyven borzas kölyök, a ki rágta a betűt helyette s nyűhette a hátukon a pálczát, a mi királyi mulatság, kár, hogy az átkozott újítók ezt is kiküszöbölik már; sok embert megfosztanak a legszebb gyönyörűségétől; estenként pedig még azt a merészséget is elkövette, hogy átjárt a jegyzőhöz filkózni. Ha volt kréta, arra játszottak, ha nem volt, a nélkül is lehetett. A jegyző csak unalomból nótáruskodott itt, inkább nagy méhes kertje kötötte a helységhez, melyből sok pénzt bevett; legalább annyi pénzt, hogy minden ember fejéről megvehette volna a kalapot az egész faluban. Notabene, hogy ott soha sem volt senkinek új kalapja.

Volt a jegyzőnek egynehány leánya is; egy pár lehetett volna szebb is, a többi nem. No de hiszen nem csupán a szépeké a világ. Megesnék bele! Nagy Jánosnak valami titkos érzés kezdett megmozdulni a szíve táján; valami homályos sejtelem azt súgta neki, hogy e hat leány közül valamelyik az ő számára született, de melyik? Szép időbe került, a míg ezt kitanulmányozta. Abból állt a tudománya, hogy kileste, melyiknek van a hat közül már választottja a falubeli fiatalság közül? ötnek volt. Annyit tudott az

Digitized by Google

algebrából, hogy ötöt a hatból marad egy. Annyit viszont tudott az applicata mathesisből, hogy vannak esetek, a mikor ha egyet az egygyel sokszoroznak, lesz belőle három, néha hét is.

Krisztinának hítták azt a leányt, a kinek még nem volt párja.

Nagy János uramnak fontos okai voltak azt hinni, hogy megjelenése ez ártatlan teremtésre nem volt minden hatás nélküli. Valahányszor beszédbe elegyedett vele, a leány egyre nevetett, ha nyájasan szólt hozzá, a markát a szája elé kapta, abba vakkantott bele; ha az asztalnál megkínálta valamivel, majd belebújt a nénjei nagykendőjébe; egy szóval rendkívül meg volt általa babonázva.

Itt minden rendében van, gondolá Nagy János uram, s előre elképzelte magában, milyen szép dolog lesz, ha a Krisztina majd a rector-ház udvarán eteti a libákat; persze a libákat magával hozza; akkor majd ő is hizlal disznót . . .

Átkozott szó; minek is jutott eszébe. Minek is hivják a disznót diákul susnak? Nem, soha sem fog a házánál sertést tartani, ámbátor ebben a faluban senki sem tudja, hogy sus mit jelent. Nos? és ha tudná is? Hát mi köze ő neki ahhoz? Hát nem olyan közönbös szó ez ő rá nézve, mint anser, anas, gallus s más egyéb enni való állat? Sus? Furcsa? Ki tudhat arról valamit ebben a Bergengóczában?

Ő bizony azért is fog sertést hizlalni, ha megházasodik. Csak azért is.

Hanem hát a házassághoz komolyan kell látni; igen is, komolyan. Kileste, hogy mikor nincsenek otthon az öregek, akkor kicsípte magát szörnyen; a csizmájáról levakarta a sarat, a nyakravalóját megfordította, hogy a tisztább fele legyen kívül, megmosdott egész odáig, a meddig a keze kilátszott a kabátból s egy csizmakefével lesimította a haját.

Azzal neki indult a merész fogadásnak.

Digitized by Google

Krisztina épen az utczaajtóban állt és abba úgy belé-fogózott, hogy Nagy János uram semmi stratagemával rá nem birta venni, hogy bemenjen vele a szobába. Azt felelte a leány, hogy senki sincs odabenn. Oh liba! Kénytelen volt neki az utczaajtóban szépelegni.

— Krisztina kisasszony, én magának most valami igen komoly dolgot akarok mondani.

— Krkkhkh . . . vakkantott Krisztina, orrát, száját eldugva a markába, hogy oda nevessen.

— De ne nevessen hát . . .

— Nem nevetek már, Bhühühi.

— De már ugyan minek nevet?

— Nem tehetek róla. Mindig nevetnem kell, mikor magát látom.

(Tetszem neki, gondolá magában Nagy uram s kezdé emelgetni a sarkát.)

— Kisasszony, maga nem is gondolja, hogy én mit akarok most magának mondani?

— Nem ám, hihihi.

— Nem is találja ki?

— Nem én. Rihihi.

— Hát azt akarom magának mondani, hogy én szeretem és elveszem feleségül.

— Jaj Sus bácsi! . . . kiálta a leány ijedtén, s azzal becsapta az utczaajtót a jámbor előtt s ijedtében felszaladt a padlásra.

Sus bácsi! Tehát már itt is Sus bácsi!

Menybéli tüzes gerundiumok! Hát már az óperentián túl is tudják ezt a nevet? Hát a homlokára van ez írva, hogy onnan olvassák le? vagy currensben küldik faluról falura, hogy minden ember tudja és ismerje?

Hisz ezt az egész falu tudja már e szerint. Ezek a kérges, emberfélő pofájú parasztok csak szemtől-szembe nevezik őt Nagy János uramnak; háta mögött mindenki úgy híja, hogy Sus; minden asszony, minden gyerek, a ki rá néz, a ki jó napot kiván, a ki süveget emel előtte, tudja

Digitized by Google

jól, hogy van egy átkozott szó, a mivel őt a világ végére lehet kergetni, a legelső ember, a ki megharagszik rá, ezzel fogja őt letorkolni, az utolsó ember, a ki előtt tekintélyt akar tartani, nevetve mondja magában: én csak vagyok, a mi vagyok, de te Sus vagy, az is maradsz, a míg csak élsz; soha sem is tesz senki mássá.

Óh ez a fölfedezés kétségbe ejtette. Rohant dühösen haza; betörte az ablakot, be a kályhát, összetépett minden könyvet, a mi a kezébe akadt, ízzé porrá; nyakába kerítette a köpenyegét, megátkozta egész Bergengóciát, minden benne lakó emberrel és fokhagymával egyben s éjnek éjszakáján neki vágtatott a semminek; fejében és zsebében semmivel.

Ettől a perctől fogva kezdték őt nevezni peregrinusnak.

Peregrinus Cicero nyelvén is annyit jelent, mint idegen vándor, a tanodák műnyelve azon szerencsétlen embereket szokta így nevezni, kiket a viszontagság iskoláikból, állomásaikból elüldözött; itt kitették, ott elcsapták, amonnan maga szökött el, egy napig sem lakosai semmi városnak, csak úgy bolyongnak faluról-falura, papok és rectorok kelletlen vendégei, itt bolondnak tartják, amott elkergetik, a mi náluk nem tesz különbséget, ezért senkit sem szeretnek s senkit sem gyűlölnek jobban. De akárhogy marasztanák is, meg nem maradnak egy helyben; álló, ülő hivatal irtózat előttük, a biztos sors unalmas betegség; jobban tetszik nekik az országút, örökké menni, menni és nem venni le senki előtt a sipkát és nem köszönni meg semmit. Ki mit adott, adott, ha nem adott, azt is jól tette.

Conjugista diák voltam, mikor már hallottam hírét, hogy van egy ember, a kit ezzel a szóval üldöznek. Kis diákok hallottak róla beszélni öreg diákoktól s mesélték egymásnak leczke előtt a csodadolgot, miket Susról beszélt a hír; s mikor néha-néha megvillant a városban, a collegium udvarán, úgy bámulták, úgy kerülgették, mint a majmos tevét, mit a talián mutogat s járt a híre clas-

Digitized by Google

sisról classisra, mint valami nevezetes nagy embernek: itt a Sus, itt a Sus!

Egyszer az iskola folyosóján futottam végig, nem tudom már mi dolgom volt, mialatt a leczke tartott odabenn a teremben, midőn a folyosó szemközti ajtaján egy horrendus egyéniség toppan elém: úgy beléütköztem, szinte elhordtam a lábáról.

— Hohó fráter! dörgött rám nyers rekedt hangon a valaki s megfogta a galléromat, hová szaladsz hát?

Én megijedtem, hogy megesz. Rövid vastagnyakú férfi volt, széles vállai és háta, az is előre görbülve; nehéz, vastag feje, alacsony kidülledt homlokkal; az arcz legnagyobb részét ellepte valami tüskés szakálltarló, melyet sátoros ünnepeken borotválni szoktak s mely nem volt olyan vörös, mint a szeplőverte arczbőr; két mélyen ülő háborgó szemére most is emlékszem még. Volt rajta egy színehagyott zöld kabát, mely vastag izmain egészen megfeszült s könyökén és hónai alatt szét volt repedezve, lebernyeges köpenyege hátul le volt hasítva; azt bizonyosan valami falusi komondor téphette le.

— Megállj, öcsém! hová szaladsz? kiálta rám, folyvást tartva a galléromat. Elkéstél az iskolából, ugy-e? Korhely vagy. Majd kikapsz most.

Ez a sértés fájt. Nem hagyhattam felelet nélkül.

— Kérem: én első eminens vagyok.

— Első? hát azután mit tanulsz már? he?

— Conjugista vagyok.

— No hát ha conjugista vagy, tudod-e hányadik conjugatióra tartozik «apexabo».

— Igen is: az elsőre; apexo, apexavi, apexatum, apexare.

— Jól van, szamár. Apexabo azt teszi, hogy véres hurka.

Azzal szörnyű jó ízűt nevetett rajta, hogy így rá tudott szedni. A mammuthok nevetéséről van ilyen fogalmam.

— No, ne sírj no. Odabenn van a professorod?

Digitized by Google

— Igen is, mondám én nagyon megszégyenülve.

— No hát eredj be, hívd ki.

— Mit mondjak neki?

— Mondd, hogy itt van a peregrinus; beszélni akar vele.

— Hogy híják?

— Sehogy se hínak, csak mondd, hogy a peregrinus.

— Hová való peregrinus? kérdém én egész ártatlanul.

— Ne, bolond, ne! Hát hová való volna a peregrinus? Sehová való. Ma ide való, holnap amoda való. Csak ezt mondd neki; azután, ha akar, kijön, ha nem akar, ott benn marad.

Én bementem és elmondtam a tanáromnak az izenetet, hogy van idekünn egy ember, a ki peregrinus, senkinek sem hívják és sehová sem való.

Társaim már többet tudtak nálam; ők a mint meglátták az ajtón keresztül, elkezdtek vihánczolni, suttogni: a Sus, a Sus! Tanárom megintette őket: senkit sem szabad csúfolni. Azzal megfogta kezemet, — kedvencze voltam, — s kiment a jövevényhez.

Tudhatta előre, hogy kéregetésről van szó, s nagyon könnyű szerrel lerázhatta volna a nyakáról; csak azon kellett volna kezdenie: «mi kell, Sus bácsi?» az elfutott volna és egy fillérét nem kívánta volna többet.

Hanem az én tanárom a tréfa helyett komolyan lépett a peregrinus elé s keményen rászólt.

— Mit keres ön itt megint? Minek jött megint vissza?

A nagy trabalis ember e megszólításra meghunyászkodott szépen, mint valami megriasztott fenevad; még a sipkáját is levette.

— Rogo humillime, professor úr . . .

— Nem szereztem önt be félév előtt egy derék urasághoz? nem fogadta akkor, hogy rendes életet fog élni? s most megint itt van?

— Rogo humillime.

— Mi baja volt ott? Nem ruházták, nem táplálták tisz-

Digitized by Google

tességesen? csakhogy ne csavarogjon a vallás gyalázatára.

Az ember megsunyta a fejét s mint egy nagy kamasz diák, kit tanára szid, kezdett mentegetőzni.

— Rogo humillime, igen jól bántak velem, volt ennem, innom elég, ruhám is tisztességes; hanem — hanem —

— Nos, mit hanem? álljon elő vele.

A peregrinus itt egyszerre visszatette magát előbbi bestialis daczos alakjába s felcsapva fejére sipkáját, dühösen mondá:

— Bolondnak tartottak s azt én észre vettem; — s azzal megint felöltém rongyos ruháimat s alá is út, fel is út, senkinek sem mondtam jó reggelt többet.

— Hát azután mit csinált?

— Három nap óta nem ettem.

— Hanem csak ivott?

— Igen is, ittam.

— Milyen rongyos. Nincs a városban több ilyen koldus, mint ön. Valóságos botrány.

A peregrinus hátra csavargatta a fejét, húzgálta a köpenyegét jobbról balról, mintha nem tudná egész bizonyossággal, hogy hol van ez elszakadva?

Ezzel aztán áttért korábbi ostoba humorába.

— Botrány biz ez. Scandalum. 'Sz épen azért jöttem nagyon tisztelt professor úrhoz, hogy ha adna egy pár garast . . .

— Nem én, egy fillért sem.

— No csak egy pár garast; no ne haragudjék, rogo humillime; hogy a köpenyegem meg a csizmám megfoldoztassam. Lássa: ki van ez is szakadva; valami átkozott szegbe beleléptem.

Valóban nagyon rongyos volt a csizmája is.

Tanárom megszánta. Olyan nyomorúságos képet tudott csinálni előtte.

— No megálljon; pénzt nem adok, mert azt tudom

Digitized by Google

bizonyosan, hogy megiszsza; hanem adok egy pár jó csizmát, meg egy becsületes köpönyeget.

A peregrinus comicus zavarral vakargatá meg bozontos fejét.

— Rogo humillime; jó nekem ez a köpenyeg; inkább szeretnék egy pár garast, ha adna.

— Pénzt nem kap.

— De hát legalább ne híjon így per «ön»; nevezzen te-nek, mint hajdan a collegiumban, mikor inasa voltam, professor úr meg contrascriba; minden ember csúfolt, csak professor úr nem; — ha önnek hí, azt gondolom: haragszik rám.

— Hogyne haragudnám? Lépjen ön a szobámba.

Ott az én kegyetlen haragos professorom tetőtől talpig felöltözteté újra a meghunyászodott fenevadat; adott neki tisztességes meleg kabátot, mely az újja hegyéig eltakarta, egész csizmát és magos tetejű kalapot. Nem bámultam professorom szigorú arczát annyira soha, mint e perczben, midőn meg tudta állani, hogy rettenetes hahotára ne fakadjon, midőn Sust ilyen szépen felöltöztetve látja maga előtt, mint egy városi senatort. Ö nem nevetett.

— Már most ezt a rongyos gúnyát kösse ön össze s ajándékozza oda valami rongyszedőnek; meg ne lássam többet rajta.

Sus kezet akart csókolni, a tanár nem engedte.

— Takarodjék! . . .

— Rogo humillime . . .

— Mondtam már, hogy pénzt nem kap . . . elmehet.

Sus megindult kifelé a folyosón, mi mentünk a classis felé vissza; egyszer visszaordít, olyan hangon, mint egy megrettent víziló.

— Professor úr, instálom: ennek a kabátnak a zsebében egy huszas van!

És mutatta két ujja közt tartva az ezüst pénzt nagy rémülettel.

Digitized by Google

Az én szigorú tanárom kegyetlen haraggal förmedt reá vissza.

— Mondtam már, hogy takarodjék s ne szóljon többet hozzám!

Azzal betette maga után az iskolaajtót.

A peregrinus sietve ment odább; az ablakon keresztül láttuk, hogy még az udvaron levette a fejéről a magas tetejű kalapot s a kopott sipkát tette fel helyébe. Sehogy sem tetszett magának abban a tisztességes öltözetben.

Másnap megint abban a rongyos gúnyájában került elő; azt állította, hogy a másikat ellopták tőle, míg aludt. Hanem a tanodának tájára sem mert jönni. Félt a professoromtól, jobban, mint akármelyik leczkenemtudó gyerek.

Egyszer azonban egy fiatal tréfás præceptor az utczán találkozva vele, azt találta neki mondani:

— No Sus pajtás, férjhez ment-e már a nótárius leány?

Az ember e szóra oly ádáz dühbe jött, hogy neki rohant ököllel a megszólítónak, azt bekergette a tanoda épületéig; ott a diákok ijedten becsukták a vasajtót, de tíznek is dolgot adott, hogy ő egymaga be ne feszítse azt vállával.

Akkor felszakított egy követ a járdából, mely az udvaron végig volt rakva. Más embernek csákánynyal is dolgott adott volna azt kivenni, ő kiemelte a tíz körmével. Azzal a kővel kezdte el döngetni a tanoda vasajtaját, átkozódva, hogy mind az egész tintanyaló világot meg fogja odabenn ölni. A kőcsapások helyei maig is láthatók a vaslemezeken.

A gonosz lármára sokan összecsődültek, de senki sem merte a dühödt embert megtámadni; világos volt, hogy a kit azzal a kővel megüt, azt semmi diák sententia meg nem gyógyítja többé. Már szó volt róla, hogy a vármegye segítségét kell igénybe venni s nagy volt az aggodalom, hogy nem fogja-e Sus azt a nehány hajdút is megöldösni, ha ellene hozzák.

Ebben a perczben érkezett oda az én professorom.

Digitized by Google

A mint azt meglátta a dühöngő, egyszerre eldugta a háta mögé a követ s ott leejtette a földre, mintha a kezében sem lett volna.

A tanár egy szót sem szólt neki, hanem egyenesen oda ment hozzá, megfogta a gallérját, egyet fordított rajta, végig vezette az udvaron egész a kapuig; az ember mindent engedett magával tenni ellenállás nélkül.

Ott elereszté a tanár és azt mondá neki azon a szigorú hangon, melyen bennünket kis fiukat szokott megfeddeni:

— E pillanattól fogva megtiltom önnek, hogy ebben a városban többé megjelenjen. Most rögtön elpusztuljon innen és vissza ne merjen többé térni soha.

Az ember elhallgatott, elsápadt e szóra; azután sírva fakadt és tovább ment, két öklével törölve szemeit.

Voltak kiváncsi emberek, a kik messziről kisérték s látták, hogy csakugyan eltávozik a városból; a hídon túl még egyszer megállt, mintha valami oknélküli reménye volna azt hinni, hogy még visszahívják, azután duzzogva, morogva ment odább . . .

. . . Soha sem mert többé abba a városba visszajönni.

Pedig de szép földet beutazott azóta.

Nincs Fényes Elek Statistica Geographiájában az a falu, melyről ő tapasztalás szerint ne tudná: milyen urak, milyen szegény emberek laknak benne? hogy híják benne a papot, meg a rectort?

Huszonnégy esztendeje múlt annak, hogy először láttam; másodszor az úton találkoztam vele; rút locspocs időben; én gyorskocsin utaztam (értsd, gyalogoltam a sárban és segítettem a kereket kiemelni a kátyúkból), ő pedig jött utánunk gyalog és lassacskán utolért. Már messziről lehetett bámulni csoda termetét: ugyanaz a köpenyeg volt most is rajta, a mit legelőször láttam a nyakában, csakhogy az akkori szakadás most már az egész hátán végig, fel a gallérjáig hasadt; olyan volt vele, a mint a szél hol az egyik, hol a másik szárnyát lebbentette meg,

Digitized by Google

mint valami nagy bagolyfejű lepke, melyet az eső levert a földre, s lucskos két szárnyát húzza maga után, igyekezve.

Én rá ismertem, ő persze én rám nem.

A peregrinus most is olyan pufók volt; keveset változott. Feje nem szürkült, haja el nem hullott. Ha gyéren lengő hajszálaimra gondolok, szégyenlem magamat előtte.

Beszédbe elegyedtünk, kérdezém tőle, hogy most is peregrinál-e még?

Ez ellen tiltakozott; most már nem olyan hiába való ember, mint az előtt volt, solid mestersége van, a miből él, nem terhe az emberiségnek többé, kézimunkával és kereskedéssel keresi tisztességes táplálékát: — irótollakat metsz, azokat hordja faluról-falura.

Ez bizony elég hasznos munkálkodás. Magam is vettem tőle egy csomag tollat, a mire az úton különös szükségem volt.

Kérdezém, hogy mikor látta hajdani professor uramat?

Ez a kérdés kellemetlenül látszott rá hatni. Azt felelte, hogy a mióta a tanár úr megtiltotta neki abba a városba visszatérni, nem merte ott magát mutatni többé; «de — hozzá tevé ravaszul — most meg fogom őt tréfálni. Más városba tették át professornak s onnan nem tiltott ki, majd hogy fog szidni, ha meglepem.»

Azzal előkeresett gúnyájából egy csomag szépen megmetszett hollótollat, s gyönyörködve mondá: «ezt neki gyűjtöttem össze, tudom, hogy nagyon szeret hollótollal irni. — De hogy le fog az engem majd hordani, ha meglát!»

— Ön úgy tesz, mintha örülne annak a szidásnak előre, a mit kapni fog tőle.

A peregrinus elkomorodott e szóra.

— Lássa ön; ez az egyetlen ember a világon, a ki úgy szólt hozzám mindig, mint emberhez; igaz, hogy szid, fedd, dorgál: — de nem csúfol, mint más.

E nehány szóban volt elmondva a szegény Susnak egész élet-fátuma.

Digitized by Google

Azzal elhagyott; bocsánatot kért, hogy nem kisérheti a gyorskocsi járását, de neki előre kell sietni, mert még nagy út vár reá.

Nagyobb is várt reá, mint gondolta; az úton kegyetlen hózivatar lepte meg, s oda fagyott.

Tehát mégsem láthatá meg újra kegyetlen szigorú professorát, a kitől olyan jól esett volna neki még egyszer szidást hallani.

Elébb meglátta azt a boldog világot, a hol a bölcsek tudománya s a bolondok bolondsága egyforma füst és pára.

33.

AZ ÁRULÓ GYŰRŰ.

(Török rege.)

Pompás Szolimán szultán idejében élt Stambulban egy gazdag kereskedő, a kinek Muhzin volt a neve: drága kövekkel és ékszerekkel kereskedett.

Ennek volt egy igen kedves felesége: Eminha, a kit jobban szeretett minden drágakövénél, kinek piros ajkait többre becsülte a rubin fényénél, szemeinek ragyogását a gyémánt tüzénél, ajkainak beszédét az ezüst csengésénél. Nem is adta volna ezt a szemet, ezt az ajkat a világ minden kincseért cserébe.

Pedig ah a ragyogó szem, az édes ajk veszendő kincs; egy lehellete a szélnek Morea szigete felől, mely a pestist hordja magával, megfosztá Muhzint e kincsétől; homályt vont a csillagfényű szemekre, némaságot a beszédes ajkra. Mit a világ minden javáért nem adott volna Muhzin cserébe, odaadta a halálnak ingyen és eltemette a háládatlan földbe, mely vissza sem adja, meg sem köszöni, a mit elvesz.

A jámbor Muhzin sokat sírt e vesztesége miatt; sem étele, sem itala nem volt, még aludni sem birt; hanem

Digitized by Google

éjszakánként kiült a háza tetejére és ott sírt egész hajnalig.

Hiába vigasztalták szomszédai, barátai, nem sokat használtak vele neki; ő csak nem tudott ahoz a gondolathoz hozzá szokni, hogy az a szép szem többet ne mosolyogjon ő rá, hogy az a kedves száj többet ne szólítsa őt meg.

Egy éjszakán, midőn Muhzin ismét nyugtalanul hánykódott álmatlan fekhelyén, egyszerre a bezárt ajtón keresztül egy bűbájos tünemény állt eléje. Egy ősz szakállú öreg, kinek szakálla és turbánja úgy világított, mintha lángolna.

Ez a tünemény így szólt hozzá nyájas, vigasztaló hangon:

— Muhzin; én megszántam a te keserveidet, szomorkodásodat; látom, hogy érdemes vagy arra, hogy emberfölötti hatalmak segítsenek rajtad, mert emberfölötti módon szerettél. A te nőd nem halt meg, mert nem volt halandó leány, hanem tündérek leánya. Eminha most is él; mert tündéri hatalmánál fogva annyiszor tud meghalni, a hányszor kívánja s azután egy másik országban ébred fel ismét, hogy ott kezdjen új életet és ismét meghaljon és tovább vándoroljon. Azért övezd fel derekadat és vándorolj el rögtön Mekkába, ott ülj le a Zenzemet kút közelében levő temetőkert ajtajába és várakozzál ottan. Mindaddig várakozzál, a míg egyszer jönni fog egy temetői menet, mely hoz egy kékre festett koporsót, sárga selyem szemfedővel letakarva; a szemfedőn kék betűk és ezüst czikornyák lesznek varrva; te rohanj akkor oda, állítsd meg a temetői menetet, takard fel a halott arczát és ott fogod találni Eminhádat. A halottkisérők majd nem fogják hinni, hogy az a te nőd volt, hanem akkor te vedd elő övedből ezt a kis szelenczét, ebben van egy ír, azzal kend meg ujjaid hegyével a halott nő szempilláit és ajkait s akkor ő fel fogja nyitni szemeit, és ajkai azt fogják suttogni: «Muhzin» és senki sem fog többé kételkedni, hogy az a te nőd volt, s visszahozhatod őt Stambulba, a honnan nem fog többé elkivánkozni tőled. Hogy pedig azon

Digitized by Google

ideig, a míg oda zarándokolsz, ittlevő kincseidet el ne pazarolják, vagy ha veled vinnéd, gonosz emberek ki ne raboljanak, bízzad azokat a te hűséges barátodra, a becsületes Ali Hodzsiára, ki törvénytudós és az Alkorán magyarázója, annál visszajövet ismét megtalálod.

E szavak után eltünt a fényes szakállú agg Muhzin elől.

A kereskedő ámultan kelt föl, szemeit dörzsölve két kezével, ha nem álmodék-e? mécset gyújtott, s bámulata nőtt, midőn asztalára téve találta azt a kis szelenczét, melyet a túlvilági öreg hozott számára; gyönyörűen dolgozott elefántcsont mű volt az, gazdagon kirakva türkizekkel és aranynyal áttörve. Emberi munka nem is lehet ilyen.

Másnap elmondá ez esetet Ali Hodzsiának, kire őt a rejtélyes agg figyelmezteté. A törvénytudós fejét csóválta rá, mintha nem hihetné a dolgot s iparkodott ellenvetéseket tenni Muhzinnak, hogy tán álmodta azt, vagy elevenen képzelé s végre azzal erősíté meg kétkedését, hogy Eminha holtteste bizonyosan most is ott fekszik a sírban, a hova őt Muhzin eltemette; csak bontassa fel a sírt.

Muhzin sietett azt tenni és ime — a felbontott sírban nem volt többé Eminha holteste . . .

Most már semmi hatalom sem lett volna képes Muhzint visszatartani, hogy a tünemény tanácsát kövesse. A mi készpénze volt, magához vette; ékszerei tárházát pedig mindenestől rábízta Ali Hodzsiára, a ki legközelebbi barátja és a mellett derék, köztiszteletű férfi volt, hogy viselje addig gondjukat, míg ő Mekkából visszatér, mit a jámbor férfiu a barátság kedveért el is vállalt.

Muhzin négy hét múlva, sok viszontagság után megérkezett Mekkába; az úton rablók támadták meg, minden pénzét elrabolták; de szerencsére a kis szelencze a bűvös írral megmaradt, az el volt rejtve turbánja alá, azért nem találtak rá. Koldulva érkezett meg a szent városba, s úgy tengődött tovább a kegyes vándorok alamizsnáiból.

Mindennap ott lehete őt látni a Zenzemet kút melletti temető ajtajában, ott vigyázta a halottas meneteket, mi-

Digitized by Google

ket naponta elvittek előtte, mert az a mekkaiak legnépesebb temetkező helye.

Esztendő is elmúlt már, és ő mind hiába várt; olyan koporsó, a minőt neki az éjjeli tünemény leirt, nem jött elő az alatt; vagy kék koporsó volt, de nem sárga selyem szemfedővel, vagy a szemfedő is olyan, de nem kék virágok rajta, vagy még a virágok is kékek, de a czikornyák nem voltak ezüstből, sőt az is megtörtént, hogy minden jel ugyan az volt, de a halott nem volt nő, hanem hat éves fiugyermek.

Muhzin kezdett csendesen közeledni ahhoz a lélekállapothoz, a mit azután őrültségnek neveznek, midőn egy napon azt hallja a többi koldusoktól, hogy ma fényes temetés lesz; a Kadileszker neje halt meg, a szép Eminha.

Eminha!

Ez a név felélesztő Muhzin lelkét újra; az nap el nem távozott a temető küszöbétől s majd megfojtá szivének dobogása, midőn a siralmas zenét hallotta közelíteni, mely a temetői menet előtt járult.

Muhzinnak nem volt most gondja a gyászmenet pompájára, nem a keringelő dervisekre, nem a jajveszékelő asszonyokra, még a sziligdárokra sem, kik bőrerszényből apró ezüstpénzt szórtak a tolakodó nép közé, ő csak a ravatalra nézett.

Már messziről látta, hogy a koporsó kék, a szemfödél világos sárga; midőn közelebb hozták a halottat, kiveheté a kék virágokat rajta és midőn eléje értek vele, jól láthatá azon az ezüst hímzetet.

Muhzin őrült erővel taszitá félre az előtte állókat, utat törve a kiséreten keresztül a ravatalig és kiáltva:

— Megálljatok! Megálljatok! Ez Eminha. Ez az én nőm!

A kisérők, a nagy urak, a holt férje, a Kadileszker, bámulva néztek ez őrjöngő alakra, ki vakmerően megzavarta a temetés rendjét; de Muhzin nem hajtott rájuk, hanem lerántotta a halott arczáról a szemfödelet.

A fiatal nő, ki ott feküdt, valóban hasonlított az ő

Digitized by Google

Eminhájához. A halál nagy művész. Egy hideg lehellettel olyan hasonlóvá tudja tenni az arczokat egymáshoz.

— Ő nincs meghalva! kiálta Muhzin a szörnyűködő népnek; én fel tudom őt támasztani, s akkor meglátjátok, hogy engemet fog nevezni férjének, ki itt várok reá már egy év óta. Menjetek az utamból, mert én ölök és gyilkolok és átkot szórok magam körül. El ne temessétek azt, a ki él!

A nép meg volt rettenve Muhzin őrült tekintetétől, de még inkább dühös szavaitól; a gyászoló Kadileszker nagyon szerette meghalt nejét; arra a szóra, hogy Muhzin fel birja azt támasztani, ő is megörült s még ő maga csinált neki helyet a halott körül, hogy e csodát elkövethesse.

Muhzin buzgó áhítattal vette elő övéből a kis szelenczét s felnyitá azt: valami sárga színű ír volt benne, zöldes aranyszín pontokkal keverve, melynek tündéri hathatóságáról már akkor meggyőződött Muhzin, midőn jobb kezének mutató ujját belemártá; mert úgy megégeté azt, mintha forró olajba mártotta volna. De ez a rendkívüli tulajdonsága az írnak csak annál nagyobb tanubizonyság volt tündéri származása felől, a mint hogy Muhzin nem is késett az ujjára ragadt kenettel a halott szemhéjait és ajkait végig dörzsölgetni.

Mindenki figyelmesen leste, visszatartott lélekzettel a csodaír hatását, de senki sem oly hivő áhitattal, miként maga Muhzin.

Ime azonban, a helyett, hogy a halott szemei és ajkai megnyilnának, azon a helyen, a hol Muhzin megkente azokat az írral, elkezdének megfeketülni, a bőr felpattogzott, hólyagokat vetett rajtuk; a tetem arcza egészen eléktelenült . . .

Muhzin testét elállta a rémület. Ez nem azon hatás volt, a mit ő várt, a nép zúgott körüle; a Kadileszker dühösen rohant neki és torkon ragadva, leteperte a földre:

Digitized by Google

— Átkozott varázsló, ki gyalázatosan eléktelenítéd halottam arczát, hogy élve légy olyan, minővé őt halottan tevéd!

— Vessétek a tűzbe; ordíta a nép köröskörül, Muhzinra dühödve; tüzes verembe a bálványimádóval, a bűbájossal, ki halottakat csufít meg! s a jámbor Muhzint nyomban megégették volna, ha szerencséjére a damascusi helytartó basa ott nincsen, ki látva, hogy inkább őrülttel, mint bálványimádóval van dolguk, csauszaival elfogatá Muhzint s megeléglé, hogy oszlophoz kiköttetve kétszázat veretett a vállára tevehajtó korbácscsal, s akkor maga elé viteté őt, hogy vallja ki, miféle őrült gondolat követteté el vele azt a merényt, hogy a Kadileszker halott nejét úgy eléktelenítse? •

Muhzin elbeszélte a helytartónak az egész bűvős tüneményt, mely őt ide küldte.

— Oh te szegény Muhzin, monda neki a helytartó, midőn megérté a dolgot, de nagy világ-bolondja vagy te, hogy ilyen otrombául rá hagyod magadat szedni. Bizonyosan csúfot űzött valaki belőled; hiszen az az Eminha, ki a Kadileszker neje volt, itt született, itt élt gyermeksége óta, hogy lehetett volna az a te nőd ez előtt esztendővel? Azon ír pedig, melyet neked ama csaló, mint tündéri szert adott át, nem egyéb, mint maró méreg, mivel a pestis idején a betegek testén hólyagot szokás huzatni. Ismeri azt minden dervis. Térj eszedre, végezd be a búcsújárást s azután eredj haza Stambulba s láss a mesterséged után. Kívánom, hogy nagyobb baj ne várjon rád otthon.

Muhzin megcsókolta az emberséges basa kezét, ki nehány dinár utravalót is adott neki s azzal visszaindult Stambul felé, elrongyosult ruhával, megkorbácsolt testtel, összetört szívvel és félig megháborodott elmével.

Hetek múlva ért haza betegen, nyomorultan Stambulba; egy-egy karaván elhagyta, a másik fölvette; hozott haza egy lándzsadöfést a tomporában beduin kalóztól, négy fog helyét czombjában kósza párducztól, mitől fél-

Digitized by Google

holtan vették el; és rettentő ürességet a szivében, a honnan kihalt minden hit és remény.

A mint Stambulba megérkezett, föltette magában, hogy annyi veszedelem közül megmenekülve, nem kisérti többé az Istent, hanem megnyugszik abban, a mit rámért, s ismét hozzá fog elhagyatott üzletéhez.

E végett mindjárt fölkereste a derék Ali Hodzsiát, egyetlen egy jó barátját, kinek kincseit átadta megőrzésül.

Az igen szivesen fogadta a megérkezőt, «no csakhogy megjöttél Muhzin, bizony azt hittem, hogy oda fogsz veszni, minden este imádkoztam egyet érted, hogy visszatérj».

Muhzin azután elmondá előtte, hogy milyen gonoszul járt és mennyire csúffá tette őt ama tündér és hogy ezentúl nem fog hinni a tündéreknek sem, habár holdvilágból lesz is a szakálluk.

— Ez bölcs beszéd, Muhzin, szólt Ali Hodzsia; mondtam ugy-e, hogy ne menj el. Ha itthon maradsz, ki sem rabolnak, csúfot sem látsz. Most már bolondot csináltál magadból és koldust. De ne búsulj; egy héten egyszer terített asztal vár reád házamnál, a többi kegyes müzülmánok majd gondoskodnak többi napjaidról is.

— Köszönöm jóságodat, Ali; felelt Muhzin; nem akarok én koldulni. Előveszem félretett kincseimet s kereskedem velük, mint az előtt: megélek tisztességesen.

— Tehát megvannak még kincseid? kérdé Ali, szörnyűképen elbámulva.

— Meg bizony; még pedig te nálad vannak, felelt Muhzin.

Ali Hodzsia megcsóválta fejét:

— Muhzin barátom. Neked a sok szerencsétlenség elvette az eszedet, hogy magad sem tudod most, mit beszélsz. Az imént mondtad el, hogy az úton kiraboltak és most meg azt állítod, hogy kincseid nálam vannak, a miket én soha sem láttam. Tudod mit? Eredj most innen,

Digitized by Google

aludd ki magadat, majd ha eszed egy kissé kitisztul, akkor megint szívesen látlak.

Ezzel a derék Hodzsia szép nyájasan kitolta Muhzint az ajtón és bezárta magát előle.

A boldogtalan kereskedő most esett még igazán kétségbe. Már maga is kételkedni kezdett felőle, hogy vajjon eszénél van-e, vagy pedig csakugyan megtébolyodott s félretett kincseiről való álma is csak agyrém, mint a többi?

E kétségbeesésében futott a negyvezérhez, lábaihoz veté magát és elmondá előtte az egész történetet.

— Van-e tanud, a ki látta, hogy átadtad kincseidet a Hodzsiának? kérdé a nagyvezér.

— Egyedül Allah, senki más. Hiszen olyan jó barátok voltunk, mintha egy test, egy lélek volnánk.

— Akkor maradj veszteg, míg szólni fogok a szultánnal.

Mikor a nagyvezér elbeszélte a szultánnak a dolgot, Szolimán azt parancsolá neki, hogy hirdettesse ki minden utczaszegleten a kikiáltók által, hogy bizonyos Muhzin nevű kereskedő, ki most jött haza mekkai búcsújáratából, az éjjel a Bosporusba ölte magát. Holttestét a halászok kifogták; ha tehát vannak a megholtnak jó barátai, vagy rokonai, a kik illő tisztességgel akarják eltemetni, jőjjenek érte; ellenkező esetben a tetem a közönséges szegények temetőjében fog eltemettetni.

Természetesen, a ki nem jött el Muhzint eltemettetni, az Ali Hodzsia volt, sőt inkább felé sem nézett; csak több nap múlva látogatta meg alattomban a szegények temetőjét, ott fel is találta a lapos sírt, melyre két durva kő volt hengerítve; az egyiken durva mázolással Muhzin neve.

Muhzint pedig a szultán elcsukatta a hét toronyba, hogy még ha akarná, se láttathassa magát senkivel. Ott különben jó bánásban részesült s nem volt fogyatkozása semmiben.

Szolimán maga tudakozá meg a kereskedőtől az általa letett kincsnek alakját, ismertető jeleit darabról-darabra, s jól megjegyzé azokat magának.

Digitized by Google

Akkor megparancsolá a nagyvezérnek, hogy kössön barátságot a Hodzsiával valami szín alatt.

A nagyvezér óvatosan fogott a dologhoz; néhányszor alkalmat talált a törvénytudós bölcsességét észrevehetni, igérte neki, hogy ajánlani fogja a szultán előtt.

A szultán beszédbe elegyedett a törvénytudóssal s rendkívül gyönyörködött annak előadásában.

Később sokszor felkérte őt véleményadásra egy-egy furfangosabb perbeli kérdésnél, melyre nézve a divánban megoszlottak a vélemények, s mindig nagy súlyt fektetett Ali szavaira.

Sőt annyira kiterjeszté reá kegyelmét, hogy kinevezte őt Hudzsirjának (főalamizsnamester) s a szerály első hivatalnoki rangjába emelte.

Ennyi kegy egészen elvakítá Hodzsiát; félév múlt el már azóta, hogy Muhzin halála ki volt hirdetve, talán nem is gondolt rá többet.

Egy napon a szultán egy olvasót látott meg a Hodzsia övébe dugva, mely épen olyan volt, minőt neki a kereskedő eldugott kincsei között említett. Mogyorónyi korallgömbök, köröskörül ájtatos szavakkal teli faragva, mindegyik nagyobb gömb kirakva dinnyemódra gyémántokkal.

A szultán elbámult ez olvasón.

— Minő pompás olvasód van, monda neki; ilyen valóban egész kincstáramban nem találkozik. A klárisok rendkívül szépek és a munka megbecsülhetetlen.

A Hodzsia el volt ragadtatva örömében, s nem késett azonnal átnyújtani a szultánnak az ékszert, mely szerencsés vala megnyerni a nagyúr tetszését.

A szultán magasló kegygyel fogadta az ajándékot s adatott helyette a Hodzsiának három erszény pénzt, a mi több volt az ékszer áránál és meghívta őt másnapra a dzsirid-térre, hol pompás mulatságot fog tartani.

A Hodzsia jobban örült a kitüntetésnek, mint az ajándéknak; a dzsirid-téren megjelenhetni a szultán kíséretében!

Digitized by Google

Az egy szabad tér a szerályban, hol a török urak kopjavetéssel, nyíllövéssel s egyéb férfias játékkal mulatják magukat; a szultán maga is részt vett e játékban sokszor s legjobb czélbalövőnek tartották a dzsirid-téren.

Ez alkalommal is részt vett a szultán a lövöldözésben, de mindig rosszul lőtt; soha sem talált a czélba. E miatt haragos kezdett lenni, s mint szokták a lövészek, okozta a szelet, az ideget, a tegzet, a sütő napot a rosszul sikerült lövésért, végre kifakadt az ujján levő gyűrűre, az az oka, hogy a lövés mind félre megy.

Mert a nyíllövéshez szokás volt a hüvelyk ujjra egy kigyóformán tekergőző gyűrűt felhúzni, azzal fogták meg a tegez húrját, hogy a hüvelyk könnyebben húzhassa s épen a kellő időben pattanthassa el az ijjat.

A szultán zugolódott gyűrűje ellen, hogy rosszul van csinálva, nagyon megfogja az ideget s nem tudja elég gyorsan elbocsátani; ezzel rántja fel a tegzet.

— Adjatok más gyűrűt!

Kisérői siettek saját gyűrűiket nyújtani a nagyúrnak. A szultán sorba próbálgatta azokat.

— Ez se' jó: egy se' jó! Hajh nem tud olyan jó gyűrűt csinálni nyíllövéshez senki, mint Szulasszán ötvös csinált; de már az nem él. Nincs senkinek Szulasszán csinálta gyűrűje?

Mohón kapva a kérdésen, rohant a szultánhoz Ali Hodzsia s jelenté, hogy az ő gyűrűje a megholt nagy mester készítménye; fogadja azt tőle ajándékba a padisah.

Szolimán ezt akarta. Ez volt a legkiválóbb ékszer, mit előtte a kereskedő leírt; elfogadá azt a Hodzsiától s felhúzta hüvelykére és azután olyan jól lőtt a czélba mindig, hogy mindenki tapsolt neki; legjobban maga Ali Hodzsia; pedig mindegyik nyilat annyiba vehette, mintha az ő szívének lett volna szánva.

A dzsiridjátszás után a szultán maga elé vitette Muhzint. Kezében volt az olvasó és hüvelykújján a gyűrű, úgy imádkozott az Alkoránból.

Digitized by Google

A kereskedőt egyszerre meglepte az ámulat, midőn elveszett ékszereit meglátá Szolimánnál. Odaveté magát a szultán lábaihoz és két kezével megfogá palástját.

— Óh uram, e gyűrű és olvasó, mit kezedben tartasz az enyim.

A szultán kérdezé tőle: mi van az olvasó egyes szemeire írva? miféle kövek vannak a gyűrűbe rakva? A kereskedő megfelelt pontosan minden kérdésére.

A szultán újra visszavitette a hét toronyba.

Másnap hivatá a Hodzsiát.

Beszélt vele mindenféle érdekes jogesetről, mik a divántanácsban előjöttek s véleményt kérdett azok felől a törvénytudóstól.

A többi közt egyszer elmondá neki azt az esetet, más személyeket nevezve meg, miként tagadta el egy barát elutazott társa bizományát s kérdé tőle, hogy mit érdemel az ily szörnyeteg büntetésül, ki jó barátját így megrontá?

Ki miben vétkes, abban legszigorúbb bírája másoknak. A Hodzsiának tán eszébe sem jutott, hogy hasonló bűnt ő követett el valaha. Aztán a bűn el is volt temetve mélyen Muhzin sírkövei alatt, nem tudhat arról senki semmit.

A jogtudós azt felelte a szultánnak, hogy ily rendkívüli vétség rendkívüli visszatorlást kiván; a bűnös nem érdemel egyebet, mint hogy elevenen megtörjék egy mozsárban.

— Te mondád! kiálta ekkor a szultán, elitélő szóval, s tapsolására négy izoglán ugrott elő, kik megkötözték a Hodzsiát; elvevék háza kulcsait s felkutatva lakását, ott találták mind azt a kincset, mit a kereskedő őrizetére bízott.

A meglepett Hodzsia, ki a legmagasabb kegyelem napfényében vélt fördödni, s nem gondolt rá, hogy a napfényben minden keresztüllátszó lesz, rémülten vallott meg mindent; még azt is elmondá, hogy ő maga volt a tündér, ki éjszaka phosphor-kenettel mázolt szakállt kötve, a gyászoló Muhzin szobájába ment s azzal oly kárhozatos játé-

Digitized by Google

kot űzött, mely miatt a nyomorult szinte eszét és életét veszté. Ő maga lopta el a sírból Eminha holttestét is.

A szultán rögtön összehivatá a divántanácsot; elmondá a vezérek előtt az ügyet s elmondá a Hodzsia véleményét is a büntetés felől.

A vezérek azt mondták, hogy a Hodzsia véleménye helyes. A büntetés neme új és ő kóstolja azt meg maga legelőször.

A szultán parancsára egy nagy mozsarat vágattak márványból; hozzá roppant törőkallót, melynek négy nyele volt. Azt a szerály udvarán felállíták.

A Hodzsiát elővezették bibor köntösében, aranyos turbánja a fején, pillangós öve derekán, úgy veték bele a mozsárba.

Azután négy bosztandzsi megfogta a törősulykot s fölemelé négy nyelénél fogva; a bosztandzsi aga intésére egyszerre leejték azt a mozsárba. Egy irtóztató ordítás hangzott fel abból, névtelen, szótagolatlan üvöltéssé nyúlva; a bosztandzsik másodszor is fölemelték a kallót, másodszor is lezuhantatták; most már csak egy fuldokló hörgés hangzott vissza a zuhanat után, harmadszor már csak rémletes nyögés; és azután semmi egyéb, mint a csontok ropogása.

És azután addig zúztak a sulyokkal a mozsárba, míg ki nem fáradtak bele és a mi akkor ott maradt, az csak egy alaktalan tömeg volt, vér és csont és selyem és arany pillangók egy összedagasztott halomban.

Így büntette Szolimán szultán a csalót.

* * *

Ez előtt hetven évvel még ott látta Tavernier franczia utazó a divánterem ajtajában ezt a mozsarat, rettentő emlékét az ozman igazságtételnek.

Digitized by Google

34.

MÁTYÁS KIRÁLY FÁJA.

(Rege.)

Azon a kellemes hegysimulaton, mely a Zugliget fölött emelkedő lejtőt mintegy sima lappá vágja, elkezdődve azon terebélyes bükkfánál, melyet Vörösmartynk Normafának nevezett el, s melyet azóta idegen és benszülött ezen név alatt ismer s kérgét teli faragja névkezdő betűkkel, s végződve a Jánoshegy vulkánalakú dombtövénél, mintegy folytonosan tartó kert: állt még ezelőtt hat évvel is egy vén-vén fának végső romja, épen egy kétfelé váló út közepén, mely azután túl rajta megint összejön, mintegy kerülőt téve a kedvéért.

A jámbor Budapest szelid népe most is nagyon szereti azt a helyet járni; más itt a fű, más a levegő, mint egyébütt; ily óriási fákat, ily buja növényzetet nem találni a környékben, s ha az ember a virágos fűbe elfekszik, a vén terepély fák csillogó levelei alá, olyan csudálatos érzések lepik el, azt képzeli, mintha ki volna ragadva ebből a mostani világból, visszaröpítve századokkal előbbi fényes időkbe; azok az arcza fölé hajló virágok, harangos kék fürteikkel, azok a feje felett futó felhők olyan csodálatos dolgokat beszélnek neki, a mikre kívülök senki sem emlékezik már. Hajh, mert az emberi kéz mindent meg tud változtatni, csak a virágokat nem ide lenn, és a felhőket nem az égen.

Sokat nem tudni már abból, a mi elmult; ki élt itt? ki halt itt? de egyet még is tudott minden ember: azt, hogy ama roncsolt törzs ott a kétfelé váló úton Mátyás király fája.

Nem fa volt már, csak reves, korhadt tuskó; kerülete tőben tizenkét lépés volt. Akárhányszor megszámláltam.

Digitized by Google

Derékvastagságú gyökerei kiduzzadtak már a földből s hat-hét ölnyire elfutottak. A földből kiálló törzs alig volt már félölnyi magas; kívül a kérge élt még, s minden tavaszszal újult törekvéssel hajtott friss sarjakat, mintha nem akarná magát megadni az enyészetnek, mintha még folyvást küzdeni akarna az időkkel; azokat nyáron át járókelők letépdelték, szél kifacsarta, legelő marha lerágta; zápor és hóvíz bevette magát reves oduiba, s tovább rohasztá a pusztuló törzsöt, egy télen korhely emberek tüzet raktak benne, akkor a törzs egész a földszínig leégett, s a következő tavaszon csak az égés fekete szérüje jelölé még az ősfa helyét; a holt gyökerek nem hajtának sarjadó ágat többé.

Ennek nincs több öt-hat esztendejénél....

....Nézzünk körül: mi volt itt ez előtt négyszáz esztendővel?.....

* * *

Már gyermekkorában megmutatta azt Hunyady Mátyás, milyen fából lesznek a királyok? Kilencz éves volt csak, a midőn már úgy tudta könyv nélkül Horáczot és Virgilt, mint a miatyánkot, még pedig nem csak recitálni, de sőt citálni is tudott belőlük alkalomszerűleg, az öreg Szilágyi Mihály nagy gyönyörűségére, a ki ilyenkor azt szokta mondani: «ez a fiú tudósnak született!»

Egyszer hét oláh paraszt közt, a kik a vajdahunyadi várban fenn voltak szolgálatra, elveszett László bátyjának a vadászkürtje; a mi pedig annak igen kedves jószága volt, nemcsak azért, mivel igen szépen ki volt faragva, s ezüsttel foglalva; de leginkább, mivel azt emlékbe kapta attól a Bátoritól, a ki Várna alatt elesett volt. A várnagy azt akarta tenni, hogy addig vereti mind a hét parasztot, míg a tettes kivallja a bűnét. Mátyás meghallotta ezt és nem engedé meg: micsoda igazság volna az, hogy hat ártatlan ember szenvedjen a hetedik bűnös miatt; e helyett maga elé hivatá az oláhokat s azt mondá nekik, hogy ő

Digitized by Google

egy bűbájos mondattal majd kitudja, hogy ki volt közűlök a tolvaj? Azzal sorba állítá az embereket, s elkezdé scándálni a verset: «Tytire — tu patu — læ recu — bans sub — tegmine — fagi»: minden lábnál másik parasztra mutatva újjával. E közben éles szemei észrevették, hogy egy a hét közül visszatartá lélekzetét, midőn rá került a sor, s azután lélekzett nagyot, midőn Mátyás odább haladt. Folytatá: Sylves — trem tenu — i mu — sam medi — taris a — vena. E szónál azt mondá annak, kire a versláb jutott: «nem te vagy-e a tolvaj?» A megjegyzett ember most egyszerre mosolyogni kezdett, mire Mátyás hirtelen elfordúlt a megszólítottól s amahoz fordúlva, határozottan rákiálta: «nem ő az, hanem te vagy!» A meglepett bűnös térdre esett és kivallá vétkét.

Az öreg Szilágyi nagyot bámult, mikor ezt meghallá s azt mondta: «ez a fiú birónak született!»

Egyszer panasz volt a majorban, hogy valami hiúz az erdőből lejár és a nagyasszonyomnak legszebb kecskegidáit megfojtogatja; már sokszor lestek rá, de nem bírják megkapni, mert igen ravasz állat. Mátyás hallá e panaszokat s egy napon vevé nyilait és tegzét (kanóczos puskát még nem adtak a kezébe) és lement maga a majorba és ott leste a közelgő hiúzt. A hiúz azonban eszes állat, midőn a majorhoz közel ért, észrevette, hogy lesnek rá s visszafordult az erdőbe. A gyermek hirtelen felkapott kis tatár lova hátára, csak úgy szőrén, nyereg nélkül s nyargalt a hátat fordító vad után. A cseles vad messze becsalta maga után az erdőbe üldözőjét s midőn látta, hogy az milyen makacsul ragaszkodik hozzá, el nem akar maradni tőle, hirtelen felfutott egy óriási nagy bükkfára, annak az oldalán volt egy nagy odú, abba belebújt. Oda már nem mehetett utána a fiú; a fa vastagabb volt, minthogy ember felkúszhasson rá, s az odúba nyúlni nem tanácsos; ha pedig visszamegy segítséget hozni, a hiúz az alatt kijön és eloson; mit cselekvék tehát? Leszállt a paripájáról, azt kicsapta a fűre legelni, maga pedig leült a bükkfa elé, az

Digitized by Google

odú nyilásával szemközt, azzal az erős szándékkal, hogy ellensége várát megszállja s minthogy az ostrom lehetetlen, kiéhezteti onnan. A megszálláshoz világos előnyei voltak: ő most falatozott otthon, a hiúz pedig valószinűleg régen nem evett már, mert csak olyankor szokott az erdőből kijönni, mikor ott nem foghat semmit; s két nap mindig elijesztették a majorból; e szerint világos, hogy a várban levő ellenség kevesebb ideig fogja kiállhatni az éhséget, mint az ostromló. A makacs fiú egész nap ott állt étlen és szomjan a fa előtt, annyi időre sem hagyva el harczi állomását, a mennyi kellett arra, hogy a közel patakhoz lefusson vizet meríteni. Az alatt az ellenség megmenekülhetett volna. Eljött az éjszaka is; Mátyás nem tágult helyéről; egész éjjel állva maradt, hogy el ne alugyék, s ellensége várát kövekkel ostromolta, hogy azt se engedje aludni. Ott találta a virradat is; elméjében csábító képek kezdtek rajzolódni azokról a jó kőrelebbencsekről, levelensültekről, aranygaluskákról, miket jó édes anyja otthon sütöget fiának, saját fehér kezeivel nyújtva a hártyavékony tésztát; s mondogatja magában: vajjon hol maradhat? bizonyosan a majorban van. De Mátyás ellenállott a csábító képeknek, egy-egy fenyőhársat hasított le kezével, azt összerágta, nehány szem borókát lelt, meg egy bokor vadköményt, az hűset tartott szájában, szolgálva éhség és szomjúság ellen; s gondolá magában, milyen jóízűen fog majd a diadal után esni a jó kászatúró, a mit a majorban készítenek épen most, friss fenyőhéjba gyúrva a túrót, borókával és köménymaggal vegyest s mondogatják magukban: hol maradhat az úrfi? bizonyosan visszament a várba. Ezért nem is indult senki a fölkeresésére. Elmult a második nap is, étlen szomjan. Végre is a hiúz sokalta meg a várakozást. Hogy megszállója még alkonyatra sem ment el a fától, a kétségbeejtő éhszomj dühössé tevé; rohamot próbált várából, a mely rá nézve siralmasan ütött ki: Mátyás legelső nyila keresztül szegezvén torkát. A gyermek diadalmas prédával tért vissza a majorba.

Digitized by Google

Az öreg Szilágyi Mihály arcza nem állhatta meg, hogy ne mosolyogjon, a mint ezt meghallá: — «ez a fiú hadvezérnek született!» mondá előérzetes örömmel.

Valami diákot fogadtak fel egyszer a kastélyba a végett, hogy a mi írni való fordul elő egyszer-másszor, azt teljesítse. Bencze diák igen alázatos ember volt; csinált verseket a családtagok nevenapjára, ünnepekre, mikben mindenkit égig tudott magasztalni goromba dicséretekkel; s azonfelül nagyon szeretett árulkodni az udvari cselédségre. Mátyás ezt az embert ki nem állhatta, s ellenszenvét tudta éreztetni vele. Egyszer a jó Erzsébet nagyasszony megfeddé fiacskáját ez ellenszenvért, miért hogy oly haragos e diák iránt, a ki úgy iparkodik magát vele megkedveltetni? «Épen azért gyűlölöm, mert hizelg és árulkodik» felelt a gyermek.

Az öreg Szilágyi Mihály nagyot simított szakállán s belső elégültséggel mormogá magában: «ez a fiú királynak született!»

Mikoriban Hunyady János Magyarország kormányzója volt: azon időben már kedvencz tanyájuknak tarták az udvar körül lakó főurak a budai hegyvidéket; az erdők nagy része akkor kőrisfákból állott hárs- és bükkfákkal vegyítve, miknek lombja gyönyörű változatosságot ad a liget külsejének. A ridegebb tölgy most már lassankint mindig odább szorítja e pompás kőris-erdőket; most már csak a távolabb eső bérczeken találni colossalis csoportjaikra, miket köröskörül befut az örökzöld repkény.

A történetbúvárnak nehéz volna már valami nyomára találni azon ragyogó kéjlakoknak, mikkel főuraink ez erdőket megnépesíték; mulékony anyagból voltak azok épülve, nem sok munkájába került az időnek port csinálni belőlük, hanem a ki látja e roppant szabályos hegylapályt, melynek oldalai egyenesen futnak alá, szabályos párkányzatokkal, mintha sáncznak volnának készítve, a ki eltévelyeg e csöndes erdők között s egyszer-egyszer hirtelen egy kerek tér közepén találja magát, melyhez most már út sem

Digitized by Google

vezet, köröskörül gömbölyű koronás fák; a fű buja, miként sehol, a kerek tér közepén áttörhetlen rózsabokrok, miknek piros, illatos virága száz mosolygó szemmel néz a csendes ligetre, s elgondolja, hogy a rózsák élete örökké tart, s hogy ilyen rózsa vadon nem terem sehol; a ki tud látni és hallani rég elmúltat, ki nem mondottat, az nem fogja megtagadhatni magától azt az érzést, mely önkénytelenül meglepi e csöndes helyeken a szívet s beszél neki a füvek nyelvén, mi történt itt? kik jártak itten? óh mert az apró kis füvecskék halhatatlanok, egyszer beveszik magukat a földbe s többet ki nem vesznek róla; erős törzsek elmúlnak felőlük; a kis fű világ végéig él.

Heveredjünk le e halhatatlan fűszálacskák közé s hallgassuk, hogy mit beszélnek?

.... Mátyás király, ah! halhatatlan nagy királyunk; gyermek volt még és már férfi; — most halott és még is élő.

Vitéz apja elhozta őt magával Budára, mikor még igen fiatal gyermek volt. Okos emberek, a kiket meglepett a gyermek lángesze, azt tanácsolták szüleinek, hogy ne engedjék őt annyit tanulni, könyveskedni, mert bizony megárt az ifjunak; magyar ember szerette hajdan azt hinni, hogy a tanulás elrontja az ember termetét. Mátyást felkölték classicusai mellől s elküldék lovagolni, vadászni; a fiú pedig úgy lőtt és nyargalt, mint egy kis scytha fejedelem, a ki egyebet sem tanult.

A budai hegyek között még akkor szarvasok és őzek jártak; más őzek és szarvasok mint napjainkban, s Garay, Bánffy, Ujlaky uraimék vadaskertjei nyitva álltak az úri vadászok előtt.

Bánffy uram vadászmesterének laka ott állt a hajnalosi völgyben, egy kis irtovány közepén; (az a nagy rózsabokor ott a puszta téren talán épen az ő ablakára hajlott) annak volt egy kis leánya: Rózsa. Igen, Rózsának hítták, bizonyítja az a sűrű rózsabokor is, mely annyi idő óta nem akar kiveszni. Ide, e vadászlakhoz szeretett Mátyás olyan-

Digitized by Google

kor eltévelyedni, mikor könyveiből felzavarták; itt elereszté lovát, lerakta fegyvereit; futhatott miatta és lőhetett az őzek után, a kinek tetszett: neki jobban tetszett a kis Rózsával beszélgetni. Miről beszélgettek olyan érdekesről? Hát beszéltek szerelemről, abban levő boldogságról; beszéltek dicső jövendőről, Mátyás egykori hatalmáról, nagyságáról. Hogyne beszéltek volna? Mátyás már akkor kilencz éves volt és Rózsa hét. A gyermek már akkor is hódított — várakat és sziveket.

Onnan a hegytetőről messzire el lehet látni; fel Váczig és le a Kúnságig, a láthatáron kéklik a Mátra, lábaink előtt terül Buda, végtől végig. Sok embert elvezettem erre a helyre; mindegyik azt mondá, ha szóhoz tudott jőni a nagy nézésből: «bizony szép ország ez a Magyarország! de bolond volna, a ki nem szeretné».

Mátyás is gondolt ilyesmit, mikor onnan letekintett.

Még akkor Pest nem igen tündöklött; Budavára sem igen bírt királyi fénynyel; körülbelül igen meg lehetett számlálni a tornyokat, a mik belátszottak a távolból.

Mátyás beszélgetett a kis Rózsával, a ki levélkoszorút fűzött kalpagja mellé.

— Majd ha én olyan nagy úr leszek, mint az apám. (Hogy akart volna kisebb lenni.) Kormányzó, első hadvezér; talán több is; milyen szépet csinálok én ebből az országból! Budavára közepébe építtetek egy új tornyot, nyolczszegletűt, mindenik oldalán lesz egy olyan alkotmány, a mi az időt fogja mutatni arany kigyófejjel, s kalapácscsal üt hozzá minden órát.

A kis Rózsa azt alig hihette, de nem mert ellene mondani.

— Oda a bástya végére építtetek egy nagy palotát, oszlopokkal, márvány szobrokkal, a milyen még nem volt az országban; száz szoba lesz benne.

— Ah! sóhajta fel a kis Rózsa. Hát aztán ki fog abban a sok szobában lakni?

Mátyást nem akasztá meg ez a kérdés; oh az ő képzelete

Digitized by Google

sokkal gazdagabb volt, mint hogy száz szobát be ne tudott volna vele népesiteni; elmondá, hová miféle zászlós urak jutnak, amoda a kiséreteik, itt várakozó terem, ott tanácsterem; vigalomnak, vendégeknek, fényes banderiumoknak külön szállás; hát még a külföldi követek szobái, hát a csillagvizsgáló, chemiai és olvasó teremek; az apródok, a hadnagyok, szakácsok, peczérek, sólymászok lakai, imatermek; hát még a roppant könyvtárak, aranykapcsos könyvekkel a háztetőig rakva, égtekékkel, csillárokkal, márvány szobrokkal ékesítve; végre az sült ki belőle, hogy saját magának helye sem marad benne; a min a kis Rózsa nagyon jó izűt nevetett.

Mátyás azon nem jött zavarba, egy új homlokzatot épittet hozzá, az lesz a legpompásabb hely; a márvány erkélyekről épen a Dunára látni, túl rajta egy új város épül és azon túl népes falvak; a parton pompás épületek, nagy raktárak külföldi kereskedők számára; egy nagy-nagy palota, akkora, hogy negyvenezer diák elférjen benne, a kik mind az ő költségén tanulnak diákul olvasni s betűket festeni, hét-hét emeletre, három szárnyra.

— Ah, — Ah! szörnyűködék a kis Rózsa, a kinek mindez megfoghatatlan dolog volt.

— Majd meglátod! monda Mátyás; majd mikor ott ülsz te az arany rácsos erkélyen, pávatollas ernyő alatt, s látsz a Duna vizén alulról pompás hajókat jőni felfelé: ötszáz vitéz mindegyik hajóban; száz ló húzza a parton, a dárdák messziről fénylenek a napban, a zászlókat messziről lobogtatja a szél; azután ott a palota előtt megállnak egyenkint a hajók; pompás, vértes, buzogányos hadak szállnak le róluk; vitéz hadvezérek aranyos mentékben, tündöklő kardokkal; valamennyi előtt a vezér maga, ezüst páncélban, tomboló paripán; az emberek kérdezik egymástól: ki az? és felelnek egymásnak: «Mátyás jött meg török hadból, hozott diadalt és elfogott zászlókat!» s te azt onnan felülről fogod nézni.

Digitized by Google

A kis leány rábámult a beszélő fiúra s azután nagyott sóhajtott.

— Soha sem lesz abból semmi.

Mátyás fölpattant e szóra, mely kétségbe hozta dicsvágyó lelke álmait s szerető szive hűségét, s azt mondá a leánynak:

— Azért is meglátod, hogy mind úgy lesz, a hogy én mondtam; vagy ha nem hiszed, hát ültessünk ide egy hársfát, a hol mostan ülünk ketten; s a hogy az a fa meg fog nőni szépen, úgy nő meg az én hírem is, s a mint az kizöldül minden tavaszszal, úgy fogok én te rád gondolni mindig.

A kis Rózsa elnevette magát.

— Ugyan ki ültetne most fát? Hiszen nyár van; ilyenkor az nem éled meg. Nem tudod?

— De ha én akarom, hogy megéledjen, kiálta makacsul a gyermek.

A lányka megint kinevette.

— Nem parancsolsz ám a fának. Még ha király volnál, sem parancsolnál neki. Ha most elvágod a gyökerét, elszárad, ha arany földbe ülteted is.

— Földestől együtt hozom el a csalitból, úgy ültetem ide.

— Hát azután?

— Azután te mindennap megöntözöd.

— De messze ide a forrás.

— Ha te engemet szeretsz, messziről is elhozod rá a vizet.

A kis Rózsa szeliden átölelte játszótársa nyakát s megigérte, hogy mindennap megöntözi a fát reggel is, este is. — Hát azután?

— Azután, ha majd nagyobb lesz a fa, én metszek bele egy szívet, abba a mi neveinket, tetejébe az ország czímerét, s az ott fog látszani száz meg száz esztendő mulva is; s addig soha el nem múlik Magyarország.

Digitized by Google

— Az nagyon szép lesz.

Most már Rózsának is tetszett a gondolat; ő maga biztatta Mátyást, hogy tegyék ezt mindjárt; futott haza ásóért, öntözőért; segített a sűrű csalitban egy szép egyenes fiatal hársfát keresni; Mátyás körül kiásta a mellől a földet, nagy fáradsággal ketten kiemelték helyéből s elvitték addig a pázsitos lapályig, a honnan Budára lenéztek az imént, ott beásták a fiatal csemetét, megöntözték s megigérték, hogy azt holnap megint fel fogják keresni és addig öntözik, míg csak meg nem éled.

És a hársfa különös csodára, nyár derekán szépen megéledt; régi leveleit elhullatta, újakat hajtott helyettük. Azt mondják, hogy a gyermekek keze ilyenekben szerencsés szokott lenni, vagy talán az élőfa is érezte magán Mátyás kezét?

A gyermek belevéste a fa kérgébe a két név előbetűit egy szív közepébe, fölé az országczímert szépen; a fa még be is forrta a sebet őszig; a mikor Mátyást ismét Erdélybe vitték Hunyad várába.

A kis Rózsa egyedül maradt a hársfával, Mátyásról sokáig hírt se hallott.

Azt elhordta a sors útmutató keze erre-arra, járt igazi háborúban is; megnőtt, ifju lett; beszterczei grófnak nevezték, azután meghalt az atyja, a nagy Hunyady János, a ki után nagyot rendült az ország; rossz akarók üldözték a családot; elfogták Mátyást is László bátyjával együtt; ott ültek együtt a kerek toronyban; Lászlót le is fejezték, Mátyás is csak olybá vehette fejét, mint a mit a vérpad alól hozott vissza; majd meg elvitték Prágába, ott fogva tartották, sok bánatot, veszedelmet kiállt, egyszer megint fordult a világ; a király meghalt, s a prágai fogoly ifjut megválasztották Magyarország királyának.

Ki is kivánta volna tőle, hogy ennyi idő, ennyi változás után visszaemlékezzék a zugligeti hársra és a kis vadászleányra, a kivel azt együtt ültetè; nagy szenvedélyek, nagy események férfivá érlelték korán az ifjut, a ki lelkével egy

Digitized by Google

országért gondolkozott, gyermekálmak nem foglalhattak abban helyet.

Volt már királyi trónja, melyen cseh királyi leány ült mellette, parancsára palota épült a várhalmon, melynek híre mehetett hetedhét országra, roppant megkezdett épületek alapjai mutatták, mivé fogja átalakítani országa fővárosát, s az alatta elhömpölygő Dunán jártak-keltek a bádogveretes gályák, rakva paizsos vitézekkel, a zászlókat messziről lobogtatta a szél; . . . de az nem jutott eszébe, hogy egykor, a gyermeki hajdankorban, azt mondá ő valakinek: «majd meglátod!»

Egyszer azonban meghalt a királyi feleség, s Mátyás érzette azt a nagy ürességet szívében, a mit nem képes betölteni egy egész ország; s ebben a hirtelen támadt nagy ürességben meglátszott emlékezete előtt — a kis hársfa.

Sok, sok esztendő elmúlt már azóta; vajjon mi lehetett belőle?

A király egy este egyedül kilovagolt a hegyek közé, hogy hársfáját fölkeresse.

Jól ismeré még a helyet, az útat, mely arra viszen: valahány lépést haladt, ismerős tárgyak üdvözölték; ott egy nagy mohos kő, melyen annyiszor pihent; most még zöldebb rajta a moh; itt a völgyi gyöngyvirágok, most is ott nyilnak a haraszt közt; az útféli szent képről sem kopott le még egészen a festék; a forrás mentében most is zöldebb a fű, miként másutt.

A hegylapályra fölérve, megkötè lovát a király egy fához s elindult gyalog az ismert ösvényen.

Sűrű bokor kerité akkor is a kis félkört; a mint a bokor széléhez ért a király s az utolsó hangafa lombját félrehárítá szemei elől, meglepetve döbbent vissza.

A kis magányos tér virágoskertté volt alakítva, melyen rendes csoportokban szentgyörgy-virág, csengő jáczint, pompás tulipán nyílt és a virágoskert felett, mint egy óriási ernyő terjeszté ki roppant zöld sátorát egy terebélyes hársfa, sokkal zöldebb, sokkal bujább, mint az erdő

Digitized by Google

minden fája; héja síma, egy mohaszál, egy rozsdapetty sem látszik rajta, csak a közepére vésve tünik elő a nemzet czímere azon, alább egy szív közepében az M és R betük.

A kis virágágyak puszpáng bokrokkal voltak bekeritve, a fa alatt gyepágy volt rakva, melynek vékony lombos füve szebb volt bárminő szőnyegnél.

Tehát a gyermekábránddal elültetett fa megnőtt nagyra, s a mint nőtt, úgy emelkedett Mátyás mindig felebb, fel a trónra és még annál is felebb: a hir emlékébe, és még annál is felebb: a nemzet szivébe.

Ott látszott a magasból pompás Budavára, a királyi palota hegyes kúpjaival, a nyolczszegű torony, az áthidalt Dunán túl a népesedő Pest, a hosszú egyenes útak szétnyúltak a síkon Vácz, Czinkota, Kerepes, Soroksár felé; magas úri lakok, hosszú fehér tanyák látszottak elszórva az istenáldott rónán, s az ősfolyam kék tükrén ezüst baráz-dákat húztak a fel s alá kelő nehéz hajók; — boldogság, jólét, ragyogás terjedt el az egész országon: — a hogy ő azt gyermekészszel kimondá:

«Majd meglátod!»

Most eszébe jutott e mondás.

Hát a leányból mi lett azóta, kinek ezt meg kelle látni? a gyermek játszótárs él-e? Boldog nővé lett talán, ki csendes családi körében nem irigyli a trón minden ragyogását?

Nem a trónnak ragyogását, de talán a rajta ülőt?

Vagy tán elfeledte régen, a mit akkor egyik gyermek a másiknak beszélt? de ki ülteti akkor ide e virágokat? ki ápolja, ki öntözi a fát? ki tudja azt, hogy ehez mi emlék van kötve?

A néma berek megfelelt a néma kérdésre; — csendesen, alig zörrentve meg a harasztot, jött elő a tulsó oldalról, hol most a király kútja van, egy szép hajadon leány, vállára két korsó akasztva.

Szép volt a leány, mint egy tündér, tán azoknál is halványabb; — tündérek arczára hiába süt a forró nap: nem

Digitized by Google

tudja megbarnítani. A király gondolta magában: milyen kár, hogy ilyen halovány.

A szép hajadon a hárshoz érve, az egyik korsó vizet rátölté annak tövére, a másikkal meglocsolta a virágokat; mikor a fa mellett elment, nem állhatá meg, hogy oda ne hajoljon, s azt a nevet ott a szívben meg ne csókolja, aztán szemérmesen széttekinte, ha nem látta-e meg valaki?

Senki, senki; . . . de a király mégis látta.

Azután leült a leányka a gyeppadra, fehér karjával átölelve a fát s szőke szép fejét ráhajtva szerelmesen, oda-oda súgott neki néha, mintha azt jól megértené, a mit mond; kis kezével gyöngédeden végig símogatá, mintha az jól esnék annak, majd meg átölelte mind a két karjával, mintha érezhetné a fa forró szíve dobogását; azután lenézett Budára, s ismét fel a fa magas tetejére, mintha mondaná neki: «látod-e?»

A király szíve elszorult e látáson, zaj nélkül visszahúzta magát, s eltávozott onnan, a nélkül, hogy a leány észrevette volna.

Haza érve, rögtön kiküldé belső diákját, Árva Pétert, hogy menjen el tudakozódni Budára Bánfiék fővadásza és annak saládja felől, s hozzon neki hírt sietve.

Péter diák ezen hírrel jöve vissza:

A fővadász még most is él s emlékezik a királyra, mikor még az csak lótófutó gyerek volt; a kis Rózsa, a kivel ő nagysága akkor annyit játszott, felnőtt, szép leány lett belőle, de, fájdalom, nem ment férjhez. Valami különös igézet fogott rajta, melytől nem bírják megszabadítani; mindig szótlan, kerüli a férfiakat és senkit sem tud szeretni. Kár érte pedig, mert nagyon szép.

A rossz nyelvek pedig azt mondják, hogy a fiatal hajadon boszorkány; látták őt az erdőben egy élőfával beszélgetni, mint valami élő emberrel; az bizonyosan valami elbűvölt szeretője annak, kinek enni és inni hord, s ha akarja, visszaváltoztatja férfivá. Már arról is beszélnek,

Digitized by Google

hogy kivágják tőből a fát s máglyát rakjanak belőle a bűvészleány számára.

A király eleget hallott. Azonnal parancsot adott fő építőmesterének, az olasz Lukácsnak, hogy készítsen hirtelen egy díszes házat, szépen festett fából, minők az úri kertekben levő remetelakok szoktak lenni. Azt, mikor készen volt, egy éjszaka felállíttatá a hárs melletti szabad téren, oszlopai vad repkénynyel befonva, tornyában kicsiny csengetyű, tetején a fali rózsa, még a galambok sem hiányzottak az ereszről, s a mázos korsók és tálak a polczon.

A babonások, a mint ezt megláttak reggel, ismét csodát kiáltottak: hogy ezt megint a boszorkány varázsolta elő a földből; nem is teremhetett oda máskép.

De elnémultak azután, mikor a király hírmondói trombitaszó mellett kihirdették szerte, hogy háromszáz lépésnyi kerületben minden halandó ember őrizkedjék közelítni a rejtélyes lakhoz, mert az a király fájának őrizője számára van építve; a ki pedig a fát, avagy annak őrét megsértené, olyan veszedelmet várhat a fejére, mintha a király saját személye ellen emelte volna fel kezét.

Egyszersmind állandó tartást rendelt a király a hárs őrének élete fogytáig.

Az emberek megtudták, hogy az ott a király fája; — a többi rejtelem maradt.

Legnagyobb rejtelem volt az, hogy midőn vénült a fa, vénült a király is, csak az őrző szűz arczán nem látszott meg az idők nyoma, ő szép maradt és fiatal, mikor a király arczán és a fa kérgén barázdákat vontak az évek.

És soha sem szeretett senkit. Egy útja volt: háza küszöbétől a fáig, egy gondolatja: a fának gyökerétől annak sudaráig.

Mikor kezdett el rügyezni? mikor hajtá ki legelső leveleit? mikor virágzott? mekkorát nőtt? hogyan hullottak el levelei? Rendesen ezek voltak a legutolsó lombok az erdőben.

Mikor Mátyás visszakapta a koronát Fridrik császártól,

Digitized by Google

abban az évben a hársfa gömbölyű levélkoronájából egy másik korona nőtt ki magasra, mintegy új félgömböt képezve a régi fölött.

Mikor Bécset elfoglalta, abban az esztendőben kétszer virágzott; tavaszszal és őszszel.

Mikor második feleségét, Beatrixot elhozatta, abban az évben lesárgult minden levele, s elhullt nyár utóján.

Mikor a zsebrákok pusztították az országot, nagy idegen hernyók jelentek meg a fán, a mik szörnyű pusztítást követtek el rajta, míg azután bábokká válva kemény szövetszálaknál fogva aggatták fel magukat a galyakra. A zsebrákok is úgy lógtak már akkor.

Mikor pedig a király ellenségei összeesküdtek ellene, s míg ő távol járt, behívták helyébe a lengyel királyt, Kázmért, akkor rosszlelkű czinkosok föltevék magukban, hogy kivágják a hársat; ha a király bukik, dőljön utána a fa is, mely sorsát viselni szereti.

Hatan kimentek az őrlakhoz, annak ajtaját rázárták a leányra, kire nem merték kezüket tenni, mert féltek, hogy megrontja őket nehéz varázslataival.

Rózsa hallotta bezárt lakából a fejszecsapásokat, mik a király fáját sújtják, s ha kezeivel nem sújthatá vissza, megsújtá átkaival a szentségtörőket; és az átok nyomban találta őket ott, mert zivatar támadt rögtön s a zivatarban egy villám ott a fa alatt agyonsújtá mind a hatot, míg a fának egy ágát sem sértette meg.

A fejszevágások erős sértést ejtettek a fán, de nem veszedelmest; az őrleány e vágást kitisztítá szépen s annak üregébe egy szűz Mária-képet állított be. A fa néhány év múlva az egész szűz Mária-képet betakarta, lassankint összeforrva a mélyedés körül.

1490-ben, április negyedikén iszonyú zivatar támadt észak felől, mely eltartott másnap, harmadnap is. A hárs lombtalan galyai nyögtek, csikorogtak a fergeteg nyomása alatt; a kis őrház csengetyűje meg-megszólalt a szél taszításától, mintha sürgetné, hogy húzzák meg valakinek a lelkéért.

Digitized by Google

Mátyás király akkor haldoklott.

Április hatodikán tetőpontját érte a vihar haragja; Rózsa egész éjjel nem aludt, szüntelen imádkozott; és az bizonyosan Mátyás életeért mondott imádság volt.

Reggel nyolcz órakor ijesztő recsegés riasztá fel térdeplője mellől, s a mint kitekinte az ablakon, rémülve látta, hogy a vihar letöré a hárs felső koronáját.

Rózsa első gondja volt a csengetyűhöz futni és azt meghúzni háromszor. Azután letérdepelni és imádkozni Istenhez, hogy nyissa meg menyországa kárpitjait egy nagy lélek előtt, kit csak azért engedett ide alant élni az emberek között, hogy azoknak legyen mivel vigasztalniok magukat a szomorúság napjaiban; egy királyi lélek előtt, a kiben halni indul egész ország.

Mátyás király abban az órában halt meg.

Rózsa is negyvenhét éves volt már akkor.

Ő túlélte a királyt, túlélte még a nemzet dicsőségét is; túlélte a sírbaszálló hazát.

Még azután egy félszázadot végig élt és azon is túl; látta a budai várpalotáról lekopni a fényt, ragyogást, látta elpusztulni Mátyás király pompás intézeteit; látta Dobzse Lászlót kopott ruhában túros hátú lovon lovagolni.

A hársfa nőtt, vastagodott és nem törődött semmivel.

Még több rosszat is kelle látni Rózsának a budai hegyfokról.

A várpalota bástyái ledüledeztek, a távol falvakat rablók, ellenség gyújtogatták fel; ámde köröskörül annál pompásabb paloták emelkedtek, jövevények, országcsalók, kincstártolvajok kéjlakai, a hol éjjel-nappal folyt a lakodalom, vagy inkább tor, ha a névben válogatunk.

Rózsa most már épen nem mozdult ki a félkörből, a mit a kis liget csalitja képezett Mátyás fája körül. Ott nézte a világ mulandóságát s gondolt arra, hogy egy fa mégis mennyivel tartósabb életű, mint egy nemzet.

Még pedig azután meg kellett érnie az ország halálát is. Kellett hallania a sírást, mely a mohácsi vész hírére betöl-

Digitized by Google

tött hegyet-völgyet, látnia kellett a futó hadakat, a közeledő ellenséget, a félholdas sátorokat a pesti parton.

A hársfa még azután is egyre nőtt és nem hajtott a világ folyására.

Rózsa még a mohácsi vész után huszonhárom évig leste a fakadó bimbókat tavaszszal, a sárguló leveleket őszszel a király fáján: százöt éves volt, a mikor meghalt; még akkor sem a természet rende szerint, hanem török martalóczok fegyverétől, a kik azt hitték, hogy a vén boszorka kincseket őriz ottan, miket Mátyás király reá bízott s azt vélve, hogy azok a fa forradásába vannak rejtve, ott felhasíták a fát. Benne találták vélt kincs helyett a szűz Mária képét.

Azután magára maradt a fa.

Jó esztendőt, rossz esztendőt végig zöldült, egy-egy ágát letörte a vihar; a többi újra kihajtott, egy-egy megmaradt sudara daczolt tovább az időkkel, a szélvészekkel, mikor már a többi letöredezett is.

Lassankint rajta is fogott a vénség; elkezdett odvas lenni, a régi seb helyén kikezdte a roha; egész üreg támadt benne, melybe a későbbkori látogatók kettesével, hármasával belefértek s telefaragták kérgeit profanus nevek előbetűivel.

Némely esztendőben elbetegesedett, oldalait sárga gombák nőtték be, repedéseiből vörös mézga könyezett elő, mintha az öreg fa vért sírna bújában, s a hideg északi szelek ellen lompos zöld mohtakarót húzott lábaira; fázott már szegény: öreg volt, csak úgy vaczogtak száraz ágai, egymáshoz verődve a szélben.

Majd ismét neki vidult, megfiatalodott; valami nagy örömöt érzett, lehányta magáról a régi kérget, friss sarjakat hajtott korhadt odvas törzsökéből, mintha omladék várak tornyaiba tűznének ki diadalmi zászlókat; ha a szél, vagy pajkos emberek letördelték hajtásait, nem fáradt bele újakat növelni, s úgy sietett megmutatni tavaszonként, hogy még él; ő volt mindig a legelső kizöldülő az

Digitized by Google

erdőben, mintha szemére akarná hányni a lanyha utódoknak, hogy milyenek voltak az öregek?

Egyszer végre belecsapott a villám s leégette félig. Nem tudom, miért haragszik úgy a villám a szegény zöld fákra?

De még azután is évek kellettek hozzá, hogy őt tökéletesen elpusztítsák. Csak morzsánkint adta meg magát: egy-egy forgács, egy-egy kéregdarab fogytán élt sokáig.

Vastag, dúczos gyökerei kimeredtek már a földből, messzire elterjedezve, — öreg ember a föld alá, öreg fa a föld fölé igyekszik, mikor halni készül.

Ezen az őszön lesz hetedik éve, hogy elmúlt.

Halálát nem hirdették a napilapok, mint hirhedett nagyságokét szokás, legfeljebb a novemberi szél hordta szélyel a nyugalomra tért halotti czéduláit, — a lehullt sárga leveleket.

Nem is tartott felette gyászbeszédet senki, elmondva szépen a gyászesetből folyó tanulságot.

Ugyan ki is lenne olyan bohó, hogy ábrándoznék, szomorkodnék egy száraz fának a haláláról? — olyan bohó például, minő volt az a poéta, a ki ennyi lapot tele tudott irni — egy néma, szótalan fának az életéről . . .

Nem is maradt már azon időből egyéb, mint egy elaggott piros vad rózsabokor, — és a költők hideglelős képzelődései.

35.

AZ ACHAEMENIDION.

Achæmenes király idejében találta fel egy persa mágusz e csodaszert, melynek az a bűvös hatása volt, hogy a ki ivott belőle, lett légyen bár a legbátrabb, szilárdlelkű férfi, egyszerre oly gyávaság lepte meg tőle szívét, hogy reszketett a parancsoló szó hangjától is, s az éles kard láttára visszaborzadt, s annyira elveszté lélekerejét, hogy titkait nem birta magánál tartogatni, s ha ily állapotban kikér-

Digitized by Google

dezték, legrejtettebb gondolatait is kibeszélte; még csak a nem felelés bátorságától is meg levén fosztva.

Micsoda alkatrészekből készült e csodaszer, annak titkát a mágusz csupán a királylyal közölte; az egyik fiánál hagyta ismét; erről Augiasra maradt, ki abba egyetlen leányát, Agamedét avatta be, halála előtt néhány nappal. Egy embernél több soha sem birta a titkot.

Agamede fiatal korában a spartai király, Kleanthos felesége lett. Még akkor Lycurg törvényei nem egyszerűsíték a spártai erkölcsöket; a király nevezet Spartában sem jelente mást, mint Ázsiában. Kleanthosnak nagy szüksége volt Agamede titkára, majd egy ephor gyanus tekintete, majd egy archon elejtett szava kényteté őt a bűvös achæmenidiont a vendégségi serlegbe vegyíteni; s nem egyszer fedezte fel általa a lappangó összeesküvést, mely az elnyomott lacedæmoni faj szívében mindig talált tápláló szikrára.

Ez italtól a legátalkodottabb gonosztevő kivallá bűneit. A kik azt kóstolák, borzadva emlékeztek vissza azon gyötrelmes szorongásra, a mi egyszerre ellepte tőle az ember lelkét, arra a legyőzhetlen félelemre, melynek nyomása alatt test és lélek iszonyún szenvedett, arra az átkozott érzésére a gyávaságnak, mely ellen küzdeni nem adatott erő: a testi kínzás minden neme álom és játék ehez képest.

Az achæmenidion készítésének titkát azonban Agamede senkivel sem közlé, még férjével sem; Kleanthos sokszor kérdezte azt tőle; a nő olyankor egyszerre haragos lett és indulatba jött; pedig egyébkor oly szelid volt, mint a galamb.

Ez idő szerint kezdődött a második messeni hadjárat. Az elnyomott messeniak leverték kezeikről a helota lánczot s kardot fogtak elnyomóik, a büszke spartaiak ellen; egy fiatal hős, Aristomenes állt ki ellenük a síkra, a ki visszafoglalta tőlük a hegyeket, a városokat, miket Aristodemos elvesztett s a büszke Sparta arra szorult, hogy vetélytársa, Athene előtt megalázza magát, hadvezért könyörögve tőle, ki seregeit a győztes hegylakók ellen vezesse.

Digitized by Google

Athene gúnyból egy sánta költőt küldött a könyörgőknek: Tyrtæost.

A költő nyomorék volt, keze nem birta a kardot, de lángszava föllelkesíté a csüggeteg népet s Sparta új erővel állt Aristomenes ellen.

Nagy szükség volt e lelkesülésre; künn a hatalomra kapott messenok, benn a lázongó heloták, amott a bátor férfiak kardja, itt a rabszolgák gyáva tőre ellen kellett magát védni az uralkodó népnek.

E válságos napokban történt, hogy Kleanthos palotájában egy idegen férfit fogtak el, ki épen a vízvezetéken keresztül mászott be az udvarra, s onnan egyenesen a király hálószobájának tartott.

Az idegen férfi, midőn fölfedezték, dühösen védte magát megtámadói ellen, azonban a túlnyomó erő végre is letörte, elfogták elevenen és megkötözve a király elé vitték.

Ez nevezetes fogás volt; bizonyosan Kleanthos meggyilkolására lehetett kiküldve, s érdekes volt megtudni: ki által? a messeni táborból-e, vagy lacedæmoni összeesküvés fészkéből.

Ámde kérdezhették ezt az elfogottól; ő semmit sem felelt. Büszkén fölemelé arcát, azt mondva: «tietek vagyok, birjátok minden csontomat; égessetek, tördeljetek, tépjetek össze; meglátjátok, hogy választ nem fogtok tőlem kapni; — még csak azt sem: hogy ki vagyok, és mi nevem?»

Kleanthos akkor levetteté róla a lánczokat, odalépett hozzá, megszorítá kezét, s azt mondá neki, hogy ő ellenségében is becsüli a férfierényt, ime szabadon bocsátja őt és nem kérdezi tőle többé, hogy miért lopózott hálószobájába, sőt meghívja őt asztalához, vidám, barátságos lakomára.

Az idegen meg volt hatva a király nagylelkűségétől s hódolattal fogadá el annak jobbját, ki őt lakomájához vezette.

Még akkor Sparta nem volt nevezetes arról a sovány

Digitized by Google

barna levesről, melylyel később Xerxes követőit úgy elijeszté; az ittas embert sem mutogatták ijesztő példaképen a növendék ifjuságnak; izletes étel, jó bor volt a király asztalán s a bornak, ételnek legkedvesebb fűszere, szép asszony hangja kinálta mind a kettőt.

Agamede szemközt ült a fogoly idegennel, kiről azt mondák neki, hogy ez férjét meggyilkolni jött, összeesküvőktől küldve.

Sokszor látott Agamede ilyen vendégeket úri asztalánál, megszokta, hogy azokkal nyájasan bánjék, fehér kezeivel rakta az ételt tányéraikra, fekete szemeivel mosolygott reájuk, s maga tölté poharaikba a bort és kérte, hogy igyanak az ő egészségére.

Sok czinkos itta így meg az achæmenidiont, a gyávaság mérgét s vallott önfejére halálos titkokat, reszketve, mint a Styx előtt várakozó árny, a kit a szív nem melegít többé.

Agamede kezében meg volt már töltve a bűvös serleg, mely a bátor idegent gyáva reszkető alakká fogja majd átváltoztatni; de ezúttal olyan nehezen esett szívének, hogy őt megkínálja azzal. Az idegen szép daliás ifju volt. Nemes, tiszta homlokán semmi gond redője még. Szemében bátorság tüze világol; az egész arcz nem olyan, mint az orgyilkosoké, de nyilt és szabad, minők a csaták hőseié, kik egyedül állnak szembe hadseregek ellen; kik ellenségeiket nem számlálják, sebeiket nem érzik, szemeiket be nem hunyják a lecsapó kard előtt . . . úgy sajnálta őt a bűvitallal megkínálni.

Kleanthos tekintetével sürgeté a tétovázót; s egy percz múlva az idegen kezében volt a bűvös serleg, ki azt magasra emelve ráköszönté Sparta legszebb, legdicsőbb aszszonyára, a ki nem más, mint a királyné, Agamede.

A mint az idegen kiürité a serleget, feje fölé tartva azt megfordítottan, hogy lássák, ime egy csepp sem maradt benne! s azután helyére ismét leült: lassanként elkezdtek vonásai átváltozni; arcza fehér lett, mint a márvány;

Digitized by Google

szemei elkezdtek nyugtalanul forogni, ajkai elkékültek s nem birta azokat összefogni, homlokán hideg verítek gyöngyei törtek elő; fölemelt keze reszketett, s a mint az egy élű kés, mit ételnél használtak, élével volt felé fordítva, remegve fordítá azt vissza, hogy fokával álljon felé: — félt a vas élétől.

Az achæmenidion megtette hatását.

— Jó idegen, szólt ekkor hozzá Kleanthos; fogsz-e nekem most felelni előbbeni kérdéseimre?

— Parancsolj velem; hebegé az bénultan.

— Nem mondod-e most, hogy inkább meghalsz, de még sem vallasz.

Az idegen e szóra összeszorítá ökleit; ajkainak lihegésén, izmainak görcsös vonaglásán látszott, hogy küzd magában az átkozott bűvszerrel, hogy eszébe jut hősi bátorsága, hogy lelke kényszeríteni akarja reszkető testét; — hasztalan! a bűvital erős volt; öklei lassankint szétnyíltak, izmai ellankadtak, szemeit elfogta a félelem homálya, reszketve lihegé:

— Mindent kivallok.

— Tehát legelőbb is mondd nevedet: hogy hívnak?

— Nevem Aristomenes, messenok fővezére, rebegé a bajnok, fejét hátrahajtva nyugágya karjára.

Ah! Ez derék fogás volt! Maga a hős vezér! Az ellenség lelke; ő maga Kleanthos palotájában, Sparta falai közt! Ez maga a csaták végdiadala.

— Miért jöttél ide, vakmerő? kérdezé a király, engemet megölni orozva?

— Nem jöttem tégedet megölni, felelt a vallatott.

Kleanthos haragosan ütött az asztalra.

— Valót mondj, mert nyomban megöletlek, ha hazudsz.

— Kérlek, ne rémíts! rebegé a megbűvölt férfi. Látod, hogy reszketek tőled úgy is. Ne kívánd Aristomenestől, hogy lábaidat csókolja, mert ha kívánod, még megteszi. Én nem jöttem azért, hogy meggyilkoljalak, hanem jöttem azért, mert megláttam nődet és az ő szemei oly igézők.

Digitized by Google

Azért jöttem, hogy elrejtőzzem hálószobádban, s midőn Agamede alszik, egy csókot nyomjak arczára, csak egy oly halk csókot, melyre az álmodó fel nem ébred, s azután ismét visszatérjek. — Esküszöm — az istenekre . . .

Többet nem bírt Aristomenes szólni; ájultan rogyott le a nyugágyról, s ha könyei nem patakzottak volna ki szeméből, azt kellett volna róla hinni, hogy meghalt.

Agamede férje vállára támaszkodva nézte, mivé tette a szép ifju hőst, ki reszket, elsápad és sír; — pedig nem akart egyebet, mint őt egyszer megcsókolni.

* * *

Spartában nagy volt a diadalöröm Aristomenes elfogatásának hírére; Kleanthos az egész hadsereget megvendégelé; a piacz közepére terítettek hosszú asztalokat, roppant amphorákban állt az asztalokon a bor; ihatott mindenki, a mennyit szíve kivánt.

Délig nagy volt a zaj, a víg tombolás a városban; délután elkezdett az mind csendesebb lenni s estefelé egészen elhallgatott, egészen ellenkezőleg az ünnepélyek rendes természetével, miknek hangja délután szokott növekedni s éjszakára éri tetőpontját.

Mi lelhette egész Sparta népét? Senki sem jár az utczán dalolva? senki sem áll ki az utczaszegletre, hős tetteivel dicsekedni? senki sem élteti Kleanthost?

Hát a király maga hol van?

Fáznak a testőrök a palota kapujában, hogy úgy huzódnak a falak mellé, s arczaikat vérteikkel eltakarják, köpenyeiket szájuk elé vonják, s meg nem merik szólítani azt a fehér alakot, mely mellettük elsuhan, a palotából a börtön felé sietve?

A börtönajtó előtt álló őrök is kitérnek előle, mintha nem is látnák s fel nem merik tartóztatni, a mint palástja alól egy éles kard hegyét villantja szemeik elé.

Pedig az csak egy nő; — a király neje, Agamede.

A gyönge szívű asszony megszánta az ifju hőst, ki egy

Digitized by Google

csókjáért életét jött feláldozni; megszánta, hogy úgy megrontá s elhatározá, hogy meg fogja szabadítani.

Mit tett érte? azt hirdeti ez a néma csend Spartában. A ki a mai lakoma borából ivott, otthon ül bezárt szobájában s reszketve hallgatja, mi zörej van ott künn az utczán; az éj nagyasszonya Nyx dörömböl odakünn most, fekete paripák vonják szekerét, előtte fut Lychnos és Thanatos, az álom rémei, s a gyermekrém Pollor, kiöltött nyelvével; reszketni kell ma a dajkameséktől.

A fogoly láncza csörrent; szíve nagyot dobbant, midőn meglátta a királynét tömlöcze lépcsőin leszállni. A bűvital vesztegető mámora elhagyta már szívét; ismét a régi bátorság lakott abban, bár mindarra, a mi tegnap történt vele, jól emlékezék is.

— Hős Aristomenes, szólt hozzá a királyné, bár vakmerőségedért halált érdemelnél, de véredet nem akarom lelkemen viselni. Öljön meg a spartai hős csatában, nem bánom; de ne egy asszony szemeiért, lánczra verve. Börtönöd nyitva van, senki sem fog megállítani; a kapunál parancsolj, hogy nyissák ki és engedelmeskedni fognak, ez órában nem lakik Spartában férfi. De siess! az első kakasszó után ismét felébred minden szívben a lélek, mely most meg van halva s akkor nem menekülhetsz meg.

Aristomenes megragadá a királyné kezét s viszonzá neki:

— Szép asszony, szép királyné, minden asszony között legszebb, miért szabadítasz meg engem? Ha ma elmegyek, holnap visszajövök azért, a mért tegnap jöttem.

— Őrizzenek meg attól az istenek! rebegé Agamede.

— Nem őrizhetnek meg engem. — Meg vagyok őrülve attól a gondolattól, hogy egy csókodat kell bírnom, s azért odavetem éltemet százszor lábaidhoz, ha százszor visszaadod; azért meg ne szabadíts, hanem öless meg, míg lánczaim lekötve tartanak, mert Aristomenes élete mindig olcsó egy csókodért.

Agamede látta lábainál térdepelni a szép ifjut; elgon-

Digitized by Google

dolá, hogy ilyen hősnek, ily deli ifjunak mért kelljen elveszni egy teljesületlen óhajtás miatt, és azzal lehajolt hozzá, nyakát átfűzte karjával s megcsókolá reszketeg ajkait.

— Már most czélt értél. — Eredj!

Miért ne tette volna azt, ha egy oly nemes életet megmenthetett egy csók által?

Aristomenes e pillanatban oly erőt érze lelkében, hogy ha egész Sparta népe künn lett volna az utczákon, keresztül vágta volna magát rajta. — De nem volt senki ott. Az őrök elhagyták őrhelyeiket; a város kapui nyitva, tárva álltak; bántatlanul térhetett vissza táborába.

Éjfél után eloszlott a gonosz mámor; az emberek kezdtek magukhoz térni, kötelességfelejtett katonák előkeresték eldobott fegyvereiket; siettek elhagyott őrhelyeikre, s reggelre ismét olyan rend volt Spartában, mint azelőtt.

Ámde Aristomenes tömlöcze üres volt.

Hogyan szabadulhatott meg? annyi őrön, katonán keresztül, népes utczákon, város kapuin hogy ment ki? azt nem lehetett kitudni. A kik látták, hallgattak róla. Hogy vallhatta volna meg azt egy spartai: «tegnap gyáva voltam, láttam az ellenséget előttem elmenni és nem mertem rákiáltani».

* * *

Kleanthos egyedül sejté a megmagyarázhatlan titkot. Ő ismeré Agamede bűvitalának hatását s gyanitá, hogy neje szabadítá meg Aristomenest.

S ha e gyanúnak helyt adott szívében, jött utána a másik: miért szabadítá meg? Tán az a szó vesztegette meg szívét, a mit Aristomenes előtte mámorában kivallott? — A szerelemféltés szapora féreg, egyik gyanút a másik után költi ki.

Kleanthos egy napon azt mondá Agamedének, hogy készítse el ismét az achæmenidiont, gyanús ephor fog ülni az asztalhoz; annak a számára lesz az. . .

Digitized by Google

Az ephor pedig, kit asztalához ültetett a király, meghittje volt, ki vele egy tervre játszott.

Mikor Agamede megtölté az ephor serlegét, Kleanthos elejté gyűrűjét s kérte Agamedét, hogy vegye fel azt neki.

Mialatt a királyné lehajolt a gyűrű után, az ephor hirtelen elcserélte kelyheiket, a magáét helyezve Agamede elé. A következő pillanatban mind a ketten kiürítéék serlegeiket, áldomásul a királyra.

Egy pillanat mulva Agamede érezni kezdé tagjaiban azt a lankasztó zsibbasztást, a mi a lélek felé hat; szíve szorongva kezde verni, mint a bűnösöké, a kik a bakót látják maguk előtt; és még nem tudta, hogy mi történt vele?

Most az ephorra tekinte, az gúnyosan mosolygott reá; azután Kleanthos arczára nézett, az haragban égett; — e pillanatban világos volt előtte minden: az achæmenidiont ő maga itta meg.

A kés az asztalon feküdt előtte; úgy borzadott tőle, midőn azt meglátta, mint szokták azok, a kik e bűvszertől ittasultak; a mint kezét rátette a vasra, idegei rángatózni kezdtek, oly irtózatot gerjesztett bennük annak érintése; — és ő mégis kényszeríté ujjait a vas markolatát körülszorítani, kényszeríté szemeit annak élére nézni és mind az pokolbeli kín volt rá nézve.

Most hallá Kleanthos szavát. Mint a vérszopó fenevad bömbölése, úgy riadt az szívén keresztül:

— Asszony! E három kérdésre vallj: mi lelte Spárta népét nyolcz nap előtt? ki szökteté meg Aristomenest a börtönből? és végre: miből készül az achæmenidion?

Agamede érzé az ellenállhatlan kényszert belül, mindezen kérdésekre feleletet adni. Nyelve önmagának akart ura lenni, szívének csak egy csepp ereje volt még. De ez a csepp, ez a csepp még a szívben ellenállt, még küzdött; — a nő hirtelen felugrott fekhelyéről, s a hegyes kést, mit vonagló kezében tartott, markolatig ütötte szívébe.

És Kleanthos nem kapott kérdéseire választ.

Agamede lelkének utolsó erejét felhasználta arra, hogy

Digitized by Google

testét megölje; a vérébe mártott kés megtörte a gyávaság varázsát; s a halottak nem vallanak semmi bűvitaltól.

Az achæmenidion titka vele együtt szállt a sírba.

36.

ARRIA.

Az élet keveseké, törékeny kincs, melyet senki vissza nem adhat, mindenki elvehet, — a halál mindenkié, melyet mindenki adhat, senki el nem vehet.

Mindenki szeret a halálnak saját lelkével összeillő arczot adni, ha róla gondolkozik. Egyik őszen, megnyugodva, megsiratva szeretne meghalni, a másik ifjan, fehér koszorúval homlokán. Egyik nyájas reggeli kék eget kíván halotti ágya fölé, körül a pacsirta énekét és a tavaszvirágok illatát, halk zokogást ágya fejénél, meleg napsugarat hidegülő arczán; másik csaták viharai közé viszi képzeletét, kergetve és keresve a halált, küzdve, csatázva, vihar és földrengés közepett, ott esni el a csatakürt rivallása mellett, látni a győzelmi zászló lobogását, s lehajolni és megcsókolni utólszor a földet és meghalni.

Ki a haláltól retteg, vagy nagyon szereti az embereket, vagy nagyon fél az Istentől.

Elmondom tinektek, milyen halála volt Arriának.

Nő volt, — Rómában született, római polgár neje.

Rómában uralkodott azon időkben Claudius Tiberius Drusus.

Claudius Tiberius Drusus!

Minő álmaik vannak a Néroknak a halál után?

Szomjazod-e még a túlvilágon is a vért? reszket-e szíved a vágy miatt, midőn az esti szellő az olasz égöv tűzszemű leányainak keblén árnytalan szellemed végig fuvallja, kiknek ősanyjaik egykor oly forrón ölelték melledet? sírsz-e, midőn a felszabadult helota sírodat mezetlen lábá-

Digitized by Google

val megtapodja? kinek ősapját egykor vadakkal tépetted össze?

* * *

A circusban ordított a nép.

Az imperator közmulatságot tartott.

Elefántok küzdöttek tigrisekkel; pokoli bőgés reszkettete az eget; az óriás vadak szörnyű lábainak tombolása alatt rengett a föld, a csíkos fenevadak föl-fölröppentek a magasba, elhajítva a bőszült elefánt véressé tépett ormánya által.

A nép ordított és embervért akart látni.

Izmos, mezetlen férfi löketék a circus közepére, kezében széles, rövid kard, feje födetlen, izmai vaskemények, arcza merész.

Egy szemközti kalitka csapóajtaja felvonatik s méltóságos léptekkel mozdul ki belőle a puszták királya, az afrikai oroszlán. Hosszú, fényes sörénye a nap fényében aranyat játszik, piros nyelve kilóg szájából, morgása mint a távoli menydörgés, farkával a földet korbácsolja.

Szemközt állanak a férfi és az oroszlán.

Mindenik érzi, hogy méltó ellenére talált.

Az oroszlán meghajtja derekát, földnek feszíti fejét, sörénye egyik oldaláról a másikra repül, — ordításától végig reszket a circus épülete.

— Biafora! kiáltja a férfi, lábával a földre dobbant, nagy melle kifeszül s érczkarját fölemeli a ragyogó karddal. Egy szökés; — mindkét királyi állat egymásra rohan, az oroszlán iszonyú körmeit a férfi vállába csapja, ez pedig torkon ragadja őt s a földre tiporva vas térdeivel gyomrára gázol, s míg a pusztai fenevad balkarját széttépi, hideg vasát szívébe taszítja.

A nép tapsol. A férfi föláll, diadalmas arczczal mutatja föl a vértől gőzölgő kardot, lábát a holt oroszlán fejére teszi. A nép tapsol, — a gladiator leesik legyőzött ellene mellé — és meghal. A nép tapsol.

Több vért, több vért akarnak látni.

Digitized by Google

Fehérbe öltözött nők csoportjai hajtatnak a térre. A kereszténység martyrjai, kik, mert nem akartak áldozni a bálványisteneknek, maguk hozattak áldozatul nekik.

A martyrnők egymást sírva karolják át s szent hymnust énekelnek a magasságban uralkodó nagy lélek dicséretére. A halál e percze nem oly irtózatos előttük, mint édesek a túlvilág gyönyörei.

Hirtelen több rekesz nyittatik meg. Hetekig éheztetett hyenák bocsáttatnak elő, száz fenevad, mely emberarczhoz soha nem szokott, s melyeket tüzes vasakkal tettek dühösekké.

Halálhirdető vonítás hangzik e sírásó vadak tajtékzó szájából, vegyülve a nép tapsaival s a vértanuk szent énekével.

Ki az, ki ott a középen leghangosabban tapsol?

Ő az, Tiberius Drusus.

A hyenák előrohannak a térre.

Tiberius kihajlik erkélyéből s úgy tapsol és palástja lobogtatásával uszítja a vadakat.

E perczben a Tiberius mögött álló férfiak egyike, Cecina Pætus, undor és borzalom szavával mondá mellette álló barátjának:

— Nem tudom: az emberek szánandóbbak-e, vagy az istenek, hogy engednek egy nyomorult embert istenné válni a földön?

— Valóban, felelt rá a megszólított; csak egy taszítás kellene neki, és ő maga is ott heverne a fenevadak között.

— E gondolatot ne hagyjuk meghülni, szólt Pætus és egy lépést tett előre.

Barátja visszatartá.

— Megállj, hadd tegyem én; — neked nőd van otthon.

És Cecina Pætus engedte jó barátját előre menni.

Az a tapsoló tömeg közt egészen közel furakodék Tiberiushoz; most melléje ért, — kezével elérheté: — ekkor odahajolt hozzá — és a fülébe súgott valamit.

Digitized by Google

Az embernek, míg odáig ért, eszébe jutott, hogy sokkal hasznosabb lehet rá nézve, ha a helyett, hogy Tiberiust megölné, fölfedi előtte, hogy itt egy egész összeesküvés van, mely őt meg akarja ölni.

Amúgy csak egy földi istent tett volna emberré, így magából csinálhatott félistent.

A mint Cecina Pætus meglátta, hogy barátja Tiberiusnak suttog, egyszerre észrevevé, hogy el van árulva s hirtelen kimenekült a bámuló tömeg közül s lakására futott.

Egy óra mulva cæsari zsoldosok állták el a római polgár házának ajtaját, Tiberius iszonyú bosszút esküvék fejére, ki kedvencz mulatságát így elrontotta.

Megesküvék, hogy mindazoknak, kik Pætus czimborái voltak, vére folyni fog, s a polgárt soha még nem talált kínokkal fogja kényszeríttetni azoknak kivallására.

Szép, fiatal neje volt a polgárnak, — Arria.

Mikor meghallá férje veszedelmét s a még nagyobb vészt, mely a hazára jöhet, ha férje összeesküvése részeseit kivallja, hozzá sietett s egy éles tőrt adott kezébe, hogy ölje meg magát.

A férfi, ki százszor látta szemközt a halált, ki a csatákban sokszor fölkereste azt, bénultan álla most s az átadott tőr kihulla kezéből. Nem volt ereje azt önszívébe döfni.

Látta körül a szép eleven világot, a mosolygó eget, az életet, zajával, hullámzásaival, s nem volt bátorsága a sír férgeihez kebléről leszállni.

Künn Tiberius zsoldosai törték rájok az ajtót.

Ekkor Arria fölvette a tőrt, mit férje elejtett s előbb önkebelébe döfte, úgy adta át azt neki.

— Nem fáj a halál, Pætus! — szólt és mosolygott — és meghalt.

Percz múlva mindkettőjük szívvére összeomlott.

Lelkeik együtt szálltak a Styx szomorú révéig.

Ilyen halála volt Arriának.

Digitized by Google

37.

MELYIKET A KILENCZ KÖZÜL?

(Karácsonyi elbeszélés.)

Élt egyszer egy szegény csizmadia itt ebben a nagy Pestvárosban, a ki semmiképen sem tudott a mesterségéből meggazdagodni.

Nem azért, mintha az emberek összebeszéltek volna, hogy ezentul ne viseljenek csizmát, nem is azért, mintha a magistratus megparancsolta volna, hogy ezentul a csizmákat fele áron kell adni, munkát is jót csinált a jámbor, maguk a vevők panaszolkodtak, hogy nem birják elszaggatni, a mit ő egyszer megvarr; volt is dolgoztatója elég, fizettek is becsülettel, egy sem szökött meg kifizetetlen árjegyzékkel, és János gazda mégis — mégis — nem tudott zöld ágrá jutni, a hogy németül mondják, sőt nemnéha közel volt hozzá, hogy akármiféle száraz ágat jónak találjon arra, hogy onnan nézegessen le. — Hanem persze ez csak szóbeszéd volt nála; János gazda igaz keresztyén ember volt, s keresztyén ember nem akasztja fel magát, akármilyen szorongatott állapotban legyen is.

Azért nem tudott tudniillik semmi gazdagságra jutni János mester, mert másfelől az Isten olyan különösen megáldotta, hogy minden esztendőben rendszerint született neki egy gyermeke, hol egy fiu, hol egy leány, és az olyan egészséges volt, mint a makk.

— Oh én uram Istenem! sóhajtozék gyakran János mester minden újabb számnál, a mint lőn hat, lőn hét, lőn nyolcz; mikor lesz már e hosszú sor után punktum? Egyszer azután eljöve a kilenczedik; az asszony meghalt, és azután ott volt a punktum.

János mester egyedül maradt a kilencz gyermekkel a világon. — Hej sok van azzal mondva.

Kettő, három már iskolába járt, egyet kettőt járni kel-

Digitized by Google

lett tanítani, másikat ölben hordozni, kit etetni, kinek pépet főzni; emezt öltöztetni, amazt megmosdatni és valamennyire keresni! Bizony édes atyámfiai, ez nem csekély hivatal: próbálja csak meg valaki.

Mikor czipőt kellett szabni, egyszerre kilencz czipő! mikor kenyeret kellett szelni, egyszerre kilencz karéj! mikor ágyat kellett vetni, egyszerre az ajtótól az ablakig az egész szoba ágy, tömve, dugva, apróbb, nagyobb, szöszke, barna, emberforma fejekkel!

— Oh én uram és Istenem, de megáldottál engemet; sóhajtozék magában elégszer a jámbor kézműves, mikor éjfélen is túl ott ütötte a mustával a talpat a tőkénél, hogy ennyi lélek testét táplálhassa, s hurítgatta hol egyiket, hol másikat, a ki álmában rosszul viselte magát. Kilencz biz ez, egész kerek kilenczes szám. No de hála érte az ur Istennek, még nincsen ok a panaszra; mind a kilencz egészséges, jó erkölcsű, szép is, jó is, épkézlábbal és gyomorral megáldva; s inkább kilencz darab kenyér, mint egy orvosságos üveg, inkább kilencz ágy egymás mellett, mint egy koporsó közötte; az úr Isten őrizzen meg tőle minden érzékeny apát, anyát, még a kinek nyolcz marad is, ha egyet elvesznek belőle.

Nem is volt János mester gyermekeinek semmiféle szándékuk a meghalásra; az már el volt végeztetve, hogy ők mind a kilenczen keresztül dolgozzák magukat az életen, s nem engedik át a helyüket senkinek; nem ártott azoknak sem az eső, sem a hó, sem a száraz kenyér.

Egy karácsonyestén János mester későn tért haza a nagy szaladgálásból, mindenféle kész munkákat vitt haza, kevés pénzecskét szedett be; a mi ismét a mesterségéhez, meg a napi szükségek fedezésére kellett. Haza felé futtában minden utczaszegleten látott aranyos ezüstös báránykákkal, czukorbabákkal rakott asztalokat, a miket jámbor kofák árulgatnak olyan gyermekek számára, a kik magukat jól viselik; meg is kérdik elébb, hogy a rossz gyermekeknek ne adjanak el belőle; János mester egy-egy helyen meg

Digitized by Google

is állt: talán venni kellene belőle? micsoda? mind a kilencznek? Az sok volna. Egynek vegyen? Hogy a többi azután irigykedjék rá. Nem; majd ad ő nekik más karácsonyi ajándékot, szépet is jót is, a mi el sem törik, el sem kopik, s a minek valamennyi örülhet, még sem veheti el a másiktól.

— No gyerekek: egy, kettő, három, négy; mind itt vagytok, szólt, haza érkezve kilenczfejű családja körébe. Tudjátok-e azt, hogy ma van karácsonyestéje? Ünnnep ám ez. Nagyon örvendetes ünnep. Ma este nem dolgozunk semmit, hanem örülünk valamennyien.

A gyerekek úgy örültek annak, hogy ma örülni kell, majd felvették vele a házat.

— Megálljatok csak, hát még ha megtanítalak benneteket arra a nagyon szép énekre, a mit én tudok. Nagyon szép éneket tudok ám; erre a napra tartogattam, karácsonyi ajándéknak!

Az apróságok nagy zsivajjal kapaszkodtak apjuk ölébe, nyakába; majd lehúzták azért a szép énekért.

— No! mit mondtam! Ha jól viselitek magatokat. Aztán szépen sorba kell állni. Igy ni, a melyik nagyobb, előbbre, a melyik kisebb, hátrább.

Ugy szépen sorba állította őket, mint az orgonasípokat. A két legkisebb az apa térdére és karjára jutott.

— Már most csendesség! Majd én előbb elénekelem: ti pedig majd aztán utánam.

Azzal komoly áhitatos képpel, levéve zöld sipkáját fejéről, elkezdé János mester azt a szép hangzatos éneket, a mi így kezdődik:

«Krisztus urunknak áldott születésén . . .»

A nagyobb fiuk és leánykák az első hallásra megtanulták a dallamot, több baj volt a kisebbekkel, azok mindig félrevitték a dalt, s ki-kimentek a tactusból, végre mindnyájan tudták azt, s az volt aztán a nagy öröm, mikor mind a kilencz egyszerre vékonyan és vékonyabban zengedezé azt a szép dalt, a mit maguk az angyalok énekel-

Digitized by Google

tek azon az emlékezetes éjszakán, s talán még most is énekelnek, a midőn ilyen szép kilencz ártatlan lélek őszinte örömének harmoniás hangja kéri onnan felülről a viszhangot tőlük?

Bizonyára a gyermekek énekének örülnek ott fenn a menyben.

Hanem annál kevésbé örülnek oda fenn az első emeleten.

Ott egy gazdag nőtelen úr lakik, egy maga kilencz szobában: egyikben ül, a másikban alszik, a harmadikban pipázik, a negyedikben ebédel; ki tudná, mire használja a többit?

Ennek sem felesége, sem gyermeke, hanem van annyi pénze, hogy maga sem tudja, mennyi?

Ez a gazdag úr épen nyolczadik szobájában ült ez este, és azon gondolkozott, hogy miért nincs az ételnek íze? miért nincs a hirlapokban semmi érdekes? miért nincs e nagy szobákban elég levegő? miért nincs a ruganyos ágyban csendes álom? a midőn János mester földszinti szobájából elkezdett elébb lassan, aztán mindig erősebben hangzani föl hozzá ama vidámságra ösztönző ének.

Eleinte nem akart rá ügyelni, hitte, hogy majd vége szakad, hanem a mikor már tizedszer is újra kezdték, nem állhatta tovább a dolgot.

Összemorzsolta kialudt szivarát, s lement maga hálókabátban a csizmadia szállására.

Épen végezték azok a verset, a mint benyitott hozzájok, s János mester egész tisztelettel kelt fel a nagy úr előtt háromlábu székéről.

— Kend János mester a csizmadia, ugy-e? kérdé tőle a gazdag úr.

— Igenis szolgálatjára, nagyságos uram, parancsol egy pár fénymázas topánkát?

— Nem azért jöttem. De sok gyermeke van kendnek.

— Van biz, nagyságos uram, kicsiny is, nagy is. — Sok száj, mikor evésre kerül a dolog.

Digitized by Google

— Még több száj, mikor énekelnek. Hallja kend János mester, én kendet szerencsés emberré akarom tenni. Adjon nekem egyet ide a gyermekei közől, én azt fiammá fogadom, felneveltetem, eljár velem utazni külföldre, lesz belőle úr, a többieket is segítheti.

János mester szörnyű szemeket meresztett erre a mondásra; nagy szó volt az! egy gyermeket úrrá tenni. Kinek ne ütne ez szeget a fejébe?

— Hogyne adná? Persze, hogy oda adja! hiszen az nagy szerencse.

— No válaszszon kend közőlök hamar egyet; aztán menjünk. — János mester hozzá fogott a választáshoz:

— Ez a Sándorka. No ezt nem adom. Ez jól tanul; ebből papnak kell lenni; a második: ez leány, leány nem kell a nagyságos úrnak; a Ferenczke: ez már segít nekem a mesterségben, e nélkül nem lehetek el; a Jánoska: lám, lám, ez meg a nevemre van keresztelve, nem adhatom oda; a kis Józsi: ez meg egészen az anyja formája, mintha csak őtet látnám, ez ne lenne többet a háznál? No most megint leány következik, ez semmi; azután itt van a Palika. Ez volt az anyjának legkedvesebbje; oh szegény asszony, megfordulna a koporsójában, ha ezt idegennek adnám; no ez a kettő meg még nagyon kicsiny, mit csinálna velök a nagyságos úr?

Úgy járt, hogy már a végére ért, még sem tudott választani. Azután alulról kezdte felfelé; de csak az lett akkor is a vége, hogy ő bizony nem tudja, melyiket adja oda, mert ő valamennyit szereti.

— No porontyok! válaszszatok magatok; melyitek akar elmenni, nagy úr lenni, kocsiban járni? szóljatok no; álljon elő, a ki akar.

A szegény csizmadia majd elfakadt már sírva, a hogy ezt mondta; a gyerekek azonban e biztatás alatt apródonkint mind a háta mögé huzódtak; ki kezét, ki lábát, ki bőrkötényét fogta meg apjának, úgy kapaszkodott bele, s bujt a nagy úr elől.

Digitized by Google

Utoljára János mester nem állhatta tovább, odaborult közéjök, átnyalábolta valamennyit, s elkezdett a fejükre sírni, azok pedig vele együtt.

— Nem lehet, nagyságos uram, nem lehet. Kérjen tőlem akármit a világon, de gyerekemet egyiket sem adhatom senkinek, ha már az úr Isten nekem adta őket.

A gazdag úr azt mondta rá, hogy ő lássa, hanem hát legalább annyit tegyen meg a kedveért, hogy ne énekeljen többet gyermekeivel ide alant, s fogadjon el tőle ezer pengőt ezért az áldozatért.

János mester soha még csak kimondva sem hallotta ezt a szót: «ezer pengő», és most a markába nyomva érzé.

A nagyságos úr megint felment a szobájába unatkozni, János mester pedig nagyot bámult azon az ismeretlen alakú ezer forintos banknótán, s azután elcsukta azt félelmesen ládájába, a kulcsot zsebébe tette és elhallgatott.

Hallgatott az apróság is. Nem volt szabad énekelni.

A nagyobb gyerekek mogorván kuporodtak le a székre, a kisebbeket csitítgatva, hogy nem szabad énekelni; a nagy úr odafenn meghallja.

Maga János mester hallgatva járt fel s alá a szobában, s gorombán kergette el magától azt a kis porontyot, a ki feleségének kedvencze volt, mikor oda ment hozzá, s arra kérte, hogy tanítsa meg őt újra a szép énekre, mert már elfelejtette.

— Nem szabad énekelni.

Azután leült duzzogva a tőkéhez, elkezdett buzgón szabdalni; addig faragott, addig szabdalt, míg egyszer azon vette észre magát, hogy maga is el kezd dudolni: «Krisztus urunknak áldott születésén».

Először a szájára ütött, hanem azután megharagudott, nagyot ütött a mustával a tőkére, kirugta maga alól a széket; kinyitotta a ládát, kivette az ezer forintost, s futott fel az emeletre a nagyságos úrhoz.

— Nagyságos jó uram! instálom alássan, vegye vissza

Digitized by Google

a pénzt, hadd ne legyen enyim, hadd énekeljek én, mikor nekem tetszik; mert az több ezer forintnál.

Azzal letette az asztalra a bankót s nyargalt vissza az övéihez, sorba csókolta valamennyit, sorba állítá orgonasíp gyanánt, közéjük ült alacsony székére, s rákezdék tiszta szívből újra:

«Krisztus urunknak áldott születésén.»

S olyan-olyan jó kedvük volt, mintha övék volna az a nagy ház.

A kié pedig volt az a nagy ház, nagy egyedül járt kilencz szobáján keresztül, s gondolkozott magában, hogy vajjon mi örülni valót talál más ember ebben a nagy unalmas világban.

38.

ABU JÓZSEF.

A törököknél is vannak törvénytudósok, nekik is vannak fogas prókátoraik, a kik a feketét fehérre tudják mosni. Ha frakkban járnának, bizonyosan doctornak hínák magukat.

A turbán alatt azonban más igényeket tartanak a czímekhez. Abu József neve után ez állt: Bagdad városának Kadi-al-Kodhat-ja: magyarul «birák birája».

Az ő idejében Harun al Rasid, az igazságos volt a kalifa, a ki maga is nagyon szeretett törvényes bajokkal foglalkozni, a mi különben nem igen fejedelmi mulatság.

E hajlama azonban nem gátolá a kegyes kalifát, hogy egyszer-másszor meg ne lássa a szépet, s úgy mondják, hogy a szép leányzók szemeiben is talált sok olyan tudományt, a mit élete fogytáig ki nem birt végig tanulni.

Egyszer testvére, Ibrahim palotájában, esteli sorbetivás közben akadt meg a szeme egy deli rableányon, kinek az araboknál oly szokatlan szép kék szemei voltak, hogy Ibrahim az egész eget, valamennyi prófétával és hurival együtt vélte benne látni.

Digitized by Google

— Te Ibrahim, szólt testvérének, ennek a leánynak a szemében, mikor egyenesen néz rám, mind a hét paradicsomot látom; ha pedig oldalt kacsint rám, mind a hét pokol benne van.

— Akkor elmondhatod, hogy megjártad a poklokat és a paradicsomot egy ülőhelyedben.

— Mi ennek a leánynak a neve?

— Abela.

— Adok minden betűért, a mi a nevében van, ezer dinárt, ha nekem adod.

— Nem, Harun, ha minden betűért nevében két ezret adsz is, még sem lesz a tied Abelayde.

— Ohó! te három betűvel egyszerre megtoldád a nevét; ha soká alkuszunk, megérem, hogy olyan hosszú lesz a neve, mint a nagy mogulnak.

— Igazán mondom, Abelayde a neve, csak hizelgés közt ejtem rövidebben; de nem adom, akármit igérsz érte. Mondom, hogy el nem adom.

— Hát add ide ajándékba.

Ibrahim tüzelni kezdett.

— Esküszöm a prófétára! hogy sem el nem adom, sem el nem ajándékozom.

No ez már sok volt.

Harun al Rasid bosszúsan kelt fel s ott hagyta öcscse palotáját.

Más jóravaló kalifa könnyen segített volna magán; ha sem eladni, sem elajándékozni nem volt kedve Ibrahimnak a szép Abelát, örökölte volna tőle. Már hogy ez aztán meghaljon szép szerével, arról lehetett volna gondoskodni, hanem Harun tartott valamit arra, hogy igazságosnak ne hiába nevezze a köznép s elment Abu Józsefhez, előadva szíve keservét s tanácsot kérve, hogy mit tegyen a szép nő elnyerhetésére?

A törvénytudó biztatta, hogy majd kieszközli ő. Tizezer dinárt igért neki a szerelmes kalifa, ha szavának áll.

Digitized by Google

Abu József e naptól kezdve titkos leveleket dugdostatott Ibrahim kapuja alá, mikben intő szózatok voltak írva, hogy vigyázzon magára, mert Abela miatt életét veszély fenyegeti.

A jámbor férfi megrettent s futott a törvénytudóshoz:

— A kalifa meg akar öletni, mert nem adtam neki legszebb rabnőmet, és én megesküdtem hevességemben előtte, hogy sem el nem adom, sem el nem ajándékozom azt. Most már örömest adnám, ha esküm nem kötne. Oh bölcs férfiú, segíts ki e bajból, tizezer dinárt nem sajnálok érte.

Abu József úgy tett, mintha most hallaná ezt a dolgot először; a tizezer dinárt meg kellett szolgálni. Nagy talik irásos könyveket nyitogatott fel előtte; olvasott belőlök nehéz sorokat; végre megtalálta, a mit keresett.

— Ibrahim, ha megesküdtél, hogy a leányt Harunnak sem eladni, sem ajándékba adni nem fogod, de mégis neki akarod adni: tedd azt, hogy fejétől övéig ajándékozd neki, övétől lába hegyéig pedig add el, így felét nem adtad el, felét nem ajándékoztad el: s esküdet nem szegted meg.

Úgy történt. Abelayde a kalifa birtokába jutott. Ibrahim örült, hogy megmenekült tőle. Abu József mind a kettőtől kapott tizezer dinárt.

De még ezzel nem volt vége a bajnak. Az Alkorán tilalmazza az igazhivőnek, hogy testvére rabnőjét háremébe vigye. A kalifa alig ülteté maga mellé Abelaydét, midőn a bölcs Uléma rajta rontott s egy kivont kardot fektetett közéjük, annak a jeléül, hogy ennek a kettőnek egymást érinteni nem szabad.

Harun al Rasid, kinek a gyönyör poharát épen a szájától ütötték már el, kétségbeesetten hivatá jogtudósát, hogy segítsen rajta.

— Egyszerű dolog ez, uram. Add nőül Abelaydet egyik rabszolgádhoz azon föltétel alatt, hogy rögtön el fog válni tőle s érintetlenül adja vissza kezedbe.

Digitized by Google

Ujabb tizezer dinár volt e tanács Abu József szekrényében.

A kalifa kiválasztott egy jó, engedelmes fiút rabszolgái közül: egy kertészlegényt, Sittimet, s maga is ott volt az esketőjén, s nagyon meg akarta a fiút e jóságaért ajándékozni. Szabadságot, szép paripát és hadnagyi rangot tartogatott számára készen.

Hanem — a kertészlegény igen mélyen talált menyasszonya szemeibe nézni, s az esketó után, midőn Harun kegyével elhalmozá, azt felelé neki:

— Nem kell nekem, uram, sem szabadság, sem paripa, sem lovagi rang, nekem csak a feleség kell, a kit nekem adtál; maradok rabszolgád, de Abelayde férje.

— Nyomorult! ordíta Harun, kivont karddal rohanva a vakmerőre, te ki mersz engem játszani.

— Nem félek kardodtól, uram, felelt a rabszolga vakmerően. Harun al Rasid, az igazságos, nem meri megölni rabszolgáját, hogy elvegye tőle feleségét, mert akkor elvesztené azt a nevet, hogy: «igazságos».

— Jól mondád, szólt Harun, kardját hüvelyébe visszaeresztve, s újra előszólítá Abu Józsefet, ki ott volt kíséretében; de nem szólt bele a vitába, tudta jól, hogy rá szorulnak, s a jó tanácsot nem hajigálják ingyen, mint a kókuszdiót, mikor szüretje van. A jó tanácsért Harun még egyszer meg fogja nyitni erszényét, mert annak az ára ismét tizezer dinár.

Mit tegyen hát a kalifa?

— Sittim még a te rabszolgád; annak adhatod, a kinek akarod. Ajándékozd őt tehát Abelaydenak; akkor megszünik férje lenni, mert az Alkorán azt mondja, hogy egy hölgy nem mehet tulajdon rabszolgájához nőül.

A kalifa úgy tett s Abelayde — jónak találta Sittimet rabszolgának hagyni, s magát szultánává tenni.

Abu József még Abelaydetól is kapott e jó szolgálatért tizezer dinárt.

Digitized by Google

E szerint egyetlen nászesetnél negyvenezer dinárt szolgált meg Abu József.

Hejh, jó volt akkor tudósnak lenni!

39.

BENZERÁDE SZERELME.

Benzeráde kedves költője volt a XVII. századnak.

Költeményei keleties bűbájt, utánozhatatlan varázst árasztottak maguk körül, olyas valami zamat áradt azokból, a minőt némely délszigeti gyümölcs lehell; holmi északi prózai almák el nem birják azt sajátítani, azt sem tudják, mire való.

Sokat ténfergett az udvar körül; nem igen értették még akkor meg másutt a poétát; Richelieu és Mazarin kegyosztalékai tartogatták ott benne a lelket. Később akadémiai tag is lett, de ez nem akkor volt, mikor ez a kaland történt vele. Még akkor nagyon fiatal volt arra, hogy a vén múzsák belészeressenek. Épen olyan fiatal, hogy képesnek higyje magát egy magas udvari hölgy figyelmét magára vonhatni.

Ez a hölgy volt pedig a historiailag hirhedett szépség, la Valliere herczegnő.

Benzeráde a leggyönyörűbb chansonokat írta hozzá, a mik tele voltak forró szerelemmel, a milyen forró éghajlat alatt a pálmák és a napfordítók csodás növényzetei tenyésznek.

Legszebb remekművének czíme Job, a leggyönyörűbb szerelmi nyilatkozat, a mi valaha költő szívét és tollát elhagyta.

A költő, vágyai merész röptétől elragadtatva, e költeményét bátor volt szíve királynéjának megküldeni. Ha lelke volt a szép delnőnek, megértheté.

Benzeráde három napig várt az eredményre. E három nap alatt nem evett, s e három éj alatt nem aludt. Vajjon

Digitized by Google

mit fog-e merész nyilatkozatára a herczegnő válaszolni? vajjon egyáltalában érdemesíti-e válaszra?

Harmadnap meglátogatta a költőt a herczegnő udvarmestere.

Azt az izenetet hozta neki, hogy a herczegnő óhajtana vele titokban bizonyos ügy felől szólani.

Higyjen érzékeinek? A herczegnő titokban akar vele szólani. Érte küldte aranyos hintaját, úgy viteti őt magához, a hátulsó lépcsőn bocsátják fel: a titkos szeretők útján. Rejtett szőnyegajtón keresztül vezetik be a pompás susogó szobába, melyben senki sincs más, mint ő maga és a herczegnő.

Milyen szép volt la Valliere? az már sokszor el volt mondva. Nekünk olyan keveset használ az, mint egykor Benzerádénak. A költő nem bírt lélekzetéhez jönni ennyi kegy, ennyi boldogság s ennyi csábító pompa közepett. Oh a szegény manzardlakó tudósok olyan zavarba is jönnek mindjárt, ha egy pompás salonba vetődnek valahogy.

La Valliere azt mondta neki, hogy üljön oda mellé. A költő nem mert egészen mellé ülni; csak a causeuse szegletén foglalt helyet. Akkor aztán a herczegnő maga telepedett hozzá közelebb; pompás moir öltönyének hullámai félig eltemették a szegény szerelmes poétát.

A herczegnő finom fehér kezével egy aranyos szélű levelkét vont ki kebléből, a finom csipkefodrozatok közül. Oh boldog csipkék! oh boldog papir!

Benzeráde saját sonettjére ismert abban. A boldogság egészen elfojtá szavát.

— Kedves Benzeráde, szólt la Valliere azon a csengő hangon, a mit a költők a seraph-zenéhez hasonlítanak, én olvastam kegyed költeményét. Nagyon szép, gyönyörű.

Van-e költő, kit az ily kritika el ne ragadna? Szép, gyönyörű vers! és ha ezt épen az ejti ki, a kihez czímezve van a költemény.

— Nagyon örülök, hogy önt megismertem, folytatá a bájos delnő, olyan közel hajolva Benzerádehoz, hogy illa-

Digitized by Google

tos lehelletét érzé arczán s gondolkozni kezde rajta, nem volna legrövidebb útja a paradicsomnak, most egyszerre magához ölelni azt a szép fejet, s össze-visszacsókolni.

Még várt vele.

— Oh mi régóta keresek egy olyan igazán lángoló lelket, mint az öné, a ki oly mélyen érezni és érzéseinek oly magas kifejezéseket adni tudjon. Önnek minden sora egy drága gyöngyfüzér, kedves Benzeráde; oh mint örülök, hogy önt megismerhetém. Ön nem haragszik rám érte, hogy ide hivattam.

Benzeráde közel volt hozzá, hogy a herczegnő lábaihoz omoljon, s a mit irásban százszor tett már, szavakban is kivallja szerelmét. Csakhogy az a szó sokkal nehezebben jött, mint az irás.

— Én önt egy nagy szívességre kérem, folytatá la Valliere.

— Életemet! vágott közbe a költő.

— Oh azt nem, szólt mosolyogva a herczegnő. Nézze ön, mi zavarban vagyok! Ő felsége Lajos király ezt az érzelemmel gazdag levelet irja hozzám: olvassa ön; megengedem.

Szerelmes levél volt az la Vallierehez a királytól.

— Nekem most erre válaszolnom kellene; de én oly ügyetlen vagyok a fogalmazásban, pedig szeretnék valami elmés, valami költői virágokkal teljes választ küldeni a királynak, hogy bámulna rajta. Ugy-e kedves Benzeráde, ön megteszi nekem, hogy ir egy ilyen szép, érzelemdús viszonzást az én nevemben. Nagyon jól meg fogom adni az árát.

Benzeráde előtt zavaros lett a világ, felugrott, elfutott; csak az utczán vette észre, hogy kalap nélkül jött ki a herczegnőtől. Több chansont nem irt aztán hozzá.

Szegény Benzeráde.

Digitized by Google

40.

EGY HÓHÉR.

(Iródott 1850-ben: régen múlt időben.)

Véreseknek látom a betűket magam előtt. A hóhér életrajzát irom.

Ki annyinak adott halált, életet adok neki. Hallgassatok és féljétek a törvény balkezét.

Jobb kezében az istennőnek a mérleg, balkezében a pallos, nem tudhatod, ki számára van élesítve.

Amaz a biró, ez a hóhér.

Reszkess ember, midőn nevét kimondod, az a pallos.

— — — — — — — — — — — —

Hajdan a hóhér nagy tiszteletben állt.

Több népnél maguk a birák hajtották végre az általuk hozott halálitéletet . . . Ha most is úgy volna . . .

Az eutonoknál az istenek papjai, a druydák hajták végre a véritéletet. És az elitélt kivégzése, lett legyen az bűnös, vagy hadifogoly, áldozat volt Isten oltárán.

Az izraelitáknál a nép maga kövezte agyon elitéltjeit.

A görögök bakói a tanácsbeliek soraiban ültek. Rómában a consulok kiséröi, lictorok hajták végre a halálitéletet. Oroszországban egyik rab végezte ki a másikat, s ki erre vállalkozott, önbüntetését kikerülé.

Másutt vadállatok elé dobták az elitéltet, — azok ölték meg; belevetették a vízbe, — a hullám nyelte el; — mágyára vetették, — a láng emésztette meg; letaszíták a tarpéji szikláról, — a föld zúzta agyon; befalazták, — az éhség vesztette el. Ki volt az, ki legelőbb azon gondolatra jött: hogy a halálnak, a bűnök büntetésének emberi alakot adjon? Ki teremtett legelőször embereket, kiknek neve irtózat, hivatása életoltás, kikkel egy város árkain belől lakni irtózik a nép?

Digitized by Google

A hóhér ki van zárva az emberek köréből.

Ki szeretné őt maga mellett látni? A bűnök büntetését. Az eleven halált? . . .

A hóhérnak fia is hóhér. Mi is lehetne egyéb. A szomorú hivatal apáról fiura száll. Bele kell születni, benne kell meghalni.

— — — — — — — — — — — —

Pest egyik legdíszesebb utczájában van egy csinos emeletes ház, sok lakó van benne, mindenféle rendű és rangú emberek. A házi urat egyik sem ismeri, a házmester nem mondja meg annak nevét . . . Ha tudnák, hogy az a bakó háza!

Még két háza van azonkívül Pesten, mindenik csinos, emeletes.

A pesti bakó gazdag ember.

Többször találkoztam itt laktomban egy különös szomorú öreg emberrel, ősz volt, mint egy galamb, haja, bajusza hófehér, s minden vonásán valami oly szokatlan szomorúság, a minek az ember nem talál nevet, úgy hogy midőn másodszor találkoztam vele, eszembe jutott, hogy már egyszer láttam valahol, pedig nagy városban az ember nem igen szokta egymást észrevenni. — Egyszer meg. mondta valaki, hogy azon szomorú ősz ember a hóhér- A legnevezetesebb hóhér az országban.

Ő nem született hóhérnak, apja nem volt az. Sok ideig élt, mint tisztességes kereskedő, midőn egymásután következett balesetek hirtelen megfoszták hosszú, fáradságos évek alatt szerzett vagyonától. Ekkor elment a franczia háborúba, mint markotányos.

Oda volt, míg az egyesült seregek Párist elfoglalták, s mikor visszajött, szorgalomgyűjtött vagyona helyébe új kincseket hozott, mik az elvesztetteket tizszeresen múlták fölül.

De az új kincsekkel új szenvedélyeket is szerze, mik néhány év alatt ismét mindenéből kipusztíták. Ekkor megszerette előde leányát, a pesti bakóét. A szerelem min-

Digitized by Google

denható, azzá teremti az embert, a mivé akarja, belőle bakót teremtett.

Nejének atyja beavatta vejét műtitkaiba s nem sokára Fehérvárott egy híres rablót itéltek halálra, kinek népi neve volt «görbe orrú Ferke». Ezen kellett első próbáját tenni az új hóhér-legénynek.

A rabló nagy magas férfi volt, híres neves zsivány három vármegyében, fekete szakálla leért az öveig, s merész arcza nagy sas-orrával egy festő mintájául szolgálhatott volna.

A rabló a vesztőhelyen épületes beszédet tartott az összegyűlt néphez, inté a szülőket, a kik jelen voltak, hogy gyermekeiket neveljék istenfélelemben, s okuljanak az ő szomorú sorsából, az új bakó pedig egy csapással úgy leütötte fejét, hogy a néző közönség villanni sem látta a pallost, csak azt látta, a mint a vér fölugrott.

Mind a rabló beszéde, mind a bakó művészete tökéletesen megnyerte a közönség tetszését, két hétig csak ő róla beszéltek s azontúl az új bakó híre meg volt alapítva . . .

— — — — — — — — — — — —

A múlt évben már ősz, aggott ember volt a bakó. — Hogy tudott így megőszülni?

Ő volt az, ki a szabadságharcz martyrjait kivégezé, — valamennyit.

Azóta még szomorúbb lett. Napról-napra pusztult, fogyott. Nem sokára meg is halt bele.

Egyetlen leánya maradt. Soha sem lakott az apai háznál. Nem tudott apjával beszélni . . . Ki tudná megcsókolni azt a kezet, mely irgalmat nem osztott soha, csak halált, csak büntetést? Megürült hivatala nem maradt soká betöltetlen. Többen folyamodtak érte, mint egy megürült püspökségért.

Az emberek czivilizálódnak.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 06630 9173

Digitized by Google